

НУРИДДИН ИСМОИЛОВ

ЖАҲОЛАТ ҚУРБОНЛАРИ

**«Ўлимга маҳкум қилинганлар»
асари давоми**

Саргузашт-детектив роман

(Учинчи нашири)

ТОШКЕНТ «VEKTOR-PRESS» 2009

84(5У)6

И 81

Исмоилов, Нуриддин.

Жаҳолат қурбонлари («Ўлимга маҳкум қилинганлар» асари давоми): Саргузашт-детектив роман: / Нуриддин Исмоилов. — Т.: VEKTOR-PRESS, 2009. — 272 б.

ББК 84(5У)6

ISBN

© «VEKTOR-PRESS» нашриёти, 2009.

Шунча вақт кўрқув, хавф-хатар исканжасида яшадим. Бир дақиқам бўлмадики, бирон нимадан хавфсирамаган бўлсам. “Хайрият, — деб ўйладим, ярим тунда ёлғиз қолганимдан сўнг, — ҳаммаси ортда қолди. Энди, шояд, одамларга ўхшаб яшай бошласам... Бироқ нима иш қиламан? Менга иш бераман, деб кимнинг кўзи учиб турибди?.. Эгамқул аканинг ёнига борсам-чи, бирга чўпонлик қилардим. Ҳар қалай, бегона кўзлардан нарироқда, бир-икки йилга, атрофимдаги шов-шувлар босилса, қайтиб келардим... Лекин Эгамқул ака Саидага уйланмоқчийди, менинг боришим унга ноқулай бўлмасмикан?.. Яхшиси, шошмай турай, аввал у уйлансин, кейин бир гап бўлар”.

Шундай ўйлар оғушида ухлаб қолибман.

Тонг отмай, ҳар доимгидан эртароқ турдим. Анчадан бери бадантарбияни унутиб қўйгандим. Отам билан Саида уйғонгунча ҳовлида айланиб югурдим, ҳар хил машқларни бажардим. Атроф ёриша бошлади, бировнинг кўзи тушса бошқача тушунмасин, деган ўйда машғулотни тугатиб, уйга кирдим.

— Бошимиз бирикиб бир дастурхонга ўтирмаганимизга ҳам анча бўлди, — деди отам нонушта пайти. — Энанг билан Ботир бўлганида тўрт кўз тугал бўларди...

Ютган луқмам бўғзимда қолди. Саиданинг кўзидан ёш сизиб чиқди, боши эгилди. Отам каловланди, афтидан, онам билан Ботирни эслатиб, дардимизни янгилаганидан ўзи ноқулай ҳолга тушди. Аслида, учаламиз бежавотир жам бўлганимизни айтмоқчийди, чамамда. Ўртага оғир сукут чўкди.

— Ҳай, шунисига ҳам шукур. Қолганларнинг боши омон бўлсин, — деди отам бошқа гап тополмаганиданми ёки биз болаларининг кўнглини кўтариш учунми. — Айтганча, Собир, нима қилмоқчисан энди? Бирор институтга кириб ўқисанг яхши бўлармиди?

— Билмадим, — дедим мен чуқур хўрсиниш билан, — бир-икки кун уйда юрай-чи, кейин ўйлаб кўрарман.

— Тўғри қиласан. Уйимизам анча ремонтталаб бўп қолган. Яхшилаб бир сувоқдан чиқариб, оҳаклаш керак, — деди отам хонанинг деворига кўз югуртиб.

— Кейин янгаям олаверсак бўларди, — деди Саида менга қараб сирли жилмаяркан.

— Тўғри, уйни сал эпақага келтирсак, дарров акангнинг бошини иккита қилиб кўямиз, — деди отам кулиб.

— Унда уйнинг сувоғи ҳам икки-уч йилга чўзиларканда.

— Нега? — дейишди отам билан синглим бараварига.

— Дарров олахуржунни ортманглар, менам бир-икки йил бемалол юрай. Уйланиш бўлса қочмас.

— Хо-о-о, — деди Саида чўзиб, — унгача менинг дугонамни опкетиб қолишади.

— Опкетса опкетар. Қиз зоти қуриб қоптими? Менга аталганиям топилиб қолар.

— Бекор айтибсиз. Агар Барнодан бошқаси уйимизга келса, олдимга солиб қуваман.

Синглимнинг рostaкамига жаҳли чиқди, қизариб, қалтираб кетди. Менинг кулгим қистади, сездирмаслик учун эгилиб дастурхондаги нонни секин узалиб олиб синдириб оғзимга солдим ва эринмай аста-аста чайнай бошладим. Синглимнинг эса баттар жаҳли чиқаётганини ич-ичимдан сезиб турардим.

— Ҳазиллашди аканг, — деди отам Саидага, — сен анави Абдукаримнинг қизини айтаяпсан, чоғимда... Ойдай қиз... Бир рўзгорни эплайдиган қиз.

Кўнгил хиралиги билан бошланган нонушта шу зайл ҳазил-хузул билан ниҳояланиб, дастурхонга фотиҳа ўқилди.

Тушгача уйимиздан одам аримади. Келганларнинг кўпчилиги қариндошлар. Очиғи, қариндош эканликларини ҳам мен билан сўрашаётиб айтган гапларидан билдим. Нега хеш-уруғларимни шу пайтгача танимаганман? Ахир, кўрмаган бўлсам қаёқдан таний? Уларнинг мени бағрига қаттиқ босиши, эркак боши билан кўзига ёш олиши таажжубга соларди.

Аёлларни эса кўяверасиз. Аввал онамни эслашади: “Энанг бечора тирик бўлганида, сени кўриб боши осмонга етарди...” — дейишади. Гўё бу гаплари менга ёқади, деб ўйлашадими, ўзларича кўнглимни кўтаргандай бўлишади. Аслида, ҳамдардликлари менинг юрагимга наштардай ботишини билишмайди. Балки билишар, эҳтимол, таомил ўзи шунақадир.

Ҳартугул, тушдан кейин келувчилар сийраклашди. Энди озгина чўзиламан, деган умидда уйга кирмоқчи бўлиб турувдим, дарвозахонада синфдошларим кўриниш берди. Ораларида кеча келганлари ҳам бор. Бир жойга жам бўлиб келишган чоғи.

Саида шўрлик елиб-югуриб, алоҳида хонага жой ҳозирлади.

Ҳар қандай шароитда ҳам болаликдаги дўстларнинг ўрни бўлакча бўларкан. Жўнгина ҳол-аҳвол сўрашдан бошланган гурунг аста-секин қизиб, мактабни битирган кезлардагидай беозор ҳазил-ҳузулларга, мазах қилиш, ора-сира сўкиниб қўйишларга уланиб кетди. Бариси самимий, беғубор гаплар. Очиғи, шундай давраларни соғинган эканман. Чарчоғимни ҳам унутиб юбордим. Нурали исмли синфдошимиз ёнидан икки шиша ароқ чиқарганда йигитларнинг кўзлари чақнаб кетди.

— Қайси гўрдан топдинг? — деди ҳалитдан мўйлов қўйиб олган Эшмирза, — отличқа йўқ-ку, ҳозир!

— Сенга йўқ, лекин аканг қарағайга ўхшаганлар йўлини қилади-да. Юрибсан-да сенам эркакман деб, — Нурали ошкора гўдайиб, шишалардан бирини очди-да, «култ-култ»латиб пиёлаларга қуя бошлади. Зимдан йигитларга қарадим: қизиқ, улар ютиниб-ютиниб қўйишарди. Ҳайрон бўлдим, чунки мактабни битиргач, хайрлашув оқшомида бир шиша ароқ олганлигимиз ёдимга тушди. Ўша ҳам очилмасдан қолиб кетган, ҳеч ким ичмаганди. Кечагина бўлганди бу?! Қачон улар шайтон сувига бунчалик ўч бўлишга улгуришди?..

Ҳеч ким қадаҳ сўзи айтмади. “Олинглар, олинглар”, деган гаплар орасида кимнингдир: “Сафимиз бузилмасин”, дегани қулоғимга чалинди, бу тилак кимдан чиқди, билолмай қолдим.

Синфдошлар алламаҳалгача ўтиришди. Шишалар бўша-
гач, Нурали яна қаердандир икки шиша ароқ топиб келди.

Уларни кузатиб, хонага кирсам, Саида бошини эгганча
кунишиб ўтирибди.

— Тинчликми, сенга нима бўлди? — сўрадим.

У бошини кўтарди, икки юзи анордай қизариб кетган.

— Бирон жойинг оғрияптими? — дедим ташвишланиб.

— Ака, билмайман нима бўлаётганини. Бошим айланиб,
қалтираб кетаяпман. Суякларим қақшаяпти.

Миямга келган: “Наҳотки яна бошланган бўлса!” — де-
ган фикрдан кўрқиб кетдим.

— Дўхтир чақирайми?

— Йўқ, дўхтир келса... ҳамма билиб қолади, — деди
Саида кўзлари жикқа ёшга тўлиб. Унинг шу биргина “би-
либ қолади” деган хавотири остида: “Тузалмас дардга ду-
чор бўлганимни, бокира эмаслигимни...” — деган аччиқ,
лекин очиқ юз билан айтиб бўлмайдиган фожиа ётганини
юрагим ўртаниб англаб турардим. Бу кўргиликни кўтариб
юрганидан кўра ўзини ўлдириб кўяқолгани афзал эмас-
ми?.. Мен унинг аҳволини билиб, тушуниб турибман. Қани
эди, гапининг тагида харсанг тошдай зил-замбил ҳасрат
чўкиб ётганига фаросатим етмаса...

Бошим қотиб қолди. Нима қилишга ҳам ҳайронман.
Туйқусдан хаёлимга Нурали келди. “Балки, озгина ароқ
ичирсам, босилиб қолар”, деган ўйда энди эшикка йўнал-
ган эдим:

— Ак-а-а, — деди Саида инграган овозда, — қаерга
кетаяпсиз?

— Озгина ароқ ичсанг, балки...

— Бўлмайди, ака, ўшанинг ўзи керак. Олдинги сафар
ҳам ароқ ичгандим, барибир босилмади. Тишимни-тишим-
га босиб зўрға чидагандим. Ўлиб қолай дедим. Ўлимимга-
ям рози бўлдим...

— Ўзингни маҳкам тут, ўтиб кетади.

— Ака, чидолмайман!.. Бўлмай кетаяпти!.. Топиб беринг,
илтимос, ақдан озиб қоламан! Сизнинг қўлингиздан ке-
лади-ку!

“Йўқ, синглим, — дедим ичимда, — энди бундай бўлмай-

ди. Мен сени бутунлай даволатаман, нашани кўрганингда кўнглинг айнийдиган бўлади!”

— Ҳозир озгина чидаб тур. Топаман. Топиб келаман! — дея ташқарига ўқдай отилдим. Ниятим Нуралидан ароқ олиш, кейин синглимга ичириш. Ичим ўт бўлиб ёнар, аламимдан кўзимга ҳеч нарса кўринмасди: ахир ўзим, ўз кўлим билан синглимнинг оғзига захри қотилни тутаман. Ё Худо, бошқа иложим йўқ!..

Нурали ҳали уйига кирмаган, кўчада икки-учта жўралар билан эзмаланишиб турган экан. Мени кўриб ҳайрон бўлди:

— Нима гап, жўра?!

— Жўра, ароқ керак бўлиб қолди, — дедим шошиб.

— Шунга шунчами, нечта керак?

— Битта бўлса етади.

— Меҳмон келдими?

— Ҳа.

— Битта нима бўлади? — дея Нурали уйига кириб, зум ўтмай кўлида иккита ароқ билан қайтиб чиқди.

Шишаларни унинг кўлидан ола солиб, югуриб кетмоқчи бўлдим-у, бирдан тўхтаб, ортимга бурилдим:

— Қанча туради?

— Қизиқмисан? Бир тийининг ҳам керакмас. Меҳмонингни хурсанд қилсанг, менинг рози бўлганим шу, — деди Нурали.

Мен уйга кириб борганимда Саида деворга елкасини тираб ўтирганча, юзини бекитиб тинимсиз қалтирарди. Унинг ҳатто менга қараб қўйишга мадори етмади. Шошганча ароқ шишаларидан бирини очдим-да, дастурхон устидаги пиёлани тўлатиб қўйдим.

— Манавини ичиб юбор, босилади, — дедим Саиданинг кўлидан ушлаб. У кафтини юзидан олди. Қизариб кетган кўзидан ёш сел бўлиб оқмоқдайди, юзи пушти ранг бўлиб кетганди. Уни бундай аҳволда кўргандан кўра, кўр бўлиб қолсам яхши эди. Мен аҳмоқнинг гуноҳи шунчалик кўпмидики, жабрини ўзим торганим камлик қилгандай, бутун оилам азоб исканжасида қоврилса!..

— Ака-ж-о-н, бўлмайди, дедим-ку! Менга анавиндан топиб беринг! Ҳозир ўлиб қоламан! — деди Саида қалтираган, титраган йиғили овозда, кўлимдаги матоҳга ишора қилиб.

— Ўлмайсан. Ўлишингга йўл қўймайман! Ич! — дедим мен ҳам кўзимдаги ёшни тийиб туролмай. — Отам сезмасин, бўл тез!

Синглим амал-тақал қилиб, пиёланинг қирраси бир неча марта тишига такиллаб урилиб шайтон сувини симирди. “Яхшики, жўраларимнинг келгани. Яхшики, ярим тун. Яхшики, куни билан меҳмон кутавериб чарчаган отам ўзининг хонасида ухлаб ётибди. Агар у қизининг ҳозирги аҳволини кўрганида, ажалини кутишга ям сабри етмаган бўларди”, — дея хаёлимдан ўтказдим.

Саида пиёлада бир томчи ҳам қолдирмай ароқ ичганидан кейин бир оз титроғи босилгандай бўлди.

— Яхшимисан энди? — дея сўрадим ундан.

У “йўқ” дегандек бош чайқади.

— Ҳечқиси йўқ. Ҳозир бир оз вақт ўтсин. Бирдан таъсир қилмайди-да.

— Ака, ўрнини босолмайди...

— Бўлди қил! — дея бақриб юборганимни ўзим ҳам сезмай қолдим. Аммо гапим синглимга таъсир қилмади. Қалтираган қўлларини шиша томонга узатди.

— Яна беринг, ака, — деди.

Мен ундан-да баттар титрар эдим. Вужудим олов бўлиб ёнар, пешонамдан тер, кўзимдан ёш оқмоқда эди. Пиёлани яна ўша падарингга лаънат сувга тўлдирдим. Саида ичди. Ичиб бўлгач, қўлидан пиёла тушиб кетди. Сўнг кула бошлади. Мен уни тентак бўлиб қолдим деб ўйлаб қўрқиб кетдим.

— Ака, — деди у бирдан кулишдан тўхтаб, — биласизми, наша одамни бошқача маст қилади. Атрофингиз турли рангга чулғанади. Худди жаннатга тушиб қолгандай бўласиз. Руҳингиз енгил, истаган томонингизга учиб кетишингиз мумкин. Сиз бутун дунёни, ташвишларни эсингиздан чиқарасиз. Ҳаммаёқ шунақа гўзаллашиб кетадики, у маскандан умуман чиққингиз келмайди... Вужудингиз эмас, онгингиз маст бўлади... Ароқ босолмайди наша ўрнини... Тушунинг!..

— Бўлди, бас қил! — дедим унинг гапларини эшитишга сабрим чидамай, — яна битта ич.

Бу сафар, Саида ичишни истамади. Лекин мен мажбур-

ладим. Ўзимдан нафратланиб, ўзимга эртароқ ўлим тилаб ичирдим.

Орадан бир оз ўтиб синглим бошини кўтаролмайдиган даражада маст бўлди.

Ташқарига чиқдим. Атроф зулмат. Фалакда ой ҳам, юлдуз ҳам йўқдай эди. Ёки менинг кўзим кўр бўлиб қолиб, уларни кўрмаётгандай эдим. Ҳаво салқиндай эди. Этим жунжикарди. Эҳтимол, шунинг учун менга салқин туйилгандир. “Саида ўзига келганидан кейин унинг тагин дарди кўзғайди. Ҳар доим ароқ ичириб маст қилиб қўяверсам, одамгарчиликдан чиқиб кетади. Шунинг учун уни Эгамқул аканинг олдига олиб боришим зарур. Шугина унинг дардига даво тополади”, дея ўй сурдим.

Яна уйга қайтиб кирдим. Синглимнинг устига кўрпа ёпиб қўйиб ўзим деворга суяниб, кўзимни юмдим. Тезда уйқуга кетиб қолибман...

Эгамқул аканинг уйи қаердалигини билмасдим. Қўй боқадиган жойини, ўтовини билардим. Лекин ўзининг уйини сўрамаган эканман. Абдукарим аканикига боришга тўғри келди. Умуман, шу одамни эслашим билан хаёлимга Барно келади. Кўрмаганимга икки кун бўлди-ю, соғиниб қолдим. Лекин мени недир уларникига боришимга тўсқинлик қилар эди. Балки бу Абдукарим аканинг юзига қарашдан уялиш бўлса керак. Янаям билмадим.

Отамга Саиданинг аҳволи ҳақида айтишга мажбур бўлдим. Агар айтмайдиган бўлсам, отам бир жойга чиқиб кетса, бечора синглим ўзини бир бало қилиб қўйиши ҳеч гап эмасди. Отам қайғурганини билдирмасликка ҳаракат қилди. Лекин унинг юз-кўзидан изтироб чекаётганлиги шундоққина билиниб турарди.

— Ота, Эгамқул ака бунақа касаликнинг давосини биллади. Шунинг учун кўп куйинмасангиз ҳам бўлади, — дедим унинг кўнглини кўтариш мақсадида.

— Майли, опке, кейин бошқа нарсаларниям гаплашиб оламыз, — деди отам паст овозда.

...Мени Барно кутиб олди. Чиройли табассум қилди. Юзи бир озгина қизарди. Аммо унинг кўзи қувончдан чақнаб кетмади. Авваллари чақнар эди. Мени кўриши билан бутун вужуди олдинга интилгандай туйиларди менга.

Лекин бу сафар бунақа бўлмади. Унинг табассуми, қизариши ортида қандайдир гина яширингандай эди.

— Уйга кириш, — деди у ўша майин, нозик овозида.

Мен унинг ўзгарганини илғаб олганлигим боис, таклифни бирдан қабул қилолмай тараддуланиб қолдим.

— Абдукарим акага иш билан келгандим, — дедим.

— Уйда йўғиди, шунинг учун истамасангиз ҳам уйга кириб ўтиришга мажбурсиз, — деди Барно нигоҳини ерга қадаб.

“Нима бўлдикин? Бу ердаям қанақангидир кўнгилсизлик борми дейман?..” дея хаёлимдан ўтказдим.

— Уйда, синглим икковимиз бормиз. Дадам билан аям иккита укамни олиб бозорга кетди. Шунинг учун бемалол киришингиз мумкин.

Очиғи, унинг гаплари мени таажжубга сола бошлади. Унинг бояғи нигоҳидаги гина энди тилига ҳам кўчганди.

— Ёки мен билан бирга ўтиришни истамайсизми? — деди энди Барно очиқ-ошкора менинг жойимдан қимирламаётганлигимни кўрганидан кейин.

— Қайтанга яхши, — дедим мен ва Барнонинг олдига тушиб олдим.

Тезда кўрпача тўшалиб, дастурхон ёзилди. Чой дамлаб келишни эса Барно рўпарамга ўтираётиб синглисига буюрди.

Мен гапни нимадан бошлашни билмай бир оз қийналдим. Ҳар-ҳар замон Барно менга кулиб қараб қўяр эди. Бу кулги ортида нималар яширинганини билмай азобланардим.

— Анча бўлдими дадангнинг бозорга кетганига? — дея сўрадим бошқа гап тополмай.

— Ҳали замон келиб қолса керак, — деди Барно, — шошаяпсизми?

— Нима десамикин... Тўғриси, сенинг уйда ёлғизлигинг мени хурсанд қилди. Даданг бўлганида бемалол гаплашолмасдим сен билан.

— Фақат шуми?

Очиғи, каловланиб қолдим. Нима дейишга ҳам ҳайрон эдим. Барнонинг бунақа ўзгариб қолганлиги мени таажжубга солаётган эди.

— Майли, қийналманг, — деди у мендан кўзини олиб,
— Саида яхши юрибдими?

— Муаммо шунда, — дедим мен очигига кўчиб.

— Тинчликми?

— Сендан яширадиган ҳеч нарсам йўқ.

— Тезроқ гапирсангиз-чи!

Барнонинг афт-ангори бирпасда бутунлай бошқа томонга ўзгариб кетди. Бояги гина, хафақонлик ўрнини ҳадик, кўрқув эгаллади.

— Яна ўша касали, — дедим мен қисқагина қилиб, — Эгамкул аканинг уйини сўрагани келгандим.

— Бечора... Шуни эртароқ айтсангиз бўлмасмиди? У қийналиб кетгандир... Сизни қаранг-у... Дадамлар ҳалибери келмайди, ўзи яқингинада кетишди. Мен у кишининг уйини биладан. Тўртдара қишлоғида туради.

Мен умримда бунақанги қишлоқни эшитмаган эдим. Лекин шундай бўлса-да, хотирамни титкилай бошладим.

— Мен сизни обораман. Қўшни районга боришга тўғри келади, — деди менинг ўйланиб қолганлигимни кўрган Барно.

— Ташвишга қўймайманми?

Барно менга ғалати қараш қилди, сўнг:

— Сиздан бунақа гап кутмагандим, — деди ва ўрнидан туриб ташқарига йўналди.

Орадан бир оз ўтиб уйга қайтиб келган Барно менга машина калитини тутқазди.

— Отам машинасини ташлаб кетди. Чарчаганмиш, машина ҳайдаб юравериш жонига текканмиш... Янаям аниқроғи, ҳозир машина ўғрилари кўпайиб қолибди. Шундан кўрқди.

— Бесўроқ миниб кетсак, қандай бўларкан? — дедим таажжубланиб.

— Бошқа одам минганида хафа бўлиши мумкин эди. Лекин сизни ўзининг ўғлидай кўриб қолган-ку.

— Барибир ноқулай-да...

— Машина гаражда, мен тезда кийиниб чиқаман, — деди Барно гапни қисқа қилиб.

Биз ҳали катта йўлга етмасимиздан беш-олти йигит олдимизни тўсди. Мен машинани тўхтатиб, “Булар ким

бўлди?” мазмунида орқа ўриндиқда ўтирган Барнога қарам.
Унинг афти бужмайди, қошлари чимирилди. Кейин:

— Жонимга тегиб кетди шуям! — деди.

Кўнглим алланималарни сезгандай бўлди. Шу пайтгача Барнонинг телба-тескари гапираётганлигининг сабабини ҳам англагандай бўлдим. Ва секин машинадан тушдим. Шунда йўлтўсарларнинг иккитаси қўлларига ҳўкиз боғланадиган занжирни ўраб олганлигини кўрдим.

— Кимсан? — деди улардан бири менга ўқрайиб.

— Одамман, — дедим мен иложи борица жилмайишга ҳаракат қилиб.

— Буни айтмасангам кўриб турибмиз. Барнони қаёққа опкетаяпсан? — дея сўради у яна.

— Менимча, ўзингизга мутлақо алоқаси бўлмаган нарса-ни сўраяпсиз, — дедим мен кулиб.

— Барнога мен уйланаман! Кеча совчилар ишни пишириб кетишган. Сени Абдукарим аканинг машинасини ҳайдаб кетаётганлигинг учун уларнинг қариндоши бўлсанг керак, деб ўйлагандик... Лекин қариндоши бўлсангам Барнонинг бир ўзини машинага миндиришга ҳаққинг йўқ. У меники бўлган, тамом-вассалом! Менинг рухсатимсиз ҳеч қаерга бормайди. Ҳозир иссиғинг борида машинадан тушир!..

— Шунақа денг, ошна, менинг бунақа гаплардан умуман хабарим йўқ. Ҳозир ўзидан сўрайман, агар сизнинг айтганингиз...

— Мен сенга сўра деяётганим йўқ. Машинадан тушир деяпман, иссиғингнинг борида.

Миямга қон қуйилди. Вужудимда енгил титроқ пайдо бўлди. Лекин тишимни-тишимга босиб, чидадим. Чунки ўзимга-ўзим қасам ичгандим: “Энди бировнинг бурнини қонатмайман”, деб.

— Ошна, биринчидан, мен шошиб турибман. Иккинчидан, сизнинг айтганингизни бажаролмайман. Агар гапларингиз рост бўлса, ўзингиз туширинг... Лекин гапларингиз нотўғри бўлса, менинг вақтимни олманг-да, йўлни бўшатиб қўйинг, — дедим унинг кўзига тикилиб.

— Ним-ма? Сен ҳали менинг кимлигимни билмайдиган-

га ўхшайсан! Мен шу қишлоқнинг королиман! — деди йўлтўсар кўзлари олайиб.

— Ҳов “корол”! — дедим мен ғазабим тилимга кўчиб. — Тез йўлни бўшат, шошиб турибман!

У “мана!” деб бир қадам ёнига ўтди-да, қўлидаги занжирни ишга солиб қолди. Осонлик билан унинг зарбасига чап бердим-да, қўлидан ушлаб қайирдим. У бирдан ўкириб юборди. Энди ҳамлага шайланган шериклари жойида қотишди.

— Агар! — дедим деярли бақириб, — ҳозир ҳамманг туёғингни шиқиллатмасанг, майиб қиламан!

Йигитлар аввал бир-бирларига қарашди. Сўнг аста-секин орқага тисарилишди. Бунга сайин мен “корол”нинг қўлини баттар қайира бошладим. У эса додлайверди. Шериклари эса тобора ортларига чекинаверишди.

— Мен сенга, — дедим “корол”нинг қулоғига шивирлаб, — фақат исмимни айтаман, қолганини ўзинг суриштириб билиб оласан... Агар яна бир марта йўлимни тўсиб чиқади-ган бўлсанг, ўзингдан кўр. Исмим Собир. Икки қулоғинг-гаям қуйиб ол!..

Орқасига битта тепки еган “корол” олди-орқасига қарамай қўлини уқалаб қочишга тушди. Сал нарига борганидан кейин эса, тўхтаб ортига ўгирилди-да, “кашталаб” шунақанги сўкдики, ортидан қувиб бориб бир ёқли қилиб қўйишимга оз қолди.

Асабий ҳолда машинага газ бердим... Катта йўлга чиққунимизгача Барно чурқ этмади. Фақат унинг кўзидан тинмай ёш оқар эди.

— Сенга уйланмоқчи экан... Кеча совчилари келиб даданг билан ишни пишитиб кетганмиш... — дедим мен бир оз ўзимга келганимдан кейин Барнога.

— Ёлғон, — деди Барно йиғили овозда, — уч йилдан бери ортимдан югуради. Ўлай агар, менга заррача ҳам ёқмайди. Неча марта қарғаб юбордим. Барибир таъсир қилмайди. Кеча юборган совчиларини дадам: “Бермайман, эгаси бор”, деб узил-кесил қайтариб юборганди... Сизга бир дуч келсин, деб худодан сўраб юрувдим.

— Эгаси бор, — дедим мен ойна орқали қараб, — ким сенинг эганг?

— Жиннисиз! — деди у юзини ойна томонга буриб.

Бирпасда кайфиятим кўтарилиб кетди. Анави боланинг сўкиши ҳам ёдимдан чиқди. Шўхлик қилгим келиб қолди.

— Айт эгангни, — дедим мийиғимда қулиб.

Барно жавоб бермади. Ойна орқали қарасам, деразадан ташқарига термилиб кетаяпти. Юзи қизаргани ҳам шундоққина кўриниб турибди. Бирдан машинани тўхтатгим, кучгим, юзу кўзларидан бўса олгим келди... Лекин бундай қилолмадим. Иродам бўшлик қилди. Қолаверса, шошилаётгандим. Эртароқ Эгамқул акани топишим зарур эди. Хошиш-истагимга қарши газни қаттиқроқ босдим. Машина тезлиги янада ошди.

Барно йўлни яхши биларкан. Эгамқул аканинг уйини адашмасдан топиб бордик.

Ҳаммаёғи қора сувоқ, шиферсиз уй. Ташқаридан қаранган одам бу уйда одам яшашигаям ишонмайди. Ҳовлига ҳеч нарса экилмаган. Бегона ўтлар ўсиб ётибди. Бор-йўғи икки туп меванинг ҳам шохлари синган... Йўлдан уйгача битта машина базўр сиғадиган йўлакча бор, холос. Дарвозанинг эса ўрнияш йўқ. Ҳовлининг чор томони очиқ. Умуман, бу ерларда ҳовлини девор билан ўраб олиш русум эмас.

Мен машинадан тушиб, бир оз уй томонга юрдим-да, Эгамқул акани чақирдим. Ҳеч ким жавоб бермади. Яна озгина юриб овоз бердим, лекин у ёқдан садо чиқмади. Озроқ кутиб турдим. Кейин ортимга қайтиб машинанинг ёнига келдим-да, деразадан Барнога қараб:

— Ҳеч ким йўққа ўхшайди уйида, — дедим афсусланиб.

Барнонинг юзи бирдан қайғули тус олди.

— Балки қўшниларидан сўраб кўрармиз, — деди у умид кўзлари билан боқиб.

— Тўғри, — дея мен энди Эгамқул аканинг ўнг томонидаги қўшнисиникига кетаётганим маҳал:

— Қандай шамол учирди? — деган овоз келди ён томонимдан.

Ўгирилиб қарасам, оқсоқ, салла ўраган бир чол билан Эгамқул ака келаётган экан. Жилмайдим-да, унинг истиқболи томон юрдим.

— Саиданинг озгина мазаси бўлмаяпти, — дедим салом-

алиг-у, сўрашишлардан кейин. Синглимнинг исмини эшитиб, унинг афт-ангори бирдан ўзгарди.

— Борсак, анави гиёҳдан яна келтирсак, деган умидда келгандим.

— Бориш шартмас, — деди бирдан Эгамқул ака, — ҳар эҳтимолга қарши уйга олиб келиб қўювдим. Сизлар озгина кутиб турунгизлар, мен тез кириб чиқаман.

Эгамқул ака илдам қадамлар билан уйи томонга зумда кетди.

Синглинга уйланиш нияти бор одамдан ёрдам сўраб келишинг ноқулай бўларкан. Эгамқул ака уйига шошиб кетаяпти-ю, мен ўзимни қўярга жой тополмайман. Ҳаттоки, Барнонинг ҳам юзига қарашга уялганимдан машинага чиқолмай турдим. Барно Эгамқул ака кетганидан кейин менга сўз қотмади. Демакки, аҳволимни тушунган. Ҳар қандай сўз менинг ҳолимни танг қилишига ақли етган. Баттар қизариб-бўзаришимни истамаган. Зеро, унинг ҳамма нарсадан хабари бор эди-да... Ич-ичимдан унга миннатдорчилик билдириб қўйдим.

Биз етиб борганимизда Саида уйғонган экан. Тахмин қилганимдай, дарди яна хуруж қилган. Буни кўрган отам бечора қўрқиб кетибди. Ҳовлида нима қиларини билмай у ёқдан-бу ёққа югуриб юрибди. У бизни кўриши билан йиғлаб юборишига сал қолди.

Эгамқул ака отам билан кўришганда ерга қараб турди. Афтидан, Саиданинг қайси уйдалигини сўрамоқчи бўлди-ю, ийманди.

— Юринг, — дея уни мен синглим ўтирган хонага бошладим. Барно ҳам бизга эргашди.

Мен ташқарига чиққанимда отам супада бошини икки кафти орасига олиб ўтирар эди. Ачиндим-у, ўзимга нисбатан нафратим янада ошди. “Ҳамма айблар бўйнимдан соқит бўлди. Энди бу ёғига бошқаларга ўхшаб тинчгина яшайман”, деб ўйлаган эдим. Саиданинг аҳволи энди-энди битиб бораётган ярамни яна тирнаб юборди. “Наҳотки, бир умр шу тахлит яшасам?! Бундан кўра ўлиб кетсам ҳамма балолардан қутулмайманми?.. Эҳ, Анна, шартмиди шундай қилишинг?.. Ундан кўра қуролдошларим билан бирга нариги дунёга кетганим яхшийди-ку!..” — дея ўйладим. Сўнг:

— Ота, Саида яхши бўлиб кетади, — деб унинг кўнглини кўтармоқчи бўлдим.

Отам чуқур хўрсиниб қўйди-да, шу тахлитда ўтираверди.

Орадан бир чойнак чой қайнагулик вақт ўтганидан кейин, Эгамкул ака чиқиб келди.

— Доридан ичирдим, яхши бўлади, — деди. Унинг юз-кўзидан гуссага ботганлиги шундоққина кўриниб турар эди. Отам бирдан ўрнидан турди. Шундагина унинг юзига оқиб тушган ёшини кўрдим. “Йиғлаётганлиги учун менинг гапларимга жавоб бермаган экан... Балки мени қаргагандир”, — деган ўй ўтди хаёлимдан.

— Яхшиям сиз бор экансиз, — деди отам шоша-пиша юзини артиб, — шу дорингиздан берсангиз. Кейинга яна керак бўп қоладими?.. Эсим қурсин, уйга киринг, Собир, сен чой-пойни тайёрла, — деб отам Эгамкул акани ўзи ўтирадиган хонага бошлади. Мен газга чойнак қўйдим-да, дастурхонни олиб отам билан меҳмоннинг олдига ёздим. Сўнг ошхонага кирган эдим, Барно келиб қолди. У менинг ликобчаларга ширинликлар солаётганлигимни кўриб кулди-да:

— Бунақа ишларни ҳам бошлар экансиз-ку, — деди.

— Энди сен шу уйга бека бўлиб келгунча қилиб турайлик. Ундан кейин икки қўллаб ўзингга топшираман, — дедим мен унга ҳазиллашиб. Барно бир оз қизарди. Лекин гапларимга хафа бўлмади.

— Сиз бориб ўтира туринг, ўзим қиламан қолганини, — деди.

— Саида қалай? — деб сўрадим ундан.

— Яхши. Эгамкул ака тайёрлаб берган дорини ичганидан кейин ухлаб қолди. Ишқилиб, тузалиб кетсин-да!..

— Яхши...

— Барно!

— Нима?

— Ҳалиги... Нима десамикин... Сен жудаям яхшисан...

Бошқа гапиролмадим. Шартта бағримга босдим-у, лабидан бўса олдим. У менинг бундай қилишимни кутмаган шекилли, довдираб қолди. Тўғриси, ўпиш ниятим йўқ эди. Ҳатто хаёлимгаям келмаганди. Одамнинг бошида шунча

ташвиши бўла туриб бирдан эҳтиросга берилиб кетиши учун, у ўта бағритош ёки ўлгудай лоқайд бўлиши керак. Назаримда, Барнони яхши кўришимдан ҳам кўра, унга нисбатан меҳрим жўшиб кетганидан шундай қилдим, шекилли. Бир зумдан кейин Барно:

— Биронтаси келиб қолиши мумкин, — деди.

— Майлига.

— Мен уяламан!..

— Кўйиб юборайми?

У бошини қимирлатди.

— Унда: “Сизни яхши кўраман. Фақат сизгагина турмушга чиқаман”, деб айт.

Барно чуқур хўрсинди. Лекин ҳеч нарса дея олмади. Мен эса унинг хушбўй ҳид таралаётган сочларини қониб-қониб ҳидладим.

— Бўлди, кўйинг, энди, уят бўлади, — деди Барно. Унинг овози қандайдир ҳаяжонли товушда эшитилди. Таъсирланганимдан уни янада маҳкамроқ бағримга босгим келиб кетди.

— Менинг талабимни бажарганингдан кейин кўйиб юбораман, — дедим унга.

— Сиз нима десангиз шу, — деди у.

— Бу билан қутулолмайсан.

— Отангиз кутиб қолди.

Унинг шу гапидан кейингина мен ҳечам истамасам-да, кизни кучоғимдан бўшатишга мажбур бўлдим. Барно ерга қараб қолди. Икки юзи қип-қизил эди.

— Энди сизнинг бир ўзингиз турган жойга бормайман, — деди у аразлаб. Арази эркаланишга, нозланишга кўпроқ яқин эди.

Мен унинг бурнидан чимдиб кўйдим-да, отам билан Эгамқул ака ўтирган уйга кирдим. Дастурхонни ёзиб қандурсни қўяётган маҳалим отам:

— Меҳмон кетаман деяпти, — деб қолди.

— Нега? — дедим мен Эгамқул акага қараб, — ўзи ҳозир келдингиз-ку. Чой-пой ичинг, кейин ўзим обориб кўяман. Бир йўла машинани ҳам ташлаб келардим.

— Озгина ишларим бор. Бормасам бўлмайди. Ҳали бафуржа ўтириб чой ичармиз, — деди Эгамқул ака менга

жавобан. Унинг юз-кўзидан бу ерда ўтиролмаётганлиги шундоққина сезилиб турарди. Унинг ўрнида мен бўлганимда ҳам шу кўйга тушган бўлардим... Саидага оғиз солган. Отам ҳали тузук-қуруқ жавоб қилмаган. Яна ўзи синглимни даволашга мажбур бўлган... Қандай қилиб отам билан Саида ҳақида гаплашсин? Очиғи, унга ичим ачиди. Шунинг билан бирга Саиданинг пешонасига ҳам шундай тақдир битилган.

— Майли, иши бўлса, ушлаб турмаганимиз маъқул, — деди отам. Афтидан, отам ҳам вазиятни англаб етганди.

Ташқарига чиққанимиздан кейин мен ошхонага йўналдим. Ўйлаганимдай, Барно шу ерда экан.

— Эгамқул ака кетаяпти. Мен у кишини обориб қўяманда, кейин машинани уйлариингга қўйиб келаман... Сен, балки, қоларсан... дадангга тушунтирардим, — дедим унга умид билан боқиб. Айни чоғда унинг кетиб қолишини ҳечам истамаётгандим.

— Сўрамай келганман. Қолсам уйдагилар хафа бўлишадилар... Лекин Саиданинг ўзини ёлғизлатиб ташлаб кетгим ҳам келмаяпти, — деди Барно кўзларини пирпиратиб.

Синглим ҳақида қайғураётганидан, умуман, менинг дардимга шериклик қилаётганидан уни шунчалик яхши кўриб кетдимки, боягидай кучгим, кўзларидан ўпгим келди.

— Саиданинг аҳволи ҳақида айтсам, балки, тушунишар... Хафа бўлишмас...

— Ишқилиб, хафа бўлишмаса яхшийди.

Бу билан Барно қолишини аниқ-таниқ айтган эди.

Эгамқул ака билан район марказидан чиққунимизгача гаплашмадик, ҳисоб. Гапимиз қовушмади. Қисқа сўров — қисқа жавоб. Албатта, орада синглим бўлмаганида сўзлашув учун мавзу топиларди. Мен гапирардим — у гапирарди. Шу тарзда унинг уйига етиб борганимизни билмай қолардик. Унақа дейдиган бўлсак, ҳозир бу одам билан кетмасдик-да...

— Абдукаримнинг уйига ҳайдайверинг, — деб қолди бир маҳал Эгамқул ака, — мениям унда ишим бор. Бир йўла битириб келаман. Бу томонларга яна қачон йўлим тушади?

Аввалига унинг гапига ҳайрон бўлдим. Кейин тусмоллаб, мақсадини озгина англадим. Аммо унинг кейинги

гапи бир оз тушуниксиз эди. Менинг ўйлаганимга тўғри келмасди. Бу томонларга энди қайтиб келмайман, демоқчими? Демакки, синглимга уйланиш ниятидан қайтдимми? Ҳаммамиз, ҳатто, синглим ҳам рози бўлиб турган пайтда у айниб қолдимми? Наҳотки, ўзига бошқа соғлом жуфт топиб олган бўлса?..

Умуман олганда, ҳозир уни гипноз ҳолатига тушириб, ичидаги гапларнинг ҳаммасини бемалол суғуриб олишим мумкин. Бу мен учун ҳеч бир қийинчилик туғдирмайди. Лекин пасткашлик қилишга виждоним йўл қўймади.

— Кечирасиз, — дедим мен Эгамқул акага бир қараб олиб, — анави, синглим ичадиган гиёҳ қаерда ўсишини менам бориб кўрсам. Балки яна керак бўлиб қолар.

Эгамқул ака бир зум индамай турди. Унга яна бир марта қараб олганимдан кейин билдимки, гапим оғир ботган. Чунки Эгамқул ака йўлга термилганча сассиз ўтирарди.

— Майли, — деди у ниҳоят ғамгин овозда, — бирор кун оборарман. Унгача менинг ўзимда етарлича бор. Балки шу билан тузалиб ҳам кетар.

Кўнглим бир оз равшан тортди. Эгамқул аканинг синглимга уйланиш-уйланмаслигидан эмас, албатта, Саиданинг соғайиб кетиши мумкинлиги ҳақида эшитганимдан сўнг.

Абдукарим ака бизни кучоқ очиб кутиб олди. Айниқса, Эгамқул акани кўрганидан кейин яйраб кетди. Лекин хотинининг кўз қарашлари бир оз тундроқ эди. Турган гапки, мен уларнинг машинасини миниб кетганим, боз устига, Барно ҳам мен билан кетганлиги унга ёқмаган. Балки эрининг менга нисбатан илиқ муносабатини ҳам хушламаётгандир. Мен бўлгуси қайнонам деб ҳисоблаётган аёлга салом берганимдан кейин дарров нигоҳимни олиб қочдим. Ўзга иложим ҳам йўқ эди. У ҳам чўзиб “Ва-а-а-лайкум”, дея жавоб қилдики, ўзимни қўярга жой тополмай қолдим.

— Тез чой-пойингга қара, — деди хотинига жеркиган оҳангда Абдукарим ака ва бизни уйига бошлади.

Бу ерда ҳам суҳбат тезда қовушиб кетавермади. Яна ўшандай узук-юлуқ гаплар. Абдукарим ака синглимни сўради. “Яхши бўлиб қолдимми?” деди. Мен унинг гапига жавоб қайтараётиб, машинасини рухсатсиз миниб кетганлигим учун узор сўрадим.

— Ҳечқиси йўқ. Зарур экан, минибсан. Асло хафа эмасман, — деди Абдукарим ака.

Шундан кейин ҳам гап бир-бирига уланмади. Сезиб турибман. Агар мен бўлмаганимда икки ошна маза қилиб суҳбатлашишган бўларди. Шу боисдан ҳам менга жавоб беришларини сўрадим. Бироқ Абдукарим ака кўнмади.

— Сен билан эллик-эллик қиламиз, кейин кетасан. Ун-гача ўтир.

Кўнишдан бошқа илож тополмадим. Қизиқ, озгина ичганимиздан кейин гапларимиз ҳам бир оз қовушгандай бўлди. Шундай эса-да, кўп ўтирмадим. Бўлғуси қайнонам овқатини сузмасидан бурун йўлга отландим.

Ҳовлидан чиқар чоғимда Барнонинг онаси:

— Қизимизга уйини эслатиб кўярсиз, — деди тагдор қилиб.

— Хўп, — дедим мен қизариб-бўзариб.

Уйга етиб келсам, Саида уйғонибди. Ҳатто Барно иккаласи ҳовлиларни супуришибди. Овқат тайёрлашибди. Отамнинг ҳам кайфияти чоғ. “Хайрият-э!” дея хаёлимдан ўтказдим.

Куёш ботиб, атрофга қоронғилик этагини ёзганидан кейин Абдукарим ака машинасида келиб қолди. “Қизини олиб кетгани келган, шекилли”, деб ўйлаган эдим. Бироқ унинг нияти бошқа экан. Синглимга Эгамқул акадан совчи бўлиб келибди. Эгамқул аканинг ниятини англаб етган эдим-у, лекин унинг ўзи мени шубҳалантириб қўйганди-да.

— Қизим кетса, Собир икковимиз қийналиб қоламиз. Кир-чир ювиш, овқат-повқат қилиш, деган гаплар бор. Менинг хушим келмайди, Собир ҳам эрта бир кун ишга ўтиб кетса, вақти етмайди бунақа ишларни қилишга. Шунга кўра аввал Собирни уйлантириб, кейин Саидани узатсакми, деб ўйловдим-да, — деди отам.

— Бўлмаса уйлантиринг, ўзим совчи бўлиб бораман. Савоб ишга ҳамма вақт биз тайёрмиз. Тем более, Собирдай йигитга, — деди Абдукарим ака.

Мен бошимни эгдим. Қизардим. Тилим мумланди. Шунчалик мени уйлантириб савоб иш қилмоқчи бўлган одам, кошки эди, ўзининг қизига ошиғу беқарорлигимни билса. Балки билар, сезгандир ҳам. Балки шу гапларини айтиш

орқали қизини менга бермоқчилигини билдириб қўйгандир. Лекин нима бўлган тақдирда ҳам аввал мендан садо чиқиши керак. “Мен Барнога уйланаман!” деб айтишим керак. Аммо бу гапларни айтишга менда матонат қани?

— Унда, болам, гап яна сенда қолибди. Энди акангга кимга уйланишингни айтасан. Ёки ўзим келин топаверайми? — деди отам.

— Мен тенгилар уйланишни ҳали бошлашмаган, шекилли, — дедим бошимни эгиб.

— Нима қипти? — деди отам. — Ўзинг бошлаб бераверасан. Мен, ана, Абдукарим аканг бош-қош бўлиб турамыз.

Отам шу ерда бир ўқ билан икки қуённи уриб қўйган эди. Эҳтимол, у бошқа мақсадда айтгандир. “Куён” икки-талигини билмагандир ҳам. Лекин менга шундай туйилди.

— Бўлди, — деди Абдукарим ака жилмайиб, — аввал Собиржонни уйлантирамыз. Кимникига совчиликка борайин?

Отам бир оз ўйланиб турди-да, менга юзланди:

— Собир, овқат жа чўзилиб кетди, бориб хабар ол-чи.

Гапнинг мазмунини дарров илғадим, шу боисдан ҳам тезда ўрнимдан туриб ташқарига йўналдим.

Отам билан Абдукарим аканинг суҳбати анча чўзилди. Мен бирор марта ҳам уларнинг олдига киролмадим. Отам Абдукарим акадан қизининг қўлини менга сўраётганлигини кўнглим сезиб турарди. Чунки бир-икки марта отам Барнони: “Жуда яхши қиз экан”, деб таърифлаганди. Таърифнинг остида келин қилиш истаги борлиги эҳтимолдан холи эмасди, ўйлаб қарасам. Синглим ҳам, Барно ҳам менинг аҳволимда экан. Фақат уларнинг иккаласи-да ичкаридаги икки кишининг нима ҳақида гаплашаётганларидан беҳабар, бири овқат, иккинчиси чой олиб борарди.

Отам билан Абдукарим ака нима хулосага келишларини билмасам-да, Барно бу кеча бизникида қолмаслиги кундай аён эди. У билан тонггача гаплашиб ўтириш ниятим бор эди.

Синглим отам мени чақираётганлигини айтди. Кирсам, Абдукарим ака кетишга чоғланаётган экан. Кўрпачага ўтиришим билан отам дуога қўл очди-да:

— Ўйлаган ниятимиз, илойим, ижобат бўлсин, — деди.

Тахмин қилганимдай Абдукарим ака қизини олиб кетди. Улар билан хайрлашиб уйга кирганимиздан кейин отам:

— Болам, мен Абдукарим акангдан қизини сўрадим, — деди менга зимдан тикилиб. — Сен нима дейсан? Сендан сўрамай туриб иш қилиб қўйганимдан хафамасмисан?

Отам айна кўнглимдаги ишни қилганлигини мен унга қайси юз билан айтайин. Лекин ўзимнинг ҳам истагим шунақа эканлигини отамга билдириб қўйишим керак эди. Шу боисдан:

— У нима деди? — дея отамнинг саволига савол билан жавоб бердим.

— Берсам шундай йигитга бераман-да. Лекин онасидан бир оғиз сўрайин. Кейин қизимизнинг ҳам кўнглини билайин, деди. Менимча, рози бўлди-ёв.

Барнонинг онаси менга қандай муносабатда эканлигини бугуннинг ўзида кўрган эдим. Агар онасига қолса, кўнмаслиги аниқ. Лекин Абдукарим ака билан қиз мен томонда бўлса, кўнмай қасқоқ борарди...

Отамга аниқ бир жавоб қилмай, ўзимнинг хонамга ўтиб кетдим.

Эртасига Нурали қорин қўйган, йўгон овозли, сипо кийинган бир одамни етаклаб келди.

— Мана бизнинг қаҳрамонимиз, — деди мени кўрсатиб.

Андак хижолат чекдим. Бир оз қизарган бўлсам ҳам, эҳтимол. Аввал менга қаҳрамонлик нисбатини бериб, ҳеч ким айтмаган эди. Агар таниш-билишлар олдида бўлгандаям ноқулай туйилмасди.

— Жўрамиз ҳамма вақт кўпиртириб гапирари, — дедим мен ҳалиги одамга жилмайиб қарашга ҳаракат қилиб, кўришиш учун қўл узатар эканман.

— Шу сафар кўпиртирмади, шекилли, — деди у киши кулиб, — сизни бутун област қаҳрамон деб билади.

— Жа, унчалик эмас. Ҳамма қатори одамман... Уйга кирамиз, юринглар, — дедим гап мавзусини ўзгартиришга уриниб.

— Жўра, ишларимиз кўп. Акахонниям ҳар бир минути ҳисобда. Шунинг учун мақсадга кўчиб қўяверайлик. Хуллас, бу кишининг, — дея Нурали ёнидаги одамнинг елкасига қўлини қўйди, — исми Нодирбой ака. Районда би-

ринчилардан бўлиб кооператив очган. Тўртта фермаси бор. Қорамоллариниям сони мингнинг тагига бориб қолган. Вин-завод ҳам бу ёққа қарашли...

— Етади, — деди Нодирбой ака Нуралига қараб, — индамасам райондаги ҳамма нарсани меникига айлантириб кўясан.

У менга юзланди. Ёнимга келиб қўлимдан тутди.

— Ука, гап бундай, — деди салмоқ билан, — сени биргаликда ишлашга таклиф қилиб келдим.

— Телехликка, — дея гапга қўшилди Нурали.

— Озгина жим тур, — деди унга қовоғини уйиб, Нодирбой ака, — бирга ишласак кам бўлмасдинг, ука.

Яна жонни хатарга қўйиш. Яна хавф-хатар исканжасида яшаш. Шу иш туфайли қанча нарса йўқотдим. Такрорласам қолганини ҳам йўқотишим ҳеч гап эмас, шу керакми менга?

— Йўқ, ака, мен озгина дам олмоқчиман. Ҳали ишлаш ниятим йўқ. Агар таклиф қилаётганингиз тансоқчилик бўлса, унда узр. Мен бунақа ишни бошқа қилмайман, деб ўзимга-ўзим қасам ичганман.

— Эй-й, қўйсанг-чи, жўра. Ҳозир замон ўзгариб кетди. Илгаригидай яшамоқчи бўлсанг, кунинг ўтмай қолади. Вақтида отингни қамчилаб қол. Бунақа имконият ҳамма вақт ҳам бўлавермайди. Кеча кўрдинг-ку, жўраларнинг аҳволини. Агар шундай юраверсанг, тўрт кунда сениям улардан фарқинг қолмайди, — деди менинг жавобимдан бирдан қизариб кетган Нурали.

— Бир гап бўлар, — дедим мен унга кулиб қараб.

— Бошқа иш бўлса қиласанми? — дея сўради Нодирбой ака.

— Айтдим-ку, аввал ўзимга келиб олайин, деб.

— Бир ҳафта етадимми?

— Аниқ ваъда бермайман.

— Хўп, бир ойдан кейин гаплашсак бўлаверадими? Ун-гачаям мен сенга ҳақ тўлаб тураман. Уйинг ҳам нураб қопти, — дея Нодирбой ака қўли билан уйимизни кўрсатди. Шу пайтгача эътибор қилмаган эканман. Уйимиз кўзимга гариб кўриниб кетди. — У ёқ-бу ёғини ремонт қилиб

оласан. Кейинчалик агар бирга ишлайверсак, бошқатдан қуриб оласан. Менинг ўзим ёрдам бериб юбораман.

— Шартмас, — дедим бир оз асабим ўйнаб, — шундоғам уйнинг таъмирига қурбим етади.

Нодирбой ака мендаги ўзгаришни дарров илғади.

— Тушунаман ҳамма нарсага, ука. Майли, сен дамингни олавер... Бизам эсингдан чиқиб қолмайлик, — деди.

Нуралига нима оғир-енгили бор эканки, менинг жавобимдан қоникмай кўчага чиққунча гудинг-гудинг қилиб кетди. Қўл силтадим. “Агар мендан бирон нима умид қилиш эвазига жўрачилик қилаётган бўлса, унақа жўранинг бори-дан йўғи”, — дея хаёлимдан ўтказдим.

Шу билан бу учрашув унут бўлиб кетиши мумкин эди. Агар орадан бир ҳафталар ўтиб Нурали тагин келмаганида.

— Қара, — деди у мени кўчага бошлаб чиқиб, оппоқ “Москвич”ни кўрсатаркан, — тўрт ой Нодирбой ака билан ишлаб олдим. Одамлар-чи, бунақа матоҳ олгунича камида беш-олти йил ишлайди. Мен тўрт ойда олдим! Нодирбой аканинг ўзи ҳозир Владивостокдан бешта “Тойота” олиб келишга кетган. Ўзи шунақа машиналар борлигини била-санми?

— Билмайман, — дедим мен кулиб.

Ваҳоланки, Нурали айтган машина мен учун янгилик эмасди. Жосулик қилган давримда кўп кўргандим.

— Жўра, хафа бўлмагин-у, сенда кучдан бўлак ҳеч вақо йўқ. Худо сенга тентак куч билан чаққонликдан берган. Мен сенга айтсам, беш-олти йилдан кейин ҳеч нарсага яроқсиз бўп қоласан. Ундан кейин ҳолингга маймунлар йиғламаса, менга кел. Билсанг, мен сени ўйлаяпман. Келажингни ўйлаяпман.

Очиғи, унинг гапига кулгим қистади. Нурали ёшлигидан уddaбурон бола эди. Ҳеч кимнинг хаёлига келмайди-ган ишларни қилиб юрарди. Ҳамма жойдан нимадир ундирсам, деган ўйда юрарди. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, ўнинчида ўқиб юрган кезларимиз биология кабинетигадики скелетни сотиб юборган. Бор-йўғи уч сўмга — медицина институтида ўқийдиган ҳамқишлоғимизга. Ўшанда роса қидир-қидир бўлган. Ўзиям орадан икки ой ўтганидан кейингина скелет топилган. Ундаям ўша студент боланинг

ўзи оғзидан гуллаб қўйган. Ана шундай ишини пухта ба-
жарадиган бола эди Нурали.

— Бўпти, мен рози бўламан, — дедим Нуралининг кўзи-
га тикилиб. — Фақат битта шарт билан. Эвазига қанча
оласан ўша Нодирбой акангдан?

— Жўра, мени ким деб ўйлаяпсан? Мен унақа паст
кетадиган болалардан эмасман. Ёрдам берсам, сенга ёрдам
бераман. Ундаям дўст бўлганимиз учун... Топаётганим, ху-
дога шукр, ўзимга етиб ортади. Битта законний қиз топиб
олганман. Ўшанга уйланаман, тамом...

У гапини охиригача етказолмади. Бирдан гипноз қил-
дим-да:

— Нодир аканг мен учун сенга қанча ваъда берган? —
дея сўрадим.

— Беш минг, — деб жавоб қилди у.

— Яша, қадрдон дўстим, хўш, ўша Нодир аканг аввал
нима иш қилган?

— РайОНОда бош бухгалтер бўлган.

Эсладим. Қайси синфда ўқиётганлигимиз ёдимда йўқ,
муаллимлар кетма-кет икки ой маош ололмади. Гап-сўзларга
қараганда бош бухгалтер, кассир тил бириктириб, учта мак-
табнинг маошини “еб” юборган экан. Ўқитувчилар жан-
жал қилишиб, РайОНОга боришганди. Кейин биров кас-
сирни қамалиб кетди, деди. Бошқаси бухгалтер қаёққадир
гумдон бўлганлигини айтди. Орадан олти ой ўтиб, йўқол-
ган бухгалтернинг қайсидир колхозда ишлаётганлигини ай-
тишди. “Ўша бухгалтермасмикин?” деган ўй ўтди хаёлим-
дан.

— Сен уни кўпдан бери танийсанми? — дея сўрадим
Нуралидан.

— Икки йилча бўп қолди.

Нуралини бошқа сўроққа тутмадим. Шундоғам ҳамма
нарса кундай аён эди. Шу боисдан ҳам уни дарров гипноз
ҳолатидан чиқардим. У ўзига келганидан кейин бир оз
менга қараб турди-да:

— Ишлайсанми бирга? — деб сўради.

— Ўйлаб қарасам, менга тўғри келмаскан, шунинг учун,
жўра, мени қийнамагин-да, бошқа одам топиб қўяқол, —
дедим.

Нуралининг қовоғи осилгандан-осилиб кетди. У ортига бурилди-да, машинанинг эшигини очди ва бир оз ўйлашиб турганидан кейин:

— Жўра, анави кун олган ароқларингнинг пулини эгасига бериб қўйишим керак эди. Эгаси бир-икки марта сўраб келди, — деди.

Менинг дўстим энди ўзига келганди. Кўриб турганим, бундан икки-уч йил олдинги Нуралидан мутлақо фарқ қилмасди. Лекин унинг фавқулудда пул сўраши мени довдиратиб қўйди. Ҳатто бир оз каловланиб қолдим. Александр Петрович берган пуллардан бирор икки юз сўмча қолган эди. Уйга кирдим-да, олиб чиқдим. Ва менинг “садоқатли” дўстим айтган суммани унинг қўлига тутқаздим.

— Бўлдими энди, ҳурматли дўстим? — дедим киноя билан.

У гапирмади — машинасига ўтирди-да, жўнаб қолди.

Аммо мен ундан зиғирча ҳам хафа бўлмадим. У ҳожатимни чиқарганида меҳримга сазовор бўлганди. Шу боисдан гина қилишга ҳаққим йўқ эди. Иккинчи томондан, мен ўзимга ошна билиб юрган одамнинг кимлигини билиб олдим.

Абдукарим ака яна келди уйимизга. У билан кўришдим-у, лекин бирга ўтирмадим. Юзим чидамади, ўзимни ноқулай сеза бошладим. Отам иккаласи икки соатлар чамаси гаплашиб ўтирганларидан кейин кетди. Абдукарим ака кетганидан кейин отам мени ёнига чақирди. Хурсандлиги шундоққина юз-кўзидан кўриниб турар эди.

— Бахтинг очилди, болам, — деди у жилмайиб. — Абдукарим аканг қизини беришга рози бўлди.

Ғалати бир ҳолат эди. Қиз берувчи одамнинг ўзи келиб: “Мен ўглингизга қизимни беришга розиман”, деса.

Отамга жавоб қайтармадим. Уялганимдан бошимни эгдим.

— Саидани беришга менам кўндим. “Тўйни тезлаштирайлик”, деди Абдукарим. Эгамқул: “Саиданинг касали яна кўзгаб қолиши мумкин. Тўйни эртaroқ қилсак, дардининг олдини олардим”, дебди. Шуниси менга озгина ўтиришмай турибди. Онангнинг ўтганига ҳали ҳеч қанча вақт

бўлгани йўқ. Тўйни бирдан бошлаб юборсак, эл-юрт олдида юзимиз ерга қараб қоладими, дейман-да.

Отамнинг нигоҳлари менга қадалганди. У мендан қандайдир кўнгилни кўтаришга, юпанчга ўхшаш бир нарса кутаётган эди. Лекин бирон нима дейишга ожиз эдим. Ичим буткул қуриб қолган, отам истаган гапни топишга қийналардим.

— Бунинг устига, тўй қилишга қурбимиз ҳам келмайди ҳали, — дея гапида давом этди отам.

Шу пайтгача пул ҳақида умуман ўйламаган эканман. Ўксиндим. Биринчи марта ақча тополмай қолишимдан қийналдим. Билагимда кучим мўл. Ҳар қандай ишнинг улдасидан чиқишимга ишончим комил. Айни дақиқада эса ожизман... Хаёлимдан Нодирбой қилган таклиф яшин тезлигида ўтди. Агар унинг айтганига кўнганимда ҳозир отам айтаётган муаммо бўлмасди. Лекин кейинчалик бундан баттари бўй кўрсатиши кундай аён эди.

— Мен эртадан ишга ўтиш ҳаракатини қиламан. Сиз хавотир олманг, ҳали ҳаммаси яхши бўп кетади, — дедим отамнинг кўнглини кўтариш учун.

Район маркази кичкина бўлгани билан поезд йўли ўтган, иккитагина томдан иборат вокзали ҳам бор эди. Армияга кетишимдан олдин тенгқурларим билан у ерга кўп борардик. Вагонларда ҳали тахта, ҳали шифер, қўйинг-чи, поезд вагонларига ортиш мумкин бўлган ҳамма нарса келар, уларни туширадиган машина гоҳида бузилиб, гоҳида улгурмаганлиги боис, қўл кучи кўп керак бўлар эди. Биз ўн чоғли йигитчалар ана шу “қўл кучи” эдик. Кун бўйи, баъзан туни билан ишлардик. Яхшигина ҳақ беришарди...

Бирон жойга иш қидириб боргим келмади. Борсам-у, иш йўқ деб қайтариб юборишса, изза бўлиб қолишимдан қўрқдим. Иккинчи томондан, ишга жойлашганим билан, “Мана сенга маошинг”, дея олдиндан бериб қўймайди. Вокзалда эса нақд пул. Ишни бажардингми, қўлингга ҳақингни бирдан беришади.

Куёш ботиб, атрофга тун этагини ёяётган маҳалда вокзал омборхонасига бордим. Омборнинг атрофи сим тўр билан ўралган, усти доимий очиқ эди. У ерга туширилган моллар ёзда куёш жазирамасини ер, қишда ёғин-сочин

тагида қоларди. Ҳисоб-китоби бўлмаса керакки, қанчадан-қанча тахталар тураверганидан чириб адо бўларди. Бошқа нарсаларнинг ҳам маълум қисмининг тақдири худди шундай якун топар эди.

Пастқамгина қоровулхонада Бўрибой чол алмисоқдан қолган радиосини эшитиб, чой ичиб ўтирган экан. Ошиқ-мошиғи қурилганидан бери ёғланмаган эшикни ғийқиллатиб очганимдан кейин, қоровул бир оз муддат менга термилиб қараб турди. Назаримда, ё кўзи яхши кўрмай қолган ёки танимади.

Мен салом бердим. У овозини чиқармасдан бошини қимирлатиб алик олди-да:

— Кел, — деди гулдурак овозда.

— Мен Собирман, — дедим ўзимни танитиш учун.

— Қайси Собир? — сўради чол пешонаси тиришиб.

— Келиб жўраларим билан юк туширардик-ку, уч йиллар аввал.

— Тушда нима егандингиз, деб сўра олдин. Қанча одам келиб, қанча одам кетса, қанақа Собирлигингни мен қаёқдан билайин? Эсимда қоптими?.. Нима ишинг бори-ди?

— Юк-пук бўлса, тушираман, деб келувдим, ота, — дедим иложи борича юмшоқ гапиришга ҳаракат қилиб.

— Эй-й, болам, — деди Бўрибой чол эчки соқолини силаб, — илгарийди, юк туширтиришга одам излаб топмасдик. Бир хил пайтлари ўзимам туширганман. Ҳозир ишлайман дегани тикилиб ётибди. Овора бўп кепсан-да.

“Эски ҳйла”, — дея хаёлимдан ўтказдим. Бундан уч йил аввал ҳам бу чол бизга шунақа дерди. Учта-тўртта вагон қаторлашиб турсаям, “Ҳали юк келмади”, деб тураверарди. Бир-икки сўм қистирсак, чолнинг бирдан чиройи очилар, “Сизлар бораверинглар, мен тилпонда айтиб қўяман. Боягина битта вагон келгандай бўлувди. Қран билан туширманглар, болаларам ризқини олсин, дейман”, дер эди.

— Бобо, сизниям хафа қилиб қўймайман, — дея чўнтагимдан битта уч сўмлик чиқариб унинг олдига қўйдим. У пулга бир қараб қўйди-да, чукур хўрсинди.

— Гўримнинг лабигача бир қадам қолган, — деди қандайдир изтироб билан, — пулингни олиб қўй. Барибир ичингда мени сўкиб бераяпсан.

— Чин кўнгилдан. Ўзим чиқариб бераяпман-ку. Аввал ҳам шундай қилганмиз.

— Кўй, барибир керакмас. Менда хотин, бола-чақа бўлсаки, уларни боқиш учун сендан пул олсам.

Шу пайтгача мен унинг хотини йўқлигини билмас эканман. Унинг ўзидан ҳам, бировдан ҳам эшитмаганман.

— Уйланмаганмисиз? — дедим бошқа гап тополмай.

— Бе, иккитасига уйланганман. Туғмаган-да, баччағарлар. Яна ўзлариям йиққан-терганларимни олиб кетиб қолишган... Менга қара, битта гап айтсам қиласанми? — деди чол кўзи ярақлаб менга қарар экан.

— Қўлимдан келса, қиламан.

— Келади. Мен сенга пул бераман. Яна тоза мол келган вагонга хўжайин билан гаплашиб, сени ўтказиб қўяман. Хўжайин икковимизнинг қалинлигимизни яхши биласан.

Дарҳақиқат, шундай эди. Бошқа нарсаларни билмадим-у, лекин вокзалга қанақа мол келса, қоровулнинг розилиги билан тушириларди. Қоровул билан вокзал бошлиғининг орасида қандай ришта борлигини билиш шу пайтгача ҳеч кимнинг хаёлига келмаганди. Қанақа иши бор эканки, эвазига пул тўласа, ҳартугул, уйлантириб қўясан, демас.

— Айтган нарсамни қиласанми?

— Сиз айтаверинг-чи, балки...

— Балкисига бало борми? Қиласанми-йўқми, шунисидан гапир! Эркакмисан ўзи?

— Бўпти, — дедим мен.

Шундай дедим-у, ўйланиб қолдим. Битта-яримтаникига ўғирликка тушасан ёки шунга ўхшаш бошқа бир нарсани айтиб қолса, нима қиламан?..

— Қасам ич, — деди энди чол кўзимга тик қараб.

— Ишқилиб, яхши нарсамми? Билмайдиган нарсамга қасам ичиб, бошимни чангаллаб қолмайин тагин.

— Қўрқма, сенга зиёни тегмайди. Қасам ич!

Нима бўлса бўлди, дея хаёлимдан ўтказдим-у, қасам ичиб юбордим. Шунда ҳам чол кўнмади. “Оилангни ўртага қўйиб қасам ичасан!” деб туриб олди. “Оиламни аралаштирманг. Мен ўзим учун онт ичаман. Ваъда бердимми, устидан чиқаман!” десам ҳам кўнмайди. Бир хаёл: “Бор-э, пул-мулинг керакмас”, деб кетворай дедим. Лекин чол-

нинг авзойи борган сари ўзгариб, одамнинг раҳмини келтирар, қўл силтаб кетишга ботинолмай қоладиган даражага етган эди. Охири бўлмади. Ичимдан зил кетиб, қасам ичдим. Энди бўлди, чол гапини айтар десам, қаёқда, бир қўлимга нонни, иккинчи қўлимга бир китоб ушлатиб:

— Бу Қуръони карим бўлади. Ҳозир бу китоб ҳаммадаям бор эмас... Энди онг ич. Кейин мен ишонаман, — деди ўжар чол.

— Агар гапимда турмасам мана шу Қуръон урсин, — дедим сабрим чидамай.

Шу гапни айтишим билан Бўрибой чол узоқ муддат термилиб қолди. Кўзида ёш жилғаланди. Бир-икки марта бурнини тортди. Кейин чўнтагидан гижимланиб кетган дастрўмолини олиб кўзидаги ёшни артди-да:

— Менинг уйим бор, — дея гапира бошлади, — йигирма сўтихча келади, эртага шуни сенга хатлаб бераман. Беш мингча жамғариб қўйибман, уям сеники...

— Сизнинг ерингизниям, пулингизниям менга кераги йўқ...

— Гапимни бўлма, қасам ичгансан. Энди жим ўтир... Қўй-чи, шу дунёга келиб нимаики орттирган бўлсам, ҳаммасини сенинг қўлингга топшираман...

— Ўзингиз-чи, ўзингизга нима қолади унда? — дедим чолнинг гапини бўлиб.

Тўғриси, ўша пайт чолни ақдан озиб қолган шекилли, деб ўйлай бошлаган эдим.

— Мен... мен, — деди овози бўғилган чол, — мен етиб келдим, етадиган жойимга... Худонинг ўзи кечирсин, кўп номаъқулчиликлар қилиб қўйдим. Кеча мачитдаги мулла билан анча вақт гаплашиб ўтирдим. У дўзахда бериладиган азоблардан гапирди. Эшитиб туриб қўрқиб кетдим. Охира-тимни куйдириб қўйган эканман...

Чол йиғлаб юборди. Мен уни тинчлантириш учун бисотимдаги сўзларнинг мосини қидирдим. Аксига олиб, тузукроқ гап келавермади миямга. Ҳартугул, чол узоқ йиғламади. Бирдан ўзини босиб олди.

— Энди қилган номаъқулчилигимни ювиб кетадиган иш қилишга умрим ҳам, қурбим ҳам етмайди... Ўзи қазо муддатим келиб қолгангайм ўхшайди. Ҳозир сен билан гапла-

шиб ўтирибман. Бир соатдан кейин оғзимдан гапим чиқадими-йўқми, худо билади. Хуллас, гап бундай... Мен ўлиб қолсам, ўзинг олиб бориб кўмасан... Маъракаларимни ўтказасан. Вақти-вақти билан, эсингга тушиб қолган пайтларимда, номимга Куръон тиловат қилиб турасан. Эвазига менинг ҳамма бойликларимни оласан. Келишдикми?

Менинг буткул бошим қотиб қолган. Чол кўяётган шарт, гарчи осонгина кўрингани билан, унинг уддасидан чиқиш анча мушкул эди. Бунинг устига, унинг бойликларига эга чиқишга ғурурим йўл қўймасди.

— Ота, нега бу нарсаларни менга айтаяпсиз? Бошқага, айтайлик, анави хўжайинингизга шунақа-шунақа десангиз, бажонидил қиларди. Бунинг устига, сизга бегонамас, қанчадан бери уни танийсиз, — дедим.

— Уни қўй. Қандай одамлигини яхши биламан. Мен катта гуноҳларни шу билан бирга қилганман... Сен кўзимга иймонини йўқотмаган боладай кўриндинг. Янаям худонинг ўзи сенга инсоф берсин. Лекин қасам ичиб қўйгансан! Агар қасамингда турмасанг, уйинг қуйиб кетади!..

Менинг эртароқ бу чолнинг олдидан кетгим келди. Негадир ортиқ у билан бирга ўтиролмай қолдим. Шу боисдан ҳам:

— Бўлмаса, мен борайин, энди, — дедим.

— Тахта ортилган иккита вагон бор. Кран туширади. Сен симини илдириб турасан. Юкнинг эгаси бақувват одам. Эллик сўм беради. Ўзим бориб кранчига айтиб қўяман. Сен боравер, ҳозир ортингдан етиб бораман, — деди чол хўрсиниш билан.

Қоровулхонадан чиққанымда оёқларим оғирлашиб қолгандай эди. Минг хил ўй гирдобида судралиб, вагон турган томонга кета бошладим.

Иш ниҳоятда осон эди. Ўзиям уч соатга етар-етмас вагонларни бўшатиб қўйдик. Бўрибой чол айтганидай, Россиядан тахта олиб келган одам менга бешта ўн сўмлик тутқазди. Қилган ишим учун бу жуда қўп эди. Бир хаёл, ярмини қайтариб берсамми, деб ҳам ўйладим. Лекин чол айтган кранчи хаёлимдагини уқиб олди, шекилли, шаштимдан қайтарди.

— Пулларингни нега иккига бўлиб олдинг? — деди у

юк эгаси нарироққа кетганидан кейин. — Анави қарисаям тўймайдиган чол берасан деганмиди?

— У айтгани йўқ. Фақат бу пул анча кўп-да, эгасига қайтариб берсамми?

— Жиннимисан, бунақада бизни ер билан битта қиласан-ку. У сенинг “здачи”нга қараб қолгани йўқ. Агар ортиқчалик қилаётган бўлса, бер менга.

Мен жойимда музлагандек қотдим. Бунгача атрофимдагиларнинг ҳаммаси кетиб бўлган эди.

Шу билан уйга қайтаверсам бўлаверарди. Чунки ўзим мўлгина пулни ишлаб топиб бўлгандим. Лекин кетгим келмади. Яна биронта иш қилсам, деб ўйладим. Шундай хаёлда турганимда уч-тўртта одамнинг овози қулоғимга чалинди. Овоз келаётган томонга бурилиб қарасам, юз метрча нарида вагон турибди. Назаримда, юк эгаси билан тушираётганлар нимагадир келишолмаётгандек эди. Бордим, айтганим тўғри экан. “Ака, — дерди йигитлардан бири юк эгасига, — темир содасининг нималигини жа яхши биламиз. Қўлнинг расвосини чиқариб ташлайди. Тўрталамизгаям юз сўмдан берсангиз туширамыз. Бўмаса, уйга бориб дам олганимиз минг маротаба яхши!” “Ҳов барака топгур, бу матоҳнинг ўзи ҳеч бало пул турмайди. Уловидан тушови қиммат бўп кетган... Агар арзиганда, майлийди. Сен айтган пул ёнимда йўқ-да. Бунинг устига, менинг шахсий молим бўлсайкан. Шундаям элликдан бераман, деяпман-ку!..” — деди пешонасида реза-реза тер пайдо бўлган мулк эгаси.

Улар вақт тортишишди. Ниҳоят, иккала томон айтган нархнинг ўртасига келишишди. Мен: “Бўлди энди, ўзлари тушираверишаркан”, деган ўйда энди ортимга қайтаётганимда, юк туширадиган йигитларнинг каттаси кўриб қолиб, аввал кимлигимни суриштирди. Уларга ўхшаган одам эканлигимни билганидан кейин, айтдики: “Пул ҳаммага тенг тақсимланади, сенам кўшил!” Бир ўзим бошқа нима иш қилардим? Дарров рози бўлдим.

Илгари темир содаси деган нарсани умримда кўрмагандим. Махсус қоғоз қутиларда бўлса керак, деб ўйлагандим. Адашган эканман. Қопларда бўларкан. Ҳақиқатан ҳам қўлнинг эгови экан. Ҳали вагонни яримлатмасимиздан

бурун билакларимиз қийилиб, қон чиқиб кетди. Иккита йигит чидолмасдан кетиб қолди. Уч кишилашиб ишни охирига етказгунимизгача қуёш чиқиб кетди. Очиғи, ҳаммамиз итдай чарчадик, шу боисдан ҳам уйга боришим билан ювиндим-у, синглим олиб келган бир коса овқатга ҳам қарамасдан тошдай қотиб ухлаб қолибман.

Уйғонганимда қуёш энди-энди уфққа ёнбошлаётган эди. Туриб яна эски кийимларимни кияётган маҳалим отам:

— Қаерга бораяпсан? — дея сўраб қолди.

— Вокзалга, — дедим мен бепарво.

— Нима қиласан шу тўрт-беш сўм деб жонингни жабборга бериб?.. Уйланишинг учун пул керак бўлса, битта-аримтадан қарз оламиз. Ҳаммаям тўй қилганда олади...

Менинг ҳам жуда боргим келаётгани йўқ эди. Лекин чолга ваъда бериб қўювдим, бугун унинг уйига боришимиз керак эди. Кейин бирорта осонроқ иш топилиб қолса, озгина ишлаб келаман, деган хаёлда эдим.

— Сен ухлаб ётганимда, — дея гапида давом этди отам, — анави ўқиган мактабининг директори келувди. Ишга олаймиш.

— Қанақа иш? — дедим мен ҳайрон бўлиб. — Ҳеч қаерда ўқимаган бўлсам. Қўлимда диплом йўқ.

— Қандайдир тўгарак дедими, ишқилиб, шунга ўхшаган бир нима очармиш... Сени уйда йўқ, девдим чарчаганинг учун дам олсин деб. Келиши билан олдимга борсин, деди. Тўғри уйига бораверармишсан. Ҳа, ойлигингни яхши қилаймиш.

— Ота, мен битта одамга келаман деб қўйгандим. Директорнинг олдига эртага борсам бўлмайдими?

— Энди у одам ҳам кичкинамас. Ҳар қалай, ўн беш йилдан бери битта мактабининг каттаси. Бу ёғи, ўзининг малиминг. Уят бўлади-да, болам. Уйиям унчалик узоқмас, кириб ўтиб кет.

Мен “хўп” дегандек бошимни қимирлатдим-да, дарвоза томон юрдим.

Директор очиқ чеҳра билан кутиб олиб, уйига бошлаган эди, мен унамадим. Ишларим кўплигини баҳона қилдим.

— Шу десанг, — дея гап бошлади директор, — жиянинг ҳозир тўққизга кўчган. Кеча ўғил... Сенинг таърифингни

эшитгандан ёпишиб олди. “Мақтабга келиб, бизгаям каратэни ўргатсин”, деб. У дедим-бу дедим, бўмади. Кейин ўйлаб қарасам, сендай йигит мактабга керак экан. Битта менинг боламмас, бошқаларам мактабдан кейин бекорчи бўлиб юрганидан кўра, шуғулланса ўзига фойда бўлар экан. Шунинг учун мактабда каратэ тўғарагини очсак, девдим, шунга нима дейсан?

— Очилса яхши-ю, лекин мен шу пайтгача бировга ўргатмаганман. Қўлимдан келармикин? — дедим иккиланиб.

— Сенинг ўзинг қандай ўрганган бўлсанг, худди шундай бошлайсан. Улар сенинг даражангда бўлиши шартмас. Бекор юрмаса, ўзи учун фойда олса, шунинг ўзи етади.

— Майли, мен бир ўйлаб кўрайин.

— Унда бугун ўйла. Эртага тушгача олдимга кел.

Мен у билан хайрлашдим-у, кўчага чиқдим, дарров хаёлимни болалар эгаллаб олди. Ўзимча уларга сабоқни нимадан бошлашни, нималар дейишни мўлжал қила бошладим. Шу хаёллар исканжасида вокзалга етиб берганимни ҳам билмай қолибман.

Бўрибой чол кўзимга кечагидан ҳам ғамгинроқ кўринди. Унинг аҳволи мени кўрганидан кейин ҳам ўзгармади. “Ниятидан қайтиб қолдими? Қанийди, шундай бўлса”, дея хаёлимдан ўтказдим.

— Мен сени жуфтакни ростлаб қолди, қайтиб бу ёқларга қадамини босмайди, деб ўйлагандим, — деди мен унга салом берганимдан кейин қоровулхонанинг остонасидаги столни қўли билан кўрсатиб, ўтиришга таклиф қилар экан.

— Айтдим-ку, ваъда берганимдан кейин устидан чиқаман деб, — дедим мен кулиб.

Шу гапим ҳам чолга оғир ботди. У пешонасини қашилаб:

— Ишқилиб, художон, адашмаган бўлайин, — деди. Ва ўтирган кўрпачасининг тагига қўлини тикди-да, бир даста пул олиб менинг олдимга қўйди.

— Бу — мен айтган пул!.. Кундузи келганинда ҳовлиям документларини олиб нотариусга бориб келар эдик.

Мен ниҳоятда хижолатда эдим. Нима қилишга ҳам ҳайрон ҳолда:

— Ҳали кўп умр кўринг-ку-я, лекин бирон нима бўлган тақдирдаям сиз айтган нарсаларни қилардим, — дедим бир оз қизариб.

— Унда ишончли бўмайди. Бунинг устига, шунча пулни гўримга олиб бориб чиритаманми?! Кўй, майнавозчилик қилма. Пулни ол-да, уйингга жўна, яна менга: “Эртага оқшоми билан ишлагандим. Чарчаб қолувдим, шунинг учун келолмадим”, дема, — деди чол жиғибийрони чиқиб. Сўнг фотиҳага қўлини очди...

Пул ўралган рўмол қўлимда, уйга кетиб борар эканман, отамга нима дейишим ҳақида бош қотираман. “Қоровул мени кўмиб, маъракаларимни ўтказиб берасан, деб шунча ақча берди, десам ишонармикин”, дея ўйлайман. Сўнг отамнинг ўрнига ўзимни кўйиб: “Мабодо ўғлим шунақа деганда ишонган бўлармидим?” — деб мулоҳаза юритиб кўраман. Лекин мулоҳазам ўзимга ёқмайди. Эҳтимол, бу ҳали ота бўлиб, оталик масъулияти қанақа бўлишини татиб кўрмаганимдандир. Ишқилиб, миямда пайдо бўлган учи-қуйруғи йўқ саволларнинг биронтасига ҳам жавоб тополмасдан уйга кириб бордим.

— Акамнинг сафари бугун эртароқ қарибдими? — дея ҳазиллашди Саида.

— Учрашадиган одаминг кетиб қолибдими? — дея сўради отам.

Иккисига ҳам жавоб қилмай дастурхон гирдига ўтирдим-да, рўмолга ўралган пулни ёнимга қўйдим.

— Янгам бирон совға қилдими дейман? — деди синглим кулиб.

— Нима бу? — дея сўради отам.

— Пул... — дедим мен ўзимни хотиржам тутиб.

— Ним-ма?! — деди бирдан кўзи олайиб кетган отам. — Пул?!

— Ҳа, — дедим мен бош силкиб.

Отам рўмолчани шартта олди-да, тезлик билан ичини очиб, ҳайратдан қотиб қолди. Мен синглимга қарадим. У ҳам, кўзи рўмолчанинг ичидан чиққан бойликда, безрайганча ўтирарди.

— Ўғирлик қилдингми?! — деди отам бир оздан кейин озгина ўзига келиб ранги оқарганча.

— Йўқ, битта одам берди.

Шундай дейишим билан, “Нимага беради? Қанақа одам ўзи у? Нима қилмоқчисан бу пулларни?..” каби саволлар ёғилиб кетди отам томонидан. Мен шошилмасдан аввал бир пиёла чой ичдим. Менинг бунақа беғамлигимдан отамнинг баттар жиғибийрони чиқиб кетди. Шундан кейингина ҳамма воқеани бирма-бир айтиб бердим.

— Ўғлим, — деди отам мен гапларимни ниҳоялаганимдан кейин, — барибирам бу пуллар тозамасакан. Обориб эгасига бер. Нима қилса, шуни қилсин. Биз тинч ўтирайлик. Ўзи шу ёғиям етиб ортади..

— Қасам ичганман дедим-ку, ота. Агар мен қоровулнинг пулларини олмасам, у менга ишонмайди. Кейин мен субутсиз бўлиб қоламан, — дедим мен эътироз билдириб.

— Эртага ўзим бораман. Сенам қасамингни қайтариб оласан. Болам, пул топсанг, ўз меҳнатинг билан топ. Ҳаром-харишга аралашма, — деб отам қандай тезликда рўмолчани очган бўлса, яна шундай ўраб ёнимга қўйди.

Шундан кейин на отам, на синглим ва на мен гапирдик. Ҳамма ўз ўйи билан банд эди. Қошиқнинг косага теккани, чой ичилганигина сукунатни бузиб турарди.

Эртасига отам иккаламиз Бўрибой чолнинг олдига бордик. Лекин унинг пулини қайтиб бериш насиб этмаган экан. Чол кечаси жон таслим қилибди. Яна бизгача унинг ёнига бирорта ҳам одам келмаган, тўғридан-тўғри калласи бир томонга қийшайиб, оғзи ғалати тарзда очилиб қолган ўликнинг устига борибмиз. Шошиб қолдик. Отам бирдан шу ерда ётган кир латта билан унинг энгагини бошига танғиб боғлади. Устини кўрпача билан ёпди. Мен вокзал идорасига югурдим. У ерда бошлиқ йўқ экан-у, лекин учтўртта ходим юрган экан. Улар хабарни эшитишлари билан қоровулхонага югуришди.

Бирпасда қоровулхонада шовқин-сурон кўтарилди. Кимдир милисага, дўхтирга телефон қилиш учун чопди.

Кўп ўтмай «Тез ёрдам» машинаси ҳам, милисалар ҳам етиб келишди. Дўхтирлар мурдани текширишни, милисалар шу ерга йиғилганларни сўроққа тутишни бошлаб юборишди. Яхшики, сал олдинроқ отамнинг қулоғига: “Пул тўғрисида ҳеч кимга ҳеч нарса деманг”, дея шивирлаб қўйганим. Бўлмаса отам нима мақсадда келганлигини айт-

ган бўлармиди? Яна бир яхши томони, уйдан чиқаётганимизда отам пулни ўша рўмолга яхшилаб ўраб, латта сумкага солган, унинг устидан қуруқ чой ва нон қўйганди. Менимча, буларнинг ҳаммасини қоровулга беришни ният қилган бўлса керак.

Милисалардан бири менинг исмиمنى эшитганидан кейин илжайди.

— Ўша қўлга тушмас Собир сен бўласанми? — деди ва ўзи билан бирга келган иккита шеригига маъноли қараш қилиб қўйди.

— Билмайман, қайси Собирни назарда тутаяпсиз-у, лекин мен... — у ёғини айтолмай қолдим.

Нима деб айтаман? Қўлга тушадиган дейинми? Ёки бошқа нарса деб айтганим маъқулми — иккиландим.

— КГБчини тинчитган-чи? Худди ўзисан. Бу шундоққина туришингдан кўриниб турибди... Лекин сенинг бу ердалигингнинг битта қизиқ томони бор. Қоровул билан нима алоқада бўлганлигинг, дабдурустдан унинг ўлиб қолиши... Бунинг устига, мурдани биринчи сен кўргансан. Дунёда ҳамма нарса тасодифан бўлиб қолавермайди-ку, тўғрими? Менинг ўрнимда сен бўлганингдаям шунақа хаёлга борардинг!..

— Хаёлингиз шакланган хаёл экан. Қойилман. Ҳақиқий милиционерларга хос иш қиларкансиз, тўғрироғи, хаёл сураркансиз. Бундай қилишга менинг қурбим етмаган бўларди, — дедим мен иложи бориचा самимий жилмайишга ҳаракат қилиб.

Милиционернинг туси ўзгарди. Гапларим унга ёқмаганлиги шундоққина кўриниб турарди. Эҳтимол, у сўроғини, суриштирувини давом этказган бўларди, агар дўхтирлар Бўрибой чолнинг ўз ажали билан ўлганлигини айтишмаганида.

— Барибир, лабораторияда яна бир марта текширувдан ўтказиш керак, ҳар бало бўлган бўлиши мумкин. Орамизда профессионал борлигини эсдан чиқармаслигимиз зарур, — деди ҳалиги милиционер менга киноя билан кулиб қараб қўяр экан. — Собиржон, сиз билан эса эртага идорада яна бир бор дийдорлашамиз деган умиддаман.

«Тўрт оғиз гапинг билан кимлигингни билдириб қўйдинг-

ку, яна дийдорлашишга бало борми? Мени идорангга олиб бориб бошқаларга кўз-кўз қилмоқчисан-да: «Кўриб қўйинглар, мен биронтанг қилолмаган ишни бажардим. Нақ Собирнинг ўзини олиб келдим...” Шу ўй хаёлимдан ўтди. Шу билан қайсидир маънода кибрландим. Балки бу менинг катта хатойимдир. Ахир бизга «Сизларда ички мақтанчоқлик ҳам бўлмаслиги керак», деб ўргатишганди. Лекин айна дақиқада шундай қилгим келди. Азбаройи мени ўзича сўроққа тутганидан ғурурланаётган одам шунга мажбур этди... Қизиқ, кибрланишингни айтиш билан ҳам кибрланиб қўйишинг мумкин экан. Ҳозирги лаҳзада шуни ҳис этиб турардим.

— Болам, — деди отам биз уйга қайтиб келганимиздан кейин рўмолчаси билан пешонасидаги терни артар экан, — сени бир ўқитиб юбормасак бўмайдиганга ўхшайди. Орачора иримини ҳам қилиб туриш керак.

— Нимага? — дедим ҳайратланиб.

— Кўриб турибсан-ку, қаерга борсанг, қандайдир палакат оёғингнинг остидан чиқаяпти.

Мен бўшашиб қолдим. Отамнинг гапида жон борга ўхшайди. Ўйлаб қарасам, охири икки йилнинг деярли ҳар куни мен учун таҳликали ўтган экан. Нега айнан шундай? Нега айнан мен? Саволларга жавоб бериш оғир эди. Ёки буларнинг тагида неدير синоат ётибдими?

— Майли, ота, сиз нима десангиз шу. Ҳақиқатан ҳам менга нимадир бўлганга ўхшайди. Сиз айтгандай ўқитиб юборсак, ҳаётим изига тушиб кетар.

— Яхши. Энди пулни нима қиламиз, эгаси ўлди...

— Васиятни бажарамиз, ота. Бошқа иложимиз йўқ.

Отам бошини эгиб бир оз ўйланиб турди-да, битта-битта оғир қадам ташлаб уйга кириб кетди. Мен сўри остидаги чорпояга чиқиб чўзилдим. Бир муддат кўзимни юмдим. Вужудимга ажиб бир лаззат, ором кирди. Кейин бирдан хаёлимга мактаб директорига берган ваъдам келиб, ўрнимдан сапчиб туриб кетдим. Ва тез-тез қўча томонга кетаётганимда синглим тўхтатиб, тушлик тайёр бўлганлигини айтиб қолди.

— Кейинроқ келаман, — деб йўлимда давом этдим.

Борсам мактаб директорини энди дарсга кириб кетаётган

экан, мени кўрди-ю, ўқитувчилардан бирига дарсига қараб туришни тайинлаб, мени хонасига бошлади. Сухбатимиз узоқ давом этмади. Ҳар куни тушдан кейин соат бирдан учгача, болаларни гуруҳ-гуруҳга бўлиб шуғулланадиган бўлдим. Директор билан келишиб бўлганимиздан сўнг у илмий бўлим мудирини чақириб, режасини унга айтди ва бугунданоқ эълон осиб қўйишни, эртадан бошлаб тўгаракка қатнашувчи ўқувчиларнинг рўйхатини олишни буюрди.

Мактабдан чиққанимдан кейин негадир ўзимни энгил ҳис қила бошладим. Бир зум эрталабки дилхираликлар ҳам хаёлимдан қўтарилди. Ярим йўлга етганимдан кейин бирдан бошқа нарса эсимга тушиб қолди. Бу эса эрталабки воқеага тааллуқли эди. Милиционер дўхтирларнинг хулосасидан қониқмади. Лабораторияга борганидан кейин улар бошқача хулоса қилишлари мумкин-ку, албатта, милиционер билан биргаликда. Хулосанинг қандай натижа беришини ўзимча тусмолладим-у, “Ё Худо!” деб юбордим ва қадамимни янада тезлатдим.

Кечикишимга озгина қолибди, тиббий экспертиза марказини излаб топиб борганимча (илгари бирор марта ҳам ишим тушмаганлиги боис унинг қаердалигини билмасдим), мени сўроқ қилиб ўзгача бир роҳат топган милиционер у ердан ишини битириб иржайиб-тиржайиб қайтаётган экан. Энди менга биргина йўл қолган эди. Яъни, уни гипноз ҳолатига киритиб, Бўрибой чолнинг вафоти билан боғлиқ хулосани олиб ўқиб кўриш. Милиционерга яқинлашар эканман, вужудимдаги бор қувватимни кўзимга тўплаб, рўпарамдаги одамга йўналтирдим. Бахтимга ташқи куч — биотаъсирга унинг мойиллиги баланд экан. Хаёлан унга “Тўхта!” деган буйруқ бердим. Бир-биримизга етишимизга икки қадамча қолганида у буйруғимга бўйсуниб, жойида қотди. Мен унинг ёнига келдим-да:

— Исминг нима? — дея сўрадим.

— Алишер, — жавоб қилди у.

— Алишербек, лаборатория қоғозини менга бер.

У қўлтигидаги папкани очди-да, унинг ичидан бир варақ қоғоз олиб менга узатди. Ўқидим. “Эшонқулов Бўрибой, паспорти бўйича бир минг тўққиз юз йигирма саккизинчи йилда туғилган... Юмшоқ предмет оғзига босилиши нати-

жасида ўлган”. “Юмшоқ предмет нима бўлиши мумкин?” дея ўйладим ва Бўрибой чолнинг қоровулхонасидаги эсимда қолган нарсаларни бирма-бир хаёлимдан ўтказиб бошладим. “Ёстиқ, шундан юмшоқроқ предметнинг ўзи йўқ. Ухлаётганда ёстиқ оғзига босилган. Чол шундан бўғилиб ўлган”. Ҳар қалай, кейинчалик, жиноий иш очганларидан кейин “дело”ни шунақа ёзувлар билан тўлдириши аниқ.

— Вой, аблаҳ! — деб юбордим қоғоздан кўзимни узиб, — нега бунақа қилдинглар? — дея сўрадим иложи борича ўзимни босишга ҳаракат қилиб.

— Собирнинг устидан жиноий иш очиш учун факт керак эди, — жавоб қилди Алишер.

— Сендақалар милициянинг ҳам обрўсини тушириб юборади. Энди мендан кўрасан, қани, орқанга қайт, лабораторияга борамиз. У ерга кирасан-да, ҳақиқий хулосани олиб чиқасан, тушундингми?

— Тушундим, — деди Алишер ҳамон қаттиқ гипноз ҳолатида турганча.

Лабораторияга ҳам киришимга тўғри келди. Чунки Алишернинг яна қайтиб келиши ва алмойи-алжойи гапларни гапириши у ердагиларда шубҳа уйғотиб қўйиши мумкин эди.

Батинков ва бошқа командирларнинг менга кўрсатган кароматлари, гарчи қанчадан-қанча азоблар гирдобига ташлаган эса-да, гоҳ-гоҳида қўл келиши баъзан одамни хурсанд ҳам қилади. Агар ўшаларнинг таълими бўлмаганида ҳозир Алишеру лабораториядаги иккита дўхтирни манқуртлар ҳолига туширишимнинг умуман иложи йўқ эди. Бошқа томондан олиб қараганда, уларнинг таълими бўлмаганида мен бунақанги бош оғриғига дучор ҳам бўлмасдим.

Мурда тўғрисидаги хулоса ўзгарганидан кейин Бўрибой чолни кўрмоқчи бўлдим.

Ўликхонада ғалати бир куч, қандайдир совуқлик, сукунат ўзининг сиқувига оларкан. Ўз-ўзидан юрагинг гурсиллаб уришга тушиб кетади. Кўрқинч бутун вужудингни эгаллаб олади. Гўё устига оппоқ мато ташлаб қўйилган учта мурда ҳозир ўрнидан туради-ю, сенга ҳамла қилиб қоладигандек туйилаверади. Ҳар қанча жисмонан бақувват бўлсанг ҳам бу ерда ожиз бир кимсага айланиб қоласан.

Гайриихтиёрий равишда оёқларинг бўйсунмай, орқага тортаётгандай бўлаверади. Ўзингча ҳозиргина кириб келган эшикнинг қаердалигини чамалайсан. Ҳатто қанча эҳтиёткорлик билан оёқ қўйсанг-да, барибир қадамингдан чиқаётган товуш баттар ваҳимага солади.

Бўрибой чолнинг жасади устидаги матони олишди. Бўғзидан қорнигача кесилган из бор эди.

— Нима қилдинглар? — дея сўрадим дўхтирдан.

— Ёриб кўрдик. Ўпка, жигар, юрак — ҳаммаси олинган, — деди дўхтир.

— Фақат эти билан суяги қолибди-да.

Бу гапимга жавоб бўлмади. Шу пайт мурданинг бош томонида мен Қозоғистон чўлларида дуч келган кампир пайдо бўлди. Сесканиб кетдим ва бирдан орқага қадам босдим. Бошим гувиллай бошлади. Ақл-идрокимни йўқотгандай бўлдим. “Бу кампир қаёқдан пайдо бўлиб қолди?” — деган ўй кечди хаёлимдан. “Нега айнан шу ерга келди? Мақсад-муддаоси нима?.. Бу ўша кампирми ёки бошқами?” Қозоғистонда дуч келган кампирнинг шакл-шамойилини эслашга ҳаракат қилдим. Йўқ, эслай олмадим. “Сиз кимсиз?” — дея сўрадим. Йўқ, мен гапирмадим. Лабим ҳам, тилим ҳам қимирламади. Ундан хаёлан сўрадим. Юз тузилишидан на кулаётганлигини ва на жиддий қарашини аниқлаб бўладиган кампирдан садо чиқмади. Ўшанда, чўлу биёбонда у гапирганди. Келинининг аҳволи оғирлигини айтган эди. Энди эса жим. “Нега келдингиз?” — дея сўрадим мен яна. У сукут сақлашда давом этди. Мени эса тобора ҳаяжон ўз исканжасига олаверди. Бу ердан қочиб чиқиб кетгим келди. Ҳатто шундай қилиш учун эшик томонга юрмоқчи бўлдим. Лекин оёқларим жойидан жилмади. Шу пайт кампир нимагадир ишора қилди. Лекин айнан нимагалигини билолмадим. Безрайганча жойимда қотиб туравердим. У эса қандай пайдо бўлган бўлса, худди шундай яна кўздан йўқолди.

Алишерни бошқармасигача кузатиб қўйганимдан кейин уни гипноз ҳолатидан чиқардим-да, ортимга қайтиб уйга равона бўлдим. То уйга етиб олгунимча хаёлимни кампир тарк этмади. “Хўп, ўтган сафар, — дея ўйлардим, — мени фалокатдан қутқариб қолган эди. Энди-чи, нега келди?”

Ёки яна фалокат кутиб турибдими? Ё бўлмасам Бўрибой чолнинг ўлимида қандайдир сир борми? Наҳотки уни биров ўлдириб кетган бўлса?.. Ҳамма ёқ жумбоқ. Бу жумбоқлар борган сари ечилиш ўрнига тугунлари қўпайиб кетаяпти... Агар Бўрибой чолнинг руҳи нотинч бўлса-чи? Мен унга ўзим кўмаман, деб ваъда қилгандим. Нима бўлган тақдирдаям қасам ичмаслигим керак экан. Энди унинг мурдасини “морг”дан нима баҳона билан олиб чиқаман?.. Кампир кетар чоғида нимага ишора қилди?.. Уф-ф...”

Ҳовлида Саида мени жилмайиб кутиб олди.

— Сизга зўр янгилик бор, — деди у.

Унинг табассуми бир оз бўлса-да мени тинмай эзаётган ўйларни хаёлимдан бир оз нари сурди.

— Қанақа янгилик экан? — дедим пешонамни кафтим билан силаб.

— Топинг-чи!

— Шаҳар бердим, — дедим ёшликдаги топишмоқ айтишларимиз ёдимга тушиб.

— Қайси бирини?

— Дунёнинг ҳамма шаҳрини.

— Вой-бўй, лекин-чи, арзийди.

— Хўп, энди айтиб қўяқол.

— Бу-гун у-йи...

— Сал чўзмай айт.

— Ҳо, бирдан эшитилари келаяптими? — дея аразлаган бўлди синглим. — Ўзлари қуруқ ваъда билан шундай эшитиб оляпти-ю, яна қўполлик қилиб гапимни бўлади.

— Майли... майли, беш марта кетма-кет таслим бўлдим. Энди айт.

— Уйимизга бўлғуси қайнотангиз келди. Нуқта. Отам билан гаплашди. Нуқта. Кейин... Нуқта...

— Нуқтасига бало борми? Тез-тез гапир-да, — дедим мен ўзимни жаҳли чиққан кўрсатишга ҳаракат қилиб.

— Хуллас, — деди Саида менинг жиғибийроним чиқаётганидан роҳатланиб, — сизнинг тўйингизни белгилаб кетди.

— Қачонга? — дедим ҳайратим ошиб. — Мендан бир оғиз сўрамасдан-а!

— Афсуски, ҳурмат шунақа бўлди. Мен билан ҳеч ким

маслаҳатлашмади, шунинг учун тезлатишнинг иложи бўлмади. Бунинг учун мени кечиргайсиз.

Синглимнинг шўхлигини ҳам соғинган эканман. Ҳарбийга кетишимдан олдин у ҳамма гапига ҳазил аралаштириб гапирар эди. Шу боиски, гоҳида укам билан уришиб қоларди. Менга эса унинг ҳазиллари ёқарди. Хизматдан қайтганимда унинг шўхлигидан асар ҳам қолмаганди. Мана бугун унинг ўша, аввалги Саидага айланганини кўриб турибман.

— Ўзинг шартта кириб эртадан кечга қолсанглар, акамни айнитиб қўяман, демабсан-да, — дедим кулиб.

— Шундай қилмоқчи бўлдим-у, дугонамни ўйладим-да.

Шодлик билан ғам қўша юради дейишса, биров ишонмаслиги мумкин. Кун бўйи нима азобда юрган эдим-у, эвазига уйда қанақанги мукофот кутиб турган экан. Синглимга гарчи ҳазил билан: “Тезлаттирмабсан-да”, деган бўлсам-да, ўзим ҳақиқатан ҳам Барнонинг эртароқ ёнимга келишини истаётган эдим.

Уйқуга ётганимдан кейин яна хаёлимни кампир, Бўрибой чол эгаллаб олди. Шу боисдан ҳам алламаҳалгача ухлаёлмадим. Кампирнинг биринчи ташрифи хавфнинг олдини олган эди. Иккинчи ташрифида нима мазмун бор ёки нимадан огоҳ этди у? Ана шу масала кўпроқ мени ўйлантирди. Юрагим сиқаверганидан бир-икки марта ташқарига ҳам чиқиб келдим. Иккинчи томондан, вақт ярим тундан ўтишини кутдим. Биронта фожиа рўй бериб мен ғафлатда қолиб кетишдан қўрқдим. Ҳартугул, мени уйқу элитди, хавотир олишим мумкин бўлган воқеа содир бўлмади.

Эртасига ички ишлар бошқармасига бориб, навбатчидан Алишернинг хонасини сўрадим. У менинг кимлигимни билганидан кейин:

— Сизни бошлиқ кутиб ўтирибди, — дея ёнидаги тугмачани босди: — Ўртоқ майор, Собиржон исмли йигит келди.

Командир изн берганидан кейин у ўрнидан туриб, мени бошлигининг хонасига бошлаб борди-да, ўзи тезда ортига қайтди.

— Эй-й, Собиржон, — деди мени кўрганидан кейин

ёши кўринишидан элликларга бориб қолган, сочлари оппоқ, елкаси кенг, юзи бир оз чўтир, пешонасини ажин босган, оқ-сарикдан келган бошлиқ, — кутавериб кўзимиз тўрт бўп кетди-ку!

Кўришиш учун мен қўлимни узатган эдим, у кучоқлаб олди ва юзимдан ўпиб қўйди. Сўнг ўтиришга жой кўрсатди.

— Энг аввал танишиб олайлик. Тўғрироғи, мен ўзимни сенга танитай. Исмин Баҳодир, фамилиям Иномов. Сен оддий қилиб Баҳодир ака десанг ҳам асло хафа бўлмайман. Хўш, яна нима... Ҳа, кўриб турибсан, майорман. Яқинда подполковник бўлиб қолсам ҳам ажаб эмас.

— Бўлишингиз аниқ, — дедим унинг кўнглини кўтариш мақсадида.

— Майли, бунисини вақт кўрсатади. Уйдагилар яхшими? Бобой қалай, бобой? Сенга битта маслаҳатим, бобойни асра. Қариси бор жойда ризқ-барака, умуман, ҳамма нарса бўлади. Агар бошингда отанг бўлса, асло қоқилмайсан.

Мен бошимни эгиб “Хўп, хўп”, дедим. “Онам тирик бўлганида, бунақа бахт икки марта кўп бўларди”, дея хаёлимдан ўтказдим. Баҳодир аканинг эса кўнглимга йўл топишга уринаётганлигини сезиб турардим.

— Менга, — дея гапида давом этди Баҳодир ака, — кечаги нохушлик ҳақида хабар беришди, ҳатто экспертиза хулосасини ҳам олиб келишди. Энди, ука, хафа бўлмайсан, бизнинг касбдошларимиз орасида ҳам ҳар хили бор. Алишер сени ўша ёқда учратдим, деб анча довдиради. Мен сенга юз фоиз ишонаман. Қолаверса, экспертизада чолнинг ўз ажали билан ўлганлигини ҳам ёзиб қўйишибди.

Шу гаплари билан Баҳодир ака ўзининг усталигини билдириб қўйган эди. Очиғи, агар керакли даражада таълим олмаганимда, бошлиқнинг Алишер довдирагани ҳақидаги гапидан кейиноқ ҳамма гапни оқизмай-томизмай унга валдираб қўйган бўлардим. Балки мерос тўғрисидаги гаплар ҳам бир чеккада қолиб кетмасди. Содда, софдил одамлар, одатда, ичида гап сақлаб турмайди. Ўзи сезмаган ҳолда, зиён келтириши мумкин бўлганлари ҳам оғзининг бир чеккасидан чиқиб кетади. Бунақалар солладан кўра аҳмоққа яқинроқ бўлса керак, менимча.

— Уйни озгина таъмирламоқчийдик... Шунга тахтага борувдик, — дедим мен.

Нега шунақа деганимга ўзим ҳам ҳайронман.

— Майли, — деди Баҳодир ака, — ёшини яшаб, ошини ошабди, ажали етган экан... Ажал келса, ким ҳам қоларди. Энди шунинг орқасидан бировни гуноҳкор қилишимиз керакми? Шунинг учун, ука, чолнинг ўлимига ҳеч қанақанги “дело-пело” ҳам очтирганим йўқ... Ҳатто кечанинг ўзида уйингга одам юбориб, келмай кўяверсин, демоқчи ҳам бўлдим... Кейин: “Ке, шу боланиям бир суҳбатини олай”, дедим-да, индамадим...

Шу пайт майорнинг олдидаги телефонлардан бири жиринглаб қолди. Баҳодир ака истар-истамас гўшакни кўтарди:

— Нима гап?

— Вокзал бошлиғи келибди, — деган навбатчининг овози менгаям эшитилди.

— Келарди яна бир-икки кундан кейин, ходими ўлиб қолган бўлса-ю, бунинг ялло қилиб юришини қара, киргизиб юбор, — дея Баҳодир ака гўшакни жойига қўйди-да, менга қараб илжайди. — Ўзи бу баччағар ошнам бўлади. Сўкишиб катта бўлганмиз. Ишини қойиллатади-ю, лекин бепарво. Муштдайгина районнинг марказида турамиз. Лекин уни кўрмаганимга камида бир ярим ой бўлди. Баҳонада бир эзиб олайин, нима дединг?!

Мен унинг гапига кулиб қўя қолдим.

Баҳодир бекорга мени ўзига яқин олиб гапирмаётган эди. Бунинг остида, албатта, қандайдир сир яширин. Шундай жойга бошлиқ бўлади-ю, ичидаги гапларини биринчи марта кўриб турган одамга айтаверадими?

Кўп ўтмай вокзал бошлиғи кириб келди. Унинг бўйи калта, ўзиям озгингина, яна шу ҳолига мўйлов ҳам қўйиб олган эди. Биринчи бор кўрган одам уни ҳечам вокзалнинг бошлиғи деб ўйламасди. У Баҳодир ака билан кучоқлашиб кўришди. Шундан кейин:

— Бир ўзинг ўтиришдан кўрқасанми? Қачон келсам олдингда одам бўлади, — деди вокзал бошлиғи илжайиб.

— Ўзи сен ишхонамга бирон марта келганмисан? Аввал шундан гапир-чи, — деди унга жавобан Баҳодир ака.

Вокзал бошлиғининг юзи бирдан жиддий тус олди. У кўзи олайганча атрофни бир қур назаридан ўтказганидан кейин, ютиниб:

— Жўра, бу еринга келгулик қилмасин, — деди паст, аммо ваҳимали овозда.

Хонада бирдан кулги кўтарилди. Айниқса, Баҳодир ака қорнини ушлаб қотиб-қотиб кулди. Сўнг базўр ўзини туттиб:

— Бўлди, гап йўқ, чиқиб кетдинг, қойилман, энди ўтир, — деди.

— Бу йигитча ким бўлди? — деди вокзал бошлиғи жойлашиб ўтириб олганидан кейин менга қараб.

— Бу бола тўғрисида кўп эшитгансан. Анча шов-шувларга сабабчи бўлган Собир шу бўлади.

— Э-ҳа, — дея Баҳодир аканинг дўсти бирдан ўрнидан туриб кетди, — сенга яхшилаб бир қараб олайин. Одамми-сан ёки бошқа планетадан келганмисан?!

Мен қизариб, бошимни эгдим.

— Мен Жаҳонгир аканг бўламан, ўрнингдан тур, барака топкур, бир кучоқлайин, бошингни ваабше эгма, сенинг ҳар доим гўдайиб юришга ҳаққинг бор! Мана, командирнинг олдида бу гапни сенга айтаяпман, тўғрими гапим?

— Тўғри, — дея унинг гапини маъқуллади Баҳодир ака.

Жаҳонгир ака деганлари мени қаттиқ кучди, ҳатто юзимдан ўпиб қўйди. Ундан билинар-билинемас ароқ ҳиди келар эди. Кейин жўраларнинг бири қўйиб, бири менинг қилган ишларим тўғрисида сўраб кетишди. Саволларга қисқа, ноаниқ жавоб қайтара бошладим.

— Гап йўқ, — деди суҳбатимиз сўнгида Баҳодир ака, — профессионалининг шундоққина гапларингдан билиниб турибди. Очиғи, сенга ўхшаган йигитлардан тўртта бўлса, етарди менга. Менга қара, ука, бир фикр туғилиб қолди. Ишга ўтмайсанми, бизга. Опергруппага кўшиб қўяр эдим.

— Ака, қўйинг, — дея жавоб қайтардим, — одамлар билан ишламайин. Бунинг устига... Қорароқ меҳнат бўлса, тинчгина ишлаб юрардим. Безиллаб қолганман, қув-қув, югур-югурдан.

— Ҳа-а, тушунаман. Бошимиздан ўтказиб юрибмиз-ку.

Осонмас одамлар билан ишлаш. Майли, бир вақти келиб сен билан яна гаплашармиз...

— Эй-й, — деб юборди шу маҳал Жаҳонгир ака, — эсимдан чиқишига оз қолибди. Баҳодир, бизнинг чол бечора ўтиб қолибди.

— Шуни сен энди билдингми? Қойил-э, сенинг шу ишингга беш кетмадим, жўра. Битта ходиминг оламдан ўтади-ю, беҳабар юрсанг. Ҳар қалай, озми-кўпми кўз-кўзга тушган...

— Жўра, ўзи бугун келдим. Командировкадайдим. Бечора яхши одам эди. Бошқа пайт эрталаб, албатта, хабар олиб ўтардим. Тақдир экан-да, айнан мен йўқ пайтим қазо қилибди. Ўзи ота-боладай бўп кетгандик... Йигитларинг-гаям ҳайронман. Шартта бориб кўтариб келиб, моргга тикиб қўйишибди... Рухсат бер, ирим-сиримини қилиб, кўмайин.

— Ўзиям ҳеч кими йўқ экан. Шундай пайтда сўрамаганинг учун сендан хафа бўлиб юрувдим. Бўпти, сен бора-вер, — деди Баҳодир ака. Кейин менга юзланди: — Собиржон, келганинг учун катта раҳмат. Сен билан ҳали яна иш масаласида гаплашамиз.

Жаҳонгир ака билан биргаллашиб Баҳодир аканинг хонасидан чиқдик. Бу пайтда Бўрибой чолга берган ваъдам мени қийнаётган, нима қилишимни билмай бошим қотган эди.

Ташқарида вокзал бошлиғининг машинаси кутиб турган экан. Жаҳонгир ака шу томонга юрар экан, мени ҳам таклиф қилди. “Бир бало қилиб машинада вазиятни тушунтираман”, деб ўйладим.

— Ака, — дедим машинага ўтирганимиздан кейин, — Бўрибой бобонинг олдида менинг анча қарзим бор эди-да.

— Қанақа қарз? — деди ҳайрон бўлиб Жаҳонгир ака.

— Армияга кетгунимизча болалар билан вокзалга юк туширгани борардик. Ўшанда Бўрибой бобо кранни тўхта-тиб қўйиб, юкни бизга туширтирарди. “Бир куни ўлиб қолсам, мени обориб кўмиб келсанглар бўлди”, дерди. Энди у одам бизга шунча ёрдам берган бўлса-ю, бор-йўғи биттагина илтимосини бажаролмасак... Одамнинг виждони қийналаркан-да.

Жаҳонгир ака ўйланиб қолди. Унинг хаёлидан нималар ўтаётгани менга қоронғи эди. Билиб олиш имкониятим бор эса-да, аммо буни истамадим.

— Ҳозир бирга борамиз, бўлмаса моргга. Уйига олиб борамиз.

— Чиқиминиям мен қилсам...

— Нега?

— Айтдим-ку.

— Сен ундан қарзга пул олмабсан-ку. Меҳнат қилиб...

— Имконият яратиб берган эди.

— Бўпти, ўзинг биласан.

Жаҳонгир ака мендан қайсидир маънода хавфсираётганлигини сезиб турар эдим. Эҳтимолки, унинг миясига “Бу баччагарнинг ўзи чолни ўлдириб қўймаганмикин?” деган ўй ҳам келгандир. Менга барибир эди. Нима қилиб бўлса ҳам ваъдамнинг устидан чиқсам бўлди.

Экспертиза марказининг ёнида юк машинаси турган экан. Жаҳонгир ака мени шу ерда қолдириб, ўзи ичкарига кириб кетди. Иши осон битган шекилли, тез чиқди. Сўнг юк машинаси ёнидаги иккита йигитга майитни олиб чиқишни буюрди.

Бўрибой чолни аввал кимсасиз уйига олиб бордик. Кўни-қўшнилари чакқирдик. Кўшни аёллар озгина йиғи-сиғи қилишди. Сўнгра ҳамма расм-русумларни бажариб кўмиб келдик.

Уйга борганимда кеч тушиб қолган эди. Ҳовлида отам мендан хавотир олиб, у ёқдан-бу ёққа юрган экан.

— Қаёқларда юрасан? — деди мени кўрганидан кейин жаҳл билан.

— Кеча анави милиционер келасан деганди-ку, шунга...

— Фақат шунинг учун кечгача юрасанми?

Отамнинг анчагина авзойи бузуқ эканлигини шу гапидан сўнг билдим. Кейин янаям баттар “аланга” олиб кетмасин, деган хаёлда воқеаларнинг ҳаммасини бирма-бир айтиб бердим. Отамнинг гоҳида қоши чимирилди, гоҳида киприклари пирпиради. Лекин гапимга бирор сўз қўшмай эшитди.

— Иш масаласида тўғри қилибсан. Яна ҳар куни юрак ютиб қачон келишингни кутиб ўтирамизми? Лекин... Май-

ли, ваъда бериб қўйган экансан. Одам лафзли бўлиши керак. Энди йигирмаси-ю қирқиниям ўзинг ўтказиб бера-санми?

Мен “ҳа”, дегандек бошимни қимирлатдим.

Отам мени ортиқ сўроққа тутмади. Индамай уйга кириб кетди.

Эртасига мактабга бордим. Директордан айтилган муддатда келолмаганим учун узр сўрадим. Сўнг ишга киришдим. Ўзиям тўгаракка юзга яқин бола ёзилибди. Ораларида қизлар ҳам бор экан.

Ўйлаганимдек, орадан бир ҳафта ўтиб, болалар анча сараланиб қолди. Шуғулланишнинг дастлабки қийинчиликларига чидолмаган ўттиз чоғли бола тўгаракка қатнашмай қўйди. Яна икки ҳафтадан кейин эса ўн беш чоғли ўғил бола ва иккитагина қиз машғулотлар иштирокчисига айланди. Улар билан астойдил шуғуллана бошладим. Юқори синфда ўқийдиган иккита ўғил бола ҳақиқатан ҳам анчагина чайир чиқиб қолди. Улар мен кўрсатиб берган усулларни тезда ўзлаштиришар, бошқа мураккаб жисмоний машқларнинг ҳам уддасидан осонлик билан чиқишарди. Асосийси эса, уларда шиддат, истак бор эди. Иккаласининг ҳам кўзларидан ўт чақнарди. Ана шу томондан улар менга ёқарди.

Ишим тугаганидан кейин вокзалга боришни, юк туширишни канда қилмадим. Ҳартугул, кунига эллик-олтмиш сўм ишлаб топаяпман. Ёмонмас-да. Бу ёғи тўйга тайёргарлик бошланган. Топган пулларим тўлалигича шунга сарф қилина бошлади.

Бир куни мактабда машғулотни тугатиб вокзалга борсам, Узоқдан Нуралининг қораси кўриниб қолди. “У бу ерда нима қилиб юрибди?” деган ўй ўтди хаёлимдан ва ёнига бормоқчи бўлдим-у, бирдан шаштимдан қайтдим. У ўзини бошқаларнинг олдида ишбилармондай тутгани билан оғзи анча бўш эди. Мени бу ерда кўриб қолса, аниқки, бошқа синфдошларга: “Фалончини вокзалда кўрдим. Итдай ишлаб юрибди. Бировларнинг чўриси бўлиб. Мен унга зўр иш таклиф қилувдим, нозланувди”, дейди.

Унинг ёнига бормаган бўлсам-да, узоқдан туриб кузатдим. Тўғриси, унинг нима иш қилиши қизиқ туйилди

менга. Бу пайтда ярим тун бўлганди чамамда. Бир маҳал бўш вагон ёнига тўртта “КамАЗ” келиб тўхтади. Улардан бири вагонга орқа томонини тўғрилади. Қаердан пайдо бўлди, билмайман, ўндан зиёд йигит машинанинг ичидаги юкни чаққонлик билан вагонга орта бошлашди. Яқинроқ бориб қарасам, пиёз экан. “Ҳойнаҳой, анави акаси Россияга жўнатаётган бўлса керак”, деган тахминга борган кўйи кузатишда давом этдим. Йигитлар чаққонгина экан, бирпасда машинани бўшатиб кўйишди. Шундан кейин унинг ўрнига бошқа машина келди. Хуллас, тўртта машина ҳам юкдан қутулиб олганидан кейин қандай келган бўлса, шундай тезликда ғойиб бўлишди. Нурали йигитларга пул тарқатди. “Обрўйинг баланд экан, ошна. Акангнинг ўнг қўлига айланибсан, қандингни ур”, дедим ичимда ва шу пайтгача ўғри мушукка ўхшаб уни пойлаб турганимдан ўзим уялиб, энди узоқлашмоқчи бўлганимда, вагон ёнига энди “Жигули” келиб тўхтади. “Ҳойнаҳой, Нуралини олиб кетса керак”, деган хаёлга бордим. Улар эса алланималарни гаплашишга тушиб кетишди. Узоқдан кузатсангиз, худди ниманидир тортишаётгандек эдилар. Айни шу кезлари бир-иккита йўлтўсарлар ҳақидаги гаплар кезиб қолган эди. Шу боисдан ҳам: “Тагин булар Нуралини тунагани келган бўлмасин”, дея ўйлаб, вагоннинг орқа томонидан уларнинг яқинига бордим.

— Хўжайинга айт, ҳаммаси жойида дегин, — шу чоғ Нуралининг овози эшитилди.

Унинг гапидан маълум бўлдики, “Жигули”да келган одам бегонамас, шерикларидан бири.

— Менга қаранг, Нурали ака, ўзимизгаям озгина олиб қолайлик. Бир-иккита болалар “заказ” қилишганди.

— Сенинг бу ишингни улар қаердан билишади?

— Илгари жа кўйишмаганида бир-икки марта топиб бергандим.

— Эй, бола, бу гапингни мен эшитдим, бошқа бировга гуллаб юрма. Агар хўжайин эшитиб қолса, терингни шилади, тушундингми? Бу ерда биронтанг бировга бир грамм ҳам сотмайсан!

— Ҳеч курса ўзимизга озгина олиб қолайлик, ҳар-ҳар замон маишат қилганимизда керак бўп қолади.

— У ёғидан хавотир олма, ўзим тўғрилаб қўйибман.

Шундан кейин улар машинанинг ичидан иккита сумкани олишди-да, вагонга жойлаб тушишди.

Мен хангу манг бўлиб қолдим. Нуралидан ҳамма нарса кутгандим. Лекин қорадори билан шуғулланиши тушимга ҳам кирмаган экан... Энди тушундим, мен уларга нима учун керак бўлиб қолганлигимни. Бекорга эмас эканда жон куйдиришлар. “Ҳозир боплайман, ҳурматли синфдош дўстим”, дея пичирладим ўзимга-ўзим ва шеригининг кетишини кута бошладим. Ўйлаганимдай, шерик кўп турмади. Тўғрироғи, Нуралининг ўзи уни ҳайдаб солди.

— Бор, эртароқ жўна! Хўжайин ҳам қараб қолган бўлса керак, — деди у.

“Жигули” жойидан жилганидан кейин мен яширинган жойимдан секин чиқдим-да, Нурали томон бир оз юргач, тўхтадим. “Шошма, агар ҳозир мен вагондан улар ортган “юк”ни олиб қолсам, сўзсиз, Нурали балога қолади... Бунақа ишда одамнинг ҳаёти сариқ чақалик ҳам бўлмай қолади. Унга бирон нима бўлса, кейин мен бир умр виждон азобидан қийналаман. Уни шу кўйга солганларга нисбатан юрагимда қаршилиқ, эҳтимол ўч ҳам пайдо бўлади. Яна ҳаммаёқ тўполон... Бу сафар майли, жўнатсин-у, эртага ўзи билан яхшилаб гаплашиб қўяман”, дея ўйладим ва уйга кетдим.

Эртасига мактабга кетаётиб Нуралининг уйига кирдим. У эндигина уйқудан туриб, нонуштасини тушликка қўшиб қилаётган экан. У мени қовоғини уйиб кутиб олади, деган хаёлга борган эдим. Чунки унинг таклифига қўнмаганимдан кейин қаттиқ хафа бўлиб кетганди-да. Лекин ундай бўлмади. Нурали очиқ юз билан мени кутиб олди-да, чорпояга таклиф қилди. Синглисига қалинроқ кўрпача солишни буюрди.

— Жўра, келганинг яхши бўлди, — деди у менга чой узатаётиб, — ўзи сени ўйлаб тургандим.

— Менам ҳозир Нурали ўйлаб турган бўлса керак, деб тўғри келавердим, — дедим жилмайиб.

— Ишларинг зўрми?.. Ҳа, айтгандай, мактабга ишга ўтиб олибсан. Эшитиб, очиғи, хурсанд бўлдим, жўра...

Нурали гапини тугатмасидан унинг отаси уйидан чиқиб келди.

— Э, Собирбой! — дея хитоб қилди ота калишини кияётиб.

Мен у киши билан кўришиш учун ўрнимдан турдим. Нурали эса отаси томонга қараб ҳам қўймади. Чойини ичишда давом этди. Норқўзи ака билан сўрашганимиздан кейин:

— Нурали, — деди ота.

Ўғил унга афтини бужмайтириб қаради. Синфдош дўстим мени ҳайратга солишда давом этмоқда эди. Бир пайтлар ҳали ўқиб юрган кезларимиз, Нурали отасидан ўлгудай кўрқарди. Қаерда бўлишимиздан қатъи назар, отасининг номини эшитса чўчиб тушар, билдириб-билдирмай атрофга бир қур разм солиб қўярди. Ҳозир эса афтини бужмайтириб, қандайдир паст назар билан падарига қараб қўйди.

— «Жигули»нинг зўридан олибсан.

“Ҳмм”, деб қўйган Нурали оғзидаги луқмасини чайнаш баробарида лабини сочиққа артди.

— Собирбой, — дея менга юзланди Норқўзи ака, — жўрангнинг иши, худога шукр, анча олдинга кетди. Лекин бола тинмай ишлайди... Бошқалар бунинг ишини эплаши қийин-да. Кечаям эрталабга яқин келди ҳориб-толиб. Шундай ишлаганидан кейин даромадам яхши бўлиши керак-да.

Мен энди буткул ҳайкалдек қотган эдим. Ота ўғлининг олдида ялтоқланар, унга яхши кўринишга уринарди. Аслида, Норқўзи ака мағрурланмоқчи, шундай ўғил ўстириб қўйганидан менинг олдимда мақтанмоқчи эди. Аммо унинг гаплари бутунлай бошқа нарсани, яъни ўғлига хушомад қилаётганлигини фош этиб қўйди.

— Ота, кўп эзилманг, Собир икковимизнинг гапимиз бор, — деди ўғил.

— Майли... майли, — деди ота шоша-пиша. — Сизлар бемалол.

— Нега отангни унақа жеркиб ташладинг? — дедим мен Норқўзи ака нари кетганидан кейин Нуралига.

— Қўявер, — дея Нурали қўлини силтади, — одам қариса эзма бўп қоларкан...

“Ҳа-а, дўстим, мен ўйлаганимдан ҳам анча ўзгариб кетибсан. Менинг маслаҳатим сенга писта пўчоқдай гап. Бекорга келганга ўхшайман”, дея хаёлдан ўтказдим мен.

— Боя гап бўлиниб қолди, — дея давом этди Нурали. — Сенга айтмоқчи бўлганим, болаларни тайёрлаётганингдан хурсандман. Шундай тайёрлагинки, ўзингдан кам бўлмасин. Сен-ку, бизга ўтмадинг. Шогирдларингдан учтасини берасан. Сени ўзим рози қиламан.

— Бермайман! — дедим унга ўқрайиб. — Шу сафар сал адашибсан.

Жавобимдан Нурали бақа бўлиб қолди. Назаримда, у бунақа гапни мутлақо кутмаган эди. Нурали бир оз менга термилиб турди-да:

— Нимага келдинг? — деди қоши чимирилиб.

— Ўзим ҳам ҳозир шу саволни ўзимга бериб турибман. Нега келдим олдингга?!

— Мен, — деди Нурали қўлини мушт қилиб, — сендай жўранинг устига қора чизиқ чизиб қўйдим.

Менинг иззатим битган эди, шу боисдан ўрнимдан турдим-да, чорпоядан тушиб, туфлимни кия бошладим.

— Илтимос, тезроқ! — деди Нурали зарда билан.

Қоним қайнади. Бир пой туфлимни тўла киймасимдан ҳам дарвоза томонга тез-тез юриб кетдим.

— Ҳали сен билан бошқача гаплашаман! — деган гапи эшитилди қулоғимга Нуралининг.

Тишимни тишимга босдим. “У менга ҳеч нарса демади, мен эшитмадим”, — дедим ўзимга-ўзим. Зеро, шундан бўлак иложим ҳам йўқ эди. Фақат дўстим душманга айланиб қолганлигига амин бўлгандим.

Кўчага чиққанимдан кейин Норқўзи акага дуч келдим. У киши менга мўлтираганча тикилиб турар эди.

— Нуралини қайтаринг. У қорадорига ўралашиб қолибди, — дея унинг ёнидан ўтиб кетдим.

Ўшанда ўглининг олдида бир пуллик обрўйи йўқ отанинг адашган фарзандни тўғри йўлга асло қайтаролмаслигини ўйламаган эканман...

Умуман, ўша пайтда у арслон важоҳатида эди. Кўзига кўринган нарсани бир ҳамлада мағлуб этаман, деб ўйларди, аммо ўзидан улкан, даҳшатли кучларни кўришга ожизлик қиларди.

Ҳар эҳтимолга қарши мактабдаги шогирдларимни огоҳлантирдим. Айтдимки: “Агар сизларга биронта одам нима-

нидир таклиф қилса, албатта, мени хабардор қилинлар, биргаллашиб ўйлаб кўрамиз, маъқул келса, ўша ишни қила-верасизлар”, деб. Улар нимани назарда тутганимга унчалик эътибор ҳам қилмасдан ҳўп дейишди. Назаримда, огоҳлан-тиришим бу қулоқларидан кириб, наригисидан чиқиб кетди. Фақат кимдир нимадир деса, албатта, менга айтажак-ликларини эслаб қолишди, холос.

Сокин ҳаётга аста-секин қўника бошладим. Ишим ўша-ўша, тушдан кейин бошланиб, тунги икки-учларда тугайди. Бора-бора бу менга ҳатто режим бўлиб қолди.

Кўп ўтмай Бўрибой чолнинг қирқини ҳам ўтказдим. Лекин кампирнинг пайдо бўлиши менинг оромимни ўғирлаган эди. Деярли ҳар куни у ҳақда ўйлардим. Сирли кампир нима мақсадда яна ташриф буюрганига ақлим етмасди. Чунки кунларим шунақанги осойишта эдики, кампирнинг менга мана шунақа осойишталикни тақдим этиш учунгина келганига ишонгим келмасди.

Ҳаш-паш дегунча уч ой ўтиб кетди. Дарахтлардан барглар тўкилиб, биринчи қор ёғишга ҳам улгурди. Ниҳоят, орзиқиб кутганим Барно иккаламининг тўйимиз бўлаган кун ҳам келди. Ҳовлида кичикроқ жой қилдик. Бахтимга ўша куни ҳаво очиқ эди. Аммо менинг кўнглимга чироқ ёқса ёришмасди. Негалигини ўзим ҳам билмасдим. Тўй учун ҳамма нарса тайёр, келинни олиб келишга машиналар тайинланган. Хуллас, ўйлашимча, ҳамма нарса оби тобида. Лекин кўнглим ёришмаётганлигининг сабабини билолмасдан қийналардим. Ҳатто Саида ҳам бир-икки марта ёнимга келиб: “Намунча қовоқ-тумшуғингиз осилган, сал кулиб, очилиб юринг, одамлар нима деб ўйлайди!” деб қойиб кетди. У айтгандай юришга шунча ҳаракат қилдим. Барибир, нимадир яйрашимга халақит бераверди. Шунда кампир ёдимга тушди. “Тўйим куни бирон нима бўлишини у башорат қилдимикин?” — деб ўйладим. Лекин ўша содир бўлиши мумкин бўлган нарсанинг нималигини билолмаётганим мени изтиробга соларди.

— Отанг кўнглингдагини олиб бермаяптими? — синфдош жўрам Толиб секин ёнимга келиб, қулоғимга шивирлади.

— Йўқ, ўзим хоҳлаган қизга уйланыпман. Нимаиди? — дедим ҳайрон бўлиб Толибга қарарканман.

— Унда нимага қовоғинг бунча солиқ? Жўралар яқинингга келишолмаяпти. Менга: “Бориб билиб кел-чи, нима гап экан?” дейишди.

— Ҳаммаси зўр, — дедим ўзимни қўлга олишга ҳаракат қилиб. — Ишлар кўплигидан сал бошқачароқ кўринаётган бўлсам керак. Болаларга айт, тайёр туришсин, ҳозир кетамиз. Айтганча, ҳеч ким қолмадими, ҳамма келдими?

— Нуралидан бошқа ҳамма шу ерда.

— У нега келмади?

— Билмадим. Уйига борсак, йўқ экан. Отаси: “Туркменистонга кетди”, дейди.

“Келгиси келмаган, — дея ўйландим, — мендан хафа. Одам бир-бирини тушунмасаям қийин экан”.

Келинни олиб келадиган вақт бўлди. Худди ана шу пайт дилимнинг хиралиги боисини англагандай бўлдим-у, шошиб қолдим. Чунки Барнонинг қишлоғидаги анави “корол” биронта қилиқ чиқариб қолдимикин, деган ўй миямга урилган эди. Ҳаммадан олдин ўзим машинага чиқдим. Одатда, куёв деганлари бир оз уялиши, тортиниб, қимтиниб, шунда ҳам куёвжўраларнинг ниқташларидан кейин машинага ўтириши керак эди. Бу ёзилмаган қонун эди, назаримда. Аммо айти дақиқада юрагим қинидан чиқиб кетгудек бўлаётгани боис, бунақанги қонунларни четлаб ўтиб кетгандим.

Барноларнинг қишлоғига кириб бораяпмиз-у, лекин шу қишлоқда ҳақиқатан ҳам тўй бўлаётганлиги сезилмайди. Ҳаммаёқ жимжит. Ҳатто кўчада биронта одамга дуч келмадик. Юрагим така-пука бўла бошлади. “Ишқилиб, бирор кор-ҳол рўй берган бўлмасин”, деган хавотир хаёлимни чулғаб олди. “Мен ўзимни ҳар қандай шароитда ҳам идора қила оладиган одамман”, дея ўйлайман. Шундай деб ўйлайман-у, лекин барибир безовталанавераман. Қишлоққа кирганимиздан то Барноларнинг уйигача бўлган оралиқ, чамамда, бирор минг чақиримга чўзилиб кетгандай бўлди. Ҳатто ўзим билмаган ҳолда: “Уйи жуда қишлоқнинг ичкарасида экан-а”, деб юборибман. Гапимга жавобан ҳайдовчи кулди:

— Ошна, ҳали шошмай тур, бир қадам бўп қолади.

Ҳартугул, Барноларникига кириб-чиқаётган одамлар кўп экан, шуларни кўриб, кўнглим бир оз хотиржам тортди. Ўзимдан-ўзим хафа бўлдим. “Қаердаги йўқ нарсага типирчилаб юрибсан”, дея койиндим.

Кутиб олувчиларнинг юзларида табассум билан безовталанишга ўхшаш яна бир нима зоҳир эди. “Келинг-келинг, ўтинг-ўтинг” ҳам шунга яраша бўлди. Шу боисми, Барноларникига тақаб қурилган қўшнининг уйига бошлашди. Дастурхон ёзилиб, қанд-курс қўйилганидан кейингина ширин чой келтирилди. Ваҳоланки, энг аввал ширин чой олиб келиниши, ҳар битта куёвжўрага бир пиёладан берилиши, ширинчой ҳақи талашиб-тортишилиши керак эди. Номигагина бўлди ҳаммаси. Бошимни эгганча ўтиравердим, жўраларимнинг юзига қарашга ҳам уялардим. Умримда бир маротаба бўладиган никоҳ тўйимнинг ҳам мана шундай дилхиралик билан бошлангани менга алам қиларди.

— Қани, қайси уйда ўтирибди? Давай, чақириб чиқинглар, мен ўзи билан яхшилаб бир гаплашиб кўяйин! Барно тегаман деса шу ердаям болалар тиқилиб ётибди. Нимага қаердандир пайдо бўлган муштумзўр қишлоқнинг энг олди қизини олиб кетар экан? — деган дағдағали овоз келди бир маҳал ташқаридан. Ўтирганларнинг ҳаммаси бир-бирига қаради. Хаёлимга “корол”нинг овози муҳрланиб қолган экан — дарров танидим. “Бекорга кўнглим ғаш бўлмаган экан. Сезган эканман. Нима қилсам экан?” дея ўйландим.

— Эсинг жойидами? Энди сайил ўтди. Қишлоғингнинг олди қизи бошқа ернинг олди йигитига тегаяпти. Энди бориб, уйингда босиб ўтир. Ўзи эрталабдан бери ҳамманинг жонига тегиб кетдинг. Тўғриси, сени огоҳлантиряпман, кетмасанг, тўйга иккита-учта мелиса келган. Айтаман, обориб тиқиб кўяди. Зўрлигингни ундан кейин кўраман, — деди ташқарида яна кимдир “корол”га. Лекин у тинчи мади. “Чақиринглар, гаплашаман. Бўлмаса жанжалнинг зўрини кўрсатаман. Беш-олтита болага тайинлаб қўйганман. Бу ердан куёвнинг ўлиги кетади!” деб оёқ тираб туриб олди. Мен секин ўрнимдан турдим. Жўраларим: “Чиқма, ўрнингда ўтир”, дейишди. Аммо чиқмайдиган бўлсам

иш битмаслигини англаганим боис, уларнинг гапларига кулоқ солмасдан эшик томонга юрдим.

Тўйнинг битта томони чатоқ, агар биронта одам анави ерда икки киши уришаяпти, деса ҳамма кўчиб боради. Битта-иккитаси уришаётганлар ишига аралашishi мумкин-у, қолганлар томошадан қуруқ қолиб кетмаслик илинжида бўлишади. “Корол”нинг бақир-чақиридан кейин беш-олти одам ҳовлига тўпланиб улгурган экан. Мен ташқарига чиқишим билан жўраларим ҳам ортимдан эргашишди.

— Корол, мени сўраётганмидинг? — дедим унинг кўзига важоҳат билан тикилиб.

У мени кўриши билан илжайди. Устидаги пальтосини секин еча бошлади, шу билан бирга юзи қаҳрли тус олди. Биринчи учрашувимизда эътибор қилмабман, қоши тепасида чандиғи бор экан. Чандиқ пешонасидаги ажинларга кўшилиб шунақа хунук қиёфа олдики, у билан муштлашишдан кўра ижирғаниб, узоқроқдан ўтгинг келади.

— Ҳа, сени... — деди “корол” менга тикилганча ва шу алпозда бир оз тургач эса тўсатдан: — Яхши ўтирибсизларми? Яхши келдингларми? — дея сандироқлай бошлади. Чунки у гипноз таъсирига тушиб қолганди.

Ҳовлида турганларнинг ҳаммаси ҳангу манг. Бир менга, бир унга қарашади.

— Биз билан бирга ўтирмайсизми? — дедим мен.

— Гап йўқ, ўтираман, — илжайди “корол”.

— Ука, — деди унинг ёнида турган, ўттиз беш-қирқ атрофидаги, сочлари оқарган киши, — ўзига келганда уйига борсин. Бунинг яхши гапигаям одам ишониб бўлмайди. Яна биронта ўйин чиқариб юрмасин.

— Йўқ, ўйин чиқармайди. Биз бирга отамлашамиз, — дедим мен унга.

— Тўғри, мен бу болани олдиндан билардим. Бирга ўтираман, ҳақ бераман, девди. Шунга буни мен излагандим, — деди “корол” ҳам.

Унга бу гапларни менинг ўзим хаёлан сингдиргандим.

Биз бошқатдан уйга кирдик. Мезбонлар менинг олдимга бир шиша ароқ кўйиб кетишди. Битта пиёлани ароққа, иккинчисини сувга тўлдирдим.

— Қани, олдик, — дедим “корол”га, — ўша гаплар учун.

— Ҳа, зўр гап бўлганди, — деди у ва бир кўтаришда пиёлани оқлаб қўйди.

Тагин тўлдирдим. Бу сафар ҳам у чўлда сувсиз қолиб кетган одамдай сипқорди. Куёвжўраларга қарадим, уларнинг ҳайратдан оғизлари очилиб қолган эди. Назаримда, улар “корол” иккаламинизни аввалдан таниш деб ўйлашаётган эдилар. Умуман олганда, у билан таниш эдим. Ҳар қалай, бир марта учрашгандим-да.

Тўртинчи пиёладан кейин “корол” бутунлай маст бўлиб, ағанаб қолди-да, хуррак отиб ухлашга тушди. Шундан кейингина менинг қўнглим бир оз жойига тушди.

Ҳамма расм-русумлар ниҳояланганидан кейин ахийри Барнони олиб йўлга тушдик. Барно оппоқ келинлик либосида шунақанги очилиб кетган эдики, қараб кўзим тўймасди. Онда-сонда унинг ўзи ҳам мен томон қиё боқиб қўяр, бундан менинг юрагим баттар дукиллаб уришга тушиб кетар эди. Айнан унинг гўзаллиги таъсирида хафаликларни бутунлай унутиб юбордим... Тан олиб айтайин, шу пайтгача учраган қизларнинг биронтаси мени бундай кўйга сололмаган эди. Балки солиша оларди, агарда уларга Барнога қарагандай муҳаббат билан қараганимда...

Тўй яримлаб қолганида қаердандир Нурали пайдо бўлди. Аввал синфдошларнинг ёнига келиб ўтирди. Кейин ўрнидан туриб, мен томонга тебраниб кела бошлади. “Туркманистон ҳам бунга бир қадам бўп қопти, шекилли”, дея хаёлимдан ўтказдим.

— Дўстим, — деди Нурали кўзи сузилиб, ёнимизга келганидан кейин, — сен менинг энг яқин қадрдонимсан. Сен, биласанми, мард боласан, эркаксан!.. Келин... Келин, бу бола менинг қадрдоним бўлади... Шундай қадрдон жўрамни сизга ҳозир ишониб топшираяпман... Ҳиқ... Бугунги тарихий кун учун ичамиз!

Барно ердан кўзини узмас эди. Нурали эса келин-куёвнинг столидаги ароқни очишга тушиб кетди. Мен ёнимда ўтирган Толибнинг қулоғига: “Манавини йўқот”, деб шивирладим. Аммо Нурали йўқолмади. Ўжарлиги тутиб: “Собир ҳам, келин ҳам мен билан бир қадахдан ичади”, дея оёқ тираб туриб олди. Ноилож, унинг айтганини қилдим. Барно қадахни лабига теккизди-ю, яна жойига қўйди.

— Йўқ, — деди уни кузатиб турган Нурали, — сизам худди Собирдай охиригача ичасиз. Ёки бахтли бўлишингизни хоҳламаяпсизми?

— Илтимос, — дедим мен Нуралига ўқрайиб қараб, — зўрлама, уникиниям мен ичаман.

— Кечириб қўясиз, дўстим, келин бола сизга тегишли бўлгани билан, ҳар қалай, бутун бошли бошқа одам, — деди Нурали ўшшайиб.

— Ошна, — дея гапга аралашди Толиб, — қўй, буларни, юр, ундан кўра, икковимиз ўйнаймиз.

— Гап бўлиши мумкинмас, ичсин. Тўйни ўзим қизитаман, — деди унга Нурали.

Жаҳлим чиқиб кетди. Қўлларим мушт бўлиб тугилди. Барно менинг ҳолатимни дарров илғади, шекилли, билангимдан маҳкам ушлади. Бу билан у “қўйинг, шу билан ади-бади айтишманг”, деяётгандай эди. Барнонинг қадаҳидаги ароқни ҳам алам устида ўзим ичиб юбордим. Буни кўрган Нурали иржайди:

— Одамни ташвишга қўясан-да, Собир. Яна қадаҳларни тўлдиришимга тўғри келади.

Унга еб қўйгудек ўқрайиб қарадим-да: “Йўқол!” — дедим тишларимни гичирлатиб. Толиб вазоҳатимни кўриб бирдан Нуралини кучоқлади-да, рақс тушаётганлар томонга торта бошлади. Нурали уни силтаб ташлади. Аммо Толиб ҳам бўш келмади, яна уни кучоқлаб олди.

— Сен қилган ҳақоратинг учун ҳали жавоб берасан! — деди менга Нурали ва Толиб билан бирга кетди.

Толиб нарироққа борганларидан кейин уни рақс тушишга даъват қилди, аммо Нурали ўйнамади, қўлини силтади-да, тўйхонадан чиқиб кетди.

— Хафа бўлманг, — деди Барно юмшоқ овозда, қўлимни нозик, оппоқ бармоқлари билан силаб, — хафа бўлишингизга арзимайди.

Биргина шу гап менинг кўнглимни тоғдай кўтариб юборди. Шундай ақлли қизга уйланаётганлигимдан хурсанд бўлиб кетдим. Нурали кетганидан сўнг ёнимга келиб ўтирган Толибга қарадим-да:

— Ошна, шампанни оч, ҳаммамизга тўлдириб қуй, — дедим.

Бу сафар мен айтмасам ҳам Барно озгина ичди. Кейин менга кулиб қўйди. Кулгиси юракни олгувчи кучга эга эди. Мен эртароқ тўй тугадини истаб қолдим...

Ичиб қўйганлигим сабабли янгалар чимилдиққа эртасига киришим лозимлигини айтишди. Додлаб юборай дедим. Улардан бирининг кулоғига: “Фақат гаплашиб ўтираман”, дея секин шивирладим. Лекин хушёр янга кўнмади.

Ўша тунни бедор ўтказдим. Аввалига уйда ўтирдим. Кейин ташқарига чиқдим. Ҳаво совиган, эгим жунжикарди. Лекин менга бу ёқаетган эди. Икки соатча ойга тикилиб ўтирдим. Ҳаётимни бирма-бир хаёлимдан ўтказдим. Онамни эсладим. Кўзимдан ёш сизиб чиқди. Хаёлан у билан гаплашдим, ҳатто. Кейин сирли кампир эсимга тушди. Яна унинг навбатдаги ташрифидан мазмун қидирдим. Тополмадим. Охири совуқ қотдим-да, уйга кирдим. Шу бўйи тошдек қотиб ухлаб қолибман.

Эрталаб мени ҳеч ким уйғотмабди. Турсам, соат ўндан ошиб кетибди. Бундай пайтда кеч уйғониш одамга ноқулайлик туғдираркан. Биров юзингга солмаса-да, худди кейинги кечага тайёргарлик кўриб, кўп ухлагандай бўлиб қоларкансан.

Кун пешиндан ўтганидан кейин “навбатчи” янга уйига кетди. Эри чақиртирибди. “Айни кўнглимдаги иш бўлди”, дея ўйлаб энди чимилдиқ тикилган уйга кирмоқчи бўлганимда, Саида тўхтатиб қолди:

— Кечгача кирмаскансиз, янга шундай деб тайинлаб кетди, — деди у қизариб-бўзариб.

— Кетдик, иккаламиз кирамиз, — дедим мен, — янганг билан гаплашиб ўтирамиз, зерикиб кетдим.

Синглим эътироз билдирмади. Киришга мен билан бирга кирди-ю, кейин тезда чиқиб кетди. Барно иккаламиз ёлғиз қолдик.

— Соғиндим, — дедим унинг ёнига бориб.

— Алдаманг, — деди Барно шумлик билан.

— Рости.

— Ишонмайман.

— Исботлайми?

— ...

Барнонинг юзини, сочларини силадим. Қилигим ўзимга

хуш ёқди... Мен узоқ муддат шундай қилишни хоҳлардим. Аммо Барно йўл қўймади.

— Чиқинг, бу ерда ўтирсангиз уят бўлади, — деди.

— Энди бутунлай ўзимники бўлдинг-ку.

— Шундаям. Ҳозир Саида келади. Кейин иккаламиз ҳам уялиб қоламиз... Бу ерда ўтирганингизни отам ҳам билиб қолса... Мен ташқарига чиқолмай қоламан.

— Майли, сизнинг амрингиз вожиб, — дея ўрнимдан турмоқчи бўлдим-у, Барнони кучоқлаб олдим. Лабидан тўйиб-тўйиб бўса олдим. Шундан кейингина ҳовлига чиқдим.

Куннинг кеч бўлиши, назаримда, асрга тенглашиб кетди-ёв, яхшиямки, телевизор бор экан. Керак-нокерак ҳамма кўрсатувни томоша қилдим. Ҳеч кимнинг мен билан иши йўқ эди. Отам кечгача қаергадир бориб келди. Сўнг ота-бола бир оз гаплашиб ўтирдик. Гапимиз унчалик ҳам қовушмади. Бундай пайтда қовушмаслиги ҳам аниқ. Умуман, биз гаплашадиган гапнинг ўзи ҳам йўқ эди. Сўхбатимиз узилган кезлари, ора-сира отам чуқур нафас олиб кўярди. Ҳойнаҳой, онам ёдига тушгандир. Келин кўриш унга насиб этмади, деб ўйлаётгандир. Балки аёлларнинг баъзи иши ҳам отамнинг ўзига қолганлиги алам қилаётгандир. Ичим ачиди. Ахир ҳозир отам кўтариб турган юк унча-бунча одамнинг белини майиштириб юбориши ҳеч гап эмасди. Айниқса, кўргиликларни кўраверганидан юраги адо бўлаёзган одамнинг чидаши оғир.

Ниҳоят, узоқ кутилган лаҳзалар келди. Отам:

— Уйингга бор, бизам чарчадик, — деди.

Отанинг ўғилга бу гапни айтиши ҳазил нарса эмас, албатта. Она айтиши мумкин.

Қушдайин учиб кетадиган шаштим бор эди. Лекин отамнинг мени иккинчи марта “қувиш”ини кутдим. “Ўлиб ўтирган экансан-да”, деган хаёлга бормасин”, деб ўйладим. Кўп ўтмай отам менга ола қараш қилиб:

— Ўтираверасанми? — деди сохта пўписа билан.

Ўша куни тонг отишини ҳечам хоҳламадим. Лекин вақт яна менга қасдма-қасдига иш қилди. Барно билан сўхбатимиз адо бўлмасидан қаердандир хўроз қичқариб қолди дунёни бузгудай бўлиб...

Орадан бир җафта ўтганидан кейин мен одатим бўйича вокзалга бормоқчи бўлдим. Лекин Барно: “Бормайсиз”, деб туриб олди. Унинг айтганига бўйсунмай кетаётган эдим, йиғлашга тушди. Шу билан вокзалдаги ишимнинг умри адо бўлиб, фақат мактабгагина қатнайдингизан бўлдим.

Иш оз эди, шу боисдан ҳам тезда зерика бошладим. Шундай кунларнинг бирида қайнотам бўлмиш Абдукарим ака қайнонам билан бирга келиб қолишди. Улар билан анча вақт гаплашиб ўтирдик. Аёлларнинг ўзлари бошқа хонага ўтганларидан кейин қайнотам ёрилди:

— Мана, келинли бўлиб олдингиз, энди нариги ишнинг битирайлик, — деди отамга.

Отам “сен нима дейсан”, дегандек менга юзланди. Мен нима дейишга ҳайрон эдим. Бирорта жўялироқ гап топармиканман, деб ўйланиб турганимда, отамнинг ўзи гап бошлаб қолди:

— Қишни ўтказиб, ундан кейин ҳаракат қилсак, қандай бўларкин?..

— Эгамқулам анча қийналди. Эракнинг аёлсиз яшаши қийин-да.

Қайнотамнинг шу гапидан кейин отам розилик берди.

Шундан сўнг иккинчи тўйга ҳам тайёргарлик бошланиб кетди. Ҳамма нарса ҳисобга олинди. Биз томонда тўй қилинмади. Сабаби, куёв ҳақида сўраб-суриштирувчилар кўпаяр, ундан кейин бизнинг устимиздан очиқ куладиганлар пайдо бўларди. Шуларни ҳисобга олиб, Эгамқул аканинг уйидагина тўй қиладиган бўлди. Шундаям эскича тўй. Яъни, келин-куёв столга чиқмайди. Фақат келадиган меҳмонларга ош тортилади. Буларнинг ҳаммасидан хабар топган Саида шўрлик кўп эзилди. Барнонинг айтишича, синглим бечора биздан яшириб куну тун йиғлар экан.

Шундай қилиб, бир җафта деганда уни узатдик.

Саида кетганидан кейин уйимиз ҳувиллаб қолди, назаримда. Айниқса, отамга қийин бўлди, уйга киради, эшикка чиқади, нима қиларини билмайди. Дардига малҳам топишга уринаман-у, лекин топмайман. Бир кун отамнинг олдига кирдим-да:

— Сизни уйлантираман, — дедим ерга қараб.

— Нима дединг?! — отам деярли бақариб юборди.

— Уйлантираман.

Отам жим бўлиб қолди. Бошимни кўтариб қарасам, кўзидан ёш оқаяпти. Вужуди титраяпти.

— Бу гапни, — деди отам ҳаяжон билан, — бир марта айтдинг, иккинчи оғзингга олма! Агар оғзингга оладиган бўлсанг, оқ қиламан!

Отамдан ҳеч қачон бунақанги кескин гап эшитмаган эдим. Ҳайратдан қотиб қолдим.

— Кечиринг, сизни ўйлаб...

— Мени ўйламай қўяқол... Насиб бўлса, келиним неваратуғиб берса, овуноғим бўлади... Энди қанчаям яшардим...

Отамнинг ёнидан бўғилиб чиқдим. Отамнинг кўнглини оламан деб ярасига туз сепганимга ўзимдан-ўзим хафа бўлиб кетдим.

Шу кайфиятда мактабга борсам, иккита бегона йигит турибди. Бири соқол ҳам қўйиб олган. Улар мени кўришлари билан бир-бирига қараб олишди.

“Ким бўлдийкин булар?” дея хаёлимдан ўтказиб, индамай уларнинг ёнидан ўтиб кетаётсам, иккиси ҳам бараварига салом бериб қолишди. Тўхтаб, кўришиш учун қўлимни узатдим.

— Сизнинг ёнингизга бир иш билан келгандик, — деди салом-алиқдан кейин соқол қўйган йигит.

— Нима иш экан?

— Менинг отим Абдулла, шеригимники Мансур, кўшни районнинг Кушқўнмас қишлоғида яшаймиз. Бу ерда ПМКда ишлаймиз. Сиз ҳақингизда аввал кўп эшитувдик. Кейин шу мактабда болаларни қаратэга ўргатаётганлигингиз қулоғимизга чалиниб қолди-да, югуриб келдик. Бизам озгина шуғуллансак, деб...

Йигит жуда мулоим гапирар, тез-тез жилмайиб қўярди.

— Ёшларингиз нечада? — дея сўрадим соқолли йигитдан.

— Меники ўн тўққизда, Мансур ўн саккизга кирди, — деб жавоб қилди у.

Лекин уларнинг ёши анча каттага ўхшарди. Жавоб мени унчалик ҳам қониқтирмади. Шу боисдан:

— Армияга бормаганмисизлар? — дея сўрадим.

— Насиб қилмади-да, ўзи афғонга бормоқчийдик.

Кайфиятим яхши бўлмаганлиги учун уларга ортиқча савол бериб ўтирмадим. Мактаб ўқувчилари шуғулланадиган вақтни айтиб:

— Шу пайтда келаверасизлар, — дедим. Кейин соқолли йигитга: — Лекин бу аҳволда келманг. Соқолни олиб ташланг, — дея тайинладим.

Эртасига улар мен айтган вақтга келишди. Абдулла исмли йигит соқолини олиб ташлабди. “Бекор айтибман, — дея ўйладим мен, — соқоли олинганидан кейин тасқаранинг ўзи бўлиб қолибди. Айниқса, иягидаги оқ доғи жуда хунук кўринар экан. Ҳатто одам жирканадиям”.

Дастлабки машғулотнинг ўзидаёқ янги келганларнинг жисмоний жиҳатдан ўта бўшликлари билиниб қолди. Ўзиям оёқларидан дармон кетиб, базўр судралганча уйларига кетишди. “Энди бўлди, келишмаса керак”, деб ўйлаган эдим. Йўқ, адашибман, эртасига ҳам келишди.

Орадан бир ой ўтганидан кейин уларда бир оз жисмоний кўникма пайдо бўлгач, Абдулла ёнимга келиб:

— Ака, намоз ўқийсизми? — деб сўраб қолди кутилмаганда.

Очиғи, жуда ноқулай аҳволга тушдим. Нима деб жавоб қилишга ҳам ҳайрон эдим.

— Нимайди? — дедим залда шуғулланаётган болалардан кўз узмай.

— Намоз ўқисангиз яхши-да, — деди Абдулла менга синчков термилиб.

— Насиб бўлса ўқирман.

— Ўрнингизда бўлганимда аллақачон бошлаган бўлардим. Агар хоҳласангиз, ўзим йўл-йўригини кўрсатиб юбораман.

— Майли, нимани ўқишим кераклигини ёзиб келсангиз, ёдлаб, кейин ўқийман.

— Таҳорат олишним билиш керак-да.

— Аввал ёдлаб олайн, кейин...

Уйга ғалати бир кайфиятда қайтиб келдим. Қулоғим остида Абдулланинг гаплари жаранглайверди. Онам раҳматли: “Ўғил бола ўн икки ёшга етганидан кейин намоз ўқиши керак”, дер эди. Ҳатто бир-иккита сураларни ҳам ўргатганди. Лекин мен онам ният қилганидай ўн икки

ёшимдан бошлаб намоз ўқимадим. Жўраларимдан уялдим. Аниқ биламан, ўша пайтда бу ҳақда айтганимда, улар менинг устимдан қулишарди. Ҳатто лақаб ҳам қўйиб олишлари мумкин эди. Аммо гўдаклигимда онам ўргатган сура-лар хотирамда муҳрланиб қолган.

Бу пайтга келиб эса намоз ўқийдиганлар сони анчагина кўпайиб қолганди. Агар мен ҳам ўқисам, биров ажабланмайди. Шулар ҳақида ўйлаб уйга кирарканман, Барнонинг чорпоя ёнида қайт қилаётганлигига кўзим тушиб қолди. Юрагим “шув” этиб кетди. Югуриб келиб унинг бошини ушладим-да:

— Сенга нима бўлди? — деб сўрадим ҳовлиқиб.

Аммо у гапиришга улгурмасдан яна ўхчиди. Пешонаси-ни маҳкам сиқдим.

— Ҳозир ўтиб кетади, — дея уни ўзимча юпатдим.

Худди шу маҳал дарвозахонада Эгамқул ака билан Саида пайдо бўлишди. Синглим янгасининг аҳволини кўрди-ю, югуриб келди.

— Янга, сизга нима бўлди? — деди у ҳам ҳовлиқиб.

Барно Саиданинг овозини эшитиб бирдан бошини кўтарди. Сўнг сал нарида нима воқеа рўй бераётганлигига ақли етмайроқ турган Эгамқул акани кўрди-ю, дув қизариб кетди. Барно юзини чойнакдаги сувга апил-тапил ювди-да, салом берасола уйга югурди. Саида мен билан кўри-шишни ҳам унутиб, унинг ортидан чопди.

Эгамқул ака менинг ёнимга келиб, елкамга қўлини қўйди-да:

— Ҳаммаси яхши бўлади, — деди жилмайиб.

Афтидан, у Барнонинг касалини фаҳмлагандай эди. Шундан кейингина мен бир оз ўзимга келиб, Эгамқул ака билан кўришиб, уйга бошладим.

Ажаб, мен Эгамқул акани нима деб чақаришни ҳам билмасдим. Сизлаб гапирардим-у, лекин “ака” ёки “куёв” дейишга тилим бормасди. Шунинг ўзи ҳам одамга бир дунё ноқулайликлар туғдирарди.

Эгамқул ака иккимиз у ёқ-бу ёқдан гаплашиб ўтирган-дик, Саида ташқаридан мени чақирди. “Биронта дори керак бўп қолдимикан?” деган ўйда ҳовлига чиқдим. Синглим аввал салом бериб, юзимдан ўпиб қўйди-да, кейин:

— Суюнчи беринг! — деди кулиб.

— Нимага? — дедим бир Саидага, бир ошхона эшигига суяниб, жилмайиб турган Барнога қараб.

— Янгам фойдали касал бўпти.

— Касалнинг ҳам фойдалиси бўларканми? — дедим ажабланиб.

— Бўлади, акажон, бўлади. Насиб этса, мен жиянчали бўламан!

Ҳайкалдек қотдим. Ичимда ўзим ҳам тасаввур қилолмайдиган даражада бир нарса пайдо бўлди. Бунини нима деб изоҳлашни ҳам билмайман. Менга шунақанги ажиб бир неъматни ҳади қилган Барно томонга юра бошладим... Унинг юзидан ўпиб қўйдим. Барно кучоқлашимга рухсат бермади: “Меҳмонлар бор-а”, деб шивирлади.

— Сизларга шунақанги ҳавасим келаяптики! — деди Саида жилмайиб.

У бу гапни бизни янада хурсанд қилиш учун, шу ҳолатимизда гўзал турганлигимизни ифодалаш учун айтди-ю, аммо овози қалтираб кетгани билиниб қолди. Бу билан у ўзининг дардини ошкор қилиб қўйди. Агар менга ўхшамаган акаси бўлганида, вақти-соати келиб у ҳам худди шунақанги бахтдан масрур бўларди. Бунга шубҳа йўқ эди... Шу ерда ҳам, шундай пайтда ҳам мен ўзимнинг нақадар гуноҳга ботганлигимни яна бир марта ҳис этдим.

Шу кундан бошлаб Барнони уй ишларидан деярли озод қилдим. Фақат ҳовли супурмасдим, қолган ҳамма ишларни ўзим бажарадиган бўлдим. Баҳонада яхшигина ошпаз ҳам бўлиб олдим.

Аммо орадан беш-олти кун ўтганидан кейин келган қайнонам Барнога: “Бунақа қилиб ялпайиб ётаверма, эртага ўзинг қийналиб қоласан. Иложи борича кўпроқ ҳаракат қил, лекин оғир нарсаларни мутлақо қўлингга ола кўрма”, дебди. Шундан кейин биз ошхонадан яна “ҳайдалдик”. Бошқа ишларни ҳам Барнонинг ўзи қилаверди. Шундай бўлса-да, уни иложи борича эҳтиётлашга ҳаракат қилардим.

Осойишта кунлар ўтаверди. Ҳаш-паш дегунча олти ой яшаб қўйибмиз. “Еб ётганга тоғ чидамас” деганларидек, вокзалда ишлаб орттирган пулларимнинг ҳам охири кўри-

ниб қолди. Тўғарақдан оладиган маошим эса, тўғриси, бир ўзимга бир ҳафтагаям етмасди. Бўрибой чолнинг пуллари-ни эса отам у-бу баҳона билан мачитга бериб юборди. Қолаверса, унинг бир қисмини отамдан яширинча тўйга ишлатгандим. Шу боисдан менга қўшимча иш қилиш зарурати туғилиб қолди.

Бундан ташқари, Барно менинг бунақанги аҳволимни кўриб, феъли айнидими, ишқилиб, бирдан ўзгариб қолди. Ажабки, гоҳида иккаламизнинг гапимиз умуман бир-бирига тўғри келмасди. Мен боғдан келсам, у тоғдан келарди. Баъзан қаттиқроқ гапириб юбормайин, деб тилимни базўр тишлаб қолардим.

Агар истаганингни уйдан тополмасанг, кўчага кўп чиқадиган бўлиб қоларкансан (тўғриси, нимани хоҳлаётганимни ўзим ҳам билмасдим. Лекин шуниси аниқки, менга нимадир етишмаётгандай эди). Эргалаб ҳеч бир мақсадсиз кўчага чиқаман. У ёққа ўтаман-бу ёққа ўтаман, дуч келган танишлар билан озроқ гаплашаман, кейин уйга қайтиб келаман. Кўпинча, биздан анча нарида турадиган, Нуралининг қўшниси Хосият опа Барно билан гаплашиб ўтирган бўлади. Аввал-бошда эътибор қилмадим. Кейин деярли ҳар икки куннинг бирида уларга дуч келавеганимдан ўзим ҳам ҳайрон бўла бошладим. “Мабодо, Барнонинг ўзгариб кетаётганига унинг алоқаси йўқмикин?” — деган гумонга бордим. Шубҳамни текшириб кўриш мақсадида бир-икки марта эргароқ келдим.

Хосият опа билан гаплашган кезларим ҳам бўлди, аммо аёлнинг гапларидан, юз тузилишидан Барнони йўлдан уриши мумкин бўлган аломатларни сезмадим. Шундай кунларнинг бирида йўлда Толибга дуч келиб қолдим. У билан бир оз гаплашиб турганимиздан кейин:

— Сенинг олдинга бир ўтсамми деб юрувдим-у, лекин ҳали у иш чиқиб, ҳали буниси чиқиб, боролмай юрувдим, яхшики, ўзингни учратдим, — деди у.

— Бирорга ишинг бормиди? — сўрадим ундан.

— Менинг-ку, ишим йўғ-а, лекин айтадиган гап чиқиб қолди. Балки айтишим ҳам шартмасдир. Лекин ҳар эҳтимолга қарши-да...

— Тинчликми?

— Тинчлик. Бундан тўрт кун олдин бешта синфдош бир бўлиб қолдик. Кейин Аҳмадларникига бориб ўтирдик. Уям бир мард кетиб, хўроз сўйди. Энди овқатга қўл узатганимизда қаердандир Нурали пайдо бўлди. Сафимизга уям қўшилди. Аҳмаднинг асраб юрган иккитагина виноси бор экан. Олти кишига урвоқ ҳам бўлмай кетди. Нуралини биласан, гўдаишни яхши кўради. Уйига бориб, иккита ароқ кўтариб келди. Иштаҳамиз роса очилиб кетган экан, буям етмади. Сўнг пул йиғдик, Нурали бу сафар ўзи бормади-ю, Аҳмадни жўнатди. Уям иккита кўтариб келди. Хуллас, ҳаммамиз тайёр бўп қопмиз. Кейин ҳамма бараварига “сайраш”га тушиб кетди. “Сенлар, — деб қолди бир маҳал Нурали, — Собирни, ўзларингча, Худо биласанлар. Керак бўлса ҳамманг унга сигинасанлар. Унинг қўлидан келмайдиган иш йўқ, деб ўйлайсанлар. Лекин бирга ўқиган болалар ичида ким лидерлигини билмайсанлар!.. Керак бўлса, ўша Собирингни эмаклатиб ташлайман... Мен унга бир-икки марта зўр ишни айтдим. Лекин ўзича мени менсимеди... Тўғри, у билан яккама-якка чиқсам кучим етмас. Чунки мен спорт билан унга ўхшаб шуғулланмаганман. Агар шуғулланганимда энасини учқўрғондан кўрсатиб юборардим... Ҳалиям уни мажақлаб ташлайман, фақат каллам билан, ақлим билан, тушунаяпсанларми, ақлим билан!.. Ҳамманг унинг хотинчасини кетворган нарса деб оғизларингдан сувларинг оқиб юрибди. Унинг бошига ўша кетворган хотини етади. Кейин менинг кучоғимга киради, мана кўрасанлар! Агар шундай қилмасам, қилолмасам, Нурали отимни бошқа кўяман! Мени менсимаганлиги учун, шефимнинг олдида обрўйимни туширгани учун ундан шундай қилиб ўч оламан!..”

Толиб гапираяпти-ю, менинг жоним ҳиқилдоғимга келаяпти. Қоним кўпириб, кўзимдан ўт чақнаяпти. Фазабим кўзиганидан қалтираб кетаяпман. Мендаги ўзгаришни кўрган Толиб бирдан гапиришдан тўхтади.

— Собир, сенга нима бўлаяпти? — деди кўзлари олакула бўлиб.

— Ҳеч нарса!..

— Балки мастликда оғзидан шунақанги гаплар чиқиб кетгандир. Ўзи бекор айтибман сенга. Айтма...

— Мастлик — ростлик. Ҳақиқатан ҳам унинг таклифига кўнмагандим. Лекин хотинимнинг нима алоқаси бор бунга?.. Ипирисқи!..

Толиб мени тўхтатмади. Бундай пайтда тўхтатолмасди ҳам. Мен ўзим билан ўзим овора бўлиб қолгандим. Агар ўзим ҳақимда биров бундан баттар нарсаларни айтганида чидашим мумкин эди. Лекин мендан ўч олиш учун Барнони мўлжалга олиш... Бунисига чидолмайман! Мен туфайли онам, укам ўлиб кетди. Синглим хароб бўлди. Энди навбат Барногами? Йўқ, Нуралибой, чучварани хом санабсан. Мен сени шу пайтгача аядим. Азбаройи бирга ўқиганимиз, бирга ўсганлигимиз учун аядим. Энди бунақаси кетмайди. Меникимас, ўзингнинг тумшуғинг кўтарилиб кетибди. Бундан бу ёнига менга қарши қўйган ҳар битта қадамнинг учун жавоб берасан!..

* * *

— Собир ака, тинчликми?! — деб қолди бир маҳал Барно.

Мен шундан кейингина ўзимга келдим. Атрофимга разм солиб қарасам, уйдаман. Рўпарамда кўзлари катта-катта бўлиб кетган Барно менга термилиб турибди.

— Барно, сен мени ҳалиям яхши кўрасанми? — сўрадим дабдурустдан.

— Бу нима деганингиз? — деди Барно ҳайратини яширолмай.

— Тушунмадингми?

— Тушундим, лекин бирдан бунақа деб сўрашингиз. Биров эшитиб қолса...

— Нима қипти эшитиб қолса?! Ўзимнинг хотинимдан мени яхши кўриш-кўрмаслигини сўрашга ҳаққим йўқми?

Барнога ҳеч қачон бунақанги ўшқариб гапирмагандим. У бир муддат менга термилганча қотиб турди, кейин лаблари пирпиради, сўнг кўзидан ёш сизиб чиқди. Ва шу алпозда қорнини ушлади. Мен аҳмоқ шундан кейингина нима қилиб қўйганимни англадим. Ахир унга ҳозир ҳаяжонланиш мумкин эмас-ку. Болага бирон нима бўлиб қолиши мумкин, ахир! Қаердаги итваччани деб боламдан... Худо кўрсатмасин!

— Кечир, — дедим бирдан ақлимни йиғиб, — мен бунақа демоқчимасдим!..

— Тинчликми? — деди уйдан чиқиб келган отам. — Нега бақираяпсан, Собир?

Отамнинг саволидан кейин Барно ўзини тутиб туролмади. Кафти билан юзини бекитганча ҳўнграб юбориб, чопиб уйга кираётган маҳал остонада қоқилиб кетди.

Юрагим шиф этиб кетди. Жон ҳолатда Барнонинг ортидан чопдим.

Гўё сира кечириб бўлмас мудҳиш ҳодиса содир бўлгандай Барно ўксиб-ўксиб узоқ йиғлади. Уни юпатиш учун бисотимдаги ҳамма ширин сўзларни ишлатдим, лекин у сира кўнай демас, ҳиқиллаб йиғлагани-йиғлаган эди.

Ниҳоят асаб толаларим бениҳоя таранглашиб, узилиш арафасига келганида уйдан чиқиб кетдим. Ким билади, акс ҳолда севикли рафиқамга қўл кўтариб юборган бўлармидим...

Кенг ҳовлига сифмадим. Беш-олти марта ҳовлининг у бошидан-бу бошига қадар бориб келганимдан кейин кўча томон йўл оларканман, дарвозахонада Хосият опага дуч келиб қолдим.

Опа менинг афт-ангоримни кўриб кўрқиб кетди, шекилли, бирдан киприклари пирпиради. Одатда, бунақа пайтда бирор айби бор одам шундай аҳволга тушади. Гарчи қоним қайнаган, асабий бир ҳолатда бўлсам-да, аёлдаги ўзгариш назаримдан четда қолмади. Чамаси, ўн ёш катта бўлишига қарамасдан, менга биринчи бўлиб салом бергани эса хаёлимдаги гумонни яна бир карра тасдиқлагандай бўлди. Атайлабдан аёл билан номигагина сўрашиб, ёнидан ўтиб кетдим. Ич-ичимдан унинг орқамдан ҳайратланиб, эҳтимолки, қувониб қараб қолганлигини ҳис этиб турар эдим. Шу боисдан ҳам кўчага чиқиб, озгина турдим-да, дарров орқамга қайтдим. Бу маҳал Хосият опа Барно ўтирган хонага кириб улгурган эди.

Дераза ёнига келиб, уй ичкарисига кулоқ солдим. Тирқишдан қарадим (жосуслик — касбим, лекин ўз рафиқамни бу тахлит кузатиш ўзим учун ҳам уятли эди. Начора, оила тинчлиги учун керак бўлиб қолди-да шунақа усул).

Хосият опа Барнони бағрига босиб олганча, сочларини эҳтиёткорлик билан силаб:

— Ўтиб кетади ҳаммаси, эркакларнинг бари бир гўр, — дерди. — Кўчага чиқса бўлди, дарров айниб қолади. Айниқса, сенинг эрингга ўшаганлар. Қуриб кетгур, кўзга яқин-да. Ундан кейин, ўзиниям кўзи ёнади. Ҳар қандай қизни илинтириб олиш қўлидан келади унинг. Дарвозахонада менга шундай қарадики, юрагим ўйнаб кетди...

Миямга қон тепди. Агар Хосият опа эркак бўлганида, кира солиб бўғизлаб ташлашга ҳам тайёр эдим. “Булар мендан нима иташади ўзи?! Бирортасига оғирлигим тушмаса, тузук-қуруқ кўришмасам, хотинимни айнитишга бало борми? Эсиз, энам бўлганида бунақанги ташвишларнинг яқинига ҳам йўламаган бўлардим. Афсус, у кишиям менинг касримга қолган”, дея ўйладим.

— Анавини ичирдингизми, келин? — дея сўради Хосият опа Барнодан.

— Қаёқда! Кўчадан келди-ю, бақирришга тушиб кетди. Мен оғзимни ҳам очишга улгурмадим, — дея жавоб қилди унга Барно йиғламсираган овозда.

— Ҳечқиси йўқ, ўзингизга келиб олинг-да, кечки овқат маҳали косасига солиб юборинг. Мени айтди дейсиз, ана шундан кейин ёнингиздан бир қадам ҳам жилолмай қолади.

— Кўрқаяпман-да, опа.

— Кўрқманг. Мен эримга неча марталаб ичкизганман. Ҳозир гаҳ десам қўлимга қўнади... Муҳими, ўзига билдирманг. Кейинроқ яна биттасини олиб келиб бераман, униси бунисиданам кучли. Дарров таъсир қилади...

Мен бу ялмоғиз аёлнинг гапларини ортиқ эшитиб туролмадим. Ўзимни орқага олиб, кўзларимни бир оз юмиб турдим-да, бир амаллаб асабларимни жиловлардим. Ҳаяжонимни босдим. Кейин:

— Барно! — дея чақирдим.

— Ҳа-а, — деган овоз келди ичкаридан.

— Бу ёққа қара. Ҳалиям уйдан чиқмадингми?

— Ҳозир... Ҳозир...

Барнонинг овози жонни ўртаб юборар даражада майин эди. Бундай овозни бирор ҳафтадан бери эшитмаганим учунми, қулоғимга жуда ёқиб кетди. Барнога нисбатан

меҳрим ийди. “Эртароқ чиқса-ю, уни кўрсам”, деган ўйга бордим.

Гўё хаёлимдагини уққандай, у ҳам тезликда чиқиб келди. Лабларида табассум, чеҳраси очиқ.

— Уйда меҳмон борми? — дея сўрадим ундан ўзимни гўлликка солиб.

— Хосият опам келган экан, — деди Барно ўша юмшоқ овозда.

— Шунақами? Унда чой-пой қилдингми?

— Йўқ.

— Оппоғим, унақа эмас-да, меҳмон келганидан кейин албатта олдига биринчи навбатда чой дамлаб кириш керак. Уят бўлади.

— Хўп бўлади, — дея Барно дарров ошхона томонга юрди.

Мен эса пайтдан фойдаланиб ошиғич тарзда ўйга кириб олдим. Мени кўриши билан Хосият опанинг яна кўзлари олайиб кетди. Илжайдим. Аёлни баттар ваҳима босди. Худди шу маҳал уни гипноз ҳолатига тушира бошладим. Бироқ у нигоҳий, ўзи ҳам билмаган ҳолда, қаршилиқ кўрсата бошлади. Шунда менинг тажрибам қўл келди. Ва қаршилиқни енгиб ўтдим. Буларнинг бари қандайдир сониялар ичида рўй берди.

— Нега бунақанги ишлар билан шуғулланиб юрибсиз? — дея сўрадим ундан.

— Нурали кўлимга икки юз бериб, сенинг хотинингни йўлдан уриб беришимни илтимос қилувди, — дея жавоб қайтарди у.

— Икки юз сўм учун бутун бошли оиламни хароб қилмоқчи бўлдингизми?! — дедим асабий бир ҳолатда.

— У укамни қамоқдан чиқариб олишда ёрдам беришни ҳам ваъда қилди.

— Тушунарли. Барнога нимани ўргатдингиз?

— Ҳали ўргатмадим. Татар хотин тайёрлаб берган “амал”ни унга ичирдим. Уни сендан аввал совитиб олмоқчи эдим.

— Ундан кейин-чи?

— Сени хотинингдан совитиб юбориб, охири Нурали берган дорини Барнонинг қўли билан сенга ичиришим керак.

— Вой, пасткашлар! Вой, ифлослар!.. — деб юбордим мен ўзимни босолмай.

Гарчи бунақанги ирим-сиримларга умуман ишонмасам-да, менга нисбатан қилинган тубанлик жонимни бўғзимга келтираётган эди. Нима исташади булар мендан ўзи?! Бировга оғирлигимни туширмаётган бўлсам. Тинчгина яшаётган бўлсам. Нима, умримнинг охиригача кимлар биландир уришиб яшайманми? Қачон охири кўринади бунақанги ҳаётнинг?

Хосият опани шу ҳолатида қолдирдим-да, ташқарига чиқасола Барнонинг олдига бордим. У менга бир ўгирилиб қараб қўяркан, човгумдаги қайноқ сувни чойнакка қуя бошлади.

— Чой керакмас, — дедим ундан кўзимни узмай.

— Нега? — деди Барно ажабланган кўйи.

— Юр, бу ёққа, — дея ортимга бурилиб, уй томон юрдим.

Хосият ҳамон ўша, гипноз ҳолатида ўтирар эди. Унинг нигоҳларидан ҳеч қандай маъно уқиб бўлмасди. Гўё ўликларникига ўхшарди унинг кўзлари. Боягина ундан сўраб-билиб олган нарсаларимни яна бирма-бир сўрай бошладим. Хосият опа худди ўргатилган тўтидай, ўша жавобларни қайтарди. Унинг оғзидан чиққан гапларни эшитиб, Барно анграйиб қолди.

— Севимли опангизнинг ниятини билиб олдингизми? — дея сўрадим ортимга бурилиб ҳайкалдек қотган рафиқамдан.

— Хосият опа, ҳали сиз шунақанги хотинмисиз?! — дея олди довираб қолган Барно.

— Ҳозир у сенга жавоб қилмайди. Чуқур гипноз ҳолатида. Ўзига келтираман, кейин гаплашасан, — дея изоҳ бердим.

Шундан кейингина Хосият опани гипноз ҳолатидан чиқардим.

— Сизларни кўрсам, худди ўзимнинг укам билан синглимни кўргандай бўламан. Бир-бирларингга узукка кўз қўйгандай моссизлар, илойим, ҳеч кимнинг кўзи тегмасин, — дея сайрашга тушиб кетди бирданига Хосият опа.

Шунақанги кулгим қистадики, базўр ўзимни тутиб қол-

дим. Барнонинг эса баттар оғзи очилиб қолганди. Афтидан, у нималар бўлаётганлигини англай олмаётганди.

— Энди сўра, — дедим унга.

Хотиним бир оз ўзига келиб олганидан кейин Хосият опани сўроққа тута бошлади. Энди анграйиш навбати Хосият опага келган эди. У бутунлай эсанкираб қолган, қизарган кўйи бир менга, бир Барнога қарар, кескин-кескин саволларга нима деб жавоб қилишни билмай гаранг эди.

— Бу уйга қайтиб оёғингизни босманг, опа! — деди Барно ниҳоят Хосият опанинг алмойи-алжойи жавобларини эшитганидан кейин. — Мен сизни бутунлай бошқача аёл деб билардим.

Хосият опа худди шуни кутиб ўтирган шекилли, ўқдай отилиб уйдан чиқиб кетди.

— Мени кечиринг, — деди Барно у кетганидан кейин секин мени кучиб, — дилингизни билмасдан оғритиб қўйибман. Энди соддалик қилмайман.

Мен енгил нафас олдим-да, хотинимнинг юзидан ўпиб қўйдим.

* * *

Шу кундан бошлаб кечалари Нуралининг уйини кузата бошладим. Унинг қайси пайтлари, кимлар билан уйига қайтиб келишини аниқладим. Албатта, бунақанги сарсонгарчиликларсиз ҳам осонгина уни тинчитиб қўйишим мумкин эди. Лекин нимагадир бунақа қилгим келмади. Иложи бориचा унинг ўзи ўз оёғи билан тузоққа илинишини истаётгандим. Бунинг учун озгина “ёрдам” бериб юборсам етарли эди. У менга қарши қанча пасткашлик қилган бўлмасин, барибир оғирроқ жазо қўллашга кўнглим бўлмаётганди.

Нурали мени узоқ куттирмади. Пойлоқчилик қилишимнинг тўртинчи куни у шефи билан бирга келди — “Жигули”да. Улар машинадан тушишди-да, йўл бўйида анча вақт гаплашиб туришди. Ора-сира “вокзал”, “эртага” деган сўзлар ишлатилди. Шундан билдимки, яна “юк” жўнатилиши мўлжалланяпти.

“Начора, менинг гапларимни қулоғингга олмадинг. Энди бошқалар сени тарбиялаб қўйишади”, дея ўйладим-да, ҳали улар тарқалишмасларидан бурун уйга кетдим.

Нурали ва унинг йигитлари (бу пайтда у атрофига одам тўплаб улгурган эди) шунақанги қўпол, содда иш қилишардики, ҳар қандай одам кўриб қолса, уларнинг нима иш билан шуғулланишаётганини билиб олар эди. Вақтнинг алламаҳалга етишини кутиб ўтирмадим-да, вагоннинг орқа томонидан уларнинг ёнига бордим. Буни қарангки, то бурнининг тагига етгунимча биронтаси ҳам сезмади. Бир хаёл: “Балки мен адашгандирман. Бу сафар улар қорадори жўнатишмаётгандир. Шунчаки пиёз-миёз юклашаётгандир”, деб ўйладим. Йўқ, адашмаган эканман. Кичик-кичик қутиларни вагонга юклашмоқда эди улар.

— Ҳорманглар, йигитлар, — дедим илжайиб, уларнинг кўзига кўринарканман.

Тўртта йигити билан бирга Нурали ҳайкалдай қотиб қолди. Бирининг қўлидаги қути тушиб кетди.

— Мабодо қийналиб қолган бўлсанглар, ёрдамлашиб юборайин деб келдим, — дедим мен яна ўзимни гўлликка солиб.

— Қайси гўрдан пайдо бўлдинг? — деди ниҳоят Нурали хушини йиғиб олгач.

— Очиқ мозордан.

— Бу ерда сенга пишириб қўйибдимми?!

— Шунақа бўлса керак-да. Шашликнинг ҳиди келаверди. Иштаҳам очилиб кетди. Борай-чи, бирон нима...

— Итдан бўлган! Ҳеч сендан қутулмас эканман-да! Қаерга борсам оёғимнинг остидан чиқасан! — деди Нурали овозини бир парда кўтариб, кейин йигитларига қаради: — Тинчитинглар буни!

Нурали шундай буйруқ бергач, ўзи машинага ўтирди.

Йигитлар амрни кутиб ўтиришган, шекилли, бирданига тўрталаси ҳам менга ташланишди. Биттасининг озгина у ёқ-бу ёқдан хабари бор экан-у, лекин қолган учтаси деҳқонча уришишдан нарини билмас экан. Шу боисдан роса эрмак қилдим. Тўғриси, анча аядим. Имкон даражасида юмшоқ уришга ҳаракат қилдим.

Бир пайт қарасам, Нурали машинани юргизиб, жуфтакни ростлаш тайёргарлигини кўраяпти. Бу пайтда унинг йигитларидан иккитаси ерда юмалаб ётар эди. Қолган иккитасини ҳам эрмак қиладиган бўлсам, Нуралининг қочишга

улгурадиган чўти бор. Аввал у ёқ-бу ёққа сакраётганининг иягига пастдан тепки тегди, шериги эса оддий муштан кулади. Шундан кейин югуриб бориб, машинани орқага ҳайдаётган Нуралининг ёнига етиб олдим. Эшик кулф, ойна кўтарилган. Ердан тош олдим-у, ойнани синдириб кўя қолдим.

— Сен менинг жўрамсан-ку, иккаламиз шунча бирга ўқиганмиз-ку! Ундан кўра, машинага ўтир. Қочиб қоламиз! — деди у кўрқувдан овози қалтираб.

— Тўхтат мошинани! — дея бақирдим унга.

У аҳмоқ эса газни босди. Машина олдинга силтанди. Мен ўзимни четга олиб қолдим. Шу ондаёқ қарсиллаган овоз эшитилди — машина олдинда турган бетонга урилган эди. Шартга эшикни очдим. Нурали рулга бошини кўйганча қимирламай ўтирарди. Дарров унинг бўйин томирини текширдим. Юраги балодай уриб турибди. Кейин уни машинадан секин туширдим.

Пешонасини ойнага уриб олган, шекилли, қон оқмоқда эди. Шу пайт вокзал идораси томондан шовқин эшитилиб қолди. Қарасам, уч-тўртта одам биз томонга югуриб келаяпти. Нуралини ерга ётқизиб, ўзим пана жойга яшириндим.

Бирпасда ҳамма ёқни ваҳима босиб кетди. Одамлар сони ҳам ортиб бораверди. Орадан кўп вақт ўтмасдан милиция, ундан кейин “Тез ёрдам” машинаси етиб келди. Мен уларни яширинган ҳолда кузатишда давом этдим. Нурали ва унинг йигитлари “Тез ёрдам” машинасида олиб кетилганидан кейин очиқ турган вагонни текширган милиционерлар яширилган нашани ҳам топиб олишди. Шундан кейингина мен уйга кетдим.

Ўзим кутганимдай, эртасига ҳали тонг отмасидан милиция машинаси уйимизнинг олдига келиб тўхтади. Отам билан Барно ҳали уйғонмаган, мен эса ҳовлида юрардим. Машинани кўришим билан кўча томонга юрдим. Шу боис мени милиционерлар чақириб ҳам ўтиришмади.

— Қани ўтир-чи, — деди Баҳодир ака столни кўрсатиб. — Нималар қилиб юрибсан, бир бошидан гапир. Ҳар қалай, оромимни бузиб келдим. Ўтган сафар ҳеч қанақанги сўроққа тутмагандим. Чол ўлганида сен тахтага боргансан. Бу са-

фар вокзалда нимангни йўқотгандинг? Барини битта-битта, ҳеч нарчасини қолдирмасдан гапир. Битта илтимосим — ёлғон гапирма.

— Хўп, — дедим-да, бўлиб ўтган воқеанинг ҳаммасини гапириб бердим.

Фақат Барно билан боғлиқ гапларни қўшмадим. Гапларимни диққат билан эшитиб ўтирган майор чўнтагидан сигарета олиб тутатди-да, ўйланиб қолди.

— Шартмиди улар билан мушглашишинг, бизга телефон қилиб айтиб қўйсанг олам гулистон эди-ку. Сен четда қолардинг, — деди бир оздан сўнг.

— Ундай қилганимда сотқинга айланардим. Ўзимни-ўзим кечиролмасдим, — дедим мен.

— Лекин ўша Нурали жўранг сени сотди-ку. Бизни Собир мана шу кўйга солди, деди-ку.

— Майли, у нима деса шуни десин. Лекин мен қилолмайман бу ишни!

— Энди масаланинг иккинчи томони, — деб Баҳодир ака қўлидаги сигаретасини кулдонга эзғилади. — Топилган қорадорини жўранг сенинг бўйнингга ағдариб турибди. Сен уларни машинада мажбурлаб олиб боргансан. Кейин нашани вагонга юклатмоқчи бўлгансан. Улар сенинг “учириб” олмоқчи бўлганингдан фойдаланиб қочишга тушган, лекин сен ўзингнинг жисмоний имкониятингдан фойдаланиб, ҳаммасини ушлаб олиб обдон дўппослагансан. Ҳатто машинага минишга улгурган Нуралиниям тўхтатиб қолишга...

— Сизга уларнинг ҳаммаси шунақа дейишдими? — дедим мен ўзимни бемалол тутиб.

Чунки Нуралининг шундай дейиши мумкинлигини аввалдан билган эдим.

— Ҳаммасимас, жўранг шундай деди.

— Сиз ишондингизми?

— Ишонганимда сўроқ бошқача бўларди. Сен билан мен бунақа қилиб кабинетимда ўтирмаган ҳам бўлардик. Ақлинг бор, бу ёғини ўзинг жуда яхши тушуниб оласан.

— Мен энди нима қилайин?

— Сенга битта маслаҳат, ука, бунақанги нарсаларга иккинчи аралашма. Наркотик билан шуғуланмаса ундан нарига. Вақти-соати келиб ҳар ким қилган иши учун жавоб

беради. Ўтган гал ҳам йўл-йўригини қилиб сенга нисбатан “иш” очиб юборишим мумкин эди. Лекин қилмадим. Буниси иккинчиси. Ҳозир ҳам далил топаман десам, тиқилиб ётибди...

Мен унга ҳеч нарса демадим. Дейдиган гапнинг ўзи йўқ эди. Баҳодир аканинг гапидан қилмоқчи бўлган ишлари сезилиб турарди. Лекин у нега менга бунчалик мурувват кўрсатаётганлигини тушунолмаётган эдим. У билан олдибердим йўқ. Бунинг устига қариндош ҳам эмасмиз. Нима мақсадда менинг ёнимни олаяпти? Ана шу нарса мени ўйлантириб қўйганди.

— Бўпти, ҳозир менинг вақтим йўқ. Уйингга кетавер, ҳали сен билан яна гаплашамиз, — деди у ва қўлини узатди...

* * *

Уйга борсам, ҳамма ёқни ваҳима босиб кетибди. Барно ўзини қўярга жой тополмай типирчилаб юрибди. У мени кўриши билан тутақиб кетди.

— Қаерларда юрибсиз?! Одам ҳам шунақа бўладими? Индамасдан кетиб қолибсиз. Қўшнилар сизни милиция олиб кетишганлигини айтишганидан кейин юрагимиз чиқиб кетди. Отам йўлга чиққанди. Давлениyasi ошиб кетиб йиқилиб қолаёзди...

— Қани отам?! — дедим Барнонинг гапларини охиригача эшитишга сабрим чидамай.

— Уйда ётибди. Кириг тез! — деди хотиним йиғламоқдан бери бўлиб.

Мен югуриб уйга кирдим. Дарҳақиқат, отам бошини боғлаганча уй тўрида чалқанча ётар эди. Мени кўриши билан бошини нариги томонга бурди. Кирган жойимда ҳайкалдек қотдим. Негадир менга ҳаво етишмаётган эди. Қўйлагимнинг юқори тугмаларини ечиб, танглайимдаги тупгимни базўр ютдим-да:

— Ота, — дедим паст овозда.

— Болам, менда қасдинг борми? — деди отам менга қарамасдан ҳам.

— Ота, сизларни безовта қилмоқчи эмасдим.

— Қачонгача давом этади? Қайси бирини танамга сингдирай? Энанг нега ўлганлигини билмасмидинг? Сенинг бунақанги ишларингнинг охири борми?!

Отамнинг сўнгги гаплари йиғи овозида чиқди. Ўксиниб кетдим. Неча марталаб ўзимни “аблаҳ” деб атаган бўлсам, бунга яна биттасини қўшиб қўйдим.

— Мен сизни безовта бўлмасин дегандим.

— Ҳа, сен шундайсан. Мени безовта қилишни истамайсан-у, лекин тўғри гўрга олиб бориб қўясан.

Бу гапларга мен не деб жавоб қайтарайин?! Қандай қилиб ўзимни оқлайин? Умуман, ўзимни оқлашга ҳаққим борми? Нега ҳаётим тагин издан чиқиб кетаяпти?

— Бор, болам, чиқ. Хотинингдан хабар ол. Шу бечораям куйиб кетмасин.

Бундан даҳшатлироқ ҳайдаш бўлмаса керак. Юмшоққина, момикдай. Лекин юрагингни тилка-пора қилади!

Ҳовлида Барнонинг юзига қарай олмадим. Ичим ўт бўлиб ёниб кетаверди. Меҳмонлар келса, шошиб қолмайин, деб ароқ олиб келиб қўйган эдим. Ошхонага кириб, қўлларим қалтираганча пиёлани тўлатиб қўйдим-да, энди ичмоқчи бўлганимда хотиним қўлимдан тутди.

— Ичманг. Мени, болангизни ўйланг. Ўзингизни абгор қилиб қўйсангиз, мен яшолмай қоламан, — деди.

— Ичмасам абгор бўламан. Ҳозирча ихтиёримга қўй. Ўзимга келиб олайин. Кейин... Кейин ҳаммасини сенга тушунтириб бераман.

У қўлимни қўйиб юборди-да, менга тикилиб қараб турди. Одатда, бир пиёла ароққа маст бўлиб қолмасдим. Озгина гангирдим-у, лекин хушёрлигим мутлақо йўқолмасди. Қайтанга тиниқ фикрлай бошлардим. Бу сафар унақа бўлмади. Ичиб бўлганимдан бирор икки дақиқа ўтиб бошим айланди. Кейин эса маст бўлиб қолдим. Алам билан Нурали ва унинг шериклари воқеасини бошдан-оёқ гапириб бердим Барнога. У мени кучиб йиғлади.

— Эҳтиёт бўлинг, илтимос, — деди, холос.

* * *

Бир ҳафтадан кейин Баҳодир ака мени ёнига чақирди. Бу пайтга қадар отам анча ўзига келиб қолди. Гарчи отамнинг ўзи нима воқеалар рўй берганлигини сўрамаган бўлса-да, ўзим ётиғи билан, қоғозга ўраб, воқеанинг жанжал қисмини қисқартириб, Барнога тегишли жойларини олиб ташлаб гапириб бердим. “Унда гапиргилик нимаси қолди?”

дерсиз. Гап топилди. Синфдош дўстимни мен ёмон йўлдан қайтармоқчи бўлганман. Нақадар баландпарвоз гаплар-а! Лекин вақти келса, шунақанги гаплар ҳам керак бўлар экан. Хуллас, отамнинг бир оз бўлса-да, кўнгли жойига тушди. Баҳодир аканинг ёнига бораётганлигимни эса айтмадим. Бир жўрамникида ишим чиқиб қолганлигини баҳона қилиб уйдан чиқиб кетдим.

Бу сафар мени майор очиқ юз билан қарши олди.

— Тинчгина юрибсанми? — дея сўради мен билан кўришганидан кейин. — Ёки бошқа “байрам”ни тайёрлашни ўйла-япсанми?

— Ўзим байрам бўп қолганман, ака, — дедим мен унга.

— Ҳа, сенга ўхшаган одамнинг оддий ҳаётга кўникиши оғир бўлади. Агар уч-тўрт йил ўзингни ушлаб юрсанг, бошқалардан фарқинг қолмайди. Лекин бунақа бўлишини ҳатто мен хоҳламайман. Зерикарли ҳаётнинг кимга кераги бор, тўғрими?

Мен индамай бошимни қимирлатиб, унинг гапини тасдиқладим.

— Энди ишга ўтайлик, — дея у гапини давом этказди. — Жўранг қулоғини ушлаб кетади. Ҳайронман, нимага ишониб шунақа ишлар қилиб юрибди? Анави акахони умуман ҳеч нарсани бўйнига олмади. “Мен унақанги бемаза болани мулақо танимайман”, деб туриб олди. Нокасликни қара, анча-мунча танишлари бор экан, бирортасини ҳам аралаштирмади. Ҳечқиси йўқ. Ҳали униям вақти-соати келади. Жўрангам бир бало қилиб йўлини топиб кетади. Лекин уйидагиларга қийин бўлди... Майли, қўявер у ёғини, сенинг масалангни нима қиламиз?

— Мен биронта айб иш қилдимми?

— Айбинг шуки, учраб қолдинг қорним очганда... Ҳазил. Жиддий масалага келсак, ошна, бизам роботмасмиз. Болачақа бор, хотин бор, шуларнинг олдида ялло қилиб юришни хоҳлаймиз. Ҳозир ҳамма ўзини бизнесга уриб кетди. Кимни кўрма — тадбиркор. Нима, шулар қилган ишни биз эпложмаймизми? Эплаймиз. Ундан кейин одамларнинг тинчлигини ким сақлайди? Зўравонларнинг ошиғи олчи бўп кетади-ку. Шунинг учун керак бўлса, ухلامасдан ишлашимизга тўғри келади... Буларни айтишимдан мақсад: энди сен ҳам ўзингни тарозига солма...

Мен ўзимни гўлликка солиб, Баҳодир акага савол назари билан қарадим. Ваҳоланки, нима демоқчи эканлигини жуда яхши билардим.

— Сенга қилган яхшиликларимни айтиб ўтирмайман. Миннат бўп қолади. Қисқаси, опергруппага қўшилсан... Кўрқма, ҳар куни ишга келишинг шарт эмас. Анави кинолар бўлади-ку, ҳаҳ сабил қолгур, оти нимаиди?.. Шошганда лаббай тилга келмайди. Шу-да, ишқилиб, каскадёрлар ўйнаб беради энг қийин жойларини. Сенам худди шундай қиласан. Мабодо, ҳечам ундай бўлмасин-у, лекин оддий одамнинг бажариши қийин иш чиқиб қолса, ёрдамга келасан. Йўқ демассан, ҳар қалай, шу ўртада сенам нафас оласан. Тирикчилик қиласан. Тинчлик сениям қизиқтирса керак?

— Агар шунақа бўлса, майли.

— Ана, келишиб олдик.

Баҳодир аканинг ёнидан чиққанимдан кейин мен бажаришим керак бўлган иш умуман бўлмаса керак, деб ўйлаган эдим.

Хато қилган эканман, орадан ўн беш кун ўтмасдан кечки овқатни энди еб бўлганимда “элчи” келиб турибди. Яхшики, отамга мени милицияга ишга олишганини айтиб қўйганим (албатта оддий ходим сифатида, аслида нимани бажаришимни билганида ҳеч қачон отам рози бўлмасди. Шунингдек, Барно ҳам), йўқса, “бу бола яна бирон нима бошлабди”, деб ўйлаб, қон босими тагин ошиб кетиши мумкин эди.

Машинага чиқаётганимда ортимдан Барно мунғайиб қараб қолди. Худди мени охирги марта кўраётгандай. Ичикдим. Ўйладимки: “Ишқилиб, мендан хавотир олавериб болани бир бало қилиб қўймасайди...” Шу ўй хаёлимга келганидан шайтонни сўкдим. Хаёлимдан ҳамма бемаза нарсаларни чиқариб ташладим.

Яхши бир одатим бор. Буни ҳали айтмаган эдим. Ёмонроқ нарса хаёлимга келиб қолса, бирдан мовий денгизни, сузаётган дельфинларни кўз олдимга келтираман. Худди улар билан бирга сузаётгандай ҳис қиламан. Шу билан хаёлимга эга чиқмоқчи кераксиз нарсалар нари сурилади. Ҳозир ҳам денгизу, дельфинлар “ёрдам”га келди.

— Баҳодир ака воқеа жойида кутиб турибди, — деди ҳайдовчининг ёнида ўтирган, тўлача, сариқ мўйлов милиционер.

Мен “тушунарли” дегандек бошимни ирғаб қўйдим. Шу бўйи биз жим кетдик.

Милиционерларнинг қовоқлари солиқ эди. Демакки, ўта жиддий биронта ҳодиса рўй берган. Акс ҳолда, ҳар хил жинойтларни кўравериш дийдаси қотиб кетган бу одамлар, ҳеч бўлмаганда, ўзаро гаплашиб кетишарди.

Машина район марказидан ўттиз чақиримча узоқлашганидан кейин қизил “Икарус” автобусининг ёнида тўхтади. Автобус атрофида йигирмадан зиёд одам ва анчагина милиция кийимидагилар ўралашиб юришарди.

— Яхшиямки, уйингда экансан, — деди Баҳодир ака мени кўриши билан салом-алик ҳам қилмасдан. — Автобуснинг дабдаласини чиқариб кетишибди.

— Ким? — дедим мен автобусга қарар эканман.

— Кимлигини билганимда сени чақириб ҳам ўтирмасдим. Қисқаси, тўрт киши автобусни тўхтатган, улардан бири милиция кийимида бўлган. Ҳаммаси қуролланган, — шундай деб Баҳодир ака асабий ҳолда ерга тупурди. — Менимча, кимдир бу автобусда савдогарлар кетаётганлигини уларга айтган. Ёки уларнинг ўзлари буни олдиндан билган. Хуллас, қурол ўқталиб, ҳамма савдогарнинг бор-йўғини тортиб олишган... Битта бақувватроқ йигит бор экан, қаршилиқ кўрсатибди. Падарингга лаънатлар, отиб ташлашибди. Яхшики, иккала ўқ ҳам ялаб ўтибди. Тирик қолган... Хуллас, воқеанинг қисқача тафсилоти шу. Ҳозир қоронғида кўринмайди. Мана бу томонда, — дея майор қўли билан шарқ томонни кўрсатди, — тоғ бор. Менимча, унга етгунча қирқ-эллик километр йўл босиш керак. Қора “Жигули”да босқинчилар шу ёққа кетишган.

— Қанча вақт ўтди? — дея сўрадим бошини ушлаб ўтирган, йўлтўсарларнинг гўрларига фишт қалаб йиғлаётган, тинимсиз сигарета чекаётган одамларга бир-бир қарар эканман.

— Икки соатча.

— Яширинишга улгуришган. Ҳозир боришимиз бефойда.

— Шунақа деб ўйлайсанми? Менимча, унчалик ҳам узоққа кетишга улгуришмаган. Чунки ҳамма ГАИларга аллақачон хабар жўнатилган. Буни улар ҳам яхши билишади, шунинг учун катта йўлга чиқишолмайди. Тоққа боргунча биронта ҳам қишлоқ йўқ. Ундан наридаям. Демакки, бирорта уйга яширинишнинг иложи ҳам йўқ. Ҳаммаёқ яланглик. Мошина чироғи узоқдан ҳам кўринади... Хуллас, ука, таваккал қилиш керак, изи совимасдан орқасидан тушиш керак. Сен билан бирга тўртта киши кетади.

— Кетдик унда, — дедим мен.

— Зарурат туғилиб қолса, ишлатасан, — деб Баҳодир ака қўлимга латтага ўралган тўппонча тутқазди. — Буни сенга бўйнимга жуда кўп нарсани олиб бераяпман. Агар биров сенга қурол берганимни билиб қолса, каллам кетиши аниқ. Шунинг учун, илтимос, жуда зарур бўлмаса, буни ишлатма. Кейин уларнинг ҳаммаси тириклайин қўлга тушиши зарур.

— Мен билан бирга бораётганларда борми бу матоҳдан? — дея сўрадим иложи борица жилмайишга ҳаракат қилиб.

— Бор.

— Унда буни ўзингизда қолдираверинг. Керак бўп қолса, ўшаларникидан фойдаланамиз.

Тоққача бир соатдан зиёд юридик. Ўнқир-чўнқир, тупроқ йўл гоҳида сойга энар, баландга чиқар, баъзан машина тошлар устида шунақанги дукирлай бошлар эдики, ичинг тўкилиб қолиши ҳеч гап эмас. Бунақанги юришда атрофни кузатиб бориш, йўлтўсарлар ортидан қувиш у ёқда турсин, тоққа етиб олишнинг ўзи катта қаҳрамонлик эди.

Ниҳоят қоп-қора бўлиб кўриниб турган тоққа етиб бордик. Йўл тугади. “Энди қаёққа борамиз?” дегандек ҳайдовчи машинани тўхтади, менга қаради.

Мен машинадан тушдим, ҳаммаёқ зимистон, ҳеч нарса кўринмайди.

— Келаётганимизда ёнга кетадиган биронта йўл кўрмадингларми мабодо? — дея сўрадим машина ичида ўтирганлардан.

Улар бир овоздан: “Кўрмадик”, дея жавоб қайтаришди. “Қаёқдан ҳам кўришсин, — дея ўйладим мен ўзимнинг

берган саволимга ўзимнинг кулгим қистаб, — атрофига қараса кўради-да”.

— Орқамизга қайтганимиз маъқул, бу томонларга келишмагани аниқ, — деди машина орқасида ўтирганлардан бири.

— Барибир атрофни бир кўздан кечирайлик, балки биронта йўл бордир, — дедим мен.

Шу гапимдан кейин ҳайдовчи машинадан тушди-да, менинг ёнимга келиб:

— Икки кишидан бўлиб бўлинамиз-да, икки томонни кўриб чиқамиз, машина юриши мумкин бўлган йўлни топиб олсак, бўлди. Шу ёққа қараб юрамиз, — деб маслаҳат оҳангида сўз қотди.

Маслаҳатлашганимиздан сўнг ҳайдовчи машинада қолди. Биз тўрталамиз иккига бўлиниб, икки ёққа кетдик.

Қўл чироқда ерни ёритиб яхшилаб қараб кетдим. Ҳамма ёқ тош бўлганлиги учун ҳеч қаерда из кўринмасди. “Агар шу ерга келишган бўлишса, албатта биронта из бўлиши керак. Учиб кетиши мумкинмас”, дея ўйлар эдим. Адашмаган эканман. Тоғ ёнбағирлаб бир оз юрганимиздан кейин озгина тупроқли жойда машина филдирагининг изига кўзим тушди.

— Бўлди, — дедим ёнимдаги шеригимга, — улар шу томонга юрган. Демак, ораларида бу ерларни яхши биладиган одам бор.

«Нива» ёнига қайтиб келдик. Бизга қарама-қарши томонга кетган икки милиционерни ҳам чақириб олдик-да, яна йўлга тушдик.

Йўл аста-секин тоғ орасига бошлади бизни. Адашмасам иккита сойликдан ўтганимиздан кейин жилдираб оқаётган ирмоқ рўпарамиздан чиқди.

— Шу ерда тўхтатинг, — дедим мен ҳайдовчига.

Ўзим эшикни очдим-да, пастга тушдим. Тоғ бошланган жойга нисбатан бу ер анча салқин экан. Этим жунжикди. Шундай эса-да секин жилғанинг олдига бориб, ундан нарини қўл чироғим билан текширдим. Йўқ, бу ердан машина ўтмаган. Агар ўтганида, жилғанинг нариги томонидаги тошлар ҳўл бўларди. Нам ҳавода уларнинг икки соат ичида қуриб кетиши мумкин эмас. Балки адашаётгандирман. Тош-

лар аллақачон қуришга улгургандир. Лекин ички бир сезгим буни инкор этиб турар, негадир йўлтўсарларнинг бу жилғани кечиб ўтмаганлигига ишончим комил эди. “Жуда ақлли иш қилинган; ҳамма нарсанинг яхшигина ҳисобини олган одам уларни бошқариб юрибди”, дея ўйладим. Ва бирдан ортимга қайтиб, боягина четлаб ўтилган қоянинг ёнига бордим. Буни қарангки, айнан қоянинг биз келган томонга кўринмайдиган, яъни орқасида битта машина базўр сиғадиган сўқмоқ бўлиб, у бошқа сой томонга олиб кетар эди. Лекин рўпарада қоп-қора бўлиб кўриниб турган улкан қоя йўлнинг узоққа бормаслигидан далолат бериб турарди (Ойсиз тунда қояни бирданига кўриш мушкул эди. Фақат диққат билан қаралса, унинг қоп-қора “жусса”сини пайқаш мумкин бўларди).

— Икки киши шу ерда қолсин. Қолганлар мен билан боради, — дедим машина ичида сигарета тутатиб ўтирган шерикларимга (Дарвоқе, биз ҳақиқадан ҳам шерик эдик. Мақсадимиз бир бўлганидан кейин, шерик бўламиз-да).

Гарчи Баҳодир ака уларга: “Шу бола нима деса, гапсўзсиз бажарасизлар”, деган эса-да, менинг буйруғим милиционерларга бир оз эриш туйилди. Эҳтимолки, ораларида “ким бўлибсан-у, бизга буйруқ берасан”, дея ўйлаганлари ҳам чиқар. Бироқ бу ҳақда баҳслашиб ўтиришнинг мавриди эмасди. Шу боиски, истар-истамай, энсаси қотиб машинадан тушган йигитларнинг қовоқ-тумшукларига эътибор бермадим.

Йўл аста-секинлик билан юқорилаб борар, бу юришни қийинлаштирарди. Бу ҳам камдай ёмғир томчилай бошлади. Аввалига мен билан бирга кетаётган иккала йигит ҳам аста-секин ортада қола бошлашди. Очиғи, уларга ичим ачиди. Бир хаёлим: “Шу ерда пойлоқчилик қилиб туришлар”, дея қолдирмоқчи ҳам бўлдим. Кейин ўйлаб қарасам, агар бунақанги салқин ҳавода юриб туришмаса, совуқ қотиши мумкин экан. Шу боисдан ҳам индамадим.

Ёмғир тезлаша бошлади. Осмонга бир қараб олдим-да, “сен камлик қилиб тургандинг-да”, дея кўнглимдан ўтказиб кўйдим. Яқин-атрофдан бирорта панароқ жой қидириб кўрдим. Биздан йигирма қадамча нарида нимадир қорайиб кўринди. “Балки, ёмғирдан яширинадиган жой

бордир”, деган ўйда қадамимни тезлатдим. Аммо тўсатдан янграган қаҳқаҳа овози мени жойимда тўхтатиб қўйди. Секин ортимга бурилиб, бошларини эгганча оёқларини базўр судраб босиб келаётган шерикларимга қўлим билан “тўхтанглар” ишорасини қилдим. Лекин улар кўришмади. Бошларини эгиб олган бўлсалар, қаёқдан ҳам кўришсин. Қайтанга мени уриб ўтиб кетишларига оз қолди.

— Тсс, — дедим кўрсаткич бармоғимни лабимга қўйиб паст овозда, — етиб келганга ўхшаймиз.

Йигитларнинг иккаласи ҳам бирдан ёнларидан тўппонча чиқаришди.

— Сизлар шу ерда туриб турасизлар, мен секин бориб кўрайин-чи, — деб тайинладим-да, ўзим оёқ учида юриб, овоз келган томонга яқинлашдим.

Кичкинагина ғор (ўра дейиш ҳам мумкин) ёнида машина турибди. Машинанинг усти брезент билан ёпилган. Энкайиб бордим-да, машинанинг орқасига биқиниб олганча ғорни кузатдим.

Мойчироқнинг хира ёруғида беш кишининг гавдаси яққол кўриниб турарди. Не ажабки, улардан иккитаси аёл эди. Бундан ҳам ажабланарлиси, ўша аёллардан бири қиёфасида мен Чаённинг “тилла балиқчаси” бўлмиш Шоҳсанамни танидим...

Кўзларимга ишонгим келмас эди. “Қаёқдан келиб қолди бу қиз, нега буларнинг орасида юрибди? Чаённинг чангалидан қутулганига ҳеч қанча бўлмади-ку! Одам ҳам шунчалик тез ўтмишини унутиб қўядими?” деган ўйлар гирдобида яхшилаб разм солдим. Кўзларим адашишини жуда-жуда истаётган эдим шу маҳал.

— Олдик, — деди давра қуриб ўтирганлардан бири, — биринчи овимиз бароридан келганлиги учун ичамиз!

— Ичамиз! — деди унинг ёнида ўтирган “ов”и бароридан келганлардан бири.

— Менинг “закускам” бошқача бўлади, — деди учинчиси.

Уларнинг ҳаммаси қўлларидаги пиёлаларни бараварига кўтаришди. Учинчи йигит нимани “закуска” қиларкан, деб қараб турсам, у пиёласини “оқлаб” бўлгач ёнида ўтирган Шоҳсанамнинг лабига лабини босди...

— Оғайнилар, — деди у ўпични ниҳоялаганидан кейин, — бу бундан бу ёғига меники бўлади. Уйланаман. Мана, биринчи овимиз ҳаққи-ҳурмати мен буни хотин қиламан!

— Ҳо, — деди иккинчи қиз эркакларникига ўхшаган гулдурак овозда, — осонлик билан шундай кетворган нарсага эга чиқмоқчимисиз, яхши йигит?

— Мен буни яхши кўриб қолдим. Тамом, энди эгаси менман. Оппоқ қиз, тушундингизми?

— Шунақа денг, буни кўрамиз ҳали. Ҳар қалай, ўғирлаб кетмассиз?!

— Ҳе-хе-хе, касбимизнинг оти нима? Ўғирликми? Одам ўғирладик нима-ю, пул ўғирладик нима? Фойда кўрсак бўлди-да.

Ортиқ уларнинг гапларини эшитишга сабрим чидамади. Қолаверса, менга ҳамроҳ бўлиб келган иккала йигит ёмғирда ивиб тамом бўлаёзганди. “Учта йўлтўсар ёнига иккита қизни олиб, ўзларига ин қуриб олишибди. Буларнинг тўртинчи шериги қаерга йўқолди экан? Ҳар қалай, булар ёмғирдан пана жойда маишат қилиб ўтириб, у сувга тушган мушукдай ташқарида довдираб юрмаса керак”, деган хаёлга бориб ён-атрофни кузатиб чиқдим. Пойлоқчи ҳеч қаерда кўринмади. Шунда гулдурак овозли қиз ўғил бола кийимида эканлиги эътиборимни тортди. Тўртинчи босқинчи ким бўлганлигини дарров англаб етдим.

Кўққисдан бостириб борганлигим ишрат қилаётганларни карахт қилиб қўйди. Бир зум ҳаммаси менга бақрайганча қотиб қолди. Менимча, уларнинг ўзлари автобусга ҳужум қилишганида бошқалар худди шундай аҳволга тушган бўлишса керак. Шу ерда бир нарсага амин бўлдим. Одам бошқалар билан доимий равишда муштлашиб юрса, худди кўкнорига ўрганганидай ўрганаркан. Айниқса, буни биринчи иккита йигитни ураётган маҳал ҳис этдим. Кучимга яна қўшимча ёввойи куч келиб қўшилди. Бунинг қанчалик даҳшат эканлигини бир ўйлаб кўринг-а!

Бири хотини ушлаганча типирчилиб қолди. Иккинчиси юзига теккан мушздан орқасига қулади. Учтинчиси ташқарига икки қадам босганидан кейин йиқилди. Қизлар эса ўша қотганича қолишди. Мен Шоҳсанам хаёл қилган қизни

ўрнидан турғазиб, яхшилаб башарасига қарадим. Ҳақиқатан ҳам адашган эканман. Бу мутлақо бошқа экан.

Ҳовлиқиб етиб келган икки ҳамроҳим босқинчиларнинг қўлларини кишанлашди. Кейин тинтув бошланди. Битта “Калашников” автомати ва иккита тўппонча, икки қути ўқ-дори топилди. “Топилди” дейишим сал бошқачароқдай, аслида, қуроллар қидирилгани ҳам йўқ. Шундоққина босқинчилар дастурхонининг ёнида турарди. Фақат йўлтўсарлар қарахтланиб қолганларидан қурол ишлатишга улгуришмаган эдилар. Тортиб олинган пулларнинг қаердалигини эса қизларнинг ўзлари сўрамасимиздан бурун айтиб беришди. Афтидан, улар қаттиқ кўрқиб қолишган эди.

Орқага “зўравон”ларнинг машинасида қайтдик. Рулга ўзим ўтиришимга тўғри келди. Икки марта “тулпор” сирпаниб кетиб ҳамманинг юрагини ёраёзганлигини ҳисобга олмаганда, омон-эсон бизни «Нива»да кутиб турганлар ёнига етиб олдик.

Баҳодир ака мени маҳкам бағрига босди-да:

— Раҳмат, қарзингни дарров уздинг, — деди илжайиб.

— Энди эркиндирман, бемалол юришим мумкинди?! — дедим киноя аралаш.

— Бўлмасам-чи, керакли одамга айландинг-қолдинг, — дея жавоб қилди Баҳодир ака ҳам ҳазил аралаш.

Уйга борганимда тун ярмидан ошган эди. Лекин Барно ухламабди. Қаердандир эски бир китобни топиб олиб, ўқиб ўтирган экан. Мени кўриши билан ўрнидан сапчиб туриб бўйнимга осиларкан:

— Энди мени бунақа ташлаб кетмайсиз-а, тўғрими? — дея йиғлаб юборди.

— Шунгаям йиғлайсанми? Маслаҳатчи сифатида чақиршган экан...

— Барибирам. Мен кўрқдим. Тинчгина яшайлик, хўпми?

— Сен ҳеч нарсадан хавотир олма. Бундан бу ёғига ҳеч ким бизнинг тинчлигимизни бузолмайди. Ҳали кўрасан, кечаси билан келмасам ҳам хавотир олмай ухлайверасан.

— Ҳечам-да, — деб Барно тескари ўгирилиб олди, — топвогандирсиз-да ўзингизга биттасини... Шунга кечаси билан келмайман, деяпсиз.

— Ҳеч ким сенинг бир тола сочинггаям арзимайди.

Мақтов кимга ёқмайди дейсиз. Барно ҳам дарров ўзига келди. Бошқа бу мавзуга қайтмай, қорним оч-тўқлигини сўради. Ишонасизми, унинг гапидан кейингина очликда итни ортда қолдирадиган даражада эканлигимни сездим. Бўлмаса кечки овқатни еб уйдан чиққан эдим. Менимча, тоғ ҳавосининг таъсири бўлса керак.

— Иложи бўлса тезроқ, йўқса ошхонага бориб овқатни қозон-позонига қўшиб еб ташлайман, — дедим мен.

Барно гўзал табассумини менга ҳады қилгач, ташқарига чиқди...

Орадан бир қанча вақт ўтди. Барно иккаламиз интиқиб кутган вақт ҳам етиб келди. Уни тўлғоқ тутди. Бу пайтда қуёш энди-энди уфққа ёнбошлай бошлаган, чуғурчуқлар чириллашиб жуфтларини инларига чорлаб, ухлаш тайёргарлигини кўришаётган эдилар. Мен эса оёғи куйган товукдайин типирчилаб қолдим. Барнонинг инграётганлигини кўриб, унга қўшилиб йиғлаб юборай дейман, сўнг ҳовлига югуриб чиқаман, яна уйга кираман. Менинг бунақанги тентираётганлигимни кўрган отамнинг фигони чиқиб кетди.

— Ҳов бола! — деди бақириб. — Бор, машина-пошина топиб кел, довдирамай!

Биздан икки уй нарида Эшпўлат ака яшар эди. Ёши қирқлардан ошиб қолган, лекин кўринишидан ўттизга кирганга ҳам ўхшамайдиган, ниҳоятда хушчақчақ, биронта илтимос билан борсанг, имкони бўлса, йўқ демайдиган бу одамнинг “Москвич”и бор эди.

— Сен уйингга бориб, келинни тайёрлаб тур, ҳозир мен етиб бораман, — деди у илтимосимни эшитганидан кейин.

Мен қанот боғлаб уйга етиб келдим. Барнонинг тўлғоғи авж олибди. Унинг жон алпозда бақираётганлигини эшитиб баданимдан совуқ тер чиқиб кетди. Иложи бўлганида уни ўзим кўтариб туғруқхонага югурган бўлардим.

Ҳартугул Эшпўлат ака қўп ҳаялламади. Дарвозага машинани тўғрилаб, кетма-кет сигнал берди.

Барнони оппоқ халатли ҳамширалар олиб кириб кетишганларидан кейин ташқарида юрак ҳовучлаганча у ёқдан-бу ёққа бориб келиб юрдим. Ўн беш, йигирма дақиқа, ярим соат ўтди. Фалончи ўғил ё қиз туғди, деб ҳеч ким

айтмади. Менга ўхшаб уч-тўрт йигит юрган эди, уларга тезда янгилик етказилди. Оппоқ халатли қизлар чиқиб, суюнчисини олиб кетишди. Аммо менга қолганда... Мен ҳам беш-олти сўм атаб турибман... Барнодан кейин келган учтасининг хотини эрини хурсанд қилиб уйига жўнатиб юборди. Ниҳоят, икки соатлар чамаси ўтганидан сўнг: “Толипова Барнонинг кими бор?” — деди оппоқ халатли ҳамшира ойнали эшикни очиб, атрофга олазарак боқар экан. Юрагим “шиғ” этиб кетди. Ахир бошқаларга: “Фалончаева қиз туғди!” дея қувонч билан эълон қилар эди ҳамшира. “Ишқилиб, тинчлик бўлсин”, деган ўйда, худди гуноҳкор одамдай:

— Мен, — дедим.

Назаримда, овозим жуда паст чиққандай бўлди. Шу боисдан яна бир бор такрорладим.

— Юринг мен билан, — деди оппоқ халатли қиз.

Унинг биргина шу гапидан кейин мен адо бўлаёздим.

— Тинчликми?!

— Тинчлик, сизни главврач сўраяпти, — деди ҳамшира менга ўгирилиб, қошларини чимираб экан.

Ундан бошқа нарса сўрай олмадим. Кўрқдим сўрашга. Биронта ёмон гап айтиб юборса ўзимни босолмай қолишим мумкин эди.

Бош врачнинг хонаси туғруқхонага кирилганидан кейин йўлак бўйлаб чап томонга юрилса бешинчи эшик экан. Бундай ўйлаб қаралса, бир дақиқага ҳам қолмасдан етиб олинади. Лекин назаримда шунчалик узоқ юрдикки, анча вақт ўтиб кетгандай бўлди.

Кўзойнагини пешонасига қўйиб олиб алламбало қоғозларни кўриб ўтирган бош врач менга кўзи тушган ҳамон ўрнидан ҳам турмай рўпарасидаги столни кўрсатиб:

— Ўтиринг, — деди майин овозда.

Унинг юмшоққина гапидан мен баттар титраб кетдим. Кўнглимда Барнога бирон нима бўлганлигига шубҳа қолмади. Ич-этимни еяётган эсам-да, умид билан оқ халатли киши кўрсатган жойга омонатгина ўтириб, савол назари билан унга қарадим. Бош врач шошилмасдан қоғозларини тахлаб, столнинг бир четига қўйганидан кейин менга юзланди:

— Ука, гап бундай, ҳозир хотинингизнинг олдига кирасиз. Тўғриси айтсам, у туғишга анча қийналапти. Битта усул қолди. Шунини қўллаб кўрамиз. Агар шундай ўзи туғолмаса, операция қилишга тўғри келади...

— Ўзи... ўзи яхшими? — дедим мен дўхтир ҳали гапини тугатмасидан бурун ҳаяжонимни босолмай.

— Яхшиликка, яхши. Лекин туғиш эркаклар ўйлаганчалик осонмас... Ҳозир гапни чўзиб ўтирмайлик. Мен айтган нарсани қиласиз. Бошқа илож йўқ. Туғиб олсин, кейин ҳамма нарсани тушунтириб бераман. Унгача ғинг демай айтганимни қилиб турасиз. Албатта, соғлом хотин билан бола керак бўлса.

— Керак!.. Керак, дўхтир!

— Туринг, кетдик.

Мен ўша дамда нималар содир бўлаётганлигини англаш аҳволида эмас эдим. Юрагимни қаттиқ кўрқув эгаллаб олган. Ичимда хотинимнинг эсон-омон кўз ёришини Худодан илтижо қилардим.

Туғдириладиган хона ёнига борганимиздан кейин:

— Хотинингизнинг бош томонида туриб, унинг сочларини силанг, далда беринг. Ҳаммаси осонгина ўтиб кетишини айтиб туринг. Тушундингизми? — деди дўхтир.

Мен “ҳа” дегандек бошимни қимирлатдим.

— Унда ичкарига кириб, эсингиздан чиқарманг, бола билан хотин кўпроқ сизга керак.

Тўрт девору поли кафелланган совуқтоб хонанинг деразага яқинроқ жойидаги махсус елим каравотда Барно шифтга қараганча инграб ётар, унинг ёнида семиздан келган (тўлачадан эмас, айнан семиздан келган), ёши қирқлар атрофидаги оқ халатли аёл:

— Эринг билан бирга бўлишни қотирасан. Туғишга келганда... — дея бақариб мен томонга қаради-ю, қошлари чимирилиб кетди.

Яхшики орқамдан бош врач кириб келгани, йўқса ким билади бу аёл мени бошқа елим каравотга ётқизиш ташлармиди. Унинг биргина қош чимириб қарашидан ниҳоятда қаҳрли эканлиги шундоққина кўриниб қолганди.

Бош врач елкамдан туртди. Туртки мазмун-моҳиятини тезда илғаб, Барнонинг тепасига бордим-да, юзлари-ю сочларидан силардим.

— Ҳаммаси яхши бўлади!.. Дарров ўтиб кетади... Ҳеч нарсадан қўрқма, мен ёнингдаман!..

Бунга жавобан Барно ингради. Юзи шунчалик аянчли тус олдики, йиғлаб юбораёздим. “Ё Худо, ўзинг кўмак бер! Агар шунақа бўлишини билганимда мутлақо юкли қилмаган бўлардим”.

— Бўйин томирларини силанг, — деди қаҳри қаттиқ аёл менга.

— Ҳозир, бир минутга қолмай ўтиб кетади, қийналмайсан ҳам, — дея довдираганча аёл айтган юмушни бажара бошладим.

Ўша лаҳзада Барнонинг тепасида Қозоғистон чўлида йўлиққан, сўнг Бўрибой чолнинг жасади устида кўриниш берган кампир пайдо бўлди. Юрагим товонимга тушиб кетаёзди. Титроқ босди. Пешонамдаги тер қошим ораларидан ўтаётганида у ердагиларни ҳам ўзига қўшиб катталашганидан кейин, киприкларим орасини ёриб ўтиб кўзимга тушди ва у ердан ёш бўлиб оқиб чиқди.

Кираётганимда совуқдайин туйилган хона ниҳоятда исиб кетгандай бўлди, нафас олишим қийинлашди. “Наҳот эндиги сафар бу кампир жон олгани келган бўлса?!” деган совуқ ўй миямга урилиб, уни ҳайдамоққа шайланганимда:

— А-а-а!!! — дея Барно чинқириб юборди. Унинг овоз тўлқинлари ҳали ҳавога сингиб улгурмай унга “Инга!” деган ажиб бир товуш уланди. Мен бирданига хотинимга қарадим. Унинг лаблари бир оз титраган, оқариб кетган юзида ним табассум бор эди. Сочлари эса жиққа ҳўл бўлганди. Буларнинг барига эътиборсиз қарадим. Мен учун муҳими, кампир унинг жонига чанг солган-солмагани эди. Биринчи сафарги кампирнинг ташрифи мени сақлаб қолганди. Бунга менда заррача ҳам шубҳа йўқ. Лекин у Бўрибой чолнинг устида пайдо бўлганида нимани аён қилганини ҳали-ҳануз англаб етмагандим. Агар у ўшанда ҳам менга ёрдам бериб кетган деб ҳисобласам, унда буларнинг бари бекорга бўлмаган, эвазига нимадир талаб қилган. Бир пайтлар ўқитувчимиз: “Ҳаётда биронта ҳам воқеа-ҳодиса ўз-ўзидан рўёбга чиқмайди, унга нимадир сабаб бўлади. Ва албатта, ҳар қандай нарса, агар у сенга яхшилик келтирса, қарз эвазига берилади. Шунингдек, мўъжизалар ҳам”, де-

ганди. Эвазига Барнони бераманми? Йўқ, ҳеч қачон! “Йўқол”, демоққа шайланиб, кампир турган жойга нигоҳимни ташладим. Аммо у ғойиб бўлишга улгурган экан.

— Ўғил муборак, йигит, — деди бояги қаҳри қаттиқ аёл.

Унга юзландим. Ё алҳазар, у бир дақиқанинг ичида мунис, меҳрибон аёлга айланибди.

— Раҳмат, Барно яхшими? Барно эсон-омон...

— Кўриб турибсиз, она-боланинг иккаласи ҳам соппасоғ, — деди аёл менинг довдираётганлигимдан кулиб ва чақалоқни Барнонинг қорни устига қўйди. Ингалаб йиғлаётган гўдак дарров овуниб қолди.

— Хайрият!..

— Энди сиз чиқиб кетаверинг. Ҳа, айтганча, узоқ кетиб қолманг, кераксиз, — деб у ёнидаги шеригига сирли қараш қилиб қўйди.

Ташқи эшик ёнида мени бош врач кутиб турган экан. Мен ёнига борганимдан кейин қўлимни сиқди-да:

— Табриклайман, — деди жилмайиб ва ўзининг хонасига бошлади.

Кириб аввалги жойимга ўтирганимдан кейин у бир пиёла чой узатди, сўнг:

— Энди гаплашиб олсак ҳам бўлаверади, — деди.

— Нима ҳақда? — дедим мен чуқур нафас олиб.

Аслида, унинг нима демоқчи эканлигини сезгандай эдим. Тўғрироғи, гумон қилиб тургандим. Яъни, “ука, ўзинг кўрдинг, хотининг анча қийналди. Биз ҳам кўп тер тўқдик. Мана, омон-эсон қутулиб олди. Бу ёғига кўнглингдан чиқарганингга озгина кўшиб берасан. Бизниям тирикчилигимиз шу...” ва ҳоказо. Аммо кутилмаганда у бошқача гапни бошлаб юборди:

— Сизга тўғрисини айтмай, бугун мен эксперимент ўтказдим. Очиғи, бунчалик муваффақият келтиради деб ўйламагандим!

— Қанақа “эксперимент”? Мен тушунмаяпман!

— Бу усул аслида жаҳонда аллақачонлардан бери қўлланиб келинади.

Мен унинг юзига анқайиб қараб қолдим. Бош врачнинг қанақа усул ҳақида гапираётганлигини мутлақо тушунмаётгандим.

— Бўпти, бошидан бошлайман. Ким бўлишингиздан қатъий назар, барибир медицинага ақлингиз етмайди. Илгарилари ҳомиладор аёл туғаётганида унинг ёнига яқинларидан биронтаси йўлатилмасди. Аёлнинг туғишига халақит беради, дейишарди. Ваҳоланки, ундай эмас. Қайтанга ёрдам беради. Бу Европада аллақачон исботланган. Буни ҳамма билади. Лекин сиёсатга тўғри келмасди. Чунки агар лозим бўлиб қолса, чақалоқ алмаштирилади. Албатта, бундай воқеалар камдан-кам содир бўлади... Кейинги “саҳна” ҳаммасидан даҳшатли. Яъни, бола туғилганидан кейин уч кун мобайнида онасига беришмайди. Бу вақт мобайнида гўдак бошқа аёл сути билан озикланади. Биласизми, нима учун?

— Билмайман...

— Миллатни ногиронлаштириш учун. Соғлом ота-онадан соғлом бола туғилган тақдирда ҳам гўдакка биринчи марта қанақанги онанинг сути берилса, у келажакда худди шунақанги бўлиб вояга етади. Айтайлик, сут ақли ноқис, пиёниста, чекувчи, ичиқора, бахил онаники бўлса, чақалоқ ҳам вояга етганидан кейин худди шу амалларни қилади. Шунинг учун, агар эътибор бериб қарасангиз, баъзан одам ҳавас қиладиган оилаларда бемаза болалар вояга етади...

— Менинг боламгаям биринчи марта бегона сут эмиздириларкан-да...

— Сизга айтдим-ку, эксперимент ўтказаяпмиз деб. Ярим соатлар ичида хотинингиз палатага ўтказилади, ундан кейин ёнига чақалоғига жой қилиб берамиз. Хуллас, ҳаммаси жойида бўлади...

Бош врачнинг хонасидан чиққанимдан кейин ҳам унинг гаплари қулоғим остидан кетмади. Хаёлимда кампир, қулоғим остида бош врачнинг гаплари, телбавор кетиб борарканман:

— Собир! — деган овоздан чўчиб тушдим.

Қарасам, туғруқхона ҳовлисида отам, Абдукарим ака, қайнонам турибди.

— Нима бўлди?! — деди мен ҳали гапиришга улгурмасимдан кўзлари косасидан чиққудек, юзлари қизарган, ҳаяжон босган қайнонам. Қолганлар ҳам шу аҳволда.

— Яхши, — дедим мен кўзимни ерга тикиб, — ўғил!..

— Онасиям, боласиям яхшими?! — ҳамон ҳаяжонда эди Абдукарим ака.

— Иккаласиям яхши.

— Бўмаса нимага бунча сувга тушган мушукдай келаяпсан? Нимага ичкарига чақиршибди?

— Суюнчи бераётганимда бош врач кўриб қолди. Кейин медсестрани койиди. Мени хонасига олиб кириб, анча бошимни қотирди. Шунга озгина кайфиятим бузилганди, — деб мен отамнинг сўроғига жавоб қилдим.

Очиғи, шунча ёлғонни бирдан тўқиб ташлайман, деб ўйламаган ҳам эдим.

— Ҳаммаям суюнчи беради-да. Шунга шунчамикин! Энди бу бетингдан бузилгур медсестралар қизим бечорага зуғум қилади-да. Шунга ўйламабсиз-да, куёв. Медсестраларни айбдор қилмаслик керагиди...

— Қачон қарама, минғир-минғир. Ҳеч шу қилиғинг қолмади-қолмади-да. Айтаяпти-ку, ҳаммаси яхши деб. Медсестраларам одам. Тушунади. Бу главврач кўрсин демаган-ку. Ўзим гаплашиб қўяман. Қизинг билан неваранг яхши бўлса бўлди, — дея хотинини гапиртирмай қўйди қайнотам.

Шундан кейин биз кетмоқчи бўлдик. Лекин қайнонам кўнмади. “Қизимни кўрмагунча кўнглим тинчимайди”, деб туриб олди. Ноилож яна беш дақиқача кутишимизга тўғри келди.

Туғруқхонадан оғзи қулоғида чиққан қайнонам аввал эри-ю отамни набира билан табриклади. Кейин менга ҳам: “Ўғил муборак бўлсин!” деди.

Орадан бир ҳафта ўтганидан кейин Барнони ўғлим билан бирга олиб келдик. Ҳамма бир овоздан ўғлимнинг менга ўхшашлигини айтишди. Лекин мен чақалоққа қанча тикилмайин, ўзимга тегишли бўлган аломат тополмадим. Бошқалар унинг менга қаерини ўхшатишаётганлигига ҳайрон эдим. Отам унга омадсиз бўлмасин, бахтсизликка йўлиқмасин деган ўйда Бахтиёр деб исм қўйди. Барно туққунича кўп сиқилганди. Албатта, буларнинг барига мен сабабчиман. Шу боисдан “ўғлимда биронта нуқсон йўқмикин”, деган ўйда уни тез-тез маҳалламиз дўхтирига кўрсатиб турдим. Ҳартугул гумонларим исботини топмади. Бах-

тиёрни ҳар сафар текширган дўхтир унинг соғломлигини гапириб мақтарди.

Кун кетидан кунлар, ойларни қувиб ойлар ўтаверди. Чақалоқ аста-секин каттариб, қилиқлар чиқара бошлади. Аввал у билан кўпроқ отам ўтирадиган бўлса, энди мен ҳам кўлимдан қўймай қўйдим (Бахтиёр бир-икки ойлигида тушириб юбормайин деб уни камроқ кўтарардим). Уйга келдим дегунча бирдан кўтариб оламан. У қийқириб кулади. Мен маза қиламан. Ана шу кезлари ҳамма ташвишлар менга унут бўлади. Ҳатто Баҳодир ака ҳам мени безовта қилмасди.

Вокзалдаги ишимни яна бошладим. Тўғри, у аввалгидай даромад бермасди. “Рақобатчи”лар кўпайганди. Улар арзи-маган пул эвазига вагондаги юкларни тушириб ташлашар эди. Шундай эса-да: “Карвон кўп, ризқи бошқа”, деган хаёлда ишлайверардим. Орадан, чамаси, етти ойча вақт ўтганидан кейин атрофимга яхшилаб қарасам, замондан ортда қолиб кетаяпман. Менга ўхшаб фақат қора меҳнат билан шуғулланаётганларнинг кунни ўтади-ю, лекин яйраб яшашига имкониятлари йўқ. Ўзим ҳам ўтган вақт мобайнида менга кўчқордай ўғил совға қилган Барнога тузук-қуруқ бирон нима олиб бермабман. “Агар замон шу тахлит давом этадиган бўлса, оиламдагилар қийналиб қолишади”, деб ўйлаб Барнога:

— Мен ҳам савдогарлик билан шуғуллансамми? — деб маслаҳат солдим бир кунни.

— Аввал бирон марта ҳам бунақанги ишни қилиб кўрмагансиз, қийналиб қолмайсизми, бунинг устига, бизда ортиқча маблағ ҳам йўқ, — деди хотиним хавотирланиб.

Эркак зоти ҳамма нарсага чидаши мумкин. Бунинча марта синовдан ўтказганман. Лекин ўзингга яқин бўлган аёлнинг бечораваш ўтириши олдида чидолмас экансан. Шарт ўрнимдан турдим-да, ташқарига чиқдим. “Йўқ, бунақаси кетмайди. Барно менга умримни хор қилиб ўтказасан, деб турмушга чиққани йўқ. У бошқалардан бахтли яшашга ҳақли ва шундай ҳам бўлади”, деган қарорга келдим-да, қайтиб уйга кирдим. Бешикни аста тебратиб, маъюс алла айтаётган Барнонинг ёнига тиз чўкиб, уни кучоқладим.

— Мана кўрасан, ҳаммаси яхши бўп кетади!..

— Ҳалиям ёмон эмас, — деди Барно кулиб. — Бошқалардан қаеримиз кам?

— Лекин барибир менинг кўнглим тўлмаяпти. Қандайдир, бошқача яшашимиз керак.

— Ҳўш, қанақа экан?

— Менам у-бу нарса олиб келиб, бозорда сотаман. Аста-секин бойиймиз.

— Бозорда ҳозир йўқ нарсанинг ўзи йўқ. Аллақачон бозорни тўлдириб ташлашган.

Худди шу маҳал менинг хаёлимга ғаройиб ўй келди. “Ахир бошқаларга нисбатан менинг имкониятим катта-ку. Мен Россиядан одамлар олиб келолмаётган нарсаларни арзон баҳода келтиришим мумкин-ку. Нега олдинроқ шу нарса хаёлимга келмади? Бекорга бировларнинг юklarини белим чиққудек бўлиб юклаб-тушириб юрибман. Қанча умрни бекорга ўтказиб юборибман-а! Тўхта, Александр Петровичнинг ёнига борсам-чи! Унда Маша билан тагин рўбарў келаман. Уйланганлигимни эшитса фиғони фалакка кўтарилмайдими?.. Балки у ҳам аллақачон турмушга чиқиб кетгандир... Шошма, Александр Петрович менга ким бўлибдики, хоҳлаган пайтимда борсам ёрдам берадиган? Аллақачон мени эсидан ҳам чиқариб юборгандир...”

— Нега ўйланиб қолдингиз? — деди бир маҳал Барно.

— А-а, йўқ, ўзим шундай... Барно, балки ҳақиқатан ҳам омадим келиб қолар. Нима деб ўйлайсан? Ҳозир савдогарлик билан шуғулланаётганларни кузатсам, кундан-кунга аҳволлари яхшиланиб бораётгандай.

— Ҳаммасимас. Охирги марта келганида аям кўшнимизни гапириб қолди. Бечора тўртта молини сотибди савдогарлик қиламан деб. Кетма-кет уч марта олиб келган нарсалари ўтмабди. Ҳозир ейишга нони йўқ эмиш. Бунинг устига, ҳар куни уйда жанжал дейди.

— Фалончи шунақа бўпти, деб қўл қовуштириб ўтиролмаймиз-ку.

— Отам билан гаплашинг, рухсат берса, шуғулланинг.

Шу билан Барно иккалаамизнинг тадбиркорлик тўғрисидаги гапимизга нуқта қўйилди. Отамга маслаҳат солиш учун қулайроқ пайт қидириб юрган кунларимнинг бирида

эса (сўнгги пайтларда отам негадир тез асабийлашадиган бўлиб қолган. Озгина ёқмайдиган гап айтиб қўйсам бирдан “ёниб” кетарди), мактабда каратэ билан шуғулланаётган болалардан иккитасининг оталари келиб қолди. Бирининг ёши олтмишларда, иккинчиси элликнинг нари-берисида бўлса керак. Уларга бир қарашдаёқ ғам-ғуссага ботганлигини кўриш мумкин эди.

— Келингизлар, — дея уларнинг истиқболига юрдим.

— Сенми Собир? — деди ёши улуғроғи.

— Ҳа, менман, — дедим уларнинг қандай ташвиш билан менинг ёнимга келганлигига ҳайрон бўлиб.

— Сени анча изладик!..

— Тинчликми?

— Тинчликмас-да...

— Нима бўлди?

— Бировга айтишгаям бўмайдиган нарса бўлди, ука... — деди иккинчи одам йиғламоқдан бери бўлиб.

— Очиқроқ айтинг.

— Сенинг тўгарагинг бор экан-ку мактабда. Ўшанга икковимизниям боламиз қатнарди. Элёр билан Шерзод, — деди ёши улуғроқ киши.

— Яхши болалар. Энг чаққонлариям шу иккови. Лекин бир ойдан бери нимагадир келмай қўйди. Болалардан сўрасам, қаергадир ўқишга жўнатибсизлар...

— Ҳамма бало шунда-да, ука. Улар билан бирга сенинг каратэнга қатнашадиган Абдулла исмли бола бор экан-ку. Ёши сал каттароқ, — деди кўзидан оқа бошлаган ёшини рўмолчаси билан артган ёши улуғроқ киши.

— Ҳа, бор эди, қўшни райондан...

Гапимни охиригача етказмасимдан қўча томондан отам келиб қолди. Дарвозахонадан бир оз биз томонга қараб турди-да:

— Эшқобил, сенам бормисан, қаердан кеп қолдинг? — деди жилмайиб.

Эшқобил деганлари менинг олдимга келганларнинг ёши каттароғи бўлса керак. Лекин у отамга жавоб қилмади. Бошини эгди, шунинг баробарида кўзидаги ёшини тагин артиб, бурнини ҳам тортиб қўйди. Отам бу одамнинг шун-

чаки келмаганлигини билди чоғи, тез-тез юриб келиб Эшқобил аканинг елкасига қўлини қўйганча:

— Тинчликми, ошна? — дея сўради ҳадик аралаш.

— Бошимга ташвиш тушиб қолди. Ўзимнинг ёғимга ўзим қовурилиб юрибман. Нима қиларимни билмай ич-этимни еб ўтирибман. Манави, — деди у ёнидаги одамни кўрсатиб, — менинг қўшним бўлади. Оти Фани. Шу икковимиз болаларимизни ўз қўлимиз билан жаҳаннамга ташлаб қўйибмиз.

Отамнинг бирдан пешонаси тиришди.

— Уйга кирайлик, уйда гаплашамиз, — деди у ёқ-бу ёққа қараб, сўнг менга юзланди: — Келинга айт, чой-пой қилсин.

Мен меҳмонлар ўтирган уйга кирганимда ҳали-ҳануз улар ғамгин тарзда дардларини отамга айтишмоқда эдилар. Олиб кирган чойимдан бир пиёладан ичишганларидан кейин:

— Ука, — деди Эшқобил ака, — сенга шогирдликка берувдик. Сенинг донғингни эшитиб, жасур бола бўлсин, деган ниятимиз бориди.

— Уларга нима бўлди? — дедим мен ҳеч нарсани тушунмай.

— Падарингга лаънат ўша Абдулла деганлари икки ойча бизнинг уйда турди. Намоз ўқиркан. Элёр ҳам унга қўшилиб намоз ўқий бошлади. Ўшанда теримга сиғмайдиган даражада қувониб кетгандим. Қўни-қўшниларга, танишбилишга мақтаниб юргандим мен аҳмоқ. Болам динга кирди, деб хурсанд бўлгандим-да. Энди билсам, ўша эшшак уларни йўлдан уриб юрган экан.

— Қандай қилиб?

— Бир куни менинг олдимга келиб, Элёрни Бухородаги мадрасада ўқитиш зарурлигини айтди. Ким боласининг иймонли, инсофли бўлишини хоҳламайди. Бунинг устига баччағар шунақанги юмшоқ гапирадики, қандай қилиб эриб кетганингни билмай қоласан. Розилик бердим. Худди шундай гапларни Фанига ҳам айтган экан. Уям рози бўпти. Биз галварслар бировдан маслаҳат олмай болаларимизни унга қўшиб жўнатиб юборибмиз. Ўша мараз: “Ўғилларингиз ҳар ҳафтадан келиб туради”, девди. Биринчи ҳафта

келмади. Ҳа, энди ўқишнинг бошланиши қийиндир-да, кейинги ҳафта келиб қолар, дедик. Йўқ, келмади. Яна кўзимизни йўлга тикиб ўтиравердик. Барибир дарак бўлавермади. Шундай кунларнинг бирида қулоғимизга қандайдир жиноий гуруҳ пайдо бўлганлиги, улар ёшларни алдаб олиб кетаётганлиги эшитилиб қолди. Фани икковимиз юрагимизни қўлтиқлаб Бухорога бордик. Абдулла айтиб кетган Жоме масжидини кўрдик. Лекин у ерда ҳеч қанақанги мадраса йўқ экан. Кейин балки биз адашгандирмиз, деб ўйлаб бошқа масжидларниям кўрдик. Битта жойда болалар ҳақиқатан ҳам ўқитиларкан. Лекин у ерда Элёр билан Шерзод йўқ. Хаёлимиз дунёнинг минг бир кўчасига кириб, қайтиб келдик. Хотин уйда ҳар куни жанжал қилади, боламни топиб бер, деб...

Эшқобил ака кўзига ёш олди. Фани ака ҳам чидаб туролмади. Алам билан қўлларини мушт қилди. Эркак боши билан бизнинг олдимизда кўз ёш тўкаётганлигидан хижолат тортиб, тез-тез рўмолчасини кўзига босади...

— Топилиб қолар, — деди отам уларга далда бермоқчи бўлиб.

— Эй, ошна, агар ёмонларга қўшилган бўлса, топилсаям ўлиги топиладими, деб қўрқаман. Агар шундай бўп қолса, мен ўзимни у дунё-бу дунё кечирмайман, — деди Эшқобил ака. — Энди биргина умид Собиржондан. Агар шу уларни топиб келолмаса, умидимизни узаверсак ҳам бўлади.

— Собир! — деди бирданига ҳаяжонланиб кетган отам.

— Ҳа, жўра, улингнинг қўлидан кўп иш келади. Буни ҳамма билади.

— Лекин буни мен қандай жўнатаман? Ўзинг айтиб турибсан, жиноятчилар, деб. Буниям боласи, хотини бор. Ўзи, энди сал-пал одамга ўхшаб яшаётгандик... Милисага хабар қилсанг...

— Шов-шув бўп кетмасин, деяпман-да. Кейин эл орасида қандай бошимни кўтариб юраман?! Бир марта тавқи лаънат олган одам қайтиб ўнганмайди.

— Барибир, жўра. Ўзи энасидан, укасидан айрилганимдан бери одамгарчиликданам чиқиб қолганман, — деди отам мунгли овозда.

Менинг ярам тагин тирналди. Тагин азоб ўзининг ис- канжасига олди. Бундан бир ярим йил олдинги воқеалар, онам, укам кўз олдимдан ўтди. Йиғлаб юборишдан зўрға ўзимни ушлаб қолдим. Ичимда мени ана шундай изтироб алангасига ташлаганларни сўқдим.

— Ўзининг шогирди, кўз ўнгида ўйнаб юрган болани қонига беланиб ётган аҳволда кўриш Собиргаям осон бўлмаса керак, — деди Эшқобил ака.

Унинг гапидан кейин мен чидаб туrolмадим, ўрнимдан турдим-да, ташқарига чиқиб кетдим. Совуқ шабада юзим- га урилди. Куни билан юриб чолга айланиб қолгач, қайта- дан туғилмоқ учун уфққа ёнбошлаётган қип-қизил қуёшга раҳмат айтгим келиб кетди. Менинг бир озгина бўлсаям иссигимни олган шабада эса мурувватимдан бенасиб қолди...

Барнонинг паст, ширали, жозибадор алласи эшитила бош- лади. Овоз келаётган уйнинг деразаси ёнига бориб ичкари- га қулоқ солдим. Таралаётган алла мени ҳам элта бошлади. Шунда хаёлимга раҳматли онамнинг: “Болам, қуёш ботиш маҳали ухлаб бўлмайди, ёмон бўлади”, деган гапи келди- да, деразани тақиллатиб:

— Ухлатма, Барно, — дедим.

— Ҳали овқат ҳам қилганим йўқ. Бунингиз йиғлайве- риб ҳечам ишлагани кўймаяпти, — деди менга жавобан у.

Уйга кирдим-да, бешикдаги Бахтиёрни Барнога ечиб ол- дирдим. Йиғлаётган гўдак бўшалганидан кейин бирдан кўниб қолди. Мен кўтарганимдан кейин эса аясига қараб қикирлаб кулди. Шу маҳал менинг бошимдаги қайғула- римнинг ҳаммаси унут бўлди. Бахтиёрни кўтариб ташқар- ига чиқдим. Эшқобил ака ҳам кетиш тараддудида қўшни уйнинг эшигини очди (бизда битта уйнинг ҳамма хонала- ри алоҳида-алоҳида уй деб аталади). “Бекор Бахтиёрни кўтариб чиқибман”, деган ўй ўтди хаёлимдан ва нигоҳим билан Барнони қидира бошладим. Бироқ топа олмадим.

— Собиржон, — деди ёнимга келган Эшқобил ака, — бола ширин-а!

Унинг нима демоқчи эканлигини яхшигина англаб ту- рар эдим. Аммо ўша лаҳзада уни юпатиш учун бисотимда- ги сўзлар ночорлик қилиб қолди.

Эшқобил ака шериги билан кетди. Лекин на мен ва на

отам билан хайрлашди. Арази катта эди. Отам иккаламиз кетаётганлар ортидан тошдек қотганча тикилиб қолдик. Отам чуқур хўрсинди. Билдимки, ошнасига ичи ачияпти. Аммо на илож. Бошқа нарса айтишганда ёрдам беришим аниқ эди. Лекин уларнинг илтимоси оғир, бунинг устига, хатарли юмуш. Аммо бажарса бўлади. Бунинг учун Барно билан отам анча-мунча сиқилиши керак бўларди.

Орадан икки кун ўтиб Баҳодир ака мени чақирди.

Борсам, бошини кафтлари орасига олиб ўтирибди. Бунгаям қийин. Беҳаловат одам. Уйидаям тузук-қуруқ дам олмаса керак. Ёшига... Ёши ўтиб бораётганлигини қаёқдан ҳам билсин. Тун билан кунни аралаштириб юбормаганлигининг ўзи катта гап. У мени кўрганидан кейин юзига ним табассум югурди. Ўрнидан туриб саломимга алик олдида, қўл бериб кўришди, сўнг рўпарасидаги столни кўрсатиб:

— Ўтир, — деди қандайдир хаста овозда, — сен билан кўришмаганимизгаям анча бўп кетди. Сен ўзингдан билиб, одамгарчилик қилиб бирровга бўлсаям келиб кетмайсан. Мен ишларим кўплигидан боролмайман. Чақиртирай десам, ҳамма ёғингни ваҳима босиб кетади... Ишларинг яхшими ўзи?

— Раҳмат, ака. Аста-секин ҳамма нарсага ўрганиб, кўни-киб бораяпман, — дея жавоб қайтардим унга.

— Ана шуниси чатоқ-да. Яна тўрт-беш йилдан кейин сенинг ҳам анави бозорчиларданми ёки бошқасиданми фарқинг қолмайди. Юрасан шимилдиригингни тортиб.

— Нима қилай? Бировни қувиб, бошқасидан қочиб юрайми?

— Оддий одам бўлишга сенинг ҳаққинг йўқ. Сенинг ўзингни кўрмаганим билан сен тўғрингда сўраб-суриштириб юрибман. Вокзалда юк тушириб юрганмишсан. Шу сен қиладиган ишми? Оддий колхозчини олиб келсанг ҳам унақанги ишларни эплаб ташлайди... Ҳеч курса ўқишга кирмай шунча умрингни бекорга ўтказиб юбординг-а!.. Ҳай, майли, ҳалиям вақт бор.

Анча пайтдан бери бунақанги дакки эшитмаган эдим. Ўйлаб кўрсам, Баҳодир аканинг гапида жон бор. Ҳақиқатан ҳам шу аҳволда юрадиган бўлсам, кунни келганида арава-

нинг орқа гилдирагидан бошқага ярамай қоларканман. Миям тезликда ишлаб, савдогарлик билан шуғулланишга қатъий аҳд қилдим.

— Сени ўзи бошқа масалада чақирувдим, — деди Баҳодир ака бир оз сукутдан кейин. — Эшитишимча, иккита шогирдинг бор экан. Шуларнинг оталари келувди...

— Хабарим бор, мен билан ҳам гаплашувди улар.

— Хабаринг бўлса яхши. Энди сени бошқа нарсалардан ҳам хабардор қилайин. Ўша сенинг шогирдларинг қўшилган тўда оддий жиноий тўдалардан эмас. Сенинг, балки хабаринг йўқдир, ҳозир икки-учта жиноий экстремистик гуруҳлар тузилган. Ўзларича дунёни ўзгартириб юборишмоқчи. Маълумотларга қараганда, уларнинг илдизи Афғонистонда экан. Тожикистон тоғларидаги инидан ҳам хабаримиз бор. Менимча, шогирдларинг ўшаларнинг орасида. Хуллас, уларни орқасига қайтариш керак. Бу вазифани сендан бошқанинг эплаши қийин.

— Мен у ерларни билмайман.

— Ҳамма маълумотлар билан ўзимиз таъминлаймиз. У ёғидан ташвишланмасанг ҳам бўлади.

— Боришим қийин. Отам кўнмайди. Кейин аввалгидек бир ўзиммасман. Хотин, бола дегандек...

— Менга қара. Агар ҳозир уларнинг илдизи қирқилмаса, кейин хотининг ҳам, боланг ҳам азоб ичида қолади. Тўғри, бир ўзингнинг қўлингдан ҳеч вақо келмайди. Лекин ҳеч курса шу иккита болани қайтариб олиб келишга сенда имконият бор...

— Икковини олиб келганим билан иш битиб қолмаскан-ку.

— Икковининг отаси ҳам бу ерга келиб, эркак боши билан қанчалик кўз ёш тўкканини биласанми?!

Бошим қотиб қолди. Нима дейишга ҳам ҳайрон эдим. Қайси гўрдан ўша Абдуллани болалар орасига қўшдим-а...

— Қўлингдан келишини биламан, — дея гапини давом этказди Баҳодир ака. — Уйингдан хавотир олма. Эртагаёқ телефон ўтказдиртириб бераман. Ундан кейин харажатларни ҳам бўйнимга оламан. Бундан ташқари, хавфсизлигиниям таъминлаб қўяман.

— Отам билан маслаҳатлашайин...

— Сен маслаҳатлашма. Отангни ўзим кўндираман. Фақат ҳозирча мен билан гаплашганлигингни отангга айтмайсан.

— Майли, — деб юборибман ўзим ҳам билмаган ҳолда.

— Бу гапинг эркакча бўлди! — деди юзида табассум пайдо бўлган Баҳодир ака. — Энди гап бундай. Қулман ота масжидининг ёнидаги уйда тўрттаси йиғилаётганлиги ҳақида хабар бор. Сен аввал шуларнинг орасига қўшилиб олишга ҳаракат қил. Кейин уларнинг ўзлари сенга йўлни кўрсатиб қўйишади. Қолган ишларни қандай бажаришни ўзинг яхши биласан. Фақат сендан битта илтимос, ўзингни эҳтиёт қил. Ҳали кўп керак бўласан...

Аслида, Элёр билан Шерзодни олиб келиш фикри аввалроқ, уларнинг оталари келганида пайдо бўлганди кўнглимда. Бироқ ўшанда озгина иккилангандим. Барно билан отамни ўйлагандим. Баҳодир ака билан суҳбатимиз эса дилимдаги бу туйғуни нари сурди.

Бошқарма эшигидан қатъий аҳд билан чиқдим: иккала шогирдимни ҳам уйига олиб келганимдан кейин одамлар қатори оддийгина яшай бошлайман.

Баҳодир ака ҳақиқатан ҳам отамни кўндирди. Улар қачон учрашишган, нима ҳақида гаплашишганлигидан хабарим йўғ-у, аммо эрталаб юзимни ювиб уйга кираётганимда отамнинг ёнига чақириб: “Болам, Баҳодир акангнинг айтганини бажаргин-у, лекин кўчамиздаги майда-чуйда гапларни, яна милисага хабарини етказиш шарт бўмаган нарсаларни унга гуллаб юрмагин. Кейин ноҳақ бировни айбдор қилма. Фақат битта-яримта жиноятчиларни тутишда ёрдам бериб тур”, — деган гапидан билдимки, рози бўлибди.

Бироқ бу гап менинг асабимни ўйнатди. Тахминимча, Баҳодир ака мени у ёқ-бу ёқдан хабар ташувчи, бошқача қилиб айтганда “қулоқ” бўлиб ишлайди, дея отамга тушунтирган. Содда отам эса унинг гапларига лаққа тушган. Бир хаёл, “бор, тошингни тер”, деб юборай дедим. Аммо Эшқобил ака билан Фани аканинг фарзандларини ўйлаб, бу шаштимдан қайтдим.

Шундан сўнг аста-секин ишга кириша бошладим.

Соқол-мўйловимни ўстираётганимдан Барно ҳайрон бўлди.

— Нима қиляяпсиз? — деди у бир оқшом. — Шу пайдан қариликни бўйнингизга олмоқчимисиз?

— Нега бунақа деяпсан? — дедим мен ҳайрон бўлиб.

— Соқол-мўйловингизни олиб юринг. Кўрган одам банги деб ўйлайди.

— Шу соқолга озгина эркинлик бермоқчиман. Бечора қийналиб кетди. Ҳар икки кунда қиртишланади. Буям умид билан кўкаради-ку.

— Унда менга яқинлашманг, — дея Барно тескари ўгирилиб ётиб олди.

— Жуда яқинлашамиз-да. Ҳозирдан бошлаймиз буни...

— Юзимни шилиб ачитиб юбораяпти...

— Яна озгина ўсса мулойимлашиб қолади.

— ...

Эртасига кўчага чиққанимда кўрган таниш-билишлар ҳам мендаги ўзгаришдан ажабланишди. Отам эса: “Бугундан қолдирмай олиб ташла, ҳали мен қўйганим йўғ-у, сенга бало борми?” — дея дакки берди. Шундан кейин сартарошга бориб озгина у ёқ-бу ёғини кузаб олдим.

Кулман ота масжидининг атрофида айланиб юришим учинчи куни Баҳодир ака айтган йигитларнинг эътиборини тортди. Улардан бири мени танир экан.

— Собирбек, — деди ёнимга келиб, — ўзингизмисиз?

Бир қарашдаёқ мен ҳам уни танидим. Биздан бир синф юқорида ўқиган, район марказининг чеккасида турарди. Ёшлигида жуда нимжон эди. Синфдошлари кўп қийнардди уни. Аммо тўққизинчи, ўнинчига ўтганидан кейин бирдан нига ўзгариб кетди. Бўйи ўсиб, овози дўриллади. Гапини бировга бериб қўймайдиган йигит бўлди. Эшитишимга қараганда, физика ўқитувчисини урган ҳам экан. Ўшанда қамалиб кетишига озгина қолувди.

Ҳозир у ҳам менга ўхшаб соқол-мўйлов қўйибди. Лекин соқол қурғур сийрак экан, эчкига ўхшаб қолибди. Аммо устидаги чопон, оёғидаги маҳси-калиш анча салобатли қилиб қўйибди.

— Мачитга келувдим, ҳамма диндор бўп кетаяпти. Шунга менам охиратимни ўйлаб... Гуноҳимиз кўп-да, ака, — дедим кўришиш учун қўлимни чўзиб.

У менга қўлини бермади, балки кучоқлаб кўришди-да:

— Сиз менга қувончли гапни айтдингиз. Динга кирган ҳар битта одамни кўрсам, дилим яйраб кетади. Лекин биродар (ҳа, у айнан шундай деди), бу масжидга келиб чакки қилибсиз. Бу ерга келаётганларнинг тили билан дили бошқа-бошқа, — дея қўлини силтади.

— Нега унақа деяпсиз? — дедим мен гўё ўзимни ҳайрон кўрсатиб.

— Бунисини кейин сизга айтиб бераман. Мен сизни жуда яхши биламан. Сиз ҳақингиздаги гаплардан ҳам хабардорман. Келинг, бундай қиламиз. Эртага худди шу маҳал мана шу жойда кўришайлик. Сизни ўзимнинг қадрдон биродарларим билан таништириб қўяман. Ундан кейин ҳаммамиз биргаликда намоз ўқиймиз, келишдикми?

Мен шунда ҳам сир бой бермай гўё ўзимни иккиланаётгандай кўрсатиб, бир масжидга, бир рўпарамдаги одамга қараб қўйдим.

— Эй, биродари азиз, — деди у елкамга қўлини қўйиб, — гафлатда қолманг. Сиз ниҳоятда иродали одамсиз. Ниятингиз ҳам яхши-ю, лекин нотўғри жой танлаб қўйибсизда. Худонинг қароматини қарангки, мени сизга вақтида дуч қилди. Шу боисдан сиз ҳеч бир тортинмай, иккиланмай эртагача кутинг. Намоз ўқиш қонун-қоидалари билан ўзим таништириб қўяман. Асосийси, дилингиз ҳам, тилингиз ҳам пок бўлади. Ҳақиқат йўлидан кетаётганингизга ўзингиз иймон келтирасиз.

Шу гапларидан кейин мен унинг айтганларига кўндим, ҳатто қаторларига қўшиб олишлари учун бир оз ёлвордим ҳам. У хурсанд бўлди. Чақнаган кўзлари шундан далолат берарди. Менам хурсанд бўлдим. Аммо менинг хурсандлигим ичимда мустаҳкам яширинганди. Юз тузилишим, кўзимда эса ҳайрат барқ уриб турарди. Шу билан биз хайрлашдик ва мен энди ортимга бурилиб кетаётганимда у тўхтатиб қолди:

— Собиржон, биродар, — деди салмоқ билан, — менинг исмим бир оз ўзгарган... Тоштемир десангиз, дўстларимиз кимни атаётганлигингизни билмай қолишади. Шунинг учун Аҳмад деб чақирсангиз.

— Хўп, — дедим унинг бинойидек исмини ўзгартириб олганидан энсам қотганча.

Эртасига келишилган вақтда Аҳмад билан кўришдик. У худди кечагидай мени маҳкам бағрига босди кўришаётганимизда. Мана шундай пайтда унинг қандайдир жиноий гуруҳнинг аъзоси эканлигига ишонгинг ҳам келмай қолади.

Биз масжиднинг шарқий томонидаги эски, тор кўча бўйлаб тахминан икки юз метрча юрганимиздан кейин ўнг томондаги кўк дарвоза олдида тўхтадик. Аҳмад атрофга бир қур назар ташлаганидан кейин, дарвозани секин тақиллатди.

Бошига салла ўраган, Аҳмадга ўхшаб маҳси-калиш кийган, соқол-мўйловли сариқдан келган одам дарвозанинг кичик тавақасини очиб:

— Ассалому алайкум, биродарлар, — деди ўта юмшоқ овозда ва кўришиш учун кучоғини очди.

Ҳовли узоғи билан уч сотихлар чиқар, уйлар паст қилиб қурилган, томи шиферланмаганлигидан бўлса керак, ёмғир-қор ёғаверганидан деворларининг юқори қисмининг сувоғи кўчиб тушганди. Эни икки метр ҳам келмайдиган айвоннинг чироғи осилиб турган эса-да, қоронғи бўлишига қарамай, уни ҳеч ким ёқмаган эди. Балки у аллақачонлардир куйиб қолган-у, алмаштиришга ҳафсала қиладиган одам бўлмаган.

— Марҳамат қилсинлар, — дея бизни иззат-икром билан тўғридаги уйга бошлади кутиб олган одам.

Аҳмаднинг орқасидан кўрсатилган уйга киришим билан зах ҳиди димоғимга гуп этиб урилди. Бироқ билдирмасликка ҳаракат қилиб уйда ўтирган икки кишига салом бердим. Улар саломимга қиёмини келтириб алик олишганларидан кейин худди Аҳмад ва бизни дарвозахонада кутиб олган, у айтмоқчи, «биродар»идай бағриларига босиб кўришишди. Ва тўрдан менга ўтиришга жой кўрсатишди. Деворларнинг оҳакланганига анча бўлган экан. Эскириб кетибди. Лекин токчага тахланган кўрпалару тўшалган гиламнинг янгилиги шундоққина кўриниб турарди. Биз сўрашиб бўлганимиздан сўнг улар ўринларидан туриб, намоз ўқий бошлашди. Мен ҳам қаторга турдим. Ва ҳали намоз ўқишни тўлалигича билмасам-да, уларнинг ортидан “дума-

лаб” қўявердим. Намоз сўнгида яна худди боягидек кўришилди. Ундан сўнг дастурхонга ош тортилди.

Тахминан уч соатга яқин гаплашиб ўтирган эсак-да, на Аҳмад, на унинг биродарлари жинойтчилик ҳақида гапиришди. Шу маҳал мен ўзимнинг қилмоқчи бўлган ишимдан уялиб ҳам кетдим. Шундай қилиб тун яримлаб қолганида Аҳмад иккаламиз уйга қайтдик. Йўлда у менга биродарларини биттама-битта таништириб кетди. Дарвозани бизга очганининг исми Амин, кирганимизда биринчи кўришгани Фозил, кейингиси Абдулла экан.

— Сизнинг исмингизни биродарларга айтган эдим. Шунинг учун сўрашмади. Умуман, биз ички одат қилиб олганмиз. Меҳмон келса унинг исм-шарифи сўралмайди. Балки олдинроқ ёки кейинроқ билган одам айтиб беради... Собиржон, сизнинг бизга қўшилганингиздан биродарлар хурсанд бўлишди. Очиғи, доврўғингизни эшитганимиздан бери кўриш ниятида юрган эдик, — деди Аҳмад гапираётганида мен томонга ҳар-ҳар замон нигоҳини ташлаб қўйиб.

— Мен ҳам оддий одамман. Бошқалардан деярли фарқим йўқ.

— Фарқингиз катта... Камтарлигингиз яхши одат.

— Кечирасиз, — дедим мен гапни бошқа томонга буриш ниятида, — мачитларда бош мулла бўлади. Сизларнинг ораларингизда ким...

— Мен сизнинг нима демоқчилигингизни тушундим, — дея у бирдан менинг гапимни бўлди. — Шу ўринда битта хатоингизни айтиб ўтай. Мачит деманг. Омилар шунақа дейишади. Аслида, масжид. Сиз сўрамоқчи бўлган одам мен бўламан. Биродарлар: “Ёшингиз улуг. Ўзингиз бошқош бўласиз”, дейишди. Шунга кўра, ўзим имомлик қилиб турибман. Намоз ўқиётгандаям шу сабаб, олдинда тураман... Суҳбатнинг яхши томони шунда-да, гаплашиб сизнинг кўчангизга ҳам келиб қолдик.

— Уйга кирамиз. Чой-пой ичиб, яна гаплашамиз, — дедим мен мулозамат кўрсатиб.

— Йўқ, биродар, мен борайин. Вақт ҳам алламаҳал бўп қолди. Қолган гапларни эртага гаплашамиз. Ҳали сизга айтишим керак бўлган гаплар кўп.

Мен тонг отгунча ухламай шифтга бақрайиб ётдим. “Би-

родар”ларнинг ҳар битта ҳаракатини кўз олдимдан ўтказдим. Агар уларнинг лаҳжасини ҳисобга олмаганда, шубҳали ҳеч нарса англамадим. Ҳақиқатан ҳам гап-сўзлари ғалати эди. “Биродар”, майли, буниси онда-сонда бўлсаям, қулоққа чалиниб турадиган сўз, лекин “тақсир”, “афандим” дейишлари ниҳоятда энсамни қотирди. Яна улар сўзларни шунақа талаффуз қилишардики, “дод” деб юборгинг келади. “Аҳли фуқаро зулмат эшигидан чиқолмай аросатда юрибди. Вазифамиз, чароғон гўшаларни уларга намоён этмоқ” ва ҳоказо гаплар. Буларни эшитганимда кулгидан ўзимни зўрға тийиб турдим.

Эртасига “биродар”ларда озгина ўзгариш сезилди.

Бир ҳафта мобайнида синалдим. Синовда эканлигимни уларнинг ёнига қатнаётганлигимнинг иккинчи кунидек сезгандим. Менинг олдимда “биродар”лар очикча гаплашмас, бир-бирига айтиши зарур бўлган сирли гапларни имо-ишоралар билан тушунтиришарди. Ва албатта, бундай ҳаракатлар эътиборимдан четда қолмас эди. Шунча оворагарчилик қилмай, мақсадларини дарров билиб олиш имкониятим бор эди. Лекин шошилгим келмади. Ҳамма гапни ўз ихтиёрлари билан айтишларини истадим. Ва ниҳоят, улар “ёрилишди”.

— Биз биродарларга одам етказиб беришимиз керак, — деди Аҳмад намоздан кейин, менга нигоҳини қадаб. — Манзилга ҳамманинг бирдек етиб олишида сизнинг ёрдмингизга муҳтожмиз.

— Мен нима ишни бажаришим керак?

— Тожикистон тоғларида ер юзини ҳидоятга бошлайдиганлар тайёргарлик кўришяпти. Сиз, ўзингиздаги жисмоний имкониятингиздан фойдаланиб, уларга йўлбошчи бўласиз. Сиз билан бирга Абдулла ҳамда Амин ҳам боради.

Назаримда, улар бунга аввалдан келишиб олишган эдилар. Чунки Аҳмад гапираётганида қолганлар мендан сира кўзларини узишмади.

— Фақат учаламизгина кетамизми? — дея сўрадим мен ўзимни гўлликка солиб.

— Албатта, йўқ. Кетадиган яна беш кишини мен тайёрлаб кўйибман. Улар буйруқни кутиб туришибди.

— Мен уларнинг биронтасини ҳам кўрганим йўқ-ку.

— Бугун кўрасиз. Яна бирор соат ичида бешаласи ҳам келади. Йўлга эртага тонгда чиқилади.

— Ҳали маблағимиз йўқ-ку, — дея гапга аралашди Абдулла.

— Хотирингиз жам бўлсин, тақсир. Унинг режасини куни билан тузиб чиқдим. Оллоҳ, шубҳасиз, биз томонда. Шундай экан, ишимиз ўнгидан келиши аниқ. Биродарлар бизга пул жўнатишлари учун, авваламбор, биз хизматни қилиб қўйишимиз керак. Яъни, у ёқда етарли миқдорда одамга эга бўлмоғимиз даркор. Биз бўлсак ҳалигача бор-йўғи олтига одам жўнатдик, — дея Аҳмад мен томонга юзланди: — Собиржон, бу ишда сиз ўзингиз билмаган ҳолда бизга ёрдам бериб юборгансиз.

— Қандай қилиб? — дедим мен ҳайрон бўлиб.

— Сиз тарбиялаган иккита бола ҳозир Оллоҳ йўлида хизмат қилаёпти, Тожикистондаги биродарлар билан бирга.

Мен гўё ҳеч нарсадан хабарим йўқдай, ажабланиб унга термилдим.

— Шерзод билан Элёр сизнинг қўлингизда тарбия топган экан. Ақли, фаросатли болалар. Сиз тўғрингизда кўп гапиришганди. Иложи бўлса, эртароқ сафимизга қўшиб олишимизни таклиф қилишганди. Фаришталар омин дейишган экан. Мана, биз билан биргасиз, — деди у мамнунлик билан.

Менинг ичимдан қиринди ўтди. Кошки эди булар ўша мақталаётган норасида гўдакларнинг оталари ҳозир қай аҳволдалигини билса.

— Маблағ масаласига келсак, Тўйчи бойваччани ҳамма таниса керак, — дея гапини давом этказди, Аҳмад. — У ғайридин. Ароқ сотиб, бойиб ётибди. Унақаларни биз нафас олаётган заминдан супуриб ташламоғимиз зарур. Хуллас, ўшанинг пулларида бир озини тортиб оламиз.

— Қандай қилиб? — деди бирдан Абдулла кўзлари чақнаб. Афтидан, босқинчиликка иштаҳаси баланд эди.

— Бугун тунда... У ерга борганимизда Собиржон бошлиқлик қилади. Чунки менга нисбатан унинг укуви баландроқ. Кўп нарсани бошидан ўтказган...

“Бошқа ҳеч нарсани хоҳламайсанми? Бу гапинг билан

Собир ҳар куни бировларнинг уйига талончиликка кириб юрибди, демоқчимисан?” деган ўй хаёлимдан зумда ўтди.

— Менимча, бунақанги ишни эртароқ қилганимиз маъкул эди. Энди кеч бўлди. Мени тағин ўзини четга олаяпти, деган хаёлга бормангизлар-у, лекин тўғрисиам шу. Агар биз бугун унинг уйига бостириб борсак, табиий, ҳали тонг отмасидан бурун ҳамма ёқ шов-шув бўп кетади. Бу бизнинг кетишимизни қийинлаштиради. Чунки ҳамма томон текшир-текширгга айланади, — дедим мен.

— Унда нима қилишимиз керак? — деди Аҳмад менга нигоҳини қадаб.

— Менинг озгина жамғармам бор эди. Армиядан қайтаётганимда йўл-йўлакай йиғиб келгандим. Оллоҳ кечирсин, баъзи бир ишларни қилишга ҳам мажбур бўлганман. Хуллас, шунини ишлатсак. У ёққа, биродарлар олдига, борганимиздан кейин ҳаммасини суришиб кетамиз.

Ҳамманинг юзида бирдан табассум пайдо бўлди. Абдулла ўрнидан туриб ёнимга келди-да:

— Биродар, турунг, сизни бир бағримга босай, — деди жилмайиб.

Шундан кейин қолганлар ҳам бирма-бир ташаккурномасини билдирди менга. Сўнг Аҳмад иккинчи масалага ўтди:

— Тожикистондан келган хабарга кўра, бизнинг областимиздан анчагина одам уларнинг сафига бориб кўшилибди. Бу дегани, област кундан-кунга қўлдан чиқаяпти. Бугун тонг отиши билан кабутар учираман...

— Қанақа кабутар? — дедим мен унинг гапини бўлиб.

Гапимга Аҳмад кулди. Мени соддаликда айблади, сўнг гурур билан:

— Бизнинг давлат почтасига ишонмай қўйганимизга анча бўлган. Хат ташувчи кабутарлар улардан ишончлироқ.

Аҳмад кабутарлар тўғрисида бошқа гапиргиси келмади. Эртароқ, шиддат билан ҳаракат қилиб областда етакчилик қилиш, кейинчалик, вақт-соати келганида унга эгалик қилиш тўғрисида тўлиб-тошиб, ҳар битта гапни қайта-қайта гапириб, ўтирганларнинг ичини “куйдириб”, ўзи ҳам ширин энтикиб сўзлади. Ахийри унинг узундан-узоқ маърузаси ниҳояланганидан сўнг биз ўрнимиздан кўзгалдик. Бу пайтда, вақт ҳар доимгидек, алламаҳал бўлган эди.

Мен уйга келганимданоқ Баҳодир акага қўнғироқ қилиб, сафарга отланганимизни ва бунинг учун тезликда пул кераклигини айтдим.

— Ҳозир уйимга кел, бериб юбораман, — деди уйқули овозда у.

— Йўқ, ҳозир боролмайман. Уларнинг менга ишончи пайдо бўлган эса-да, барибир пул ваъда қилганимдан кейин уйни назоратда ушлаб туриши эҳтимолдан холи эмас. Бир ҳафта ичидаёқ менга тўлалигича ишониб қолишганига гумоним бор. Хуллас, эртага соат ўнларга яқин эски кийим кийган биронта одам пулни уйга олиб келсин, — дедим мен.

— Яхши, фақат ўзингга эҳтиёт бўл!

— Ҳўп бўлади, биродар.

— Нима?

— Кечирасиз, ўрганиб қолибман.

— Тузук.

Шу билан қисқача телефонлашув ниҳоясига етди. Пишиллаб ухлаб ётган Барнонинг ёнига келдим. Секин сочларини силадим. Сўнг қизиқишим устун келиб, аста ўрнимдан туриб эшик томон кетаётгандим:

— Ухламайсизми? — дея сўраб қолди Барно бошини кўтариб.

— Сен ухлайвер. Мен... ҳозир келаман... — дедим мен бошқа баҳона тополмай, уни уйғотиб юборганимдан ўнғайсизланиб.

— Бирдан енгиллашиб келсангиз бўлмасмиди?

— Дарров келаман, — дея деразанинг ёнига келиб, ташқарини кузатдим.

Кўзим дарвоза томондаги шарпага тушди. У бир-икки марта у ёқдан-бу ёққа ўтди. Бир хаёл, ушлаб олиб обдон тавбасига таянтирсамми, дея ўйладим. Лекин дарров бу ниятимдан қайтдим. “Эрталабгача қўриқчилик қилсин. Азобини тортсин”, деган хаёлда Барнонинг ёнига келиб чўзилдим.

— Чиқмадингизми? — деди у ҳайрон бўлиб.

— Эриндим.

— Вой, нега? — Барно кулиб юборди. — Эрталабгача шунақа ётасизми?

— Битта ухласам — тонг отади.
— Ўзи қаерлардан келаяпсиз?
— Болалар билан ўтиргандик, гаплашиб.
— Неча кундан бери аҳвол шу-я, ёки мендан кўнглингиз совиб кетдими?

— Сендан ўлганимдаям кўнглим совимаиди... Барно, индинга мен бир ёққа кетаяпман.

— Қаёққа? — дея Барно ўрнидан туриб ўтирди. — Нега кетасиз?

Унинг қоп-қора сочлари тўзғиб бутун орқасини эгаллаган, бу эса жодудай мени ўзига тортмоқда эди.

— Кел, жоним, битта ўпай!.. — дедим энтикиб.

— Гапни бошқа ёққа бурманг! Қаёққа бормоқчисиз?

— Баҳодир акани биласан-ку, шу одам: «Ўқишга бориб кел, ишга олишим учун биронта маълумотинг бўлиши керак», деди. Шунга бугун бориб гаплашсам, эртадан кейин азонлаб кетасан, деган гапни қилди.

— Кетмоқчимисиз?

— Бирор ой, менимча, унчалик ҳам кўп вақт эмас.

— Кейин милиса бўласизми?

— Шундай шекилли.

— Соқолли милисаям бўлиши мумкинлигини ҳечам ўйламаган эканман.

— Энди ўйлашамас, кўрасиз ҳам, хоним, — дея уни бағримга қаттиқроқ босдим...

Аҳмаднинг кайфияти аъло эди. Ўзгача бир тавозе, ўзгача бир меҳрибонлик билан кутиб олди мени. Қўлимдаги пулларни олаётганида эса яйраб кетди.

— Сизга ишонгандим. Ишончимни ўйлаганимдан ҳам аълороқ тарзда бажардингиз, — деди у кулиб.

Хужрага (биз тўпланадиган уйимизни шундай атай бошлаган эдик) кирсам сафарга кетадиган йигитларнинг ҳаммаси шу ерда экан. Ҳар бири ўрнидан туриб, мен билан кўришди. Сўрашганимиздан кейин Аҳмад гап мавзусини ишга кўчириб юборди.

Аввал одатга хилоф равишда мен билан бошқаларни таништириб чиққанидан кейин, уларга то манзилга етиб олганимизгача менинг бошлиқ бўлиб боришимни айтди.

— Бу одам, — деди у менга нигоҳини тикиб, — насиб

қилса, республиканинг кўзга кўринган арбобларидан бўлади. Ички, ташқи ишларни бажаради. Шунингдек, ҳарбий кўшинлар ҳам шу кишининг ихтиёрида бўлади.

Таъриф даҳшат эди. Аҳмад шундай гапирдики, назаримда, гапларига ўзиям ишониб қолди. Амалу давлат шундоққина токчада турибди-ю, олиб менинг қўлимга тутқазиб қўймоқда эди гўё.

Йигитларнинг ҳаммаси ҳам ёш, кўз қарашларидан, ўзларини тутишларидан ҳеч балони билмайдиган, содда, ишонтириб алдасангиз ортингиздан қаёққа десангиз эргашиб кетадиганлар хилидан эдилар. Ҳозир ҳам Аҳмаднинг гапларини кўзлари ёниб, шодликка тўлиб эшитишди. Уларнинг наздида, шундоққина Тожикистонга боришса, ҳамма нарса муҳайё, жаннат оёқларининг остида ётадигандек эди. Имомнинг гапларидан кейин Аҳмадга қанчалик сифинишса, менга ҳам шунчалик катта бир ишонч, умид билан термилиб туришарди.

Шу куни ҳамманинг эсидан намоз ўқиш чиқиб кетди. Исломи дини, унинг тараққиёти тўғрисида оғиз кўпиртириб гапирадиганларнинг биронтаси ҳам намозни хаёлларига ҳам келтирмаган эдилар. Эсимга онамнинг ёшлигимда айтган гаплари тушиб кетди. “Болам, — деганди онам, мен иссиқ бағрида кўзимни юмиб ётганимда (онам раҳматли бунақа гапларни кўпроқ тунда — энди уйкуга ётганимизда сўзлаб берарди), — шайтоннинг одати — аввал сени ишончингга кириб олиш. Сен унга тўла ишонганингдан кейин у ўзининг билган измига юргизади”. Назаримда, Тоштемир — Аҳмад худди шу шайтоннинг ўзгинаси эди. Аввал ҳаммани намоз ўқишга даъват этди. Охират ҳақида чала-чулпа, ўзидан қўшиб-чатиб (унинг баъзи гапларига мутлақо ишониб бўлмасди) гапирди. Энди эса силлиққина қилиб ўзига оғдириб олган одамларни жаҳаннамга равона қилмоқчи. “Майли, ҳурматли шайтонбой, кўрамиз мўлжалингиз қандай яқун топар экан”, деб хаёлимдан ўтказиб қўйдим.

Аҳмад “биродарлар макони”га етиб олгунимизгача нима қилишим тўғрисида кўрсатма бериб бўлганидан кейин, ҳамманинг бу оқшом шу ерда қолишини тайинлаб, мени ташқарига чиқишга имо қилди.

— Энди, биродар, — деди кўкрагини кериб нафас олар

экан, — фақат сизгагина тонггача жавоб, хотинингиз бор. Яхшилаб хайр-хўш қилиб келинг... Лекин Тожикистонга кетганингиздан кейин болалардан асло хавотир олманг. Ўзим хабар олиб тураман. Агар кам-кўсти чиқиб қолса таъминлайман.

— Менимча, аввалги вазифам ислом динига зўр эътиқод қиладиган йигитларни Тожикистонга олиб бориш, кейин қайтиб келиб, сиз тайёрлаб қўйган кейинги партия билан йўлга чиқиш эди, — дедим мен Аҳмадни чалғитиш мақсадида.

Аслида, у мени ҳозир чалғитишга уриниши керак эди, назаримда. Лекин нега мен энди унинг кўнгил хотиржамлиги учун ҳаракат қилиб турибман? Ўзимнинг гапимдан ўзим ғалати бўлиб кетдим. Яна кўнглимда хавфсирашга ўхшаш бир нима ҳам пайдо бўлди. Хавфсирашим Барнодан эди. “Бу ит мени Тожикистонга жўнатиб, ўзи нимани мўлжал қиляпти?.. Мабодо, хотинига осилиб кўраман, деган жирканч нияти йўқмикан хаёлида?! Битта текшириб кўрай-чи!” деган ўйда уни энди гипноз ҳолатига туширмақчи бўлганимда ичкаридан Абдулла билан Амин чиқиб қолишди.

— Ҳазрат, — деди Амин, — болалар анча ёш экан, йўлда бирон хато қилиб қўйишмасмикин?

— Ҳаммаси мактабни битирган йигитлар. Насиб этса, ишончимизни оқлайди, — деди Аҳмад. Сўнг менга юзланди-да: — Майли, биродари азиз, сиз уйингизга бориб келинг. Фақат кеч қолиб кетманг. Эрта тонгда йўлга чиқиш зарур, — деб уқтирди.

— Бу ёғидан хавотир олманг. Айтган пайтингизда етиб келаман, — деб жавоб қилдим. Аммо режам амалга ошмай қолганидан афсусланиб кўча томонга аста-секин юра бошладим.

Алламаҳалда уйга кириб келдим. Сўнг дарровда Баҳодир аканинг уйига кўнгироқ қилдим.

— Энди ярим оқшомгача ухламайдиган бўлдим, — деди у гўшакни кўтарганидан кейин ҳазиллашган бўлиб.

— Безовта қилма десангиз, бўлди, телефон қилмайман, — дедим мен атайлабдан зардали овозда.

— Ҳай, ҳай, — деди шошиб Баҳодир ака, — сен билан ҳазиллашиб ҳам бўлмайди. Ишлар қалай кетаяпти?

— Ака, гап бундай. Биз кеча айтганимдай эрта тонгдан йўлга чиқамиз. Сиз бўлсангиз йўлга чиқишимиз билан Аҳмадни қўлга олинг. Кейин йўлдаги ГАИ постларидан бирига хабар етказинг, биз билан бирга ҳали ҳеч нарсани тушунмайдиган, бирон нимага ақли етмайдиган бешта бола кетаяпти. Ўшаларни ҳужжатларими ёки бошқа нарсасими нотўғри деб олиб қолишсин. Манзилгача қолганлар билан бирга мен кетаман. Чунки у ёқдаги катта тўдага қўшилиб олишим учун менга асқотиб қолади.

— Яхши, Собиржон. Худо омадингни берсин. Эҳтиёт бўл!

— Кўришгунча, — дедим-да, гўшакни қўйдим.

— Тинчликми? — деб келиб қолди шу маҳал Барно, — ГАИга нима алоқангиз бор?

— Эртага кетишимизда оддий мошина бизни кузатиб қўяр экан. Шунга Баҳодир акага ГАИларга тайинлаб қўйинг, бизни ўтказиб юборишсин, дедим. Ҳозир, билмайман, нима бўлган, тўртта одамнинг йиғилганини кўрса милиса зоти текширадиган одат чиқариб олибди, — дедим мен хотинимга кулиб қараб.

— Нега улар ҳужжати йўқларни олиб қолишади?

— Барно, бу ёғи — иш. Кел, шу, менинг ишларимга аралашма.

У аразлади. Шартта ортига бурилиб ташқарига чиқиб кетди. Тавба, унинг арази ўзига шунақанги ярашар эдики, муҳаббатимни баттар оширарди. Меҳрим жўшиб унинг ортидан қоронғи ҳовлига чиқдим. Қарасам, отам ётадиган хонанинг чироғи ёниқ. Уйга келаётганимда ўчиқ эди. “Уйғониб кетган шекилли”, деб ўйлаб ошхонага кириб кетган Барнонинг ортидан қараб қўйдим-да, отамнинг олдига кирдим. Отам жойида ўтириб олиб алланималарни ўқиш билан овора эди. Аввалига бир оз қараб турдим, кейин халақит бермайин, кетаётганимда хайрлашарман, барибир тонг отмасидан уйғониб олади, деган хаёлда ортимга бурилган ҳам эдимки:

— Тўхта, қаёққа кетаяпсан? — деди отам. Яна изимга қайтдим.

— Ўтир.

Ёнига ўтирдим.

— Ишларинг қалай?

Шундагина мен отам билан бир уйда яшаб туриб, анча пайтдан бери гаплашмаганимни англадим. Шунақаси ҳам бўларкан-да. Тўғри, эрталаб, гоҳида тушлик пайти бирга овқатланамиз, лекин бу пайтда отам Бахтиёр билан овора бўлади. Бир нарсаларни тушунмайдиган болага тушунтирмақчи бўлади. Эркалайди. Шу билан тамадди вақти ҳам охирлайди. Мен билан тузук-қуруқ гаплашмайди. Ўйлаб қарасам, сўнгги кезларда отам одамови бўлиб қолибди. Сухбатдоши — ҳали забонсиз Бахтиёр.

— Тузук, ота.

— Кеч келадиган одат чиқардинг?

— Баҳодир ака милиса болаларни озгина шуғуллантириб тур, деганди. Шунга қолиб кетаётгандим, — дея отамнинг юзига қараб ёлгон гапириб юбордим.

Ўзимнинг ёлғонимдан ўзим уялиб бошимни эгдим. Ростини айтиш чораси йўқлигидан қийналдим.

— Болам, ҳаётинг анча изига тушиб кетди. Энди менсиз ҳам бемалол яшасанг бўлаверади. Кўз тегмасин, хотинингнинг ақл-хуши жойида, — деб отам чуқур хўрсиниб қўйди.

— Нималар деяпсиз, ота? Буларнинг бари сизнинг борлигингиздан, — дедим мен отамнинг нега бундай гапирётганлигидан ҳайрон бўлиб.

— Энди, болам, омонат жон-да... У ёқда энангам ёлғизланиб қолди...

— Ота! — дедим мен титраб. — Сиз бизга кераксиз. Ҳали шошилманг. Неварангизнинг суннат тўйида бош бўлиб туришингиз керак. Невара келин туширишингиз керак!

— Отам раҳматли бу ташвишларнинг ҳаммасини менинг бўйнимга юклаб кетиб қолганди. Энди, Собир, сенам ўзинг ўтказасан шекилли...

— Бирон жойингиз оғрияптими? Дўхтир чақирайми? — дедим мен бошқа гап тополмаганимдан.

Ҳеч кимнинг кераги йўқ. Айтдим-қўйдим-да. Майли, сен бориб дамингни олавер. Ҳа, Баҳодир яхши одам кўрилади. Унинг этагини маҳкам тут, кам бўмайсан. Мендан бўлса, хавотир олма, ҳали бирор йилсиз кетмайман. Бир кеп қолди — айтдим-да.

Менинг ичимдан бир нима чирт этиб узилди. Нима дейишимни, нима қилишимни ҳам билмай қолдим. Ахир

бундай шароитда ҳеч қаяққа кетолмас эдим. Лекин ҳамма иш битган. Кетишга тайёргарлик кўриб қўйилган... Бу ёқда отам... Падарига лаънат ҳаммасининг, ҳеч қаяққа бормайман! Уйда бўламан! Худо кўрсатмасин, отамга бирор нима бўлиб қолиб мен уйда бўлмасам, ҳеч қачон ўзимни кечирмайман!..

— Сен йўғингда Баҳодир телпон қилувди, — деди отам менга қараб туриб, — эртага қаергадир ўқишга бориб келармишсанми?

Мен “ҳа” дегандек бошимни қимирлатдим.

— Кўзингга қараб юр. Ҳамма нарсага аралашиб кетаверма.

— Бормасамми деб турибман.

— Бор. Ўзи, ҳеч қаерда ўқимадинг. Ҳеч қурса, шу ёқда ўқиб кел. Ундан кейин ишингга яхши бўлади. Менданам, болаларингданам хавотир олма.

Баҳодир аканинг отамни қари билиб лақиллатганидан жаҳлим чиқди... Тўғри, унинг ўрнида мен бўлганимда ҳам шундай йўл тутган бўлардим. Барнони алдадим-ку. Яна майор билан келишмасдан бир хил гапни айтибмиз. Тасодифни қаранг...

Мен хужрага етиб борганимда у ердагиларнинг ҳаммаси кетишга тайёр турган эканлар.

— Қадрдоним, биродарим, — дея мени кучди Аҳмад, — ҳамма умидимиз сиздан. Йигитларни омон-эсон манзилга етказинг. Мен хат жўнатдим. У ёқда сизларни яхши кутиб олишади.

Биз юкларимизни орқалаб автобус бекати томонга кетаётганимизда Аҳмад кўзига ёш олди. Менинг энсам қотди. “Аблаҳ, ўзинг ҳаммани даъват қилган, ўзинг шу ишга бошлаган, яна юзинггани оқизишингга бало борми?” дея хаёлимдан ўтказдим. Ва нафрат билан қараб қўйдим. У менинг қарашимни бошқача тушунди шекилли, елкамга, ўғлини урушга кузатаётган ота мисоли, уриб қўйди.

Ҳамма нарсанинг ҳисоб-китоби олинган экан: бекатга чиққанимиздан кейин беш дақиқа ҳам турмасимиздан автобус келди. Бундан чиқдики, Аҳмад ҳамма нарсани ҳам менга айтавермаган. Демакки, тўла ишонмаган. “Фароса-

тингга қойил, ақлингга балли”, деб ичимда уни мақтаб қўйдим.

Автобусга чиқаётган бешала йигитнинг ҳам юзида қувонч, табассум зоҳир эди. Уларнинг ҳозирги ҳолатини мен қалбдан ҳис этдим. Бир пайтлар, қайсидир байрамни илк маротаба қизлар билан биргаликда нишонлаётганимизда, биз болалар шундай қувонгандик, кейин армияга кетаётганимизда ҳам шунақанги ҳолат бўлган. Худди борсак — дунё бутунлай ўзгариб кетадигандай, атроф фақат гўзалликка бурканадигандай. Булар ҳам жаннатий жойларга шошишаётгандай эди. Лекин дўзахий азобларни бошдан кечириши мумкинлигини хаёлларининг бир бурчига ҳам келтиришмасди.

Автобусда Амин билан ёнма-ён ўтирдик. У анави йигитлардан фарқли равишда, ўйга чўмган. Гоҳ-гоҳида бармоғини ғажиб қўярди. Бу унинг нимадандир ҳаяжонланаётганлигини билдирарди. Лекин шуниси аниқки, у шод эмасди.

— Аввал ҳам борганмисиз, тақсир? — дея сўрадим уни гапга солиш мақсадида.

— Бормаганман, — деди у менга бир қараб қўйиб.

— Адашиб кетмаймизми?

— Йўқ, чегарадан ўтганимиздан кейин биродарлардан бири бизни кутиб олади. Ва у ёғига ўзи бошлаб кетади.

— Насиб бўлса, уч-тўрт соатда етиб оларканмиз бўлма-са...

— Собиржон, нимагадир менинг оёғим тортмаяпти. Ҳидоят йўлида ҳамма нарсага тайёрман. Лекин негадир шу ёққа боргим йўқ...

— Унда қолаверинг. Биз ўзимиз кетаверамиз.

— Аҳмад шунчаки қолиб кетишимизга қўймайди. Кўринишидан у ўта мулозимдек туйилса-да, аслида, қаҳри жудаям қаттиқ. Кейин биз бирорта ножўя ҳаракат қилиб қўйсак, уйимиз куяди.

— Демак қўрққанингиз учун кетаётган экансиз-да?

— Бошда кетиш иштиёқи баланд эди. Ҳозир автобусга минганимиздан кейин шунақа бўп қолди.

Бу даврага қандай кириб қолганлиги менга қоронғи бўлса-да, лекин юрагининг алақаерида қилаётган ишидан пушаймонлик борлигини у ошкор этиб қўйган эди. “Ҳеч-

қиси йўқ, — дея хаёлимдан ўтказдим мен, — қайтаётганимизда яна бир киши кўп бўлади”.

Автобус бир соатдан мўлроқ юрганидан кейин тўхтади. Тўғрироғи, ДАН ходимлари тўхтатишди. Ҳайдовчи анча вақт ташқарида улар билан бирга нималарнидир гаплашиб турганидан кейин ортига милисалардан бири билан бирга қайтди.

— Ҳеч ким ўрнидан жилмасин, — деди милиционер ҳайдовчи ўриндиғи ёнига келиб, салонга нигоҳини ташлар экан. — Сизларни озгина безовта қилиб, кейин қўйиб юборамиз. Илтимос, ҳамма паспортини тайёрлаб турсин.

Худди шу маҳал Баҳодир акага кимлар бизлар билан бирга кетаётганлигини айтмаганим эсимга тушиб қолди. “Бу энди шунча одамнинг ичидан қандай қилиб бизни ажратиб олар экан? Бир жойда ўтирганимизда ҳам майли эди”, дея ўйладим. Биттама-битта ҳужжатларни текшириб келаётган милиционер рўпарамда тўхтади. Юзимга бир неча сония қараб турди-да, кейин қўлимдан паспортимни олди.

— Қаёққа кетаяпсиз? — дея сўради ҳужжатимга кўз югуртираётиб.

— Мардикорликка, — дедим иложи борича самимий илжайишга ҳаракат қилиб.

— Бир ўзингизми? — сўради у қовоғини уйиб.

— Ёнимда шеригим бор. Кейин яна бир-иккита болалар... Орқада ўтиришибди. Битта бригада бўлиб кетаяпмиз.

— Тушунарли. Қани, бировларнинг оғирини енгил қилдиганлар, бир ўринларингдан туринлар-чи. Бутун бригада. Биздаям балки иш чиқиб қолар.

Орқа ўриндиқларда ўтирганлар ўринларидан туришди. Милиция ходими уларнинг ёнига бориб, бирма-бир ҳужжатларини йиғиштириб олиб, синчиклаб кўздан кечирган бўлди-да:

— Ҳужжатлар чатоқ-ку. Сен, бешаланг, мен билан юр, — дея автобусдан тушди.

— Ака, нимаси чатоқ экан? — дедим мен ўрнимдан туриб.

— Сен жойингда ўтир. Агар прописканг бўлмаганида сенам шуларнинг қаторига қўшилардинг. Ҳалиям бахтинг бор экан, — дея у мени жеркиб берди.

Мен ноилож жойимга чўқдим. Амин хавотир аралаш қаради менга.

— Чиқаётганинларда паспортларни текширмаганми-динлар? — дея пичирлаб сўрадим ундан.

У елка қисди. Сўнг:

— Ҳаммасини Аҳмад кўрган эди, — деди. — Энди нима қиламиз?

— Нима қилардик, — дедим мен ўзимни жаҳли чиққан кўрсатиб, — кетаверамиз икковимиз.

— Сизга уларни омон-эсон манзилга етказиш топширилган-ку?

— Агар паспортларини одамбашара қилиб берганида, оборардим. Ҳозир ГАИ билан муштлашайинми?

Амин чуқур хўрсиниб, автобус деразасидан ташқарига қаради. Мен эса иш силлиққина битаётганлигидан хурсанд эдим. Шу боисдан ҳам тепа сочи тикка бўлаёзган Аминга қараб жилмайиб қўйдим-да, секин ўрнимдан турдим. Мен томонга юзланган қўшним савол ҳам бермасдан, умидвор кўзларини тикиб тураверди.

Автобусдан тушиб, бешала болага ҳам нималарнидир уқтираётган ГАИ ходимининг олдига бориб:

— Ўртоқ командир, шу болалар ишлаб, уйига тўрт-беш сўм топиб келаман, деган умидда чиққан. Қўйиб юборинг. Бирор ҳафта ишлаб қайтиб келамиз-да, кейин ҳужжатларни тўғрилаб қўямиз, — дедим.

— Сен бизга ақл ўргатма. Уйидан умид билан чиққан экан, документиным тўғрилаб қўйиш керагиди! — дея дўқ урди ходим.

— Балки келишиб қўярмиз.

— Келишишга бошқа жойга борамиз. Агар яна сайрайдиган бўлсанг, ўзингдан кўр. Иссиғинг борида автобусга чиқ, — деди у менга, сўнг ҳайдовчига қаради-да: — Сенам аравангни судра правангнинг ажали етмасдан, — дея пўписа қилди.

Албатта, ғазаб сохта эди. Бошқа одамга бу билинмаса-да, мен яхши англаб турардим. Шу боисдан ҳам кулгим қис-тади. У билан ортиқча гап талашмай, қайтиб автобусга чиқдим. Аминнинг афти баттар гезариб кетганди. Шу ҳолида одамда бир дунё шубҳа уйғотиши турган гап.

— Қўлга олинг ўзингизни, — дедим унинг ёнига ўтираётиб.

— Нима бўлди? — дея сўради у паст овозда.

— Аҳмад бошқатдан одам йиғади.

— Қайтиб кетамизми ортимизга?

— Йўқ, энди ҳеч қурса сизни манзилга эсон-омон етказишим керак. Сўз берганман. Сўзимда турмасам бўлмайди. Эҳтимол, етиб боролмаган болаларнинг ўринларигаям ўзим хизмат қиларман. Бу ёғи пешонадан. Эсиз, Аҳмад Абдуллани бекор олиб қолган экан-да. Ҳар қалай, уч киши бўлардик.

Менинг шу гапимдан кейин Амин кўзларини юмди-да, бошини ўриндиққа ташлади. Орадан бир оз ўтиб автобус жойидан жилди.

Ҳадеб хаёл суриб кетавериш жонимга тегди, бунинг устига, нимани ўйламайин, охири барибир боши берк кўчага тақалаверди. Шундан сўнг барча ўй-хаёлларни бир четга суриб, ухлаш учун кўзларимни юмдим. Бир оз ўтиб ҳақиқатан ҳам ухлаб қолибман.

Автобус қаттиқ силтанди-ю, кўзларим очилиб кетди. Атрофимга разм солсам, ҳамма ўрнидан туриш ҳаракатига тушиб қолибди. Ёнимда ўтирган Амин ҳам атрофга аланг-ляяпти.

— Келдикми?

— Келибмиз.

— Кетдик унда, — деб, мен ҳам жойимдан қимирладим.

Биз борадиган манзилга автобус йўқ экан. Бекор қилинбди. Лекин Тожикистон чегарасигача етказиб қўядиган хусусий машиналар қаторлашиб туришибди.

Менинг мақсадим, вазифам аниқ, лекин Амин иккиланмоқда эди. Энди унинг фақат кўрққанидан сафарга чиққанлиги очиқ билиниб қолди. Иложи бўлса, бирорта баҳонаи сабаб топиб, ортга қуш бўлиб учса.

Амин автобус йўқлигини эшитганидан кейин яйраб кетди. Лекин мен унга шунақанги тунд қиёфада қарадимки, бирпасда ҳафсаласи пир бўлди-қолди.

Такси ҳайдовчиси нархни анча баланд айтди. Бир оз туширишга ҳаракат қилиб кўрдим. Аммо у оёғини тираб туриб олди. Ноилож шофёрнинг айтганига кўндим.

Манзил унчалик ҳам узоқ эмас экан. Бир соатдан зиёдроқ юрганимиздан кейин етиб олдик.

Чегара пости қўйилибди. Бирорта одам чегаранинг нариги томонига текширувсиз ўтмаяпти. Аминнинг хужжати текширган чегарачи, унга ҳеч нарса демади-ю, аммо менинг паспортимни кўрганидан кейин юзимга тикилиб қолди.

— Расмим ўзимга ўхшамаяптими? — дедим мен унга зўрма-зўраки илжайиб.

— Ўхшаяпти-ю, лекин фамилиянгиз, исмингиз таниш туйилаяпти, — деди у менга ўқдай нигоҳини қадаб.

— Балки бирор жойда кўришгандирмиз?

— Кўришмаганмиз. Лекин... Ҳозир, бир дақиқага, — деди-да, ёнидаги шеригига менинг паспортимни кўрсатди.

Хайрият, шериги анча зийрак экан. Хужжатимга ва ўзимга бир қаради-да:

— Ҳаммаси жойида, ўтиб кетаверинг, — деб ўзидан ёшроқ ҳамкасбига ўқрайиб қўйди.

Шу билан биз чегарадан ўтдик. Амин минг йиллик қадрдони таҳликадан омон-эсон ўтиб олгандай мени маҳкам кучоқлади.

— Биродар, мана, ўтиб олдик. Худо хоҳласа, бундан буён бир-биримиздан ҳечам ёрдамимизни аямаймиз! — деди у қувончдан кўзлари порлаб.

У кўрқаётганди. Бораётган жойи, дуч келадиган одамларидан кўрқаётганди. Шу боис менга ўзини янада яқинроқ тутаётганлигини кўзлари айтиб турарди.

— Шундай бўлади. “Дед”лар бирон нима деса икковлашамиз, — дедим мен унга ҳазиллашиб.

Ҳазил унинг юрагини баттар ўртаб юборди, шекилли, худди ҳозирнинг ўзида кимдир хужум бошлаб қоладигандек, бир қур атрофга назар ташлаб олди.

— Акажонлар, — деб қолди шу маҳал соқол-мўйлов қўйиб, салла ўраб олган, лекин ёши тахминан йигирмалар атрофидаги йигит бизнинг ёнимизга келиб. Боя унга кўзим тушган эди. Ўзимча: “Бизни кутиб оладиган одам шу бўлса керак”, дея хаёлимдан ўтказгандим.

— Мабодо биронтангизнинг исмингиз Собиржон эмасми?

— Мен бўламан Собир деганингиз, — дедим унга жилмайиб.

— Яхши етиб келдингизми? Йўлда қийналмадингларми? — деди у ҳам мийиғида қулиб.

— Оллоҳга шукр, — деди Амин мендан олдин.

Шундан кейин кутиб олувчи бир менга, бир Аминга қараб:

— Мактубда кўпчилик бўлиб келишларингиз ёзилганди, — деди ҳайрон бўлиб.

— Афсус, — дедим мен Амин яна бирон нима деб лақиллаб қўямасидан олдин, — беш йигитимизнинг ҳужжатларида чатоқлик бор экан. Уларни йўлда келаётганимизда милиционерлар ушлаб олишди.

— Ёмон бўпти, биз кўп хурсанд бўлгандик, ҳазрат Аҳмаддан янгиликни эшитиб. Мен иккита мошина ҳам олиб келгандим, — дея у бошини сарак-сарак қилганча биздан юз метрча нарида, йўл четида турган иккита “Москвич”га қараб қўйди. Кейин менга юзланди: — Ҳечқиси йўқ. Муслмончилик аста-секинлик-да, биродарлар. Сизнинг иккинчигизга ҳам ҳазрати имомимиз Аъзам жанобларидан катта салом!

— Ташаккур, — дея мен бошимни эгдим энсам қотиб.

Шу билан биз машинага ўтирдик. Эски “Москвич” бир-икки марта “пақ-пақ” қилганидан кейин ҳомиладор аёлдай лопиллаб йўлга тушди.

Ҳамма жим, ҳеч кимдан садо чиқмайди. Машинадагиларнинг бари хаёл суриш билан овора эдилар, назаримда. Менга яхши бўлди. Атрофни кузатишимга, қайтиш режаларини тузиб олишимга имконият яратилди. Ярим соатлар чамаси юрганимиздан кейин Амин чуқур-чуқур уҳ тортиб қўя бошлади. Шу пайтгача унинг бундай қилиқларига энсам қотар, ҳатто жаҳлим чиқарди. Энди эса ичим ачий бошлади. Кўзимга ўта бечора, чорасиз бир зот бўлиб кўришиб кетди. Қалбимда меҳр учқунлари ҳам уйғонди.

Текис майдон, дарахтзорлар тугаб, яккам-дуккам ёввойи жийдалар учрай бошлади. Бу дашт зонаси бошланаётганлигидан далолат берар эди. “Бутун бошли чўлни оралаб кетамиз, шекилли”, дея ўйлагандим. Йўқ, аввал қирлар, сўнг тоғлар кўринди. Ҳаво ҳам секин-аста совиди.

— Яқинлашиб қолдик, — деди ҳайдовчининг ёнида ўтирган Аъзамнинг одами.

Дарвоқе, у ўзини Абдуллоҳ деб таништирган эди.

Унинг “яқинлашиб қолдик”, деган гапидан кейин ҳам ярим соат ўтгач, биз манзилга етиб бордик.

Ясси тоғ этагида ўндан зиёд палаткалар қалин сим билан ўралган, палаткаларга олиб бориладиган йўлга оддий кўк теракдан номигагина дарвоза ҳам қилинган экан. Унинг ёнида эса баланд қоровулхона қурилган. Бизни Аъзам бошлиқ ўн чоғли йигитлар кутиб олишди. Уларнинг барчаси оқ яктак кийишган, бошларига ҳам оқ салла ўрашган ва ҳаммалари соқол-мўйловларини ўстириб олишган эди. Машинадан тушишим билан биринчи қилган ишим Шерзод билан Элёрни қидириш бўлди. Аммо улар кутиб олувчилар орасида йўқ эди.

— Марҳабо, хуш келибсиз! — дея бизнинг истиқболимизга аввал Аъзам юрди.

Мен унинг Аъзамлигини кийимининг ялтирашидан ва қолганлар унинг ортидан юрганлигидан билиб олдим. Олдинда мен, ортимдан Амин унга пешвоз чиқдик.

Дарров аввалгидек ачомлашиб кўришишлар бошланиб кетди. Сўнг Амин бизни ўзининг палаткасига бошлади. Бу палатка бошқаларидан сервиқорлиги, янада оқлиги билан ажралиб турарди. Дастурхон аллақачон безатилиб қўйилган экан. Фақат ўрин-жойлар кўп эди. Мезбон “меҳмон”ларнинг кўпчилик бўлиб келишини режалаштирганлиги аён эди. Сўрашишлару бир пиёладан чой ичилганидан кейин имом бизнинг нега камчилик бўлиб келганлигимизни сўради. Мен Абдуллоҳга айтган гапларимни унга ҳам бирмабир такрорладим. У бир муддат ўйга толди. Қаншарини қашлади. Сўнг галати кулиш қилди-да, ташқарига чиқиб кетди. Унинг бундай қилиғи мени дарров сергаклантирди. “Бирор ниманинг ҳидини олган бўлса-я”, деган ўй яшин тезлигида хаёлимдан ўтди. Ва эҳтиёт шарт ҳужумга чап бериб қолиш режасини хаёлан тузиб чиқдим. Аммо ўйлаганимдай бўлиб чиқмади. Аъзам бутунлай бошқа кайфиятда, яъни шоду хуррам ҳолда қайтиб келди.

— Хўш, гапиринг-чи, динсизлар макон қилган юртда нима гаплар, одамлар нима билан шуғулланишяпти? Мас-

жидга қатновчилар сони кўпми? — дея мени саволга тута бошлади.

— Ҳаммаёқ осойишта. Истаган одам масжидга бориб намозини ўқиб келаяпти. Биров уларга халақит бераётгани йўқ...

— Тўхтанг, биродар, — дея бирдан гапимни бўлди у, — назаримда, дин нима эканлигини билмайдиган кўринасиз. Бу асло сизнинг хатоингиз эмас. Устозингиз ҳазрати Аҳмадининг айби, холос. У сизга етарлича таълим бера олмаган. Умуман олганда, ўзининг ҳам бизнинг энг илғор адабиётларимиздан хабари йўқ. Чунки ҳали уларни етказиб беролмадик. Билмаган нарсаларингизни эса шу ерда ўрганиб оласиз. Ҳа, дарвоқе, биродаримиз сиз тўғрингизда ўзининг мактубида хўп ёзган. Унинг айтишига қараганда, кофирлар замонида кўп хўрликларни кўрган экансиз. Ва ниҳоят қаттиқ курашиб ютиб чиққансиз. Бу жасоратингизга тасанно!

Аъзамнинг гапидан кейин биз билан бирга тановул қилаётган унинг аёнлари ҳам “тасанно”га зўр беришди. Мен уларга ташаккуримни изҳор этдим. Шундан сўнг Аъзам яна гапини давом этказди:

— Бизнинг сафимизга келиб қўшилганингиз Оллоҳнинг иродаси. Унинг хоҳиш-истаги билан мўътабар жамоамиз аъзосига айланиб турибсиз. Ва ўйлайманки, эндиги бўладиган жангу жадалда ҳам ўзингизни кўрсатасиз, иншооллоҳ!

— Сизнинг ёрдамингизда, — дедим унинг гапини маъқуллаб.

Шу билан ош сузилгунча бўлган суҳбат ниҳояланди. Ошнинг таъми ғалати экан. Қовурилган барра ялпизнинг ҳиди келади. Кейин қандайдир ачқимтил. “Ҳозир ялпизлар қариб кетган. У баҳор ойидагина барра бўлади. Ёки булар қуритиб олиб қўйишганмикин?” дея хаёл қилдим. Ва товоқдан қўлимни тортиб, бошқаларни ажаблантирмаслик мақсадида оз-оздан ейишда давом этдим. Бир оздан кейин иштаҳам бутунлай очилиб кетди. Қанча есам шунча камдай туйилаверди. Дарров мен билан бирга ошхўрлик қилаётганларга эътибор қилдим. Улар ҳам йиллаб оч юрган одамдай бир-бирига қарамасдан, кафтларини тўлдириб-

тўлдириб ошаш билан овора эдилар. Бироқ Аъзам чимхўрлик қилаётганди. Дарров кўнглимга шубҳа оралади. “У чимхўрлик қилаяптими, демак, бир гап бор”, дея ўйладим.

Ҳадиксираганимча бор экан. Бир оздан кейин бошим озгина айланиб, руҳим енгиллашди. “Ошга наша аралашган”, деган ўй яшин тезлигида миямга урилди. Аммо энди кеч бўлган эди. Бир бало қилиб ўзимни тутиб турдим. Лекин Амин бутунлай бошқа қиёфага кирди. У бир менга, бир Аъзамга, кейин бошқаларга қараб шунақанги қаҳ-қаҳ отиб кулар эдики, кўрган одам жинни-пинни бўлиб қолган, деб ўйлаши ҳеч гап эмасди.

— Бугун сизлар дам оласизлар, ҳар қалай, йўлдан чарчаб келгансизлар. Эртадан бошлаб батафсил вазифаларингиз билан таништирамиз, — деди Аъзам ниҳоят.

Дастурхонга узундан-узоқ фотиҳа айтилгандан сўнг ўрни-миздан турдик.

Бизга Аъзамнинг қароргоҳи ёнидаги палаткадан жой беришди. Каравоту юмшоқ ўриндиқлар, турли диний даъватга жалб этувчи китоблар турган стол бўлса керак, деб ўйлагандим бу ётоқдаям (Аъзамники худди шундай эди. Бундан ташқари, деворига чўғдай гилам ҳам осилганди. Тўрида кесишган икки қилич шакли туширилган байроқ ҳам осилди эди. Яна палатканинг ўртаси кўк духоба билан тўсилганди). Аммо ўйларимнинг бари бекор экан. Ерга хас-чўп ташланган, унинг устига эски-йиртиқ гилам тўшалган, ҳар-ҳар жойда кўрпача ёзиғлик эди. Бунинг устига, шунақанги бадбўй ҳид таралардики, шундай кайф ҳолатимдаям буни сезиб афтим бужмайди.

Кўрпачалар биз киргунимизгача эгалланиб бўлинган экан. Ҳар бирида икки киши бўлишиб хуррак отганча ухларди. Шу боисдан ҳам қуруқ гиламнинг устига ўзимизни ташлашга мажбур бўлдик. Амин гоҳ осмонга қараб, гоҳ ёнига ағдарилиб бир нарсалар деганча гўлдираб, кейин ўзига ўзи қотиб-қотиб кулиб бир оз ётди-да, сўнг пишиллаб ухлаб қолди. Аммо менинг кўзимга уйқу келмади. “Яхшилаб дам олволайин, сўнг бирданига ишга киришиб, бу ерлардан жуфтакни ростлайман”, деб ўйлаган эдим. Бўлмади. Уйқу мени ўгай қилиб ташлаб кетди. Бунинг устига, тагимдаги хас-чўплар танамга тошдай ботарди. Охири чидолмасдан ўрнимдан туриб кетдим.

Ташқарига чиқдим. Куёш энди-энди уфққа ёнбошлаш ҳаракатига тушибди. Зумда бошқа палаткалар атрофларини кўздан кечирдим. Баъзиларининг ёнларида оппоқ яктагу оппоқ иштон кийган одамлар санқиб юрибди. Бошқаларининг эшиклари ёнида худди шундай нусхалар чордона қуриб ўтириб олган. Бошлари эгик. Эҳтимол, ўй сураётгандир. Эҳтимол, Аминга ўхшаб келганига пушаймон еб ўтиргандир. Энди қандай кетишни билмай қийналаётгандир...

Ўйларимни тугатмасимдан лагерга катта тезликда “Нива” машинаси кириб келди-да, Аъзамнинг қароргоҳи ёнида тор-моз бериб, атрофга чанг-тўзон кўтариб тўхтади. Машинадан худди бошқалар кийимидаги “соқолтой” сакраб тушиб қароргоҳга кириб кетди. Кўрганларим мени сергаклантирди. “Бирор хабар олиб келди-ёв”, дея ўйладим мен. Орадан кўп ўтмай, Аъзам қароргоҳидан чиқиб келди. Қўлида бир парча қоғоз, лабида табассум.

— Биродарлар! — дея хитоб қилди “кулба”сидан икки қадамча узоқлашиб. — Ҳозиргина хушхабар олдим!

Ҳамма ёппасига унинг олдига югуриб келди. Шунда мен унинг одамлари сонининг, бошқа палаткаларда бизникига ўхшаб думалаб ухлаб ётганлари бўлмаса, бирор ўттиз бешталар атрофида эканлигини билдим.

— Биродарлар! — дея яна овозига зўр берди Аъзам. — Эртага Афғонистондаги толиб биродарларимиздан қўшимча куч келиши ҳақидаги хабарни олдим.

Бирдан ҳаммаёқни қийқириқлар босиб кетди. Иккита-учтаси осмонга қўлларидаги автоматлардан ўқ ҳам узишди. Аъзам уларга қарата қўли билан “жим”, ишорасини қилди-да, яна сўзида давом этди.

— Бу бизга Худонинг берган инъоми. Оллоҳнинг ўзи бизни қўллаб турибди. Шундай пайдан фойдаланмасак, ношуд бўлиб қоламиз. Ҳозир намозни ўқиймиз-да, яна учта чодир қуришни бошлаб юборамиз.

Хабар ҳаммани хурсанд қилиб юборди. Йиғилганларнинг барчаси ўзларининг палаткалари томон югуриб қолишди. Шунда кўзим Шерзод билан Элёрга тушди. Улар ҳам бошқалардек кийинган, ҳатто соқол ҳам қўйиб олишган эди. Аммо соқол мутлақо иккисига ҳам ўтиришмабди. Бун-

дан эчкиники кўркамоқ. Элёр мен томонга бурилиб ҳам қарамади. Лекин Шерзод билан кўзимиз тўқнаш келди. Менинг бу ерга келганим уни қувонтирса керак, деб ўйлаган эдим. Йўқ, у кўзини олиб қочди. Жаҳлим чиқди. “Занғарча, бутун бошли устозинг юртингдан келиб турибди. Югуриб келиб кўришмайсанми?” дея хаёл қилдим ва бошқалар қатори ётоққа қайтиб келдим.

Ҳеч ким уйғонмабди. Таррақдай қотиб ухлашаяпти. Онам менга кўп бора: “Кун ботар чоғида ҳеч қачон ухламагин, ёмон бўлади”, деб ўргатган эди. Ўша гаплари эсимга тушиб ухлаётганларни уйғотмоқчи бўлдим. Кейин ниятимдан қайтдим. Мен билганимдан булар ўн чандон зиёдроқ билишса керак, бунинг устига, ҳаммасининг кайфи тароқ кўринади. Балки уйғотиб балога ҳам қолиб кетишим мумкин, деган ўйда индамай қўя қолдим. Аммо ўзим таҳорат олиб ташқарига чиқдим. Ҳамма Аъзамнинг қароргоҳи ёнида тўпланиб саф тортибди. Бирпасдан кейин имом чиқиб келди. Олдинги қаторлардан бирида турган эканман, менга кўзи тушиб илжайди.

— Йўл чарчоғини тез енгибсиз, баракалла, — деди.

Аҳмаднинг таълимини олиб, намоз ўқиш тартибини анчагина ўзлаштириб олган эканман. Аввалгидек қийналмадим. Барча амалларни оби-тобида бажардим. Шундай қилишим шарт эди. Биринчидан, ўзим учун, иккинчидан, эҳтимол, битта-яримтаси “бехосдан” нигоҳи тушиб қолиши мумкин эди.

Намоз якунланганидан кейин ҳамма яна ўзининг кулбаси томон кетди. Мен ҳам собиқ шогирдларим билан нигоҳимиз тўқнаш келиб, лекин гаплашолмай ортимга қайтдим.

Палатка қуриш ҳақида гап бўлган эди. “Элдан қолмай, менга нисбатан бировда шубҳа уйғонмасин”, деган ўйда энди ташқарига чиқмоқчи бўлганимда, Аъзамнинг одамларидан бири оқ яктак ва иштон кўтариб келиб қолди.

— Биродар, сафимизга қўшилганингиз қутлуғ бўлсин. Ҳазрати имом Аъзам жаноблари сиздан ниҳоятда миннатдор, — деди ва олиб келганларини кўлимга тутқазди.

— Шеригимга-чи? — дедим мен ҳам бир дунё табассум билан.

— Биродар, — деди у таъкидлаб, — сиз билан бирга келган инсон энди биродарингиз бўлади. Бизда шерик деган калима ишлатилмайди. У биродаримизга оромини олиб бўлганидан кейин либос тортиқ қиламиз. Мана булар сизу бизнинг бирдамлигимизга кўп ёрдам беради.

Яна нимаикан, деб унга термилиб турсам, бир пайт кўйинидан шприц ва учта сигарета донасини узатди.

— Нима бу? — дедим мен гўё ҳайратим ошиб.

— Қайси бирини хуш кўрсангиз, ўшанисидан бемалол фойдаланаверинг, — дея хунук илжайди у ва орқасига қайтиб кетди.

Мен жойимда ҳайкалдек қотдим ва кўп нарсага ақлим етгандай бўлди. Фижиндим. Ва гарчи истамасам-да, азбаройи тузиб қўйган режамга путур етмасин, деган ўйда кийимларни кийдим.

— Айнан сиз учун тикилган экан, — деди ётганлардан бири бошини кўтариб.

— Раҳмат, — дедим унга зўрма-зўраки илжайиб қарар эканман.

— Анавиндан фойдаланасизми, биродар?

— Нимадан?

— Бир четга суриб қўйибсиз-ку.

— Манавими? — дедим мен шприцни қўлимга олиб.

У “ҳа”, дегандек бошини қимирлатди.

— Шунга қолганда бир оз нўноқман-да, шу ёшга кириб ҳатто чекиб ҳам кўрмаган эканман, — дедим газабимни ичимга ютиб.

— Ҳечқиси йўқ. Бу ерда тезда ўрганиб оласиз. Шунда Оллоҳ йўлида ҳеч нарсадан қайтмайдиган бўласиз, — деб у секин ўрнидан турди.

Ётганида билинмаган экан. Турганидан кейин, рости, арвоҳдан фарқи қолмади унинг. Шунақанги озиб кетганки, рўпарангизда қуп-қуруқ устихон тургандай.

— Менинг лақабим, — деди у қўлимдан шприцни берухсат олар экан, — Фиёсиддин.

— Менинг исмим эса Собир.

Исмим унга ёқмади шекилли, афтини бужмайтириб қараб қўйди ва эринмасдан оддий стаканга оппоқ кукунни тўқдида, ёнидан суюқлик тўла шишачани олиб унинг устидан

қуйди. Сўнг яхшилаб аралаштирди. Кейин тайёр бўлган суюқликни шприц билан тортгач, бўртиб турган томирига игна санчди. Кўзлари юмилди. Юзи қизарди. “Оҳ!” деди чуқур нафас чиқариб...

Одамгарчилигу тириклигини аллақачон йўқотиб қўйган бу нуханинг, менимча, энди бу ердагиларга ҳам кераги бўлмай қолган бўлса керак.

Дилим хира тортиб ташқарига чиқдим. Қоронғида қабрдан чиққан “мурда”лар анча наридаги бўш ерга палатка қуришмоқда эдилар. Уларнинг бақир-чақири, кулгиси баланд эди. Демакки, хушчақчақ, демакки, менга берилган инъомдан улар ҳам баҳраманд бўлишган.

Қурилишга қўл солишай деб бордим ёнларига. Аввалига ҳеч ким менга эътибор бермади. Афтидан, танишмади шекилли. Анграйиб туравердим. Ниҳоят биттаси ёнимга келиб:

— Биродар, сиз бугун меҳмонсиз, дам олишингиз керак, — деди.

— Зерикдим, сизлар меҳнат қилиб турганларингизда мен четда қолиб кетсам тўғри келмас.

— Яшанг, — дея мақтади у мени, — иродангиз мустаҳкамлиги, иймонингиз бутлиги шундоққина кўриниб турибди.

Уч соатлар чамаси тинимсиз меҳнат қилинганидан кейин иш охирлади. Ҳамма ҳориб-толди. Янги битган “иморат”нинг эшиги ёнида тўпландик. Кейин чордона қуриб ўтирдик. “Тун ярмидан ўтди. Бундан кўра, ётоққа кириб дам олинса яхши эмасми?” дея ўйладим мен. Аммо уларнинг кўзларида алланимадандир умидворлик бор эди. Ҳайрон бўлдим, нимани кутишаётган экан, деб. Бир оздан кейин ҳамма нарса равшан бўлди.

Аъзамнинг қароргоҳидан чиқиб келган “соқолтой” ҳаммага икки донадан сигарета улашиб чиқди. Ўтирганлар сапчиб ўринларидан туриб кетишди. Мен эса қўлимдаги сигарета доналарини секин ҳидлаб кўрдим. Чекмаганлигим боис унинг нима эканлигини билолмадим. Бу пайтда бошқалар ўзлариникини тутатиб улгуришган эдилар. Чекишлари бошқача эди. Тутунни жон-жаҳдлари билан ичларига ютиб, бир оз ушлаб турганларидан кейин, хўрсинишга

ўхшаш нафас чиқарардилар тутунга кўшиб. Наша кайфини бир марта синаб кўрдим. Лаззати қанақа бўлишини билиб олдим. Ҳақиқатан ҳам бошқача. Бироқ бу бошқачалик эртага одамни “бошқача” қилиб ташлашини иккинчи марта бундан уч соатлар муқаддам кўрдим.

Секин ётоқ томонга кетаётиб, қўлимдаги сигарета доналарини эзгилаб ташладим.

Эндигина Аъзамнинг қароргоҳи ёнига етганимда, палатка ичкарисидан аёл кишининг кулгиси эшитилди. Шумлигим тутди. Аъзам деганларининг ҳақиқий башарасини билиб олиш учун аввал ўзимизнинг палаткага кириб, ҳамманинг ухлашини кутдим. Бирор соатга яқин вақт ўтганидан кейин чодирдан ташқарига чиқдим. Ўйлаганимдек, атроф сув қуйгандек жимжит эди. Фақат узоқ-узоқдан ҳашаротларнинг чириллаган овозлари эшитилиб турарди.

Секин имомнинг ётоғи эшиги ёнига бориб, ичкарига кулоқ тутдим. Бирорта садо эшитилмади. Ўша пайт жосусликда орттирган тажрибам қўл келди. Овоз чиқармасдан оёқ учида ичкарига кирдим. Биз кундузи ош еган жойимизда ҳеч ким йўқ эди. Аммо тўсилган “девор” ортидан хира ёруғлик таралиб турарди. Билдимки, ҳурматли бошқон шу томонда ором олиш билан овора. “Энди, тақсир, озгина безовта қиламиз, чидайсиз”, — дея хаёлимдан ўтказиб, ётоқ томон мўраладим. Албатта, бировнинг тўшагига мўралаш одобдан эмас. Лекин мен кимлигини аниқламоқчи бўлган одам оддийгина “биров” эмасди.

Икки томонида иккита соҳибжамол чироқнинг хира ёруғида “валломат”ни опичлаб олишганча пишиллабгина ухлашар эди. Уларнинг ҳар иккаласининг нозик бадани ҳеч нима билан бекитилмаганди. Номини эсимдан чиқариб қўйган қайсидир машҳур рассом худди шунақанги аёлнинг суратини чизгани эсимга тушди.

Аввал иккала гўзални гипноз қилдим. Билсангиз, одам ухлаётган маҳали ҳушёрлигидагига нисбатан тезроқ “ихтиёрингиз”га ўтади. Кейинги навбат Аъзамга келди. Амримга бўйсунадиган даражага етганидан кейин ўрнидан турди. Албатта, менинг хаёлий буйруғим билан. Сўнг биз “девор”нинг иккинчи томонига ўтдик.

— Исминг нима? — дея сўрадим ундан.

- Аъзам, — жавоб қилди у кўзлари юмуқ ҳолда.
 - Бунисини биламан. Ҳақиқийси?
 - Жавлон.
 - Бу ерда туришларингдан мақсад нима?
 - Давлатни эгаллаш.
 - Ҳе, овсар, шу ердаги наркоманларинг билан бутун бошли давлатни эгаллайсанми?
 - Қўшимча куч келади.
 - Қаердан?
 - Афғонистондан. Легионерлар.
 - Қанақа легионерлар?
 - Араблар, ораларида инглизлар ҳам бор.
 - Нега бу ердагиларга тинимсиз наша улашяпсан?
 - Улар бутунлай итоаткор бўлиб қолиши керак. Кейин ўлимдан ҳам қўрқишмайди.
 - Ҳамма бир таъминланадими?
 - Бошқарувдагиларга берилмайди. Асосан иродаси бўшларга, фикри айниб қоладиганларга.
- Бир пайтлар манқуртлар ҳақида эшитган эдим. Ёш, кучга тўлган йигит танлаб олинаркан-да, унинг сочи тақир қилиб олиниб, бошига янги сўйилган туянинг териси ёпиштирилиб, устидан маҳкам боғлаб қўйиларкан. Ундан кейин ўша йигит жазирамага ўтқазиб қўйиларкан. Тери аста-секин қуриб, каллани сиқар, шу билан бирга унинг ичидаги онгу шуурни суғуриб оларкан. Қарабсизки, орадан ҳафта ўтмай ҳалиги бақувват йигит манқуртга, яъни сиздан бошқага итоат этмайдиган қулингизга айланаркан. Энди эса яна бошқача йўли топилибди-да.
- Аввал нима иш билан шуғуллангансан?
 - Ишлашга улгурмаганман. Икки марта қамалганман.
 - Нима сабабдан?
 - Биринчисида ўғирлик қилиб қўлга тушганман. Иккинчисида қўшнимизнинг ўн беш яшар қизини зўрлаб қўйганман.
 - Вой аблаҳ-э, энди диннинг пешвоси бўлиб олдингми?
 - Одамлар эргашаяпти орқамдан.
 - Бу ерга келганларнинг ҳаммаси рўйхатга олинадими? Орқасидан айғоқчи қўйиладими?
 - Ҳа.

— Рўйхат қани?

У чодирнинг иккинчи тўри томон юрди. Мен унга эргашдим. Аъзам эгилди-да, қоронғида алланималарни титкилай бошлади.

— Шам олиб кел, — дедим.

У қаддини тиклаб ётоғи томон кета бошлади.

— Тўхта, ўзим олиб келаман.

Икки гўзал бутун борлиқни унутганча беозоргина бўлиб ширин уйқуни уришаяпти. Агар буларни уйғотиб: “Нега бу ерда сарсон-саргардон бўлиб юрибсизлар?” деб сўрасангиз, бирдан кўз ёш тўкишади, алданиб қолишганларини, мажбурлаб олиб келишганларини айтишиб уввос солишади. Асло ўзларини айбдор ҳисоблашмайди...

Хаёлимдан ўтган гаплар билан санамларга қараганча бир оз туриб қолибман. Бирдан ўзимни ўнглаб, мойчироқ билан орқага қайтдим.

Аъзам латта-путталарни нари сурган эди, сейф кўринди. У кодли экан. Аъзам бирпасда очди-да, ичидан қалин, қоп-қора дафтарни олди.

Қора дафтар қора рўйхатга бой экан. Унда бу жамоанинг қачон ташкил бўлгани, шундан бери нечта одам келган, исм-фамилияси, лақаби, қаерданлиги — ҳаммаси ёзилган экан. Рўйхатнинг энг сўнгида менинг исмим турарди. Исмимнинг тўғрисига “Бобо” деб ёзиб қўйишибди. Кулгим қистади. Умрим бино бўлиб шунақа лақаб орттираман, деб ҳечам ўйламагандим. Ёшлигимда “Чайир, Чаққон” деган лақабларнинг эгаси бўлганман, лекин Бобо... Яна бир ажабланган нарсам шу бўлдики, исмимнинг тўғрисига расмимни ёпиштириб қўйишибди. Мен расм бермаган бўлсам, суратим қандай буларнинг қўлига тушиб қолганлиги ҳайратлангирди.

— Ким берди суратимни? — сўрадим Аъзамга жаҳл билан тикилиб.

— Ўзимиз олдик, — дея жавоб қилди у.

— Қандай қилиб?

— Чодирга махсус фотоаппарат ўрнатилган. Қайси янги одам бу ерга кирса, суратга олинади.

— Ҳозир ҳамми?

— Йўқ.

Шу пайт чодир ташқарисидан қадам товушлари эшитила бошлади. Мен Аъзам билан суҳбатни шу ерда тўхтатишга мажбур бўлдим. Сўнг қора дафтарни сейфга, Аъзамни эса анави икки санамининг қўйнига жойлаб, ўзим секин ташқарига кулоқ тутдим. Қадам овозлари тиниб, жимжитлик яна ҳукмронлигини ўрнатди.

Нонуштадан кейин кутилмаганда Аъзам ҳаммани йиғиб қолди. Бизнинг ётоқдагиларнинг айтишига қараганда, у бунақа қилиб эрталабдан ҳеч кимни тўпламаган экан. Хаёлимдан: “Бирон нимани сезиб қолдимикин? Қаерда хатога йўл қўйдим?” деган ўй ўтди. Сўнг тезгина бориб, Аъзамнинг чодирини ёнида қатор турганларнинг сафига қўшилдим.

Бир пиёла чой ичгунча ҳам бўлмади Аъзам қароргоҳидан ўта гамга ботган ҳолда чиқиб келди ва ҳар биримизга биттама-битта синчиклаб назар ташлаб чиққанидан кейин хаста товушда гап бошлади:

— Биродарлар, шу кунгача бу даргоҳда ҳеч кимнинг бузғунчилик билан шуғулланганлигини билмайман. Лекин куни кеча кимдир бу ердаги соф, покиза ҳавони булғамоқчи бўлган. Оллоҳга қасам, худди шундай бўлган!

Йиғилганлар орасида бирдан ғала-ғовур бошланиб кетди.

— Биз унинг кимлигини ҳам биламиз. Бизнинг амри-мизга бўйсунганини истамадимиз, у биздан эмас. Кофирларга эса шариатимиз бўйича ўлим белгилаб қўйилган. Аслида ҳам бекорга шу ерни макон тутмадик. Азбаройи кофирларни ер юзидан супуриб ташлаш, хотин-қизларимизни паранжигача киритиш, эркакларни соқол-мўйлов қўйдириш ва салла ўратиш, шунингдек, халифалик давлатини барпо этиш бош мақсадимиздир! Кимки бизга қарши турса, миллатидан қатъи назар, итнинг ўлимига дучор бўлади. Бугун бир гуруҳ биродарларимиз ўз ерида давлатни қўлга олиш мақсадида жиҳод қилишмоқда, эртами-индин бизнинг галимиз ҳам келади, иншооллоҳ!

“Нутқинг ёмон эмас экан, гапир, яна нималар деб алдамоччисан?” дея хаёлимдан ўтказдим мен.

— Кимларнингдир буюртмасига кўра сафимизга кириб олган кофир орангизда! — дея ҳайқирди Аъзам наъра тортиб.

“Кофирга ўлим!!!” деган бақириқлар ҳар томондан янграй бошлади. Шунда Аъзам уларни яна қўл ишораси билан тинчитди-да, тўғри мен томонга кела бошлади.

У аввалига мени худди энди кўриб тургандай бошдан-оёқ кузатиб чиқди. Сўнг елкамга қўлини қўйди-да:

— Нима дейсиз, биродар, ким бўлиши мумкин ўша одамсифат махлуқ? — дея сўради.

— Ўлимдан хабарим бор, лекин... Янги одамман, ҳали бирортани яхшилаб таниб олишга улгурганим йўқ, — дедим имкон қадар юмшоқ гапиришга уриниб.

Шунда у кўзларимга тикилди. Гўё мазмун уқмоқчи, кимлигимни билмоқчи бўлди. Аммо ютқазди. Нигоҳининг бардоши етмай, кўзларини олиб қочди.

— Мен сизни, биродар, тушимда кўрибман. Ярим тунда иккаламиз боғ-роғларни айланиб юрган эканмиз. Қизиги, худди шу тушни янгаларингиз ҳам кўришибди. Бу ёғига нима дейсиз? — деди у соқолини силаб.

— Билмадим, бунақанги нарсаларга ақлим етмайди, — дедим унга жавобан.

— Яхши, — деб у қўлидаги кеча кечаси мен эзгилаб ташлаган сигарета доналарини бурнимнинг тагига келтириб кўрсатди. — Сизга танишми, биродари азиз?!

Жавоб қилмадим. Индамай юзига термилиб туравердим.

— Сен биздан эмассан! Сен кофирлар авлодидансан! — дея у орқага бурилган киши бўлиб бирдан жағимга мушт тушириб қолди.

Зарба унчалик қаттиқ эмас экан-у, лекин йиқилишимга тўғри келди. Йиқилишим билан қолганлар ҳам менга ташланишди. Ҳеч бунақанги ҳолатга тушмаган эдим. Бошинг, кўзинг, қорнинг демасдан бор кучи билан тепишарди улар. Мен фақат ҳимояландим. Оёқларимга тегаётган зарбаларга эътибор бермаган эсам-да, нозик жойни мўлжаллаганларнинг оёқларига уриб турдим. Шу ҳолатимда Шерзод билан Элёрнинг бошқаларга қўшилиб мени калтаклаётганликларини кўриб қолдим. Аламим бўғзимга келди. “Сенларни шу умидда тарбиялаган эдимми?” деган ўй ўтди хаёлимдан. Орадан бирор уч-тўрт дақиқа ўтиб Аъзам биродарларини тўхтатди.

— Жазо чодирига олиб боринглар-да, устидаги кийимла-

рини ечинглар. Бу лойиқ эмас бизнинг кийимда ўлишга. Ўзиникини кийдириглар, ундан кейин қатл қилинглар! Аввал терисини шилинглар, ундан кейин бўғизланглар! — дея амр қилди у.

Мени судрашиб жазо чодирини томон олиб кетишди. Атай-лабдан ўзимни ҳолдан тойиб қолган одамдай кўрсатиб, оёқларимни судрадим.

Чодирга киришимиз билан мени ўртада турган ёғоч томонга итқитишди. Йиқилаётган мени бўғизлашга чоғланаётганларга разм солишга улгурдим. Уч киши — учаласининг ҳам елкасида автомат осиглиқ. Биттаси келиб автоматини пешонамга тиради, иккитаси қўлларимни қайириб ўрнимдан турғизишди ва энди кийимларимни ечишаётганида, автомат тираб турган соқолтойнинг ияги тагидан чунонам тепдимки, осмонга ярим метр кўтарилиб, чалқанчасига қулади. Қўлларимни қайирганлар эса бир-бирининг пешонасига тўқнашиб кетишди. Албатта, менинг ёрдамим билан. Ҳамма ишни жуда тез бажаришим керак эди. Агар икки дақиқадан кўп сарфласам, ниятимга етолмасдим. Шу боисдан пешоналарини ушлашиб нима воқеа содир бўлаётганлигини ҳали англаб етмаган икки соқолтойнинг орқа миясига мушт тушириб, ҳушидан кетказдим. Сўнг жағини солломай қийналаётган соқолтойга кўмаклашиб юбордим. У ҳам узоқ муддатли уйқуга кетганидан кейин автоматлардан бирини олиб, қолганларининг ўқдонини суғуриб, шолваримга қистириб қўйдим. Шундан кейингина чодир эшигининг ёнига бориб ташқарини кузатдим.

Ҳамма аста-секин тарқаяпти. Шерзод билан Элёр тўғри мен томонга келаяпти. Лекин Аъзам кўринмайди. Уни отиб ташламоқчи эдим. Шунда бу ерда парокандалик бошланар, то ўзларига келиб олгунларича эндиликда душманамга айланиб қолган шогирдчаларимни олиб жуфтакни ростлашга улгурган бўлардим. Бунақа режа албатта бир оз кўполроқ эди. Лекин натижа беришига шубҳа қилмасдим.

Шогирдларим жазо палаткасига яқин қолганларидан кейин бир-бирига қарашди. Ниманидир англаб етишди, шекилли, бирданига югуришга тушишди. Ўшанда мен командирим Батинков бўлолмаслигимга илк бора амин бўлдим. Қанча нарсани билсам-да, шогирд етиштиришда

нўноқ эканман. Агар устозлик кўлимдан келганида, анави иккита — она сути оғзидан кетмаган гўдак бу йўлга кириб кетмаган бўларди. “Аҳмоқ болалар, устозларингнинг даражасини ҳеч қурса сенлар озгина билардинглар-ку. Шу аҳволда унга ҳужум қиласанларми?”

Элёр оёғимга чалиниб ўмбалоқ ошиб кетди. Шерзодни елкасидан ушлаб қолдим-да, биқинига мушт туширдим. У инқиллаганча чўк тушди. Ҳозирча менга уларнинг ўзларини билмай ётганлари кўпроқ керак эди. Мен аяйман, эвазига иккиси ҳам халақит беради. Шерзодни орқа миясига авайлабгина уриб, ҳушидан кетказиб қўйдим. Элёрни эса оёқ-қўлини, аслида, мен боғланишим керак бўлган ип билан боғлаб ташладим. Кейин оғзига латта тиқиб қўйдим. Ва югуриб чодир эшигининг ёнига бордим-да, яна ташқарини кузатдим. Одамларининг мен билан узоқ қолиб кетганлигидан Аъзам хавотирга тушган шекилли, қароргоҳидан безовталаниб чиқиб, бир оз аланглаб турди-да: “Мулла!” дея бақирди. Елкасига автомат осиб олган соқолтойлардан бири унинг ёнига чошиб борди.

— Бориб хабар ол-чи, анавилар нима қилишаяпти, йўқолиб кетди? — деяри бақириб буйруқ берди Аъзам.

Бу пайтда мен унинг пешонасини мўлжалга олиб улгурган эдим. Кўлимдаги автоматнинг тариллаши уни ерга қулатди. Соқолтой эса ўзини ерга ташлади-да, мен томонга пала-партиш ўқ ота бошлади. Бирпасда ҳаммаёқда тўстўполон қўпди. “Ҳазратни ўлдиришди!” “Динсизни ушланглар!” деган ҳайқириқлар янгради. Мен ортимга қайтиб жазо палаткасининг иккинчи томонини пичоқ билан йиртиб ташладим ҳамда ташқарига отилиб чиқдим-у, иккитасига дуч келдим. Улар менга ҳайратланиб, карахт ҳолда қараб туришарди. Овсарликлари уларни ерга қулатди.

Шундан кейин ҳақиқий уруш бошланди. Палаткалар оралаб югураман: гоҳ энгашаман, гоҳ қад ростлайман, қисқа-қисқа ўқ узаман ва шу билан мени тутмоқчи бўлганларни баттар саросимага соламан. Эндиликда улар (соқолтойларнинг ҳаммаларида ҳам қурол йўқ экан. Қуролсизлар тоғ томонга ура қочишга тушиб кетишган эдилар) тўғри келган томонга ўқ узишарди. Биттаси ҳатто билмасдан “биродари”ни отиб қўйди ҳам шекилли.

Бир пайт қарасам Шерзод билан Элёр ётган палатка ёна бошлабди. Эсхонам чиқиб кетди. Қош қўяман деб кўз чиқариб қўйишим ҳеч гап эмасди. Йўл-йўлакай учта соқолтойни ер тишлатиб палаткагача етиб бордим. Бунгача олов забтига олган эди. Агар яна озгина кеч қоладиган бўлсам, иккала шогирдим ҳам бутунлай куйиб кетиш хавфи шундоққина кўриниб қолганди. Бунинг устига, шамол ҳам пайдо бўлиб, тилсиз ёвни баттар кучайтириб юборди. Боягина бу ердан қандай чиққан бўлсам яна худди шундай алпозда ичкарига кирдим. Элёр дод солганча типирчилар, қўлларини ечишга уринар, аммо уддасидан чиқолмаганидан ўкириб йиғлар эди. Шерзод эса ҳамон ҳеч нарсани билмай мурда мисол қимирламасдан ётарди. Аввал Шерзодни елкамга олдим-да, йиртиқдан ташқарига улоқтириб юбордим. Кейин Элёрни олиб чиқдим. Бу пайтда бошқа яна учта чодирни аланга ўз домига олган экан. Ўқ овозлари эса бир оз босилгандай туйилди менга. Ва шогирдларимни шу ҳолича қолдириб, ўша онда-сонда қуролини ишлатаётганлар томон яқинлашдим. Ҳали олов тиғи етиб бормаган палатка бурчагига бориб қарасам, ўқ отаётганлар икки киши экан. Улар бир-бирига орқа бериб ўтириб олишган, худди кинолардагидек, мен эса уларнинг ён томонида турибман. Секин аввал ўнг томондагисининг қўлини мўлжалга олдим ва тепкини босдим. Қўлидан қуроли отилиб кетган соқолтой типирчилаб қолди. Унинг аҳволини кўрган шериги ҳам автоматни анча нарига отиб юборди-да, ўзи иккала қўлини ҳам осмонга кўтариб:

— Тавба қилдим! Тавба қилдим! — дея бўкириб йиғлашга тушди.

Мен унинг ёнига боришга шошилмасдан, аввал атрофни яхшилаб назоратдан ўтказдим. У ер-бу ерда оқ кийимлиларнинг мурдалари ётар, агар ҳисоблаб чиқилса ўнтадан ошмасди. Қолганлари қаёққа даф бўлганлигига ҳайрон эдим. Шунда биздан икки юз метрча нарида Аъзамнинг бир гуруҳ одамлари тоғ томонга қочиб кетишаётганлигига кўзим тушди. Ҳаммаси тушунарли эди. Қўлида қуроли борлари мен билан олишишга ҳаракат қилишган, қолганлари эса бирин-кетин биродарларининг ерга ағанаётганлигини кўрганларидан кейин қочишга тушишган. Секин ўрнимдан тур-

дим-да, мендан садо бўлавермагач, чўккалаб олиб йиғлаш-га тушган соқолтой ва қўлидаги оғриққа чидолмасдан у ёқдан-бу ёққа думалаб ўкираётган ярадорнинг ёнига бордим.

— Акажон, мен сизга ҳеч нарса қилмадим! Кўрсам ҳам отмадим... Кўлим қонга беланишидан кўрқдим! — дея ялина бошлади куролини ўзи отиб юборган соқолтой.

— Меники эса ботиб бўлган. Яна ботса нима қипти! — дедим унга хунук иржайиб.

— Акажон, отамнинг битта-ю битта ўғлиман, раҳм қилинг, иккита болам ҳам бор!

— Унда бу ерда... еб юрибсанми, ит! — деб уни тепмоқчи бўлдим-у, лекин ўзимни босдим.

Унга ярадор асирни опичлатиб, шогирдларимнинг олди-га ҳайдаб бордим.

Соқолтой ярадор шеригини секин ерга туширди-да, ўзи Элёрнинг ёнига ўтирди.

— Буларнинг нима кераги бориди? — деди Элёр менга алам билан тикилиб.

— Сенга қоровулик қилиб туради, — дедим мен илжайиб.

— Мана шунақанги ишлар қилишингизни деяпман! — деб бўкириб юборди у кутилмаганда.

— Вой, итвачча! — деб унинг ёқасидан ушлаб ўрнидан турғаздим.

— Сизнинг бекорга келмаганингизни яхши билардим. Сиз қип-қизил кофирсиз! Дўзахийсиз, тушундингизми?! Шунча биродаримнинг қонини оқиздингиз. Энди мени ҳам ўлдилинг!

У сўнги гапини бўғилиб, йиғламсираб айтди.

— Отанг ўлдирсин сени! — дедим энди унга ўқрайиб. — Ҳозирча тирик юр!

— Собир!.. Собиржон! — дея югурганча келиб қолди шу маҳал Амин.

Очиғи, у менинг буткул ёдимдан кўтарилган экан. Кўриб бир оз чиройим очилди. Аммо у менинг ёнимгача етиб кела олмади. Унинг орқа томонида пайдо бўлган бошқа соқолтой автоматини тариллатиб ўқдонини бўшатди. Амин бечоранинг илма-тешик бўлмаган жойи қолмади. Мен ўзим-

ни ерга ташлаб, Аъзамнинг йигитига кетма-кет ўқ уздим. Ва унинг кўкрагидан қип-қизил қон отилиб чиқди-да, ёнига қулади.

Аминнинг жони қаттиқ экан, мен унинг қотилини бир ёқли қилгунимча, хириллаб нафас олиб турди-да:

— Отамга айтинг, мени кечирсин... — деди ва боши бир томонга қийшайиб қолди.

Кўзимдан ёш чиқиб кетди. Ахир уни уйига олиб бормоқчи эдим. Афсус, кўлимдан келмади. Аламига бақрайиб қараб турган Элёрнинг башарасига мушт тушириб юбордим...

Бир сидра ҳамма жойни назоратдан ўтказиб келгунимча асирга тушганларни ўз ҳолича қолдирдим. Уларга нисбатан шунчалик нафратим ошиб кетган эдики, қочиб кетиб кўзимдан йўқолишига ҳам рози эдим. Буни қарангки, ҳеч бири қочмабди. Атрофда даф қилиб қолиши мумкин бўлган биронта одамни ҳам тополмай қайтиб келсам, тўрталаси ҳам бошлари ерга эгилганча маъюс, ғамгин ҳайкалдай ўтиришибди (Аминнинг баданини ўқ ёмғири тешиб ўтганида Шерзод ўзига келган эди).

— Бир-бирингни боғла! — дея бақирдим уларнинг кўйлақларини ечиб олиб.

Важоҳатим ўта кўрқинчли бўлса керакки, учаласи ҳам ўринларидан сакраб туришди. Элёр икки кўзи ёшга тўлиб ҳамроҳларидан нажот кутгандек олазарак боқарди.

Ўзларича дунёни ағдар-тўнтар қилиб юбормоқчи бўлганларнинг тўрт вакилини Аъзамнинг қароргоҳи ёнига олиб келдим. У ерда бошқоннинг жасади қонга беланиб ётар эди. Асирларнинг кўзлари олайиб кетди. Икки шогирдининг эса кўзларидан ёш сизиб чиқди. Ранглари оқарди. Ахир улар шу пайтгача ҳатто ўлик кўришмаган. Ҳозирги манзара эса ўта даҳшатли эди. Ҳар иккисининг ҳам қай аҳволга тушганларини тусмоллаб билиб олдим. Агар ҳали она сути оғзидан кетмаган бу гўдақларнинг ўрнида мен бўлганимда ҳам, эҳтимол, шу кўйга тушган бўлар эдим.

— Оллоҳ раҳматига олсин, — деди соқолтойлардан бири.

— Кошки эди, — дедим мен унга совуқ илжайиб.

Сўнг асирларни мурдадан сал берироққа, эшик ёнига ўтқазиб қўйдим. Токи бошлиқларининг жасади кўриниб

турсин. Токи қилаётган ишларининг охири нима билан тугашини англаб етишсин. Ўзим эса бошқоннинг “қасри”-га кирдим. Ҳаммаёқ ағдар-тўнтар бўлиб ётган бўлса керак, деб ўйлаган эдим. Аммо не ажабки, аввал қандай бўлса худди шу ҳолатида турибди. Жимжитликни эса “қўқ девор” ортидаги эҳтиросли овозлар бузиб турарди. Ҳайратдан донг қотдим-да, аста-секин унинг ёнига бориб нариги томонга қулоқ тутдим. Айтсам ишонмайсиз, кимдир анави икки “малика” билан ишрат қилаётган эди. Ташқарида қанча тўполон, қанча отишма бўлди. Шундай пайтда ким юрагини иккита қилиб бундай иш билан шуғулланаётганлигига сира ақлим етмас эди. “Чимилдиқ”нинг бир томонини секин тортиб, ичкарига қарадим. Хаёлимда: “Биронтаси кириб шуларнинг орасига яширинган-у, мени йўлама-син деган мақсадда ўзларича шунақанги эҳтиросли овоз чиқаришаётган бўлишса керак”, деган ўй ҳам йўқ эмасди. Аммо манзарага кўзим тушди-ю, ҳайратим икки карра ортди. Ёпиниш мумкин бўлган ҳамма нарсани каравотдан пастга улоқтириб ташлаган иккала жувон қип-яланғоч ҳолда бир-бирини ялаб-юлқашу “маъшуқа”сига лаззат бериш билан овора эдилар. “Чимилдиқ”ни гижимлаб ғазаб билан тортган эдим, тортилган дорнинг иккала томони ҳам узилиб “девор” пастга қулаб тушди.

— Во-й-й-й!!! — дея чинқиришган “малика”лар ҳеч нарса йўқлигидан бир-бирини кучишиб таналарини бекитишди.

— Ўчир! — дея дўқ урдим уларга. — Расво экансанларку, чидаб туролмадингларми?! Кий устингга латта-путтангни!

Улар қалтирашиб, мендан кўзларини узмаган кўйи секин каравотдан тушишди. Кейин биттаси ўзидан-ўзи илжайди ва дугонасига қараб кўйиб:

— Ҳақиқий эркакни кўрмаганимизга анча бўп кетди, — деди ва мен томонга яланғоч ҳолида яқинлаша бошлади.

У то яқинимга келгунича тишимни-тишимга босиб турдим. Кўзимга айёрона тикилиб бўйнимдан оппоқ қўлини ўтказмоқчи бўлганида башарасига шапалоқ тортиб юбордим. У ёнига йиқилиб тушди-да, ўкириб йиғлаб юборди.

— Сен ифлосга устингни ёп, дедим! — дея бақирдим мен қўлимни ниқтаб.

Мен билан тил топишиш имкони йўқлигини англаб етган жувонлар шошилганча кийинишга тушиб кетишди. Улар ташқарига чиқишга тайёр бўлганларида яна бир марта мени ажаблантиришди. Сал новчароғи калта юбка, қўкракларини бўрттириб кўрсатиб, юпқа футболка кийиб олган, дугонаси — кундоши — маъшуқаси жинси шим ва аввалгисиники каби юпқа спорт кийимида ўзини кўз-кўз қилиб турарди.

“Аъзам ҳали кўчанинг қизларини кучоғига олиб кириб, қанчадан-қанча бузуқликлар билан шуғулланиб, яна шунча одамни орқасидан эргаштириб иймонга, динга етакламоқчи эдими?.. Ҳайф сенга имом, ҳазрат деган мўътабар сўзлар! Сенинг бундай сўзларни тилингга олишга ҳам ҳаққинг йўқ!” — дея хаёлимдан ўтказдим ва “қадимий касб” вакилларини ташқарига ҳайдадим.

Анави тўрталаси бунақа манзарани мутлақо кутишмаган эканлар. Кўриб бақа бўлиб қолишди. Мен кулдим. Кейин асирларимнинг ёнига бориб:

— Боягина сенлар анавинга, — дея Аъзамнинг жасадини кўрсатдим, — Оллоҳдан раҳм-шафқат тилаган эдингларми?

Улар бошларини эгишди.

— Кўрдингларми, у нима ишлар билан шуғулланиб юрган. Бунисидан хабаримиз йўқ эди, деб ўзларингни оқлайсанлар-да, тўғрими?

Ҳеч кимдан садо чиқмади. Барча асир мум тишлаган. Худди оғзидан биронта калима чиқса, бояги қирғинбарот қайтадан бошланадигандек. Уларга нафрат билан бир оз қараб турдим-да, кейин ярадордан бошқа учаласининг қўлини бўшатдим. Қизларникини эса боғлаб ташладим, ҳар эҳтимолга қарши. Сўнгра ўликларни биттама-битта йиғиб чиқдик. Фақат жазо палаткадагилари бутунлай куйиб кетган экан. Кўриб анави икки қизнинг юраги ёрилиб кетмасин, деган хаёлда матога ўраттирдим. Биринчи марта мурда кўрганларида ранглари оқариб, ўзларидан кетиб қолаёзган шогирдчаларимда озгина кўникма ҳосил бўлибди шекилли, бемалол жасадларни ташишди. Ўлганлар Амин билан бирга ўн иккита чиқди. “Агар, — дея ўзимча тахмин қилдим, — буларнинг сони ўттиз бешта бўлган бўлса, шулардан ўн биттаси ўлган, тўрттаси асирда, бундан чиқди,

йигирматаси қочиб қолган”. Нега қочганлиги менга қоронғи эди. Йигирма киши бўлса нимадан кўрқишади, ҳайронман. Бу ҳақда жасадларни кўмганимиздан кейин (Аминдан бошқа ҳаммасини битта қабрга кўмдик. Менга анча яқин бўлиб қолган, манавиларнинг тили билан айтадиган бўлсам, биродаримга алоҳида лаҳад қаздирдим. Жанозани ўз ихтиёри билан таслим бўлган Аъзамнинг йигити ўқиди, албатта билганича), асирлардан сўрадим.

— Улар ҳали тўла бизнинг ишончимизни оқлашмаган эди. Шунинг учун ҳали қурол берилмаганди. Биттасини шаҳид бўлган биродарлардан бири отиб қўйди. Билмасдан. Сен деб ўйлаб. Ўзиям ўхшаб кетар экан. Аъзам бизниям ўлдиришга буйруқ берган, деган хаёлга боришиб қочишга тушган. Агар шунақа қилишмаганда, ҳозир сен бизнинг оёқларимиз остида қилмишингга жавоб бераётган бўлардинг! — деди қўлидан яраланган асир.

— Отинг нима эди сенинг? — дея сўрадим, жаҳлим чиқаётган эса-да, ўзимни босиб.

— Абдуллоҳ.

— Нечтангнинг отинг Абдуллоҳ? Унингдан сўрасам ҳам, бунингдан сўрасам ҳам шундай жавоб берасан. Сендан отананг қўйган исмни сўраяпман!

— Тўхтамурод.

— Шуни айт-да. Менга қара, Тўхтамурод. Сен сиғинадиган одамнинг аҳволини кўрдингми? Ёки манавилар, — деб беозор қушчадай бир-бирига термилиб ўтиришган жувонларни кўрсатдим, — гапириб берсинми ҳаммасини?

— Буларнинг гаплари гапмас. Аъзам ҳазратлари буюк инсон эдилар!

— Кўр экансан, шундайлигингча қоласан. Манавилар, кўчада юрадиган, хоҳлаган одам етаклаб кетиши мумкин бўлган қизлар, агар хоҳласанг ҳозирнинг ўзида сен билан ҳам бўлиши мумкин. Ўша сен сиғинадиган одам булар билан ҳар куни айш қилган, фоҳишабозлик қилган, тушундингми энди, овсар? Ёки ҳалиям ақлинг кирмадими?

— Сен динсизсан! Динсизнинг оғзидан ҳар бало чиқади. Шу гапларингга мени ишонади деб ўйлаяпсанми?

Бу гапларга мен чидаб туrolмадим. Шу боисдан унинг башарасига мушт тушириб юбордим-да:

— Сен отангни ҳам танимайдиган даражага борибсан. Сендақа одамнинг боридан йўғи! — деб бақирдим.

— Диндан бирон нимани биласанми ўзи? — деди у афти бужмайган қўйи лабидаги қонни артиб ўрнидан турар экан.

— Менимча, динда одамларнинг қонини тўкинглар, дейилмагандир?

— Шунинг учун ҳам сен шунча одамни ўлдирдинг-да. Қони тўкилганлар орасида болалилари ҳам бор эди!

— Бошқаларнинг уйларини вайрон қилишга тайёргарлик кўраётганларга ичинг ачияптими? Агар ҳозир булар ўлмаганида ёш боласи борлар эмас, ёш болаларнинг ўзлари нобуд бўларди. Нега у ёқдан-бу ёққа гапни олиб қочаяпсан? Нима бўлган тақдирдаям мақсади бировни бўғизлаш бўлган одам — одаммас!

— Сенам шулар қаторида экансан-да?!

— Менинг мақсадим бошқа эди. Лекин ўзларинг мажбур қилдинглар.

Тўхтамурод жимиб қолди. Афтидан, мен билан тортишиш бефойда эканлигини тушуниб етган эди. Менинг эса баттар қайсарлигим тутди. “Шу қилганига, — дея хаёлимдан ўтказдим, — ёрдамга келаётган легионерларингнинг ҳам онасини учқўрғондан кўрсатаман... Тўхта, тўхта, — дедим миямга келиб урилган ўйдан ҳайкалдек қотиб, — бу мен билан тортишиб атайлабдан вақтни ўтказаётган бўлмасин тагин... Шошилиш керак!”

Югуриб Аъзамнинг қароргоҳига кирдим. Сейфдаги ҳужжатларини олиб кетишим керак эди. Бошқон кечаси код терганидаги рақамларни эслаб қолган эдим. Қийналмасдан сейфни очдим-да, ичидаги ҳамма қоғозу папкаларни олиб бир сидра қараб чиқаётганимда кўзим харитатага тушди. Унда бу ер асосий жой сифатида кўрсатилиб, Афғонистон ва бошқа қўшни республикаларга яширин бориш йўллари аниқ-тиниқ чизиб қўйилган эди. Хурсанд бўлиб ташқарига чиқдим...

Ўзимизнинг ҳудудга ўтиб олиш учун тоғ томонга кета бошладик. Қўлимда харита, қаерда нима борлигини аниқлаб, шунинг мўлжалини олиб кетаяпман. Яна қоя тошлар, учраган ҳар хил дарахтларга диққат билан қарайман. Шундай қилиб икки чақиримча юрганимизда, йўл икки то-

монга бўлинди, биттаси Афғонистонга, иккинчиси бизнинг республикага олиб бориши харитада кўрсатилганди. Ўзимиз томонга яна икки юз метрча юрганимиздан кейин анча ҳориб-толган асирларни тўхтатдим. Айниқса, нозикниҳол қизлар ҳолдан тойиб қолишибди. Ўзларини бирдан ерга ташлашди. Оппоқ, баррамисол баданлар дир-дир титрарди (бирорга қўй ёки қорамол сўйилиб териси шилинаётганлигини ҳеч кўрганмисиз? Терининг тагидаги гўшт билинар-билинемас титрайди. Гўё сўйилиб руҳи аллақачон осмонга учиб кетишга улгурган жониворнинг гўштида ҳам жон бордай туйилади одамга... Ичингиз ачийди... Назаримда, ҳаётида ишратдан бошқа нарсани кўрмаган “жоннон”ларга ҳам раҳмим келди. Тўғриси, бошқа жой, бошқа макон бўлганида қўйиб юборган бўлардим. Лекин бу ерда бунинг иложи йўқ. Гарчи, озод бўлишса-да, ҳеч қаёққа кетишолмайди. Кетишган тақдирдаям, емиш тополмаганидан оч-наҳор юрган йиртқичларга дуч келиб, нариги дунёга равона бўлиши турган гап). Шунинг ўзиёқ бу нозикниҳолларнинг жисмоний меҳнатга эмас, бошқа нарса учун яратилганлигини кўрсатиб турарди.

Қайтатдан ҳаммасининг қўл-оёғини боғлаганимдан кейин келаётган “меҳмонлар”ни “хурмат-эҳтиром” билан кутиб олиш учун ортимга қайтдим.

У томоннинг йўли бошқачароқ экан. Торгина сўқмоқ. Шуям бир хил жойларда чуқур жарликлардан ўтади. Баъзида тоғнинг устига қараб кетади. Хуллас, юриш азобнинг ўзгинаси. Шу боисдан ҳам узоқ кетмадим. Йўлнинг ниҳоятда тор жойини топиб, унинг тепасидаги қоя устига чиқиб жойлашдим-да, ўлжа қилинган қуролларни бир сидра кўздан кечириб, тозалаб қўйдим. Легионерлар бир соатдан зиёдроқ куттиришди. Бу вақт мобайнида анча-мунча дам олволдим. Ҳатто кўзим уйқуга ҳам кетишга улгурди. Ниҳоят, узоқдан “меҳмонлар”нинг қораси кўринди. Улар бир қатор бўлишиб имиллаб келишарди. Агар шу аҳволда юришса, камида йигирма дақиқалардан кейин тузоқнинг ёнига етиб келиши мумкин. Ичимда: “Нимага бунчалик имиллашади?!” дея уларни яниб қўйдим. Тузоқнинг бир томони жарлик, иккинчи томони, яъни мен ўтирган жой баланд қоя. Сўқмоқ йўл жуда тор. Битта одам, ундаям ёни

билан юрсагина ўтиши мумкин эди. Узунлиги эса эллик метрнинг нари-берисича чиқарди. Демакки, ўтиб олгунча энасини хола деб юбориши тайин. Лекин легионерларнинг ҳаммаси оддий одамлармас, эҳтимол, қийинчиликсиз ўтиб кетишар.

“Меҳмонлар” бирин-сирин мен мўлжаллаган жойга етиб келишди. Санаб чиқсам йигирма тўртта экан. Яна ўзлари билан бештача кулранг эшакни ҳам олволишган. Уларнинг устига турли-туман яшиқлар ортилган. Тор сўқмоқдан ўзлари омон-эсон ўтиб олиши мумкин, лекин эшакларни қандай ўтказиб олиши мени қизиқтирарди. Бунинг устига, эшак деганлари шунақанги ўжар ҳайвонки, қўрқдими — тамом, зинҳор жойидан жилмайди. Минг уринг, минг судранг, барибир тўртала оёғини тираб туриб олади.

Легионерлар хавфли сўқмоқ бошида тўхташди. Ҳаммаси йигилиб бўлганидан кейин эса ўзаро маслаҳатлаша бошладилар. Мен билан уларнинг орасидаги масофа анча олис бўлганлиги сабаб, ҳеч балони эшитмадим. Шу боисдан ҳам кузатиб ўтиришдан бошқа чора тополмадим. Агар шундай пайтда биттагина граната бўлганида борми...

Ниҳоят улар бир қарорга келишди, шекилли, эшакларнинг устидаги юкларни ерга тушира бошлашди. Энди улар учун яна битта муаммо туғилганди. Одам ўзи базўр ўтадиган жойдан қандай қилиб яна юк ортмоқлаб олиши мумкин. Лекин легионерлар чорасини топишди. Икки кишидан бўлишиб, орқаларини қояга тираб ўта бошладилар, юкни эса таёққа илиб ўрталарига олишди-да, икки учидан ушлаб олишди. Улар бирор ўн қадамча юрганларидан кейин навбатдаги жуфтлик йўлга тушди. Энди мен саросималаниб қолдим. Агар улар шунақанги оралиқда юришса, охирчилари ҳали жойларидан қимирламай биринчидигилар манзилга етиб қўйишарди-да! Ҳар тугул кейинчилари масофани бунчалик узоқ ташлашмади. Шундай бўлса-да, олдиндагилар илдамроқ юриб кетаётгандилар.

Сўнги жуфтлик қояга орқасини тираганида дастлабкиларининг тор сўқмоқнинг охирига етишига бор-йўғи икки қадамча масофа қолганди. Худди шу маҳал мен ишга киришдим. Дастлабки легионернинг елкасини нишонга олиб тепкини босдим. У яраланган шердай ўкириб юборди. Овоз

тоғ-тошларга урилиб, шундай акс-садо бердики, худди турли томондан бир неча одам бирдан бақиргандай бўлди. Аҳмоқ, елкасини ушлаб энкайди. Унинг турган жойида асло бундай қилиб бўлмас эди. Бечоранинг жарликка шўнғиб кетганлигини кўриб ҳатто ичим ачиди. Навбат қолганларига келган эди. Автоматни битталаб отишга мослаб қўйганлигим боис, икки томоннинг энг четидагиларини нишонга ола бошладим, бутунлай саросимага тушиб қолган легионерлар иложи борица жаҳаннам кўпригидан ўтиб олиш учун тезроқ юришга ҳаракат қиларди. Шошиб қолишганидан мен отмасимдан бурун яна иккитаси жарлик қаърига равона бўлишди. Худди ўша пайт хотиржамликка берилиб қолибман, кетма-кет икки марта ўқим нишонга тегмади, бундан фойдаланган икки қоравой билан битта оқ танли тошлар панасига яширинишга улгурди. Ана ундан кейин ҳақиқий отишма бошланди. Ҳақиқатан ҳам яхши тайёргарликдан ўтган легионерлар дарров менинг яширинган жойимни топиб олишди ва учаласи бирданига ўқ ёмғирини ёғдира бошлашди. Шу боисдан талай муддат жойимдан қимирлолмай ўтирдим. Бу муддат ичида рақибларим нафасларини анча-мунча ростлаб олишди ва менинг ёлғиз эканлигимни англаб етишган бўлишса ажаб эмас. Қимирлашнинг иложи бўлавермагач, легионерларни синаб кўриш мақсадида кичкинагина тошчани осмонга отдим. Ишонасизми, визиллаб учиб келган ўқ уни нақ икки бўлакка бўлиб ташлади. Шундан билдимки, учаласидан бири снайпер. Энди у мени жойимдан жилдирмаслиги аниқ эди. “Қоронғи тушгунча шу аҳволда ётаман, шекилли”, деб ўйлаб автоматимни ёнимга қўйдим-да, озгина бўшашган эдим, қулоғимга қадам товуши эшитилгандай бўлди. Дарров сергакландим. Мени умид қилиб келаётган одамни “кутиб олиш”га шунчалик диққатимни қаратдимки, ҳамма нарсани унутиб эс-ҳушим оёқ товушида бўлди. Худди шу маҳал қандайдир муздай бир нарса оёғимга теккандай бўлди. Сесканиб кетдим-да ўгирилиб не кўз билан кўрайки, йўғонлиги билагимдай келадиган қоп-қора илон оғзини катта очиб, шоҳли тилларини чиқариб-ичига тортиб вишиллаб турибди. Жон-поним чиқиб кетди. Бунинг устига, у турган жойда шимим озгина тепага кўтарилиб, оёғим шун-

доққина кўриниб турибди. Озгина ҳаракат қилсам, чақиб олиши кундай аён. Бу ёқда қадам товуши тобора яқинлашиб келаяпти. Секин автоматни унга тўғриламоқчи бўлганимда у қаттикроқ овозда вишиллади. “Наҳотки ажалим етган бўлса, — дея ўйладим. — Ҳеч қачон бундай вазиятга тушмаганман. Ҳар доим қандайдир имконият бўларди менда. Энди икки томондан сиқувга олинаяпман. Қимирласам, илон заҳарли тишини оёғимга ботиради. Индамай тураверсам, легионерлардан бири тепамга келади-да, отиб ташлайди...”

Чорасизликдан ўзимни тақдирнинг ҳукмига ташлаган пайтимда ўша, авваллари ҳам бир неча маротаба кўзимга кўринган кампир тагин пайдо бўлди. Бу сафар унинг қарашини аввалгиларига нисбатан бошқача эди. Кампирнинг қовоқлари осилган, сочлари тўзгиган, юзидаги ажинлар янада кўпайган, қарашлари жуда совуқ. Хаёлимга Тўхтамуроднинг гаплари келди. У менинг қанчалик кўп қон тўкканлигимни эслатиб қўйган ва вақти келиб бунинг учун жазо олишимни айтганди. Эҳтимол, у ҳақ бўлгандир. Ҳақиқатан ҳам гуноҳларим бўйим баравардан ҳам ошиб кетгандир. Шунинг учун ҳам кампир энди менинг жоним умидида келгандир...

Ўйларимни охирига етказмасимдан кампир қандай пайдо бўлган бўлса, яна худди шундай кўздан йўқолди. Унга гапирмоқчи, ташрифлари сабабини, кейинги келганларида нега ҳеч бир сўз демаганлигини сўрамоқчи эдим. Бироқ улгурмадим. Лекин ҳали жоним ўзимда қолишини англаб етдим. Ва автоматни қўлимга олдим-у, илоннинг бошини мўлжалга олиб тепкини босдим. Газанданинг калласи бир неча бўлакка бўлиниб, атрофга учиб кетди. Гавда-ю дум қисми эса типирчилаб қолди. Кейинги отилган ўқлар менинг автоматимга тегишли эмасди. Улар бошим узра шунақанги визиллаб учар эдики, озгина кўтарилсам илоннинг ҳолатига тушардим, шу боисдан ҳам ёнимга ўмбалоқ ошиб кетдим ва бошқа тош ортига яшириниб ўзим мўлжал қилган томонга ўқ уздим. Лекин ҳаммаси бефойда кетди. Легионер яхшигина тажрибага эга экан шекилли, ўқларимга чап бериб яширинишга улгурди. Аммо энди мен унинг қаерда эканлигини билиб олган эдим. Бу пайтда

снайпер жим турди. Афтидан, у ҳам юқорилаётган бўлса керак. Узоқ муддат бу ерда турулмас эдим. Чунки улар ҳам менинг қаерда эканлигимни билишар, учаласи бирдан хужумга ўтиб қолишса, кўз очирмай қўйишарди. Шу боисдан эски жойимга юмалаб ўтдим-да, ўқ отилган томонга секин мўраладим. Худди ўша пайт худонинг ўзи мени қўллаб юборди. Легионер менинг яна аввалги маконимга қайтганимни кўрмай қолган ва бўйнини чўзиб аланглаётган экан. Эндиги отганларим беҳато тегиб, у қоядан пастга юмалаб кетди. Тезда унинг ўрнини бориб эгалладим. Шерикларининг қулаганлигини кўрган қолган легионерлар аста-секин пастга туша бошлаган эдилар. Мен ҳам ортларидан йўлга тушдим. Яна қисқа отишмалар бошланди.

Негадир улар менинг пастга тушишимга имкон беришди. Тошлар орасига нисбатан бу ерни қулай билишган бўлишса керак. Бир-биримизни нишонга олишимиз чўзилиб кетди. Бу эса руҳий жангни ҳам уйғотиб юборди. Энди кимнинг асаби мустақкам бўлса, ўша ютиб чиқар эди. Бунақанги ҳолатга ҳам тузуккина тайёрланганим фойда бериб қолди. Улар учта-тўртта ўқ узишганда мен бир мартагина қуролимни ишга солиб қўяман. Қолган пайти ўзим яхши кўрадиган қўшиқни хиргойи қилиб ўтираман. Охири бундай ҳолатга иккала легионер ҳам бардош бера олишмади. Иккиси ҳам яширинган жойидан чиқиб ўзларининг тилларида бақира кетишди. Секин мен уларга кўриниш бердим-у, лекин ўлимга тик қараб турганларга ўқ уза олмадим. Шунда легионерлар қўлларидаги қуролларини улоқтириб юборишди-да, яна бақирганча қўллари билан имо қилиб мени чақира бошлашди. Таклиф қўл жанги эди. Бу эса менинг энг яхши кўрган усулим. Аммо улар маккорлик ҳам қилишлари мумкин эди, шу боисдан эҳтиёт шарт, ўзим билан олиб юрган пичоқни шимимнинг орқасига яшириб ўрнимдан турдим-да, улар томон юра бошладим.

Қора танли легионернинг ғазабдан кўзи ёнди ва қўйлагини йиртиб отиб юборди-да, шиддат билан қадам босиб менга яқинлаша бошлади. Иккинчиси эса ерга чордона қуриб ўтириб олди. Худди иккита хўроз уриштираётган одамдай. Менимча, у ўзининг шериги мени тилка-пора

қилиб ташлашига юз фоиз ишонган ва бу ажиб томошани мароқ билан қузатмоқчи бўлган.

Қора танли легионер дуч бўлишимизга икки қадамлар қолганида шердай ўқирди-да, икки оёқлаб сакради — кўрагимни мўлжал қилиб тепмоқчи бўлди, бироқ чап бериб қолганлигим боис ўтиб кетиб тошли ерга қуймичи билан чунонам йиқилдики, оғриқнинг зўридан бақриб юборди, сўнгра сапчиб ўрнидан туриб, тагин ҳамла қилишга ўтди. Мен эса ҳар сафар ундан осонгина ҳимояланар, ўзим учун соғинчли, қизиқарли олишувни узоқроқ давом этказгим келарди. Ахир қанчадан бери бунақанги муштлашмаганман.

Легионер анча толиқиб қолди. У жавоб зарбаларини кутаётганди, аммо унинг устидан очиқчасига кулаётганлигимни кўрганидан кейин баттар ғазабга минди. “Камон! Камон!” дея бақирди. Мен эса жилмайиб туравердим. Бундан у портлади гўё, ердан тош олиб менга улоқтирди, лекин бу қилган иши ҳам самарасиз кетди. Энди мен ўйин охирлаб қолганлигини тушуниб етдим ва секин-аста чордона қуриб “ош” еяётган шеригининг ёнига яқинлаша бошладим. Бунга сайин деярли толиқиб бўлган қора танли, бирорта зарбам зора тегиб қолса, деган умидда оёқ-қўллари ишлата бошлади. Охири: “Майли, сазанг ўлмасин, сенам битта мушт туширақол”, деган хаёл билан сўнги зарбалардан бирига жағимни тутиб бердим. Гарчи шундай хаёл қилган бўлсам-да, аслида, бу шумлик эди. Менга энди кўпроқ сариқ легионер керак эди. Лабиму бурним аралаш теккан мушт унчалик ҳам кучли бўлмаса-да, “учиб” бориб томошага зўр берган “хўрозбоз”нинг оёқлари тагига йиқилдим. Ҳавога чанг-тўзон кўтарилди. Ўзининг тилида алланималар деб валдираган легионер афтини бужмайтирганча қўли билан чангни ҳайдай бошлади ва мен ниятимга етдим. Чаққон ҳаракат билан пичоқни олдим-да, унинг бўғзига ботириб ўрнимдан турдим. Шўрлик бир марта “хирр”, деган сас чиқариб, ўтирган жойида озгина қотиб турди-да, орқасига қулади. Буни кўрган қоравойнинг кўзлари косасидан чиқиб кетди гўё, у ўкириб юбориб менга ташланди. Энди мен вақтни чўзиб ўтиргим келмади. Берилган зарбага чап бериб, қорнига тепдим. У энкайиб қолди. Шу

маҳал умуртқасига товоним келиб тушди. Легионер юзи билан йиқилди-да, жимиб қолди. Сўнг секин ёнига бориб сочидан гижимлаб бошини кўтариб қарасам, пешонаси ёрилиб кетибди. Йиқиладиган икки қошининг ўртаси муштдай келадиган қиррали тошга тегибди.

— Ўйин тугади, — дедим овоз чиқариб. — Афсус, жасаднинг шу ерда қолиши пешонангга ёзилган экан.

Сариқ легионернинг ёнига бордим-да, чўнтаklarини титиб кўрдим. Адашмабман. Тўппонча бор экан. Агар қоравойни эртароқ “тинчитиб” кўйганимда, бу қуролдан отилган темир баданимга жойлашиши турган гап эди. Кейин бир даста юзталиқ купюрадаги долларлар ҳам чиқди чўнтагидан. Пулларга яхшилаб қарасам, ҳаммаси қалбаки (Фарбий Германияда юрган кезларим долларнинг ҳақиқийси қанақа бўлишини гўринг нурга тўлгур Анна кўрсатган эди). Бечора легионерга ичим ачиб кетди. Қаердаги қоғозларни деб иссиқ жойини совитиб, жонини тикиб шу ерларга келиб юрибди. Жосуликда юрганимда туркияликларнинг, корейсларнинг ишлаб пул топиш учун изғиганларини кўп кўрганман. Уларни тушуниш мумкин эди. Лекин жонни гаровга кўйиб, қанчадан-қанча одамларнинг тинчини бузиб, қон қақшатиб бойлик орттиришга ҳечам ақлим етмайди... Яна топган пулини қаранг — сохта купюралар... Аввал бу легионер деганларининг соддаликлари учун устидан кулдим. Кейин яхшилаб ўйлаб қарасам, ўзим гўллик қилаётган эканман. Уларга бериладиган пуллар аллақачон жойини топиб бўлган, бу пуллар эса манави ерда ҳали ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ босар-тусарини билмайдиганларга аталган бўлиши нега эҳтимолдан холи бўлиши керак?

Ортга қайтаётганимда яна хаёлимни кампир эгаллади. Тагин ўнлаб саволлар пайдо бўлди. Бироқ буларнинг барчасига жавоб йўқ эди. Топишга эса ақлим ноқислик қиларди. Айниқса, унинг юзидаги нимадандир хафалиқ аломати мени чуқур ўйга толдирарди. “Барибир бир кунмас бир кун у ўзининг кимлигини менга билдириши керак-ку, наҳотки унғача мени қийнаб юришни хуш кўрса?” дердим ўзимга-ўзим гапириб. Очиғи, бунақанги кўникма қачон пайдо бўлганлигини билмайман, лекин сўнгги пайтларда

ўзим билан сўзлашадиган, гоҳида баҳслашадиган одат чи-
қарганимни сезиб юрибман...

Асирлар ёнига етиб борсам, ҳаммаси осмонга қараб ётиб-
ди. Фақат Тўхтамурод билан қизлардан бирининг орасида-
ги масофа яқинлашиб қолибди. Анча яқин, деярли бир-
бирига елкалари тегиб турибди. Ҳатто Тўхтамуроднинг анча-
мунча типирчилагани ердаги майда тошчаларнинг уюм-
уюм бўлиб қолганлигидан ҳам билиниб турарди. Кулгим
қистади. “Ҳали сенмидинг ўзингни донишманд кўрсатиб,
мени бутунлай ҳеч нимадан хабари йўқ, аҳмоқ ҳисобла-
ган”, дея ўйладим.

Энди менинг орқада ишқал бўладиган ҳеч нарсам қол-
маган эди, шу боисдан ҳам тўхтамасдан юриб кетавердим.
Йўл юрсам хаёл сурадиган одатим бор. Шунда юраётганим
эсимдан чиқади, манзил яқинлашади. Ҳозир ҳам кетаве-
рибман, асирлар буткул ёдимдан кўтарилиб кетибди.

— Сизда инсоф борми! — деб қолди қизлардан бири.

Хаёлим бирдан бўлинди-да, унинг ёнига бордим.

— Нима дедингиз, ойимқиз? — дея ундан сўрадим.

— Оёқларим шишиб кетди. Юришга мадорим қолмади.
Сиз бўлсангиз тўхтаб дам олайлик ҳам демайсиз, — деди у
ийғламоқдан бери бўлиб.

Шунда мен қиздан нигоҳимни олиб бошқаларга ҳам
бирма-бир қараб чиқдим. Ҳаммасининг дармони қуриб
қолибди. Элёр билан Шерзод ҳатто бир-бирига суяниб
олишибди.

— Начора, ойимтиллалар баҳонасида бизам озгина дам
олволамиз энди, лекин кун қайтиб қолибди. Кечаси бу
ерларда оч бўрилар кўп бўлишади. Шуларга ем бўлиб қоли-
шимиз ҳам мумкин-да. Нима дейсизлар, дам олиш баҳона-
сида бўриларнинг қорнини тўйғазиб қўямизми ёки юраве-
риб биронта қишлоқми, кулбами топиб, бемалол дам ола-
мизми?

Ҳеч кимдан садо чиқмади. Лекин гапларимни эшитган
қизларнинг кўзларида ёш пайдо бўлди. Афтидан, уларнинг
бутунлай тинкалари қуриб қолган эди. Бундан бу ёғига
юришга энди дармонлари етмасди.

— Майли, — дедим уларга қараб туриб, — ажалимиз
бўриларнинг қўлида экан. Тан бермай иложимиз йўқ. Ай-
тиб қўяй, ҳеч кимнинг қўли ечилмайди.

— Бўриларга ем бўлдик нима-ю, сенинг кўлингда итнинг кунини кўриб ўлдик нима! — деди Тўхтамурод.

— Энди, менинг кўлимда озгина кўпроқ яшайсизлар-да.

У бошқа гапирмади. Гапирмоқчи бўлди-ю, лекин лабла-ри қуруқшаб кетганидан тили ҳам айланмай қолди.

Биз ўн дақиқача ўтирдик. Мен семизроқ чўпни олиб ёнимдаги пичоқ билан эрмак учун учини ўткирлаб ўтирдим. Улар эса йўл бўйига чўзилишганча кўзларини юмишди.

— Сизнинг қаҳрингиз жудаям қаттиқ экан, — деди шимкийиб олган қиз бошини кўтариб мен томонга қарар экан.

— Нега? — дедим унга бир қараб қўйиб.

— Шунча йўлни босиб ўтдик. Бизнинг аёл эканлигимизга ҳам қарамай, ақалли, бир қултум сув ҳам бермадингиз.

— Сув бўлмаса нимани бераман? Ҳали қорнимизни ҳам тўйдир, дерсизлар?

Шу гапимдан ётганларнинг биттаси «култ» этиб ютиниб кўйди. Менимча, бу Шерзод эди.

— Бунақанги марҳаматни аҳмоқ одамгина сиздан кутиши мумкин, — деди ўша қиз яна.

— Ҳов ойимтилла, исминг нима эди? — деб сўрадим, қилаётган ишимдан бир оз тўхтаб.

— Шавқина.

— Ваҳ-ваҳ-эй, бунақанги гўзал исмни энди эшитишим, дугонангники-чи?

— Гули.

— Уникиям зўр экан, — деб мен яна эрмагимга берилдим.

— Бўлдими? — деди Шавқина.

— Нима бўлдими?

— Исмларимизни сўрадингиз, шу холосми? Сув топиб бериш чорасини қилмайсизми?

— Ҳозир аста-секин ҳаво совияпти. Демакки, намгарчилик бўлади. Осмонга қараб чуқур-чуқур нафас олсанг, чанқоғинг қонади.

У гурс этиб калласини ерга ташлади. Бир оздан кейин ҳиқиллаган овози эшитилди. Шундайям эътибор қилмай ишимни озгина давом этказдим-да, ўрнимдан турдим.

— Бўпти, сувсизликдан ўлиб қолманглар, мен у ёқ-бу ёқни қидириб кўраман, агар бирорта йиртқич, бўрими, шоқолми келиб қолса... Ҳа, бу ерларда айиқларам бор деб эшитгандим... Навбатда турасизлар-да, навбат охирлагунча етиб келсам керак, — дедим атайин уларни кўрқитиш учун.

— Тўхтанг, унда! — деди Гули кўзидаги ёшини тия олмай. — Ғажилгандан кўра сувсизликдан ўлганимиз маъкулроқ.

Тўхтамурод қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборди. Бирор дақиқалардан сўнг ўзига келиб:

— Гулихон, — деди овози базўр чиқиб, — шунинг эртасига ишонаяпсизми? Бу ерларни беш кўлдай яхши биламан. Бўри тугул, агар сичқон топсангиз мен сизга беш кетаман.

— Яхши, — дедим мен ҳам кулиб, — кўрамиз унда.

Биз кўнган ер буталар қалинлашган, ёнғоқлар ҳам пайдо бўла бошлаган жой бўлиб, Тўхтамуроднинг гапларига қараганда меники ҳақиқатга кўпроқ яқин эди. Айни шунақанги гадой топмас ерларни йиртқичлар макон қилишини яхши билардим. Ва уларнинг аксарияти тунда овга чиқишидан ҳам хабарим бор эди. Буни Тўхтамурод ҳам билишига шубҳам йўқ. Аммо у кўнглида айни дақиқада ненидир мўлжал қилди. Бу эса қочишдан ўзга нарса эмас эди. Қизиқ, легионерлар билан уришаётганимда унинг қочиб қолиши учун ниҳоятда катта имконият бор эди. Лекин у қочмади. Энди нимагадир шундай хаёлга бориб қолди. Албатта, у бу гапларни менга айтгани йўқ. Менинг ўзим шундай тахмин қилдим. Одатда, кутилмаганда қилган режаларим доим ўнгидан келган. Ҳозир ҳам худди шундай ҳолатда эдим.

Сўқмоқ йўлнинг чап томони озгина қиялик эди. Агар буталар оралаб озгина юрилса, бу ердагиларга кўринмай кетиш мумкин, бу эса уларнинг мен кетганимдан кейин нима билан шуғулланишини бемалол кўриш имконини берарди. Аммо бунақанги имкониятдан фойдаланмадим. Биринчидан, унчалик узоққа кетиб қолмайман. Иккинчидан, қайтиб келгунимча кўлларини ечишга улгурганлари билан қочиб қаёққа ҳам боришарди? Айниқса, анави иккита то-

моғи қақраб ётган қизни ётган жойидан қимирлатишнинг ўзи бўлмайди.

Буталар оралаб уч юз қадамча юрганимдан кейин кичкинагина булоққа кўзим тушиб қолди. Қувониб кетдим-да, тўйиб-тўйиб сув ичдим. Танамга қайтадан жон киргандай бўлди. Дарров ортимга қайтдим. Айтганимдай бўлибди. Асирлар ёнига бормасдан берироқдан кузатсам, Тўхтамурод зўр бериб қўлидаги арқонни ечишга уринаяпти. Эпини қилиши қийин эди. Бекорга овора бўлаётганди. Чунки Батинковдай одамнинг таълимини олган жосус боғлаган арқонни ечиш ҳар кимнинг ҳам қўлидан келавермайди. Айниқса, манавинга ўхшаганларнинг.

Атайлабдан буталарнинг шохларини қимирлатиб келаётганлигимни билдириб чиқдим. Бунгача Тўхтамурод типирчилашдан тинган эди.

Битта-битта ҳаммасининг ўринларидан туришига кўмаклашиб, уларни булоқча ёнига олиб бордим. Шунгачаям қиз шўрликлар камида уч мартадан йиқилишди.

Сувга тўйганларидан кейин асирлар бояги жойларида тунашни таклиф қилишди.

— Агар ялпайиб ётаверсак, бир ҳафтадаям етиб боролмаймиз, юриш керак, — дедим мен.

— Қорин очқаб кетди, — деди Элёр йиғламоқдан бери бўлиб.

— Ўлмайсан! — дедим унга ўқрайиб.

— Ўлсак ҳисобми? — дея гапга қўшилди Шавқина.

— Қани, олдимга тушларинг! — дедим мен уларнинг ҳаммасига бирма-бир ўқрайиб қарарканман.

Аслида, манзил яқин эди. Ўзимизнинг республикага ўтишимизга уч чақиримча қолганлиги харитада кўрсатилган, ундан кейин яна бир чақиримча юрилса, кичкинагина қишлоққа етиб бориларди. Лекин бунақанги қадамни санаб босиш билан бутун тунни ўтказиш мумкин эди.

Тун аста-секин этагини ёйди. Қаердадир бўри увиллади. Шавқина билан Гули қадамларини секинлатиб менинг ёним-да туриб олишди (уларнинг қўлларини бўшатган эдим).

— Бўри ёлғиз ўзи одамга ҳужум қилмайди, тўғрими, Тўхтамурод? — дедим мен.

У менга олақараш қилиб қўйди.

— Хабаринг йўқмиди? Ҳамма нарсани билардинг-ку. Ёки бўри билан итнинг овозини фарқлолмайсанми?

Ҳамма саволларим жавобсиз қолди. Тўхтамурод жавоб бергиси келмади. Нима ҳам десин? Аслида ҳам у ҳеч нарсани билмасди-да. Шунчаки мени узоқлатиб, қочишни мўлжал қилганди.

— Тўхтамурод, хаёлимга битта фикр келиб қолди. Биласанми, мен сени кўйиб юбормоқчиман. Ҳозир қўлларингни бўшатаман-да, орқанга бир тепаман. Шу билан тўрт томонинг қибла, кетаверасан хоҳлаган жойингга. Келишдикми?

— Бошқалар нима бўлса мен ҳам шу, — деди у нигоҳини ердан узмай.

— Боягина бошқаларсиз ўзинг қочмоқчи бўлгандинг-ку.

— Ёлғиз ўзим кетмасдим. Ҳаммани бирга олиб кетардим.

— Қаерга?

— Ишқилиб, сенинг қўлинг етмайдиган жойларга.

— Худонинг олдида экан-да.

— У ёққа боришимга ҳали анча бор.

— Менинг олдимдан кетардинг, кейин бўрилар галасига дуч келардинг. Ана шунда кетиб турибсан-да, осмонга учиб.

— Бўрилар ҳам мендан кўрқади, демоқчимисан?

— Кўрқмайди, лекин менда автомат бор-да. Битта-иккитасини отганимдан кейин қочиб қолишади. Худди сенинг тоққа қочган йигирмата биродарингдай.

— Бу ерларда кўп бўлганмисиз? — дея гапга аралашди Гули.

— Бўлмаганман-у, лекин биламан-да йиртқичларнинг одатини.

Қиз бирдан жимиб қолди. Менимча, унинг юраги орқага тортиб кетди-ёв. Шундан кейин бошқаларнинг ҳам нафаси ичидан чиқмай гоҳ-гоҳида атрофига олазарак боқиб кетаверди. Сезиб турибман, ҳамма ҳозир хаёл гирдобига шўнғиган эди. Албатта, айна пайтда ўйлари ваҳималидан ваҳимали. Шунча гапдан кейин бошқа нарса тўғрисида хаёл суриш мумкин ҳам эмасди. Биргина мен уларнинг бундай кетаётганидан хурсанд эдим. Чунки чарчоқ нималигини, қанча йўл босганлигини бутунлай эсларидан чиқа-

ришади. Демакки, «қорнимиз очқаб кетди», «чарчадик» деган гап-сўзлар бўлмайди.

Икки соатлардан мўлроқ вақт ўтганидан кейин ўзимизнинг республикага ўтиб олдик. Яна озгина юрсак, қишлоқ келади... “Тўхта... тўхта, — дея ўйлаб қолдим, — ҳозир булар билан бирга қишлоққа кириб борсам, у ердагилар нима дейди? Ваҳима кўтариб юборишмайдими? Яхшиси, шу яқин атрофда, бирорта қулайроқ жой чиққанидан кейин тўхтаймиз. Ўзим қишлоққа бориб бирорта егулик олиб келаман”.

Ниҳоят, шундай жой топилди. Ўнг томонимиз тоғ, қалин бутазор, чап томонимиз сойлик, шу томонда қаердадир шилдираб сув оқиб ётибди. Бироқ энди чанқоқ унутилган. Шундоғам ҳаво этни жунжиктирадиган даражада совиган эди.

— Бўлди, шу ерда дам оламиз, — дедим.

Шу гап оғзимдан чиқиши билан Элёр пиқиллаб йиғлашга тушди.

— Нима гап? — дея сўрадим унинг ёнига бориб.

— Туфлим оёғимни уриб ташлади, — деди у ёш боланикидай овозда.

— Шу пайтгача айтсанг ўлармидинг!

— Кўрқдим!

— Шу юрак билан ҳали кеккайиб юрибсанми? Боягина тилинг бурро эди-ку.

— ...

Биттама-битта ҳамманинг қўлини боғлаб чиқдим. Бу сафар, айниқса, Тўхтамуроднинг қўлларини шунчалик маҳкам боғладимки, кейин: “Буни қандай ечаман энди?” дея ўйладим ҳатто. Барини бир қатор қилиб ётқиздим. Фақат Шавқинадан ташқари.

— Мен-чи? — деди у ҳайрон бўлиб.

— Сиз, хоним, мен билан бирга кетасиз, — дедим бир оз киноя билан.

— Қаерга? — деди у. Бу сафар унинг овози қалтираб чиқди.

— Тоза ҳавода би-и-ир дам олиб келайлик.

— Узоққа борамизми?

— Дунёнинг нариги четига.

— Кўрқаман мен!
— Нимадан?
— Сиздан.
— Еб қўймайман, бошқалар қилган ишни қиламан.
— Шу атроф бўлмайдими?
— Одам кўп.
— Мен чарчаганман. Балки ҳозирча инсоф қиларсиз?
— Инсоф... Бизда инсоф нима қилсин? Анавилар, — дея Тўхтамуродни кўрсатдим, — ҳамма инсофни олиб қўйишган.

— Бир марта одамгарчилик қил, — деди Тўхтамурод.
— Одамгарчилик? Шу пайтгача нима қилиб келаяпман? Агар одамгарчилик қилмаганимда юрардинг нариги дунёда айшингни суриб.

Шу билан Тўхтамурод миқ этмай қолди. Албатта, бошқа пайт бўлганда яхшигина “сайраган” бўларди.

Йўлни битта қоя яшириб турган экан, биз деярли қишлоқнинг яқинига келиб қолибмиз. Лекин қишлоқ қоя ортда қолганидан кейин ҳам кўринмади. Чунки ҳаммаёқ қоронғи эди. Одамлар аллақачон иккинчи уйқуни ҳам уришаётган бўлишса керакки, бор-йўғи иккита чироқ нур таратиб турибди. Агар харита бўлмаганида бу ерда қишлоқ бор-йўқлигини сезмаган бўлар эдим.

Чироғи ёниқ биринчи жой магазин экан. Ўзи бир қарашда магазинга ҳам ўхшамайди. Кичкинагина томча, атрофида беш-олти дарахт. Фақат пештоқидаги хирагина ёзув бу иморатнинг («иморат» сал виқорлидай, зарур бўлиб қолганидан ишлатилди) магазин эканлигини билдириб турибди, холос. Чап томонида янаям кичикроқ қоровулхонаси бор экан, бориб туйнукдай келадиган дерзасини секин тақиллатдим. Лекин ҳеч ким жавоб бермади. Яна дерзани урдим, бу сафар қаттиқроқ.

— Ароқ йўқ, ухлагани қўясанларми-йўқми?! — деган уйқусираган асабий овоз келди ичкаридан.

— Зарур иш билан келувдик, — дедим мен бошқа гап тополмаганимдан.

«Чирқ» этди-ю, ичкарида чироқ ёнди, шундан кейин соқоллари ўсиб кетган қоровул дерзага бурнини теккизиб мўралаб қаради ва ичкаридан туриб:

— Кимсан? — деди. Энди унинг овози хириллаб чиқди.

— Биз саёҳатчилармиз, — дея қўлимни орқага чўзиб Шавқинани яқинроқ келишга ундадим.

Қоровул бир оз қараб турганидан кейин эшикни очиб ташқарига чиқди. Мен салом бериб, олдига бордим-да, саёҳатга келганимизни, олиб кетиши керак бўлган машина келмаганлигини, овқатимиз тугаб қолганлигини, шунга бирор егулик беришини илтимос қилдим. У бир менга, бир Шавқинага бошдан-оёқ разм солиб чиқди-да:

— Бизнинг қишлоқдан нарига мошина ўтолмайди-ку, — деди.

— Биз Тожикистон томондан келдик. Харитадаги энг яқин қишлоқ шу ерлиги кўрсатилган экан, йўлга чиққанзимизда ҳали куёш ботмаганди. Етиб келгунимизча ярим оқшом бўп кетди, — дея бирин-кетин ёлгонларни тўқиб ташладим. Зеро, бошқа иложим ҳам йўқ эди.

— Егуликни уйдан олиб бериб юборсам бўлади. Бу ерда ароқ бор... Ҳа, айтганча, “закуска”га деб икки “паличка” калбаса оп қўювдим. Бу ёққа киринглар-чи, — дея у бизни ўзининг кулбасига бошлади.

Ёруққа кирганимиздан кейин қоровул чол Шавқинани кўриб, бутунлай анқайиб қолди. Мен бир оз хижолат бўлган эсам-да, бу қилиқ жувонга ёқиб тушди шекилли, илжайиб-тиржайди. “Озгина туртиб юборса йиқилиб тушгудай бўлиб турибсан, тиржайишга бало борми?” деб хаёлимдан ўтказдим.

— Бир кепсизлар, озгина бўсяям меҳмон қилай, — деди чол нигоҳини Шавқинадан зўрға узиб.

— Шошиб тургандик, эртароқ бормасак...

Чол анчагина ўжар экан, мени гапиртиришга қўймади.

— Шунча чидашибди, яна ярим соат чидаса ҳеч нарса қилмайди, ўтиринглар, — деб иккита стулчани биз томонга суриб қўйди. Ўзи эса тезда ликопчага яримта колбасани тўғраб дастурхон устига нон қўйди.

— Хапа бўмайсизлар, келишларингни олдиндан билганимда бошқача тайёргарлик кўрган бўлардим, — деди сўнгра.

Мен атайлабдан берироққа ўтириб, Шавқинани унга яқинроққа ўтказиб қўйдим. “Чол бир яйрасин. Эртага қишлоқ-

нинг одамларига мақтаниб юради. Саёҳатчилар ярим тунда келди. Олифта жувон билан ёнма-ён ўтирдим, деб” — хаёлимдан шу ўй ўтди.

Ароқ ичимни куйдириб кетди. Бирдан тетиклашдим, руҳим енгиллашди. Шавқина ҳам бировдан ийманиб ўтирмади. Бир кўтаришда пиёлани оқ қилди. “Яшавор, ҳазрати Аъзамнинг маъшуқаси”, дея уни “мақтаб” кўйдим. Қоровул чол эса унинг ичишини кўриб, бақа бўлиб қолди. Кейин эса авжланди, юзига шодлик уфуриб келди. Ва яна пиёлаларни тўлдирди.

— Бўлди, ошқозонда ҳеч нарса йўқ, маст қилиб кўясиз, — дедим номигагина илжайиб.

— Эркак бир шиша ичсаям чидаши керак, ука, аялнинг олдида мени уялтириб қўйма, қани ол, — деди ва иккала кўзини лўқ қилиб Шавқинага тикилди.

Қиз ўлгур ҳам атайин қилгандай сипқориб юборди. Лекин газак қилмади. Худди профессионал ичувчилардай кафтини ҳидлаб қўйди. Бундан чол баттар яйради. Оғзидан боди кириб-шоди чиқиб, орада мени озгина камситиб ўтиб, “сайрай” кетди. Қарасам, Шавқинанинг кўзи сузилиб бораяпти. Чора кўрмасам аҳвол бошқача тус олиб кетиши шундоққина кўриниб қолди. Аслида, Шавқинани ишни эртароқ битириш учун бирга етаклаб чиқувдим.

Дарров чолни гипноз қилдим. Кейин унинг ёрдамида колбаса-ю биттагина нон топиб, дастурхон устига пул ташлаб, Шавқинани етаклаганча қоровулхонадан чиқдим. Манзил унчалик узоқ эмасди. Лекин елкамга Шавқинанинг осилиб олгани юришни анча қийинлаштириб юборди. Мен ҳам чарчаганман. Бирорта жой топиб маза қилиб ухлаш орзуимга айланган эди. Йўл-йўлакай, осилиб олгани етмагандай, у мени кучоқлаб, ўпишга ҳаракат қиларди. Аммо мен унинг Аъзамнинг қароргоҳида дугонасини нима қилганлигини кўрган эдим. Фижингандим. Бунақанги аёлга юзни ўптириш у ёқда турсин, ёнига яқинлашишга ҳам одам жирканади. Шу боисдан бир-икки марта силтаб ташладим. Лекин у бутунлай маст бўлиб қолганидан сезмади ҳам. Мендан ўзига хуш ёқадиган нарсани сўрашга ўтиб кетди. Шунда тинчителиш учун бир шапалоқ урдим. Жувон ўзини хафа бўлганга солди. Сўнг мени кўйиб юборди-да, чўк тушди.

— Мен шу ерда ётиб ухлайман, уйқум келаяпти, — деди нозланиб ва ўзини ерга ташлаб юборди.

— Падарингга лаънат, дардисар! — деб уни турғизмоқчи бўлиб қўлидан тортсам, қимирлай демайди.

Шунча қисқа вақт ичида ухлашга улгурибди. Ноилож қолганлигимдан кўтариб олдим.

Асирлар тарракдай қотиб қолишибди. Уларни уйғотиб ўтирмадим. Қаторига Шавқинани ҳам қўшиб, ўзим сал нарига бориб чўзилдим. Чарчоғу ароқ дарров кучини кўрсатди. Ва тезда ухлаб қолдим. Лекин хаёлимда тонг отмасидан туриш лозим, деган ўй маҳкам ўрнашган эди.

Этим жунжикиб уйғониб кетдим. Бу пайтда тонг энди-энди отмоқда эди. Атрофдаги буталар яққолроқ кўзга ташланиб қолган, онда-сонда битта-иккита чуғурчиқларнинг ҳам овозлари эшитиларди. Ҳаво тундагидан анча совуқ эди. Асирларга қарасам бутунлай қунишиб кетишибди. Ичим ачиди. Лекин кўмак бериш қўлимдан келмас эди.

— Подъём! — дедим уларнинг тепасига бориб.

Шавқинадан бошқа ҳаммаси аллақачон уйғониб бўлишган экан. Бунақанги совуқда ухлаб бўлармиди! Шавқина эса бошқаларга нисбатан ўта чарчаганлиги боис ҳамон ухлаётган эди. У менинг овозимдан уйғонмади ҳам. Шу боисдан туртишга тўғри келди.

Мен кечаси бориб келган қишлоқни анча-мунча катта бўлса керак, деб ўйлаган эдим. Ундай эмас экан. Санасангиз йигирматача ҳовли чиқади. Лекин дарахтларга мўл, сўлим маскан экан. Кўриб баҳри-дилинг очилади. Шу ерда қолиб, икки-уч кун маза қилиб дам олгинг келади. Айниқса, қишлоқнинг кунботар томонидан оқиб ўтаётган сувнинг шилдираши қулофингга шунақанги ёқимли эшитиладики, ўз-ўзидан кайфиятинг кўтарилади. Беихтиёр табиат шундай гўша яратганига таҳсин ўқиб юборасан. Мен қоровул чолни ўйладим. У гипноз ҳолатида уйқуга кетган эди. Бундай ҳолатда ухлаган одам, бошқаларга нисбатан кўпроқ дам олади. Унинг ҳали-ҳануз уйғонмаганлиги аниқ. Чошгоҳларда, шундаям магазинчининг ўзи келиб уйғотса ажаб эмас. Эҳгимол, бизни тушимда кўрдим, деб ўйлар. Нима бўлган тақдирдаям беғуборлиги шундоққина кўзидан кўри-

ниб турарди. Агар бошқа пайт бўлганда, уни ҳечам бундай ҳолга солмаган бўлардим...

Кўз қувониб, дил яйраб қишлоқни ортда қолдирдик. Шундаям бу гўзалликни орамизда кўра олганлардан кўролмаганлари кўпроқ бўлди, менимча. Чунки икки кунлик шерикларим ердан кўзларини узишмас, худди қадамларини санаб кетишаётганга ўхшар эди. Кўп ўтмай асфальт йўл ҳам бошланди. Бу пайтда қуёш уйғонган, ҳаво ҳам аста-секин қизий бошлаганди. Шерзод орқасига бир қараб қўйди-да:

— Мошина келаяпти, — деди атайлабдан мени эшитсин деб қаттиқроқ гапириб.

Ортимга ўгирилдим. Дарҳақиқат, анча нарида юк машинаси келаётган эди. Дарров асирларнинг қўлларидаги арқонларни ечдим, қизларга машинага қўл кўтаришларини тайинладим. Ҳаммасига жон кириб кетди. Машина тўхташга тўхтади-ю, лекин олиб кетишга бир оз тихирлик қилиб турди.

— Дугонам иккаламиз кабинада ўтириб кетамиз, сизни зериктирмаймиз, — деди Гули.

Унинг сеҳрли сўзлари ҳайдовчини эритди. Бизни кузовга, қизларни эса ёнига ўтқизди.

Марказ ўттиз километрча узоқликда экан. Тўғриси, бу масофани яёв босиб ўтгунча асирлар тугул менинг ҳам тинка-мадорим қуриб кетган бўларди. Марказга кириб боришимиз билан машина тўхтади.

Мен кабина томон энгашидим-да:

— Ҳайданг, ҳайдайверинг, — дедим.

— Мошинамдан айрилиб қолиш ниятим йўқ, — дея кўрслик билан жавоб қилди у.

Сакраб эшик пастадаги зинага тушдим-да, унга ўқрайганча буюрдим:

— Милисахонагача ҳайда, жиноятчиларни олиб кетаяпман, финг десанг буларнинг қаторига сен ҳам қўшиласан!

Шу гапнинг ўзи ҳайдовчига етиб ортди. Унинг кўзи олайиб кетди-да, “хўп, хўп”, деди бошини қимирлатиб. Асирлар эса гимирлаб қолишди. Айниқса, Тўхтамурод ён-атрофига аланглади. Кейин кузовнинг орқа томонига югурди. Аммо сакраб тушиб қолишга улгурмади. Орқасидан

бориб ушлаб қолдим-да, биқинига мушт туширдим. У бир марта “ҳиқ”, деди-ю, дарров ақли кирди.

Навбатчи милиционер гапларимни эшитиб, ҳайрон бўлди-да, елка қисди. Сўнг бошлиғига қўнғироқ қилиб, менинг гапларимни етказди. Бошлиқ нима деганлигини эшитмадим-у, лекин навбатчи милиционернинг бирданига ранги гезарди ва ўрнидан туриб кетди. Тўртга милиционерни бошлаб югуриб хонасидан чиқиб келган бошлиқ “шерикларим”ни тезда панжара ортига тиқишни буюрди. Менга эса:

— Собиржон, юринг, — деди ва ўзи олдинга тушиб йўл бошлади.

Хонасига кирганимиздан кейин мени муваффақият билан табриклаб қўлимни қисди-да:

— Лекин вазифани анча тез уддалабсиз, мен энг тез бажарсангиз яна икки кунлардан сўнг келасиз, деб ўйлаган эдим... Қани, бир бошдан ҳаммасини гапириб беринг-чи, нималар бўлди? — деди.

Лекин мен у ўйлаганчалик нималар содир бўлганлигини ипидан игнасигача гапирмадим. Табиийки, бошлиқ қониқмади. У ёқдан-бу ёқдан айлантриб сўраб кўрди. Аммо натижа чиқаролмади. Шу бўйи гапимиз узилди.

— Баҳодир билан институтда бирга ўқиганмиз, — деди у кейин ўзининг бегона эмаслигини билдириб қўйиш мақсадида. — Биргаликда нима ишлар қилмаганмиз. У тоза бола. Бировни шу пайтгача алдаганини билмайман... Ҳадемай ўзиям келиб қолади.

— Яхши, — дедим мен мамнун жилмайиб.

— Майли, — деди у, сўнгра қўлларини икки томонга ёзиб: — Сизни таърифлаганларича бор экан. Баҳодирга ҳавасим келаяпти. Энди ушлаб келган одамларингиз билан икки оғиздан гаплашайин, унгача ташқарида сигарет-пигарет чекиб турасиз, — деб қўшимча қилди.

Йўл бўйида талай муддат у ёқдан-бу ёққа бориб келиб юрдим. Бошим оғриди. Бир хаёл, кетворсамми, деб ўйладим. Тўғри-да, нима қиламан бу ерда, ҳамма иш битган бўлса, ҳали замон Баҳодир ака келиб асирларни олиб кетади. Элёр билан Шерзодни ўзи ота-онасига топширади. Ростданам, менинг умуман қиладиган ишим қолмабди.

Шундай ўйлар гирдобида энди кетишга чоғланган маҳалим ёнгинамга “ғийқ” этиб Баҳодир аканинг машинаси келиб тўхтади.

— Қойил! — деди у машинадан тушиб. — Уддалашингни билардим-у, лекин, рости, мени бунчалик лол қолдирасан, деб ўйламагандим!

Баҳодир ака билан кучоқлашиб кўришдик. Йўл бўйида у мендан ҳеч нарса сўрамади. Бошлиқнинг хонасига кирганимиздан сўнг касбдоши мени мақтаб тўлиб-тошиб гапирганда ҳам ортиқча гап-сўз қилмади. Фақатгина ўзимизнинг туманга қайтиб келганимиздан кейин (асирларнинг ҳаммасини область марказига олиб кетишди. Улардан Элёр билан Шерзодгина махсус машинада бизнинг ортимиздан келтирилди) ҳамма бўлган воқеаларни сўзлаб беришимни илтимос қилди. Бу сафар ҳеч нарса қолдирмадим. Оқизмай-томизмай гапириб бердим. Баҳодир ака ўйланиб қолди. Қўлидаги ручкасини ўйнатди. Оппоқ қоғозга тушуниксиз белгилар чизди.

— Буларнинг илдизи ҳақиқатан ҳам бақувватга ўхшайди. Лекин вақт-соати келганидан сўнг барибир қурийди, — деди ўйини ниҳоялаб бўлгач, сўнг столининг тортмасидан қоғозга ўроғлиқ бир нарса олди-да менга узатди.

— Нима бу? — дея сўрадим.

— Сенинг мукофотинг.

— Сиздан мукофот сўраганим йўғиди-ку.

— Сўрашинг шарт эмас. Аслида, бажарган ишинг бундан ҳам қимматроқ туради. Энди уйингга бор. Ўғилчанг ҳам кутиб қолгандир.

— Анави иккаловини нима қиласиз? — дея сўрадим Шерзод билан Элёрни назарда тутиб.

— Аввал яхшилаб сўроқ қилайлик, кейин вазиятга қараб иш тутамиз-да.

Мен ташқарига қушдай енгил тортиб чиқдим. Бўйнимдаги қарзни узгандай эдим. Уйга югуриб кетмоқчи бўлганимда мендан кейин бошқармадан чиқиб келган Баҳодир аканинг ҳайдовчиси олиб боришини айтди. Унамадим. Лекин у хўжайини қаттиқ тайинлаганлигини айтиб оёғини тираб туриб олди, ноилож рози бўлдим.

Барно хаёл суриб ҳовлини супураётган экан, мени кўрди-

ю, аввал анқайиб турди, сўнг ёнимга югуриб келиб бўйнимдан қучоқлаб олмоқчи бўлди, бироқ ортимдан кириб келган ҳайдовчини кўриб шаштидан қайтди. Ва салом бериш билангина чегараланиб қолди. Мен эса дарров Бахтиёрни, отамни сўрадим.

— Ўғлингизни ҳозир олиб чиқаман, — деди у жилмайиб ва уйга югуриб кириб кетди.

Бахтиёрнинг юз-кўзларидан ўпиб бағримга босдим.

— Уйда меҳмон бор, — деди Барно ўша табассумини мендан дариг тутмай.

— Ким? — дедим мен ҳайрон бўлиб.

— Билмадим, иккита ўрис киши.

Мен буткул таажжубда қолдим. Ва ҳовлига мен билан бирга кирган ҳайдовчини ҳам эсимдан чиқариб отам ўтирган уйга кирдим. Отам билан гаплашиб ўтирган мендан беш-олти ёш катта сап-сарик сочли иккита одам, мутлақо нотаниш эдилар. Улар мени кўришлари билан ўринларидан туриб кетишди. Сўрашиб бўлганимиздан кейин дастурхон гирдига айланишиб ўтирдик. Отам узоқ дуо қилганидан кейин деворда осиглиқ бир маромда чиқиллаётган соатга қараб:

— Сизлар гаплашиб турунлар, намоз пайти бўп қопти, мен намозимни ўқиб келайин, — деб ўрнидан турди.

Отам ташқарига чиқиб кетганидан кейин меҳмонлар ўзларини танитишди.

— Менинг исмим Андрей, — деди ёнимда ўтирган тўладан келган, мўйловли, овози дўрилдоқ киши рус тилида.

— Меники эса Саша, — деди унинг ёнида ўтирган, кўзларини тез-тез юмиб олаётган, келганимдан бери лабидаги табассумни йиғиштиролмай ўтиргани. — Сизни эса яхши таниймиз. Александр Петровичдан катта салом.

— Александр Петрович? — дедим мен бирдан чиройим очилиб. — Зўр-ку! Акамиз қалайлар?

Менинг сўроғимдан кейин иккисининг ҳам туси ўзгарди. “Наҳотки бирон нима бўлган бўлса?” деган хавотирдан юрагим орқага тортиб кетди.

— Қизи...

— Нима бўлди қизига? Тирикми, ишқилиб?!

— Тирикликка тирик, лекин... — дея чайналди Андрей.

— Нега бунча эзилдинг? Гапир! — деб бақриб юборибман унинг меҳмонлигига ҳам қарамасдан сенсираб.

Йигитлар бир-бирига қарашди. Уларнинг юзларида бирдан саросималик пайдо бўлди.

— Ўғирлаб кетишди... — деди Андрей.

— Тушунмадим...

— Икки кун бўлди, — дея гапни илиб кетди Саша, — эвазига пул сўрашаяпти. Беш миллион доллар. Топиб берилмаса ўлдиришармиш. Ҳозиргача ўғриларнинг ким эканликлари номаълум. Телефон ҳар хил жойлардан бўлаяпти. Александр Петрович сизни топиб келишимизни буюрди. Хуллас, сиздан бошқа ҳеч ким Машани қутқариб қололмайди. Чунки Александр Петровичда ҳали бунча пул йўқ.

— Қарда? Қандай жойда, ўзи, у?! — дедим мен асабийлашиб.

— Тахминий манзил бор. Лекин у ер Александр Петровичнинг қўли етмайдиган жой, — деди Саша.

— Мен боришим учун бир-икки кун ўйлаб кўришим керак.

— Вақт жудаям зиқ, тўрт кун муҳлат беришган. Икки куни ўтди. Яна икки кундан кейин... фойдаси бўлмайди... — дея гапга аралашди Андрей.

Мен қарсиллатиб хонтахтани муштладим.

— Ўзи ҳозиргина келдим. Ўшанақанги... Падарингга лаънатлар!

Бошимга оғриқ кирди. Устма-уст келаётган бу муаммолар ҳиқилдоғимга келган эди. Нима деяримни, нима қиларимни билмасдим. Қон кечиб келганим совимай туриб, иккинчиси бўй кўрсатиб турса, додингни кимга айтасан!

— Собир, — деб қолди бир маҳал эшикдан кириб келган отам, — сенга кўп ёрдам берган одам экан. Бошига ташвиш тушиб қопти, шундай пайтда ўзингни четга оласанми?

— Ота, безиб кетдим шунақанги ишлардан! Нимага мени тинч қўйишни ҳеч ким хоҳламайди? Мениям болам бор... Бир марта ёрдам берган бўлса шуни пеш қилиш керакми? Аллақачон узганман қарзимни!

— Собир, яхшики манавилар, — дея отам кўзи билан меҳмонларга имо қилди, айти чоғда улар умид билан отамга

термилиб туришарди, — гапларингни тушунмайди. Бўлмаса қаттиқ хафа бўлишарди. Яхшилаб танангга ўйлаб кўр. Сен кимларнингдир қўлида азобланаётган қизнинг ўрнига хотинингни қўйиб кўр.

Отамнинг гапларидан мен баттар тутақиб кетдим. Нега энди мен Машанинг ўрнига Барнони қўйиб кўришим керак? Ахир, улар бутунлай бошқа-бошқа дунё-ку... Тўғри, у ҳам Барнодай ўзини менга бахшида қилувди. Яхши кўриб қолувди. Керак бўлса ҳамма нарсага тайёр бўлганди мен учун... Лекин... лекин-пекинга бало борми? Барибир улар бошқа-бошқа... Александр Петрович менинг уйланганимни билмасмикин? Билмагани учун, қизимни яхши кўрса келиб қутқаради, деган умидда...

Фамгин ҳолда ўрнимдан туриб ташқарига чиқдим. Ҳовлида юрган Барно мени кўрди-ю, югургилаб ёнимга келди.

— Тинчликми, Собир ака?! — деди ҳаяжондан қалтираб.
— Ким экан улар, нимага келишибди?

— Бахтиёр қаерда? — дея сўрадим унинг саволига жавоб бермасдан.

— Уйда, ўйнаб ётибди.

— Бекор бир ўзини қолдирибсан, — деб мен Бахтиёр ўйнаётган хона томон юрдим.

Табиийки, Барно ҳали тузук-қуруқ кўришмаганди, ортимдан эргашиди.

Ўғлим билан хотинимни соғиниб кетган эканман, ҳар иккисини ҳам талай муддат қучоғимдан қўймадим. Барно эса ўзининг бир-биридан тотли ўпичлари билан мени сийлади. Кетганимга бор-йўғи уч кун бўлганди. Шу вақт қанчалик узоқ туйилиб кетди менга, агар Россияга кетадиган бўлсам, қандай чидайман буларсиз, ҳайронман.

— Барно, — дедим хотинимнинг сочларидан силаб, — мен яна сафарга кетаяпман.

У хўрсиниб қўйди. Эҳтимол, шу дамда менга текканидан пушаймон егандир. Тақдирдан нолиган бўлса ҳам ажаб эмас. Ўрнида бошқа бўлганда ҳам шундай қилар эдида. Аслида, менга ўхшаганлар уйланмай ўтса дурустроқ бўлармиди...

— Ўқишингиз тез тугадими? — дея сўраб қолди Барно.

Шундагина менинг хаёлимга кетар чоғимда уни ўқишга кетаяпман, деб алдаганим ёдимга тушди. Отамга ҳам шу гап айтилганди. Лекин у ўқишинг нима бўлди, деб бир оғиз ҳам сўрамади-ку. Кейинчалик менинг қаерга кетганимдан хабар топдимикин?

— Бунисиям шунга ўхшаш нарса, — дедим мен Барно берган саволга бошқа гап тополмай.

— Тез қайтасизми?

— Билмадим.

— Бошқа бормаисизми?

— Балки.

— Қийналаяпсизми?

— Сизларни соғинаман.

— Сиз кетсангиз менинг ҳам куним ўтмай қоляпти.

— Ҳаракат қиламан тез қайтишга.

— Собир ака.

— Нима?

— Бир хил пайтлари сизни тушунолмайман. Жуда тез ўзгариб қоласиз.

— Ҳали тушуниб оласан ҳаммасига.

— Биз бахтлимизми?

— Буни ўзингдан сўра.

— ...

— Иккиланаяпсанми? Бунинг учун мен айбдорман.

— Ҳечам унақамас, мен сизни севаман. Ўзимданам кўпроқ.

— Демак, бахтлимиз. Лекин мен озгина вақтга Россияга бориб келишим керак.

— Анавилар шунинг учун келишибдими?

— Ҳа.

— Фақат ўзингизга эҳтиёт бўлинг. Ўғлингиз иккаламиз сизни интизорлик билан кутамиз. Мен сизга ишонаман.

Висол дамлари шу билан тугади. Мен ташқарига чиқдим. Ундан кейин меҳмонлар ўтирган хонага кирдим. Уй ичидаги учала одамнинг ҳам кайфияти йўқ эди. Ҳаммаси хўмрайибгина ўтирарди. Иккала ўрис йигитни тушунса бўлади. Аммо отамга нима бўлди? Наҳотки жаҳаннам домига мени жўнатаётганини тушунмаётган бўлса? Ҳар доим уруш-жанжалдан қайтараётган одам, бугун...

— Собир, мен номардликни кўтаролмайман, — деди отам дастурхондан кўзини олмаган кўйи.

Унинг овози ўқинишга йўғрилиб чиқди. Менинг ичим эзилди.

— Бораман, ота, бораман... — дедим мен.

Сўнг бу гапларимни рус тилида ҳам такрорладим. Йигитларнинг кўзлари чарақлаб кетди. Юзларидаги хафақонлик бирпасда кўтарилиб, ўрнини табассум эгаллади.

— Бугун кечки рейсга самолётга билет гаплашиб кўйганмиз. Шу ердаги биродарлар ёрдам беришди, — деди Андрей.

Тавба, буларнинг ҳам биродарлари бор-а, фақат мен бечоранинг ўзи ёлғизманми, дейман?

Ҳамманинг чиройи очилганидан кейин у ёқ-бу ёқдан гаплашишга тушишди. Чой ҳам ичилди. Отам менга: “Анави дардисардан топиб кел”, деди. Отам назарда тутган ароқни, биздан икки уй нарида йўл ёқасига кичкинагина дўконча очиб олган Қаҳҳор аканикидан олиб келдим.

Икки соатлар чамаси вақт ўтганидан кейин йўлга тушдик. Барно йиғлади. Унга Бахтиёр ҳам қўшилди. Худди кўп нарсага ақли етадиган одамчадай. Отам эса хомуш ҳолда кузатди. Мен уйдагилар билан кўришгандай ҳам бўлмадим.

Самолётда кетиб борарканман, ўтган умримни яна бир маротаба ёдга олдим. Ачиндим ва ўз-ўзимга қасам ичдимки, “Бу охиргиси, шу ишни тугатаман-у, иккинчи маротаба, Александр Петрович у ёқда турсин, отам илтимос қилган тақдирдаям қилмайман”.

* * *

Александр Петровичнинг ўзи мени Москва аэропортида кутиб олди. Қучоқлади-ю, йиғлаб юборди. Ўтган вақт ичида унинг сочлари бутунлай оқариб кетибди. Озибди, юзидаги ажинлари кўпайибди. Қадди ҳам озгина букчайгандай туйилди менга.

— Келишингни билардим, — деди у кўзидаги ёшларини кафти билан артиб.

— Хафа бўлманг, ҳаммаси жойига тушиб кетади, — дедим унинг кўнглини кўтариш мақсадида.

— Ҳа, сен келдинг, энди жойига тушиши аниқ... Узр,

ўзимни тутиб туrolмадим. Ҳали саломлашмасдан дардимни тўкиб солаяпман. Худди гўдак отасига арз қилгандай.

— Унақа деманг. Биз ака-ука бўп кетганмиз-ку, сизнинг дардингиз менга ҳам тааллуқли.

— Раҳмат, машинага юр, — деб у мени етаклади.

Биз иккита қоп-қора “Мерседес” ёнига бордик. “Александр Петрович анча-мунча бақувватлашибди”, деган ўй ўтди хаёлимдан. Чунки мен собиқ СССРга бунақанги машиналар кириб келганлигини ҳали билмасдим. Шундай бир нарса миямга ўрнашиб қолган эдики, чиройли машиналар фақат чет элларда бўлади, деб ўйлардим. Шунинг ўзи менинг анча-мунча орқада қолиб кетганлигимдан далолат берарди.

— Мени бошқа бир жойга олиб бориб ташланг. Мутлақо сиздан узоқда юрайин. Кейин бирорта оддий машина беринг, — дедим Александр Петрович машинада қизни қандай қилиб ўғирлаб кетганликлари ҳақида гапириб бўлганидан кейин.

— Нега? — деди у ҳайрон бўлиб.

— Сиз билан бирга юрганлигимни ҳеч ким кўрмаслиги, билмаслиги керак. Сиз телефон қилганлардан яна озгина муҳлат сўранг. Ҳеч қурса ярим кун. Мен унгача “объект”ни назоратдан ўтказиб қўйишим керак.

— Ҳаммаси сен айтгандай бўлади, — деди Александр Петрович бир оз ўйланиб турганидан кейин.

Иккала машина олдинма-кейин тўхтади.

— Ванька, — деди машина эшигини очган Александр Петрович.

Орқа машинадан тушиб қараб турган йигит югуриб унинг ёнига келди.

— Ўрмондаги, анави чала қурилган дачага Собирни олиб борасан. Кейин машина олиб бориб бер, “Жигули”, янгисидан бўлсин, — деди.

Сўнгра менга қараб қўйди. “Қалай, бўладими?” қабилида.

Мен бош бармоғимни тепага кўтариб, “Окэй”, дедим.

Шу билан Александр Петрович билан вақтинчалик ажрашдик.

Унинг дачаси ўрмоннинг қоқ ўртасида экан. Ўзи айтга-

нидай, бир томони тўлиқ битган, иккинчи томонига гишт терилган-у, лекин усти ёпилмаган эди. Ёмғиру қор остида қолаверганидан терилган гиштнинг устки қисми ивиб, уваланиб қолибди.

— Қачон одам келган бу ерга охирги марта? — деб сўрадим Ванькадан.

— Тўғриси, билмайман.

— Бўпти, сен боравер, ўзим жойлашиб оламан, — деб машинадан тушдим-да, сумкамни кўтариб ярим вайрона иморат томон кетдим.

Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, ярим соатдан мўлроқ жой қидирдим. Одам ётиши, дам олиши мумкин бўлган ернинг ўзи йўқ эди бу ерда. Жаҳлим чиқди. “Александр Петрович мени ким деб ўйлапти! Бу ерда фақат ҳайвонларгина тунаши мумкин-ку”, дея хаёлимдан ўтказдим. Сал кўздан панароқ бир жой топиб, сумкамни қўйдим-да, қуруқ шохшабба ахтариб ташқарига чиқиб кетдим.

То мен ўзимга қулайроқ қапа қурғунимча Ванька қайтиб келди. Уни кўрганимдан кейин бояги аламиним бўғзимдан отилиб чиқди.

— «Бомж»лар ҳам бу ерга нисбатан қулайроқ жойда яшашади, мени одаммас, деб ҳисобладингларми?! — дедим жаҳл билан.

— Бошқа жойни...

— Бўлди, керакмас энди ҳеч нарса, кетавер. Александр Петровичга жуда-а қулай жойлашганлигимни етказиб қўй! — дея чайлага кетаётган эдим, орқа томонимдан қиз боланинг қикирлаб кулгани эшитилди.

Ҳайрон бўлиб тўхтадим-да, ортимга ўгирилаб қарасам, Ванянинг машинасидан қип-қизил калта юбка кийган, кўкраги кенг очиқ кофтасидан икки сийнанинг ярми кўришиб кўзнинг “жонини” суғуриб оладиган, оёқлари узун, сап-сарик сочили орқасига ёйиб ташлаб олган қиз тушиб мен томонга нозланиб кела бошлади.

— Сизга ким керак, хоним? — дедим хунобим ошиб.

— Айнан сиз, — деди қиз баттар нозланиб.

“Маша йўқолмаган. Александр Петрович менинг бошқасига уйланганимни эшитиб, жаҳли чиққанидан шу йўл

билан ўч олмоқчи”, деган ўй яшин тезлигида хаёлимдан ўтди.

— Йўқол! — дея унга қараб бақирдим.

Худди шу маҳал менга аталган машинани миниб келган йигит билан Ваня ўзлари ўтирган машинага газ бериб орқага катта тезликда қайтиб кетишди.

— Ҳов, итдан тарқаганлар! — деб ерда синиб ётган таёқ бўлагини олдим-да, уларнинг ортидан отдим. Йўқ, таёғим етиб бормади. Улар жуфтакни ростлаб қолишга улгуришди.

— Сенга пишириб қўйибдими бу ерда! — дея бақирдим қизга ғазаб билан.

— Менга сизни зериктирмаслик топширилган, — деди у майин товушда.

— Ким айтди мени зерикиб қолди, деб? Ҳали жойлашишга ҳам улгурганим йўқ-ку. Қани, ортингга бурил-да, келган жойингга қараб жўна!

— Қўрқаман, бу ердан энди чиқиб кетолмайман, — деди у ранги гезариб.

— Мен билан қолишга қўрқмайсанми?

— Йўқ, — дея тиржайди у.

— Бунчалик хунуксан, тузукроғи қуриб кетганмиди? — дедим мен атай уни камситиб.

Ваҳоланки, гўзалликда тенги йўқ эди унинг. Аммо ҳозир бунақанги гўзалнинг менга мутлақо кераги йўқ эди.

— Хунукманми? — деди у бошини эгиб.

— Ҳа, бундан баттари бўлмайди. Қораялоқ ҳам сенинг олдингга чиройлироқ, — деб машинанинг олдига бордим ва юкхонасини очдим.

У ерда турли-туман егуликлар билан бирга битта автомат ва иккита тўппонча ўқлари билан турарди. “Ҳартугул шунга қолганида адашишмабди”, дея пичирладим.

Юкнинг ҳаммасини ўзим қурган чайланинг ёнига олиб бориб қўйдим, сўнгра машинанинг орқа ўриндиғини ечиб олиб, уни ҳам “уй”га киргиздим. Ва устига чўзилдим. Бир оз кўзимни юмиб ётдим. Шу маҳал юзимга бир нарса тегавериб гашимни келтира бошлади. Бу хушбўй атир ҳиди келиб турган анави қизнинг сочи эди. Билсам-да, бир оз индамай ётдим. Индамасам қиз энди юзимни нозик бар-

моқлари билан силашга тушиб кетди. Бирдан унинг билан қаттиқ сиқиб ушлаб олдим. Қиз қўрққанидан бақириб юборди.

— Нима қилаяпсан? — дедим ўрнимдан туриб ўтирарканман.

— Мен... мен... ҳалиги... — дея довдирашга тушди қиз.

— Ажалингдан беш кун бурун ўлишни истамасанг ёнимга яқинлашма, тушундингми? — дедим паст, аммо қаҳрли овозда.

У “хўп”, дегандек бош силкиди. Шундан кейин унинг қўлини қўйиб юбордим-да, сумкамни титкилаб, Александр Петрович берган дафтарни олдим. Ва яна қайта жойимга чўзилиб уни варақладим. Машани Волга дарёсининг бўйидаги, бизнинг тилда айтадиган бўлсак, чайлага яшириб қўйишгани ҳамда у ернинг уч томони сув билан ўралгани ва қуруқлик томонидан биттагина йўл олиб бориши дафтарда ёзилган экан. Қаламда харитаси ҳам чизилган. Буларни кўриб тутақиб кетдим. Сўқиндим. Москва қаердаю, Волга дарёси қаерда? Ўрнимдан сакраб тургандим, икки қадамча нарида хаёл суриб ўтирган қиз чўчиб тушди.

— Ҳамма нарсани машинага орт, кетамиз, — дедим-да, ўзим машина ўриндиғини кўтариб олдим.

Машинада ярим соатча юрганимиздан кейин ўрмон ичидан чиқдик. Бу пайтда кўёш энди-энди уфққа ёнбошлай бошлаганди. Газни қаттиқроқ босдим, машина тезлашди, деразани очиб қўйганим боис совуқ ҳаво салонга кириб, этимни жунжиктира бошлади. Ойна орқали қарасам орқа ўриндиқда ўтирган қиз қунишиб кетибди. Уни кўриб янада тезликни оширдим. Қиз энди рostaкамига қалтирашга тушди. Бечора шунчалик мендан кўрқиб қолибдики, ҳатто гапиришга тили бормаяпти.

— Совуқми? — дедим киноя билан.

— Ҳа-а, — деди ияги такиллаб.

— Қалинроқ кийинмаганингдан кейин бундан баттар бўл!

— Мен сизни иситиб қўядими, деб ўйлагандим.

— Чучварани хом санаганингни энди тушунаяпсанми? — десам-да, қизга ичим ачиганидан машина ойнасини кўтариб печкани ёқдим.

Бир оздан кейин ойнадан қизни тагин кузатдим. У энди бутунлай ястаниб олган эди.

— Исминг нима? — дея сўрадим.

— Наташа, — жавоб қилди у.

— Қаерликсан?

— Новосибирскдан.

— Бу ерларда нима қилиб юрибсан?

— Ўқишга келгандим. Александр Петровичнинг йигитларидан бирининг қўлига тушиб қолдим. Тўғрироғи, Артурни севгандим. У билан дискотекада танишгандик. Унинг мафиозларга алоқаси борлигидан хабарим йўғиди-да.

— Хабаринг бўлганида севмасмидинг?

— Барибир севардим. У ёқимтой йигит эди.

— Нега «эди»?

— Икки ой бўлди, ўлдириб кетишди...

— Дарров уни унутиб, тўғри келган билан ётиб юрибсанми?

— Жа, унчаликмас. Чиройли бўлганим учун сенга ўхшаган меҳмонларгагина тортиқ қилишади.

— Ким, Александр Петровичми?

— Билмадим, уни ҳали кўрганимча йўқ. Менимча, у бунақанги буйруқларни бермаса керак. Йигитларига зериктирманглар деса, улар ўша одамни қиз билан таъминлаш зарур деб тушунишса керак-да.

— Мен сени ўша йигитларнинг чангалидан қутқарсам, яна ўқишга кириб тинчгина яшайверасанми?

— Йўқ. Шу ҳаётга ўрганиб қолдим. Куним ўтмай қолади. Ўқишга киришга эса энди миямда ҳеч нарса йўқ. Ҳаммаси ҳавога учиб кетди...

— Тушунарли, — дедим мен ва бошқа савол бермадим. “Шу қизгаям қийин”, дея хаёлимдан ўтказдим.

— Сизнинг хотинингиз борми? — дея сўраб қолди у бир маҳал.

— Бор. Уни қаттиқ яхши кўраман, — дедим мен унинг кейинги саволига ҳожат қолдирмай.

— Буниси кўриниб турибди. Лекин сизнинг қандай қилиб бировни севишингиз мумкинлигига сира ақлим етмаяпти. Роса тошбағирсиз-ку.

Менинг кулгим қистади. Лекин буни билдирмадим ва ўзимни ҳайрон қолган кўрсатиб:

— Нега? — дея сўрадим.

— Шундоққина кўриниб турибди.

— Бўлса бордир. Шаҳаргача ҳали кўпми? — дедим гап мавзусини бошқа томонга буриш мақсадида.

— Қирқ километрча келади.

Шу билан гапга нуқта қўйилди. Мен хаёлимни жамлаб Александр Петрович билан бўладиган учрашувга тайёргарлик кўра бошладим. Бунақанги аҳмоқона иш учун уни яниб олиш ниятим ҳам йўқ эмасди. У ёқда мени шошириб оилам билан бир кун бўлишимга ҳам қўймасдан олиб келишади-да, бу ерда бунақанги қилиқ кўрсатиб туришса, алам қилади-да одамга, яна қаердаги қиз билан кунимни кўнгилхушликда ўтказсам. Илгари бу менга янгилик эди, қизиқ эди. Лекин энди у давр ўтди. Барнога хиёнат қилиш ниятим йўқ...

Очиғи, бўйнимга теккан иссиқ қўлдан чўчиб тушдим ва бирдан ойна орқали ортимга қарасам, Наташа кўксини очганича эҳтирос билан қўллариму елкаларимни силаяпти.

— Нима қилаяпсан? — дедим энсам қотиб.

— Машинада шуғулланишни хуш кўраман, — деди у илжайиб ва энди кучоқлашга тушди.

— Ўзингни босмасанг, мана шу ерда тушириб қолдираман, — дедим мен ортиқча асабийлашмай.

— Уф-ф, — дея у ўзини ўриндиққа ташлади. Ва аразлаб ойнага қараб олди.

Ўн беш дақиқалардан кейин шаҳарга кириб келдик. Биринчи телефон будкасига кўзим тушиши билан машинага тормоз бердим.

— Ишламайди, — деди Наташа, энди машина эшигини очаётган эдим. — Яхшиси, бирорта кафедан телефон қил.

Ноилож машинани яна жойидан қўзгатдим. Кўп юрмадик. Чамаси беш юз метрлардан кейин ресторан чиқди. Наташа кулди. Кулгиси тушунарсиз эди. Шу боисдан ҳам унга ўгирилиб қарадим.

— Бу ерга кирсанг, — деди у қарашимнинг мазмунини ўзича уқиб, — тирик чиқмайсан. Бандитларнинг уяси. Александр Петровичнинг ҳам қўли етмайди бу ерга.

— Ҳартугул жасадим чиқаркан-ку. Сен мошинада ўтириб тур. У ёғи бир гап бўлар.

Ресторан эшиги ёнида иккита мастга тўқнашиб кетишимга сал қолди. Улар ичкаридан бир-бирини суяб чиқишаётган экан. Менга кўзлари тушганидан кейин:

— Кўзингга қарасанг ўласанми, ит! — дея бўкирди сал ўзини биладигани.

Бу гап бирдан менинг асабимга тегиб кетди. Жон жойига ўхшатиб иккита мушт туширай дедим-у, бироқ ўзимни босдим. Чунки улар нима деяётгани ҳам у ёқда турсин, юриб кетаётганлигини билмасди. Шундай одамсифат махлуқлар мени кўриб қолганини қаранг.

Ичкарига кирсам, ҳаммаёқ тутун. Нафас олишга одам қийналади. Хўрандалар тўда-тўда бўлиб ичишаяпти. Қийчув авжига чиққан, ким нима деяётганлигини билмайди. Хуллас, ҳамма ўзи билан ўзи овора. Индамай уларнинг ёнларидан ўтдим-да, тўғри буфетга яқинлашдим.

— О-о-о, янги мижоз! — дея бўкирди орқа томонимдан кимдир дўрилдоқ овоз-да.

Аммо мен ўгирилиб ҳам қарамасдан йўлимда давом этдим. Сотувчи ҳар тугул пича одамшаванда экан. Дарров телефонни узатди. Александр Петрович билан қисқагина гаплашдик. Мен зудлик билан кўришишимиз зарурлигини айтдим. У турган жойимни сўради. Айтишим билан: “Тез у ердан чиқиб кет, йигитлар етиб боришади!” деди. Аммо мен тез чиқиб кетишга улгурмадим. Кўринишидан қоқ суяк, арвоҳга ўхшайдиган бир нусха келиб:

— Сен мендан сигарета қарзсан, — деди чайқалиб.

— Қанақасига? — дедим ҳайрон бўлиб.

— Кирганинг учун. Энди бир блок қарзсан, гапимни қайтарганинг учун.

— Тошингни тер! — дея четга суриб ўтиб кетаётсам, у оёғимни чалишга уринаяпти.

Бурилдим-у, башарасига чунонам тепдимки, буфетдаги оппоқ қўйлакли сотувчининг олдига тушиб типирчилаб қолди. Шундан кейин чамамда қиёмат қўпди. Турли томондан идиш-товоқлар, стуллар учиб кела бошладики, чап беравериб чарчаб кетдим. Энди ёнимдаги тўппончани олиб шифтга ўқ узмоқчи бўлганимда, тош кўтарувчиларга ўхшай-

диган, башаралари ғазабнинг зўридан гижим бўп кетган иккитаси махлуқларга ўхшаб яқинлаша бошлади. Ҳар хил нарсалар улоқтирилиши тўхтади. «Начора, пешонамда яна битта олишув бор экан. Иложим қанча», дея ишга киришдим. Барзангилардан бири пўкки экан, қорнига туфлимнинг учи тегиши билан ерга қулади. Лекин иккинчиси башарасига теккан муштга парво ҳам қилмади. Ҳатто бу унга хуш ёққандай иржайди. Қўли билан имлаб яна уришга даъват қилди. Агар унинг жон жойига урмасам, йиқитишим қийин бўлишини тезда илғадим ва ўзимни ерга ўтираётган кўрсатиб, оёғим билан чотига зарба бердим. Барзанги, чамамда, буни кутмаганди. Икки қўли билан нозик жойини ушлаганча энкайиб қолди. Менга эса яна буюмлар улоқтириш бошланиб кетди. Нималигини билмадим-у, лекин тарелкага ўхшаш бир нарса пешонамга тегиб чил-чил синди. Қоним қайнаб кетди. Бунисига чидолмадим. Икки марта сальто қилиб ўтиб, биринчи дуч келганини аямасдан тепдим, яна биттаси мени уришга чоғланганида қўлини ушлаб орқасига қайириб синдирдим. Шундан кейин улар тумтарақай қочишга тушиб кетишди.

— Уришмайсанларми, тўхталаринг! — дея бақирдим уларнинг ортидан. Аммо улар менинг гапларимни эшитиш аҳволида эмасдилар.

Машинага келиб ўтиришим билан Наташа:

— Нима бўлди? — деди кўзлари каттариб ва пешонамга кафтини босмоқчи бўлди.

— Тегинма! — дея қўлини силтаб ташладим.

— Қон оқаяпти.

Чўнтагимдан дастрўмолимни олиб пешонамга босдим. Рўмолча бирпасда қип-қизил бўлди. Боғламаса тўхтайдиганга ўхшамайди. Сал нарироққа бориб боғлайман, деган ўйда машинани юрғаздим. Ҳали юз метрча ҳам юрмасимдан, Александр Петровичнинг учта қоп-қора “Мерседес” машинаси катта тезликда келиб, ёнгинамизга тўхтади. Машиналардан қуролланган йигитлар билан бирга Александр Петровичнинг ўзи ҳам сақраб тушиб келди.

— Тинчликми, нима бўлди?! — дея сўради у эшикни очишим билан.

— Буни сиздан сўраш керак! — дедим мен жаҳл билан.

— Ҳаммаси жойига тушади, юр, нариги машинага, — деди ва мени “Мерс”ларидан бири томон бошлади.

— Мен сизга мутлақо тушунолмадим, — дедим машина йўлга тушганидан кейин Александр Петровичга, — Машани Волганинг бўйида сақлашаётган бўлишса, вақт кам бўлса, мен Москвада нима қиламан? Ундан кейин қаердаги фоҳишани юборибсиз. Сизга қизингиз керакми? Ёки синамоққа чақирдингизми мени?!

Александр Петрович қўлини елкамга қўйди-да, чуқур нафас олди. Ва секин гап бошлади.

— Йигитлар сенинг сафардан қайтишинг билан бу ёққа йўлга чиққанингни айтишганди. Озгина дам олсин, ҳали икки кун вақт бор, деб ўйловдим, — деди.

— Волгага етиб олишимга икки кун вақт кетади-ку.

— У ёғидан хавотир олма. Уч соатда етказиб қўямиз вертолётда.

— Вертолёти бор одам беш миллион тополмай қолдими? — дедим мен кесатиб.

— Ўзимникимас-да. Майли, ҳаммасини кейин гапириб бераман. Ҳозироқ йўлга тушмоқчимисан?

— Ҳа.

Александр Петрович кичкинагина қўл телефони олиб рақам терди. Мен ҳали бунақанги телефонни кўрмагандим. Ажабландим. Лекин унга сездирмадим.

— Семён Аркаевич, — деди Александр Петрович юзига табассум югуриб, — соғлиқларингизни яна бир марта сўрашга ижозат берсангиз.

Гаплашадиган одами қандай жавоб қилганини эшитмадим. Александр Петрович эса қаҳ-қаҳ отиб кулди. Шундан билдимки, гаплашаётган одами латифага ўхшаш бир нарса деган. Кулгидан зўрға ўзини тўхтатиб олган Александр Петрович Семён Аркаевич деганларининг яна бир-иккита гапларини эшитганидан кейин мақсадга кўчиб, транспортни икки соат ичида тайёрлаб беришни илтимос қилди. У томондан розилик билдирилди, шекилли, менга қараб жилмайиб қўйди.

Александр Петрович бошқа уйга кўчиб ўтибди. Буниси аввалгисига нисбатан анча виқорли, ҳашаматли, безаклари бошқача, ранги кўзни оладиган, яна чўмилиш ҳавзаларига-

ча бор. Машиналару иморатни кўрганимдан кейин Александр Петровичнинг пулим йўқ, деб нолиганига кўпам ишонгим келмай қолди. Лекин нима бўлган тақдирдаям Машани қутқаришим керак эди. Отасининг бойваччалиги, ўзининг мен билан яқинлик қилгани учун эмас, балки кўнглимдаги бурч сабаб. Нимага шундайлигига ўзимнинг ҳам ақлим етмасди.

Турли-туман ноз неъматлару егулик-ичимликлар билан тўлган стол атрофида ўтирарканмиз:

— Икки дақиқага ҳамма нарсани унутайлик, — деб қолди Александр Петрович.

— Шундай-ку-я, лекин муаммо бартараф бўлмагунча одамнинг бошида айланаверади-да, — дедим мен бир оз юмшаганимни билдириш мақсадида жилмайиб.

— Тўғри, — деди ҳамсухбатим ва ароқлардан бирини очиб иккита қадаҳга тўлатиб қўйди-да, биттасини менга узатиб, ўзиникини индамасдан ичиб юборди. Унинг орқасидан мен ҳам худди шундай қилдим.

— Уйланиб, тўйга айтмабсанам, — деди Александр Петрович газакни иштаҳа билан чайнаб.

— Тўсатдан бўп қолди. Хабар беришга улгурмадим ҳам, — дея жавоб қилдим бошқа сабаб тополмай.

— Бахтлимисан?

— Уйда кам бўлаяпман.

— Бундан ташвишга тушма, эркакларнинг ҳаммаси шундай... Ҳа, сир бўлмаса, қаерда сафарда бўлдинг?

— Буни айтишга ҳожат бўлмаса керак, лекин, майли, айта қолай. Қандайдир гуруҳлар пайдо бўлибди. Динни ниқоб қилиб, ҳукуматни ўзгартиришмоқчи экан. Шуларнинг орасига иккита шогирдим адашиб кириб қолибди. Ўшаларни қайтариб олиб келдим. Қон тўкилди. Бошқа илож ҳам йўқ эди...

— Тушунарли, — деди Александр Петрович бошини сарак-сарак қилиб. — Сен уларни ким бошқараётганлигини биласанми?

— Хабарим йўқ.

— Бин Лоден исмли миллионер одам. Асли Саудия Арабистонидан. Бир пайтлар СССРга қарши курашган. Афғонистонда. Уни Америка тайёрлаган. Энди эса бошқаролмай

қолди. Ўзларига душман бўлди. Қолгани сен билан менинг ишим эмас, сиёсат. Мен ёқтирмайдиган, ёнига ҳам йўламайдиган сиёсат. Мана шунақанги гап... Бу ердан қайтганиндан кейин нима қилмоқчисан?

— Аввал қайтайин. Қолгани бир гап бўлар.

Шу пайт Александр Петровичнинг стол устига қўйиб қўйган телефони жиринглади. У шошилмасдан телефон тугмасини босиб, қулоғига тутди. Унинг гапларидан Семён Аркаевич кўнғироқ қилаётганлигини билиб олдим.

— Вертолёт ҳозир тайёр экан. Кейин кеч бўларкан, шошилмасак бўлмайди, — деди Александр Петрович телефонни ўчириб.

Шаҳардан ташқарига чиққач ҳам ярим соатлар чамаси юрганимиздан сўнг, ўрмон четидаги кенг ялангликда турган ҳарбий вертолёт кўринди. Бутун бошли ялангликда унинг сўппайиб туриши галати туйиларкан. Иккинчи томондан шамол тегирмонини ҳам эслатиб юборади. Балки бошқаларга бошқача туйилиши мумкин, лекин менга шундай кўринди.

— Уч соатда манзилга етасан, мана булар сенга асқотади, — дея Александр Петрович каттагина сумка берди.

Ичини очиб кўрсам, яна тўппонча, автомат...

— Мен учиб кетганимдан кейин ортимдан бирорта қизни ҳам юборарсиз, — дедим кулиб.

— Нималар деяпсан? — деди ҳайрон бўлиб у.

— Олдинги сафар шундай қилдингиз-ку.

У юзини ойна томонга ўгирди. Демакки, гапим ёқмади. Хафа бўлди. Эҳтимол, “битта гапни ҳадеб чайнайверасанми?” дея ичида мени яниб қўйгандир.

— Ҳазиллашдим. Шунақанги қалтис ишга кетаётганида одамнинг ҳазиллашгиси келиб қоларкан, хафа қилиб қўйган бўлсам узр, — деб энди мен унинг елкасига қўлимни қўйдим.

Шу билан орадаги ҳафалик зумда йўқолди.

Биз вертолётга яқинлашишимиз билан унинг тепасидаги парраги айланишга тушди. Худди биз ҳали етиб бормасимиздан учишга чоғланаётгандай эди. Умримда бирор марта бўлсин бундай ҳаво транспортида учмагандим. Шу боисдан унга чиқиш бир оз қизиқ туйилди.

Мен навбатдаги жанггоҳим томон вертолётда шитоб билан учиб борар эканман, юрагим ғалати ўйнади. Ҳеч бунақанги бўлмаган эди. Худди охирги сафарга кетаётгандай сеза бошладим ўзимни. Хаёлимдан ўғлимнинг ширин кулгилари, Барнонинг мафтункор жилмайиши, отамнинг ўйчан жиддий қиёфаси бирма-бир ўтди. Ичикдим. Вертолётдан сакраб тушиб қолгим келди. Аммо энди бунинг иложи йўқ эди...

Маҳзун аҳволда ярим соатдан зиёдроқ ўтирдим. Ҳаво машинасининг вариллаган овози ҳатто қулоғимга эшитилмасди. Ўйларим кирмаган кўча қолмади, ҳисоб. Бир маҳал учувчилардан бири мени туртиб, банкали пиво узатди ва бош бармоғини юқорига кўтариб, “зўр” ишорасини қилди. Мен жилмайиб бошимни қимирлатиб, унинг ишорасини тасдиқлаб қўйдим. Фарбий Германияда Анна билан бирга кўп бора бунақа матоҳнинг мазасини татиб кўрган-дим. Ўзимиздаги, сотувчилар ибораси билан айтганда, “тозаси”дан мазаси деярли фарқ қилмасди.

Шу бир дона пиво сабаб учувчилар билан гапимиз чиқишиб кетди. Улар менга учиб ўтаётган жойимиз ҳақида тинмай гапириб кетишди. Маълумотларнинг кўплигидан, бу ерларга анча-мунча сафар уюштирилганлигини билдим.

Табиий ўрмон билан одам қўли яратган ўрмоннинг фарқига бориш учун Россия-ю Европага сафарга чиқиш керак экан. Мен вертолёт ерга жуда яқин қолганида сакраб тушдим-у, дастлабки дарахтларга дуч келганимда хаёлимдан шу нарса ўтди. Палапартиш ўсиб ётган оқ қайин ва игна баргли дарахтларни оралаб ўтиш осон эмасди. Шундай пайт: “Қатор-қатор қилиб экишнинг иложи йўқмикин?”, дея ўйлайсан. Аммо шунча кенг майдонга ўйлаганингдай қилиб экишнинг ўзи бўлмаслигини англаб, афсусланиб ҳам қўясан. Тарвақайлаб ўсиб ётган дарахтлар орасидан ўтаётиб ёнимдаги ўткир пичоқни ишлатишга тўғри келди. Чунки баъзи шох-шаббалар шунчалик йўлимни тўсиб қўйган эдики, уларни кесиб ташлашга мажбур эдим. Ва бу иш, табиийки, вақтимни олиб мени баттар жиғибийрон қиларди. Шу аҳволда бир оз юрганимдан кейин сийрак дарахтзорга дуч келдим ва пешонамдаги терни артиб чуқур нафас олдим. Менга берилган маълумотга қараганда, ман-

зилгача камида йигирма чақирим бор эди. Масофа анчагина, ҳали бемалол унча-мунча нарсага эътибор қилмасдан кетаверсам бўларди. Аммо бу кейинчалик зийракликни бутунлай йўқотиб қўйиш билан баробар эди. Шу боисдан босадиган ҳар бир қадамимдан олдин бор дарахт, оёқ остидаги майда-чуйда хас-чўплар, ўт-ўланларнинг ҳаммасига диққатимни қаратиб бордим. Ўша лаҳзада мени битта дон чўқиб, етмиш марта аланглайдиган чумчүққа менгзаш мумкин эди. Бу ҳолат менинг вақтимни янаям кўпроқ олар, юришимни қийинлаштираверарди. Аста-секинлик билан қоронғи тушаётганлиги кейинчалик дарахт шохларига қараб юришимга мажбур этарди. Шундай бир оғир аҳволда ўн чақиримлар чамаси юрганимдан сўнг кўзим дарахт шохида милтираб турган шуълага тушиб қолди. Дарров ўзимни ерга ташладим-да, синчиклаб назар солдим. Адашишим мумкинмасди, кўриб турганим кичкинагина видеокамера эди. Тайёргарликдан ўтаётган маҳалим бунақанги митти камералар тўғрисида кўп маълумот олгандик. Эҳтимол, ўша лаҳзада бу матоҳ мени “сезиб” улгургандир. Лекин айна пайтда манзилнинг яқинлигини ҳам билдириб қўйди. Камерани айланиб ўтиш учун аввал орқага, кейин ёнга юрдим. Ўйлаганимдек, бошқа томонда гоҳида бало-қазодан бошқасига ярамайдиган кино олиш асбобининг митти вакили ўрнатилмаган экан. Бунинг менимча, иложи ҳам бўлмаса керак. Ахир, бунинг учун озмунча Александр Петровичга ўхшаганнинг қизи керак бўладими? Фалокатни қарангки, мен айнан шу падарингга лаънат турган жойдан келиб қолибман. Назаримда, бу матоҳни ўрнатган одам ҳамма томонни ҳисобга олган, демакки, анчагина ақлли киши бўлса керак. У айнан шу ер юриш учун бошқа жойларга нисбатан қулай эканлигидан хабардор бўлган. Дарҳақиқат, айланиб ўтишда анча қийналдим. Қоронғиликда дарахт шохи юзимни тилиб кетди. Ичимда сўкиниб қўйдим. Албатта, кимни сўкаётганлигимни ўзим ҳам билмасдим.

Шу тарзда яна бир оз юрганимдан кейин эшик тирқишидан хира нур таралиб турган кулбага дуч келдим. Бир қарашда, у янги йил арчасига ўхшаб кетар эди. Фақат яқинига борганингиздан кейингина дарахт эмаслигини би-

либ олардингиз. “Бу ергаям камера ўрнатилган бўлса керак”, деган ўйда эмакляб кулбага яқинлаша бошладим. Ер анча совибди. Бир оз эмаклаганимдан сўнг кўкрагимдан зах ўтаётганлигини сездим. Бироқ турмадим. Хатардан кўра, мана шу аҳволда эмаклаш маъқул эди. Кулба ёнига етиб олганимдан кейин орқамни ёғоч деворга тираб ўрнимдан турдим ва секин кичкинагина тўйнуқ — деразадан ичкарига мўраладим. Айтсам лоф деб ўйлайсиз-у, лекин гапларим рост, бу ерда ҳам иккита барзангидай йигит ярим-яланғоч иккита қиз билан ишрат қилмоқда эди. Бир кулгим келди, бир ҳайратим ошади. Қарга, қандай ишга бормайин, шунақа қизлар албатта йўлимдан чиқаётгани мени ҳайрон қолдиради. Нафасимни ростлаб олиш учун озгина шу ерда турдим.

— Сенга машина керакми, Олечка? — деди йигитлардан бири, — эртагаёқ оёғинг тагига қўяман.

— Қанақасидан? — нозланди қиз эҳтирос билан.

— Ҳозирча, БМВ, қоп-қорасидан!

— Вой, Витя, шунақанги яхши кўраманки сени, тасаввур ҳам қилолмайсан! БМВ — менинг жоним!

Қиз ўлгурнинг шу гапларидан кейин чўлпиллаган овоз эшитилди. “Яшавор хўроз! — дея хаёлимдан ўтказдим. — Қулоққа тепишнинг бундан баттари бўлмаса керак. Сал эпини қилиб алдасанг ҳам бўлаверарди. БМВмиш! Яхшики, самолёт демаринг”.

Навбатдаги марта тўйнуқдан мўраласам, икки жуфтлик ўпишишдан ўтиб кетишибди. “Оббо, — дея ўйладим, — энди камида яна ярим соат кутадиган бўлдим. Боя келганимданоқ ишни бошлаб юбораверсам бўларкан”.

Аввалига майин эсиб турган шамол кутилмаганда бирдан кучайди. “Ишқилиб бирор нима ёғиб юбормасайди”, деган ўй хаёлимдан ўтишга улгурмасидан юзимга ёмғир томчилари келиб урилди. Худди шу маҳал чақмоқ чақиб, атроф ёришиб кетди. Дарахтлар ваҳимадан-ваҳимали тебрана бошлади. Иккинчи томондан ёмғир шатир-шутур қилиб қуйиб қолди. Агар шу ерда яна озгина турсам ивиб кетишим турган гап эди. Шу боисдан эшик томонга юрдим.

— Толя, қара, ёмғир ёғаяпти. Мен ёмғирни шунақанги яхши кўраманки, юр, чиқамиз ташқарига! — дея қичқирди ичкаридаги қизларнинг бири.

Мен жойимда қотиб қолдим. Бор диққат-эйтиборимни кулба ичига қаратдим.

— Ҳозир, эй, тўхта, экрандаги ким бўлди? Ван, сен бу ёққа қарагин! — деган овоз мени бирдан сергаклантирди.

— Орқага қайтар, бошқатдан қарайлик, — деди иккинчи йигит.

Мен энди ортиқ бу ерда гўддайиб туролмасдим. Югуриб бориб эшикни бир тепиб очдим-да, ичкарига яшиндай кириб бордим. Менинг тўсатдан пайдо бўлганим кулба ичидагиларни асло довдиратмади. Иккала йигит ҳам стол устидаги автоматларига ташланишди. Аммо улар кечикишганди. Столни ағдариб юбордим.

— Кимсан? — дея бақирди улардан бири, боя қизчаси билан гаплашганида овозидан таниб қолгандим, Витя бўлса керак, дея тахмин қилдим.

— Жудаям билгинг келаяптими? — деб саволига савол билан жавоб қилдим. Йигитлар бир-бирига қарашди. Шу онда тўйнуқ ёнида бир-бирига қапишиб турган яланғоч қизларга зимдан қарадим. Улардан бирининг кўзи ўйнардиди. Демакки, бало келса ўшандан келади, деган тахминга бордим. Ва бу сафар ҳам адашмадим. Қиз гўё ҳолсизлангандек дугонасига сирпаниб ўтирди-да, полдан столни мен ағдариб юборганимда тушган пичоқни олди.

— Хоним, қўлингиздагини ташланг, йўқса ўзингизга ёмон бўлади, — дедим унга қарамай.

Аммо у гапимга қулоқ солмади. Пичоқни менга улоқтирди. Вақтида энкайиб қолган эканман, бўлмаса нақ биқинимга санчиларди. Пичоқнинг эшикка қадалгани мени чалғитиб қўйди, дея ўйлади шекилли, йигитлардан бири ўзини мен томонга отди. Ортиқча ҳаракат қилгим келмади, шу боисдан ҳам қўлимдаги тўппонча билан унинг оёғини яралаб қўяқолдим.

— Вой, итдан тарқаган! — дея бўкириб юборди у.

Шу ёшимга қадар биров бир оғизгина ҳақоратласа, суяк-суягимгача зирқираб кетади. Ҳозир ҳам ўзимни босолмай қолдим. Оғзи бузуқ йигитнинг башарасига, биқинига кетма-кет уч марта тепдим. Энди у сўкиниш у ёқда турсин, ҳатто инқиллолмай ҳам қолди.

Ёвузлигимни кўрган қизлар йиғлашга, иккинчи йигит

эса тиззалаб ўтириб жонини омон қолдиришимни сўраб ялинишга тушди. Албатта, бу илтижоларнинг ҳаммаси сохта эди. Озгина имконият туғилиб қолса, уларнинг ҳаммаси мени йўқ қилишга тайёр туришарди.

— Устиларингга латта-путта ташлаб олинглар, — дедим қизларга.

— Қипяланғоч қоламизми, деб ўйлагандик, — деди улардан бири.

— Умуман, сенларга кийимнинг нима кераги бор? Барибир ҳеч кимдан уялмайсанлар-ку. Яланғоч юраверинглар.

Иккала қиз ҳам менга ўқрайиб қараб қўйиб, кийимларини олишди-да, секинлик билан кийина бошлашди. Кулба ичи хийла совуқ экан, калта иштондаги йигитларни бир оз шу аҳволида ушлаб турдим. Озгина таъзирини есин-да, энди.

— Энди менгаям кийинишга рухсат берарсан? — деди янги қалтирай бошлаган йигит.

— Исминг нимаиди, Толямиди? — сўрадим ундан.

— Ҳа, — жавоб қилди у.

— Кўринишингдан ақлли болага ўхшайсан, гап бундай, ҳозир иккаламиз манави думалаб ётган ўртоғинг билан дугоналарингни бир-бирига орқа қилиб боғлаймиз, ундан кейин ўрмонни сайр қилишга чиқиб келамиз. Нима дединг?

— Топган одамингни қара-ю, ундан кўра қизларнинг биронтасини ол. Маза қиласан. Хоҳласанг шу ердаям улардан фойдаланавер.

— Дугонангдан шунчалик тез айниб қоласан, деб ўйламагандим.

— Қаёқдан дугонам бўлсин! Шунчаки бугунга эрмак эди-да.

— Бир кунлик эрмакка мошина совға қилсаларинг, ёмон эмас экан. Унда мошинасиз қиз қолмаскан-да.

У кулди, сўнг:

— Мен эмас, Витя ваъда қилди. Мен, — дея қизларни кўрсатди у, — улардан олсам оламанки, лекин сариқ чақа ҳам бермайман!

— Ана кўрдингларми? — дея қизларга юзландим мен, — сенлар қаерлардан буларнинг роҳатини ўйлаб келсанглар-у,

йигитлар сенларни сариқ чақага ҳам олишмаса. Фирт пасткашлик қилишса.

— Буларнинг бир тийини ҳам керакмас. Сенинг ўзинг қайси гўрдан келиб қолдинг? Нима истайсан биздан? — деди боягина йиғлаб ётган қиз энди кибр билан.

— Ҳеч нарса. Умуман, менга биронтанг керакмассан. Шунинг учун отиб ўлдирсамми ёки бўғиб қўйганим яхшироқми, деб ўйлаб турибман.

Шу ерда кичкинагина хато қилибман. Ваняни ҳушдан кетган хаёл қилиб унга бутунлай эътибор қилмай қўйибман. Бундан у усталик билан фойдаланишга ҳаракат қилиб кўрди. Ярадорнинг бирдан оёғимга тармашишидан қўлимдаги тўппонча учиб кетди. Худди шу маҳал Толя ҳам менга ташланди. Унга иккала қиз кўшилди. Айнан қизларнинг кўшилиши йигитларига халақит бериб қолди. Толя мени тепмоқчи бўлганида унга чап бериб қолдим. Аммо унинг тепкиси ҳавога кетмади. Ўнг томонимдан ташланган қизнинг қорнига теккан зарба уни қулатди. Витянинг биқинига мушт туширганимдан кейин у оёқларимни қўйиб юборди ва бир қадам орқага чекинган бўлдим-у, мен томон энгашиб турган Толянинг ҳиқилдоғига тепиб юбордим. У ярим метрлар чамаси ердан кўтарилиб, орқаси билан полга қулади. Иккала қиз ҳам бало экан. Боя биттасининг пичоқ отишидан уларнинг оддий кўча қизлари эмаслигини билиб олган эдим. Иккиси икки тарафимдан бараварига зарба бера бошлашди. Бир пайтлар Аннани қаттиқроқ уриб қўйганимда анча ноқулай аҳволга тушгандим. Аёл минг қилса ҳам барибир аёл-да. Эркакнинг ишини қиламан, деб баъзида ўзи қийналиб қолади. Қизлар бераётган зарбаларига мен томондан жавоб бўлмаётганлигини англаганларидан сўнг баттар илҳомланиб кетишди. Худди машғулот ўтказишаётгандай ҳаракат қилишга тушишди. Қарасам, бундан йигитлари яна фойдаланишмоқчи. Икки қиз бараварига сакрашганида қочиб қолган эдим, бир-бирини тепиб юборишди-да, полга гурсиллаб қулаб тушишди. Ва жойларидан қимирлолмай қолишди. Мен эса ўрнидан туришга улгурганини орқа миясига уриб, қайтатдан қулатдим.

Витяни қизлардан бири билан бирга шунақанги қаттиқ

боғладимки, ёпишиб қолишди. Иккинчи қизга эса столни “жуфт” қилиб қўйдим. Ҳамма ишни битирганимдан сўнг курулларнинг барини яроқсиз ҳолга келтирдим ва Витянинг кийимларини кийдим.

Толя иккаламиз ташқарига чиққанимизда ёмғир тинган экан. Лекин шамол янада кучайибди. Ваҳима ортибди. Бунақа пайтда ташқарида юраги иккиталаргина юриши мумкин.

— Қаерга борамиз? — деди Толя эшик ёнида.

— Қаерга бўларди, мени тўғри дарё бўйидаги бош “офис”ларингга бошлаб борасан!

— Йў-ў-ў-қ! — деди қўрқиб кетган Толя.

— Ўлгинг келяптими?

У менга сўзсиз термилди.

— Ўлгинг келмаётган бўлса, бошла, — деб елкасига ниқтадим.

Ноилож у оғир қадамлар ташлаб юра бошлади. Бундан бу ёғига йўл анча тузук экан. Алоҳида йўл қилинмаган эса-да, одам қатнайверганидан йўлакча ҳосил бўлибди. Бир соатга яқин юрганимиздан кейин Толя қўл чирогини гоҳ ўчириб, гоҳ ёқа бошлади. Бунинг нима эканлигини ёш бола ҳам яхши билади. Жаҳлим чиқиб курагига бир мушт туширдим-да, қўлидаги матоҳини олиб қўйдим ва ўзим йўлни ёрита бошладим. Ўн қадамча юрмасимизданоқ куш деса кушга ўхшамайдиган, одам деса одамсифатмас бир шарпаннинг чийилдоқ овози эшитилди. Худди шу пайт Толя тўхтаб, ортига бурилди-да:

— Чексам майлими? — дея сўради.

— Мен сенга сигарета топиб беролмайман, — дея жавоб қилдим унга.

— Сигаретсиз қанчалик оғир, — деди у ярим бақириб.

Албатта, бу қилиғи учун ҳам насибасини олди. Сонида турган оғриқдан Толя инграб юбориб:

— Айбим нима?! — дея баттар бўкирди.

Менинг жаҳлим чиқиб кетди. Унинг оғзини бир қўлим билан бекитиб, иккинчи қўлим билан биқинига кетма-кет бир неча марта туширдим. У индамай ерга ўтирди-қолди. Буларнинг бари бекорга бўлмаётганлигини билганим учун ҳам қоним қайнади. Ўзимни босолмайдиган даражада ту-

тоқдим. Лекин ортиқча ҳаракат қилмадим. Професионал-лигим йўл қўймади. Толянинг ёқасидан этига қўшиб ушлаб кўтардим-да:

— Жонингдан умидинг бўлса юр! — дедим таҳдид билан.

Бироқ у менинг айтганимни қилмади. Чунки манзилга етиб қолганимизни ва пойлоқчилар аллақачон бизни кўриб бўлганлигини яхши билар эди. Бир қарашда у вазифасини адо этиб бўлган. Энди ҳар не қўйга солсам-да, натижали бирон нима бериши амримаҳол. Ўлдириб юборадиган бўлсам, қуруқ гуноҳдан ўзгасини олмайман. Шунинг учун орқа миясидаги махсус нуқтага юмшоқроқ уриб ҳушидан кетказиб қўйдим-да, шошилмасдан камарини ечиб олиб, оёқ-қўлини маҳкам қилиб боғлаб, ўзим йўлда давом этдим. Кўп юрмадим, улкан арча ёнидан ўтаётганимда:

— Тўхта! — деган овоз келди унинг остидан.

Мен тўхтаб арча томон ўгирилдим.

— Ерга ёт! — навбатдаги буйруқ янгради.

Мен айтилган ишни қилдим. Шу пайт мени тўрт-беш қадам наридаги прожектор ёритди. Унинг нури шунчалик ўткир эдики, қарасам, кўзимни олди. Индамай ерга қараб ётишдан бошқа чора тополмадим. Орқа томонимда уч-тўртта одамнинг оёқ товуши эшитилди. Секин уларга қарамоқчи бўлганимда:

— Қимирлама! — тагин буйруқ берилди. Яна кўксимни нам, муздай ерга беришга мажбур бўлдим.

— Буни ажал бу ёқларга бошлаб келган бўлса керак, — деди улар менинг тепамга келганларидан кейин биттаси.

Худди шу маҳал иккинчиси биқинимга шунақанги тепдики, оғриқнинг зўридан бўкириб юбордим. Ва яхшигина сўкиб қўйдим. Шундан сўнг иккитаси қўлимни орқамга қайириб ўрнимдан турғазишди. Мен турғазаётган пайтларида икковини ҳам бир ёқли қилишим мумкин эди. Аммо бундай қилмадим. Чунки қолган шерикларининг қаерда турганликларини билмасдим.

— Бунчалик баҳайбат эмаскан-ку, — деди дўрилдоқ овозда, менинг рўпарамда сигарета чекиб турган йигит, — қандай қилиб постдан ўтиб келдйкин, Толя билан Витяга кучи етадиган одам орамизда йўқ. Ёки бу шунчалик зўрмикин?

— Ҳийла ишлатган. Йўқса иккаласи буни еб ташлаган бўларди, — деди унинг ёнида менга автомат ўқталиб, иржаяётгани. Прожекторнинг нури юзига тушиб, унинг кўзлари ёнарди гўё. Мен қаршимдагиларнинг ҳаммасини иккитаси гапираётган пайтда ўрганиб чиқишга улгурдим. Биронтаси ҳам мени хужум қилади, деб ўйламаётганди. Бу мен учун айти муддао эди.

— Нима қиламиз? — дея шерикларига юзланди сигаретасини улоқтириб юборган йигит.

— Чексам майлими? — дедим мен унинг шериклари жавоб беришга угурмасларидан.

Ҳозирги ҳолатда бундай савол беришим бир оз кулгили чиқди. Шу боисдан мени кўлга туширган “овчи”лар тиржайишди. Папиросини улоқтирган йигит эса ёнидан бир қути сигарета чиқариб мен томон узатди. Ичидан бир донасини олдим. Ўша маҳали Толяни етаклаб яна битта “овчи” пайдо бўлди. Толя ҳалиям тўлиқ ўзига келмаганидан бошини қуйи солиб тебраниб келмоқда эди. Демакки, Толяни ҳисобга олмаганда олтита йигит билан олишишимга тўғри келади. Уларнинг ҳаммаси қуролланган, бу эса мўлжалга вақтида олмасам, умримга нуқта қўйилади, дегани.

— Вой-бўй, нима аҳволга солиб ташлабди буни?! Витяга нима бўлдийкин? — дея Толядан кўзини олиб менга қараган бояги йигит башарасини тириштирди, — агар бошидан битта сочи тўкилган бўлса туғилганингга пушаймон едираман!

— Аллақачон дўзахда сайр қилиб юрган бўлса-чи?

Оғзимдан шу гап чиқиши билан у башарамга мушт тушириб қолди. Унинг бу зарбасига чап бериб, ўзим хужумга ўтишим мумкин эди. Аммо боягина қилган ниятимдан қайтдим. Сабаби, агар буларни бир ёқли қилиб кетган тақдиримда Маша сақланаётган жойда яна бир муаммога дуч келишим мумкин эди. Чунки мана, ҳали у ерга етмасимдан қанча тўсиққа дуч келдим. Ким билади, “қамоқхона” қандай қўриқланапти...

Ўмбалоқ ошиб кетганимни кўрган “овчи”:

— Бунинг мутлақо жони йўфакан-у, одам роҳатланиб

уришгаям ярамайди. Икки барзанги йигитни қандай қилиб овора қилдийкин? — деди.

Шундан кейин менинг бор қуролимни олиб қўйишди. Александр Петрович ҳар эҳтимолга қарши керак бўлиб қолар, дея берган қўл телефони ҳам шу ернинг “эга”лари-га “совға” бўп кетди. “Ишқилиб қўнғироқ бўп қолмасин-да, — дея хаёлимдан ўтказдим, — нега бунақанги “шай-тонлар макони”да санқиб юрганлигимни билволишади. Кейин ҳамма нарса чигаллашиб кетиши мумкин”.

Менинг «нимжон» эканлигимни англаб етганларидан кейин қуролланган ҳарбий кийимдаги йигитлар ўзларининг бош қароргоҳлари томон олиб кетишди.

Узоғи билан ярим чақиримча юрганимиздан сўнг ҳамма томони ёғоч девор билан ўралган, тўрт тарафга прожектор қаратилган бир жойга етиб келдик. Мен бу ерни уларнинг макони, дея тахмин қилдим. Адашмабман. Парол айтилганидан сўнг баҳайбат эшик очилди. Ичкарига киришим билан қоровулларга назар солдим. Улар роса уйқуси келганидан қўзларини базўр очиб туришарди. Вақт пишиб етилган эди. Мени қўлга туширган аҳмоқларнинг қўлимни боғламаганлиги ана энди ўзларига панд бериши аниқ эди.

Аввал-бошда орқамга автоматини тираб келаётгани энди қуролини шунчаки орқамда осилтириб келаётган эди. Руҳ-шунослик илмида менимча шундай: узоқ муддат бир нарсага диққат бўлиб туриш жудаям оғир. Ва айтиш мумкин-ки, бунга ҳаммининг ҳам бардоши етавермайди. Ҳатто шу диққатни узоқ жалб қилиб туриш учун тайёргарликнинг ўзиёқ анча-мунча вақтни ўғирлаб қўяди. Бунга албатта сабрнинг камида отни калласидайи зарур бўлади. Шундай эса-да, ҳар эҳтимолга қарши, ортимга ўгирилиб қўйдим. Хужумни эса ёнгинамда автоматини елкасига қўйиб, ҳафсаласизлик билан қадам ташлаб келаётганидан бошладим.

У ҳатто қуролини қандай олиб қўйганимни сезмади ҳам. Бирров юзимга меровсираб қараб турганидан сўнг бирдан кўзи олайиб кетди. Бу маҳал мен унинг башарасига автомат қўндоғи билан тушираётган эдим. Орқамдаги йигитни ҳам тепиб ағдаришга улгурдим. Аммо қолганлари билан иш анча муддатга чўзилди. Учинчи “овчи”нинг кўксидан дарча очганимдан кейин қарахтликдан эндигина чиққан

қоровулнинг башарасига мушт тушириб унинг ортига ўтдим. Худди шу дамда автомат тариллади ва бечора қоровулнинг баданини темир парчаларига тўлдириб ташлади. Менинг елкамни ҳам ўқ ялаб ўтди. Мажбуран икки марта ўмбалоқ ошиб ҳовли ўртасида тарвақайлаб ўсиб ётган арчанинг ортига яширинишга улгурдим. Ўқ овозининг янграши барча “бош штаб”дагиларнинг уйкусига сув қуйиб юборди. Ярим-яланғоч, калта иштондаги одамлар фақат ёғочнинг ўзидангина қурилган уй ичкарасидан қўлларида қурол билан югуриб чиқа бошладилар. Менинг автоматим тинимсиз ишга тушиб кетди. Яланғочлардан уч-тўрттаси ер тишлади. Айни пайтда ўзим ҳам ўқ ёмғири остида қолиб кетдим. Агар яна бир озгина шу ерда турадиган бўлсам ҳаммаёғим илматешик бўлиб кетиши ҳеч гап эмасди. Шу боисдан қисқа-қисқа ўқ узиб, “овчи”ларни чалғитиб, бир неча марта думалаб уй бурчагига ўтдим. Сал нарида эса дераза бор экан. Уни кўриб кўзим чақнаб кетди ва сакраб ўрнимдан турдим-да, автомат қўндоғи билан ойнани синдириб ичкарига кириб олдим. Бу ер нисбатан хавфсизроқ эди. Бир оз нафасимни ростлаб атрофни кўздан кечираётган маҳалим ўқ овозлари бирдан тинди. Жимжитлик албатта ниманидир бошлаб келиши аниқ эди. Бу ҳақда Батинков кўп марта бизга гапириб берганди: “Имкон қадар осудаликдан қочинглар, агар ўша нарсани ўзларинг пайдо қилсанглар, ўзларингга фойда келтириши мумкин, лекин бошқалар шундай йўл тутса, дарров бузиб ташланглар!” Устозимнинг ўғитлари ҳаёлимга келиши билан мен олишаётган одамларнинг тахминий сонини таваккал санаб чиқдим. Ҳисобим бўйича нобуд бўлганлардан ташқари кўпи билан ўн, ўн иккита бўлиш эҳтимоли бор эди.

Эшик ёнига ётдим-да, аста бир қўлим билан уни оча бошладим. Шу дамдаёқ одамни ўлдириш учун одам томонидан яратилган темир-терсак “сайрашга” тушиб кетди. Мабода тик туриб эшикни очганимда соғ қолмаслигим аниқ эди. Чунки учиб келган ўқлар эшик тутқичи атрофининг тит-питини чиқариб ташлади. Менинг қуролимнинг ишга тушиши эса мени мўлжал қилганни дарров жонсиз ҳолатга келтирди. Шундай бўлса-да, ўрнимдан турмадим. Мурданинг ёнига эмаклаб бориб унинг қўлидаги

автомат ўқдонини ечиб олдим. Бу ер йўлакча бўлиб, деворларнинг ораси бир-бирига яқин эди. Уйнинг бунақа қурилгани менга яна битта имконият совға қилди. Икки оёғимни икки деворга тираб, шифтга чиқиб олдим-да, қопқонга тушадиган “сичқон”ни пойлаб турдим. У кўп куттирмади. Мендан икки қадам наридаги хонанинг эшиги оҳиста очилди. Ва битта бош кўринди. У хонадан худди мен каби эмаклар чикмоқда эди. Тепадан қаралса, кулгили кўринаркан, худди сичқон ўрмалаб кетаётганга ўхшайди. У аввал жасаднинг олдига келди. Уни туртиб кўрди. Сўнг:

— Дима, Дима, кўзингни оч! — деди паст, қалтироқ, мунгли овозда. Ичим ачиб кетди. Орқасига пичоқ санчиб ўлдирмоқчи эдим. Ниятимдан қайтдим. “Шуниси яшай-қолсин”, дея хаёлимдан ўтказиб ёнига сакраб тушдим. У кўрқиб менга қараган эди, бўйнининг орқасига уриб хушидан кеткиздим ва шу ондаёқ кўлга тушдим.

— Қимирлама! — дея бўкирди сал нарида турган ҳарбий кийимли йигит. Унинг овозидан кейин орқасида яна икки киши пайдо бўлди.

— Қуролингни ташла! — дея навбатдаги буйруқни берди у. Мен айтилганини бажардим.

— Энди кўлингни орқага қилиб ёт!

Полга кўлимни бошимнинг устига қўйиб ётишим билан иккитаси югуриб келиб, кўлимга кишан солишди ва ўрнимдан турфазишди. Автомат ўқталиб турган йигит эса ёқасидан чиқиб оғзигача келган елим асбобга:

— Кўлга тушди! — деди қувонч билан.

У шундай дейиши билан орқа томонидан ҳарбий кийимдаги беш-олти йигит югуриб келишди. Биттаси асабини жиловлай олмади шекилли, келган заҳоти автоматининг кўндоғи билан қорнимга туширди. Жоним ҳалқумимга келди. Оғриқнинг зўридан инграб юбордим. Энкайиб қолганимдан сўнг иккитаси икки кўлтиғимдан судраб ташқарига олиб чиқди. У ерда уларнинг бошлиғи жиғибийрон бир аҳволда сигарета тутатиб турарди.

— Итдан тарқаган! — деди у мени кўриши билан, кейин сигаретасини улоқтириб юборди-да, юзимга мушт туширди. Зарба ниҳоятда кучли эди. Гўё каллам узилиб кетгандай бўлди. Кўз олдим қоронғилашиб орқамга қуладим.

Бирор фурсат нима бўлаётганини англолмай ётдим. “Ҳаммаси тамом бўлди. Жасадим мана шундай ит топмас жойларда қолиб кетаркан-да”, деган ўйлар миямни чулғаб олди. Менга доим кўмак берадиган кампирни ҳам эсладим. Унинг нимага келмаганига ҳайрон эдим. Балки мендан воз кечгандир. “Шунча марта қутқардим. Сен эса ўз оёғинг билан ажал домига кетавердинг, охири чарчадим”, дегандир, эҳтимол. Юзимга муздай сув тегди-ю, кўзим очилди. Тепамда беш-олти одам мендан кўзини узмай қараб турганлигини кўрдим.

— Яккама-якка олишасанларми?

Нега бундай дедим, ўзим ҳам билмайман. Миямга шу фикр келди, айтиб юбордим. Тамом-вассалом. Менинг кутилмаганда шундай дейишим тепамдагиларни ҳайратлантириб юборди.

— Тушунмадим, — деди уларнинг мўйловли, сариқ сочли бошлиғи, — шу ҳолингча, биз билан яккама-якка олишмоқчимисан? Анави “бомж”лар ҳам сени бир уришда ернинг тагига тиқиб юборади-ку!

— Битта шарт! — дея бошимни бир оз кўтардим. — Агар ютиб чиқсанглар, мени хоҳлаган кўйларингга солинглар. Чидамаган одаммас.

— Сен ҳали мени иззат-икром кўрсатиб, совға-саломлар билан кузатиб кўйишади, деб ўйлаганмидинг? — деди командир.

— Агар бунақанги чангалдан шунақа чиқиб кетишни ўйлаганимда фирт аҳмоқ бўлар эдим. Айтмоқчиманки, мен ютадиган бўлсам, кўйиб юборасанлар, тамом-вассалом.

— Шунақами? — дея иржайди командир, — бўпти, сен айтганча бўла қолсин.

Шундай деб у йигитлари томон юзланди-да:

— Сашка, ўзинг буни бир ёқли қилиб қўяқол, боягина қўлим роса қичияпти, деб нолиётгандинг. Ана сенга, қичи-фингни қолдирадиган имконият.

Бўйи икки метрлар чамаси келадиган, елкалари кенг, боши тап-тақир, бурни қийшиқ, иржайганда оғзи сал кам қулоғигача очиладиган йигит ҳиринглади. Ҳамма қуролланган йигитлар ортларига чекиниб, каттагина айлана ясашди. Мен секин ўрнимдан турдим-да:

— Бир дақиқа, — дея қўлимни кўтардим, — мабодо мен енгадиган бўлсам, ҳаммаларинг бирдан ташланиб қолмайсанлар. Манавиндан кучлироқларинг чиқасанлар.

Гапимдан кейин ҳамма қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборди. Иккала енгини тирсагигача шимарган Саша эса аста-секин менга яқинлаша бошлади. Унинг юришидан буқадек кучга тўлганини билиб олиш қийин эмасди. Шундай эса-да, мен жойимда жилмайиб туравердим. У менга етишига бир қадам қолганида ўнг оёғини кўтариб тўғри бетимга зарба берди. Чап бериб қолганимдан кейин унинг оёғи ҳавони шув этиб кесиб ўтиб кетди. Айлана қурганлар “Бу!” деб юборишди. Саша эса бошини сарак-сарак қилди.

— Тезроқ ҳаракат қилиш керак эди. Зарба беришда сусткашлик қилма, — дедим мен.

— Яхшилаб ўрганиб ол! — деган командирнинг овози эшитилди. Ана шу дамда Саша яна ҳужумга ўтди. Бу сафар у ҳам оёғини, ҳам қўлини ишга солди. Аммо унинг ҳаракатлари зое кетди.

— Бунақада ўзингни чарчатиб қўясан, айтдим-ку, тезкорлик керак деб, — дедим мен.

Бу гапим Сашанинг жигига тегди. У жон-жаҳди билан менга ташланди. Бу сафар унинг қўлидан ушлаб қолдим-да, орқасига айлантириб юбордим. У иккала оёғи ҳам осмонга кетиб, гурсиллаб орқасига ағанаб тушди. Буни кўрган даврадагилар ҳайқириб юборишди. Ораларида “Сашка, сенга нима бўлди?!” дея қичқирганлари ҳам бўлди.

— Айтганимни қилсанг, дарров мени енгасан, — дедим мен Сашкага қараб жилмаярқанман. Бу гапим унинг нафсониятини бўғзига келтирди. Ўрнидан турди-да, арслондай устимга отилди. Мен эса қочиб қолдим-у, у йиқилаётганида қорнига тепишга улгурдим. Саша ерга қулаганидан кейин қорнини ушлаб букчайганча инқиллай бошлади. Буни кўрган командир чидаб туrolмади.

— Энди менга кучингни кўрсат! — дея даврага чиқиб келди.

— Кечирасиз, сал асабингизни бузиб қўяман, — дедим мен юмшоқ оҳангда.

У бошқача усулни қўллади. Иккала қўлини ерга тираганча чирпирак бўлиб айланиб, менинг оёғимга тепиб ағдар-

моқчи бўлди. Бу оддий қаратэ усули эди. Сакраб қолгандим, зарба ўтиб кетди. Шундан кейин у қўл жангига ўтди. Машқи анча зўр экан. Унинг муштарини қайтариб, жағини мўлжалга олганимда, бир неча марта чап берди. Орқага бир оз чекиндим.

— Қаерда бунчалик тайёргарликдан ўтгансан? — деди у бир оз ҳансираб.

— Бу ердан кўринмайди, — дея жавоб қилдим унга.

— Шунча техниканг барибир увол бўларкан. Ишқилиб, бу ёққа чиқаётганимда яхшигина соққа олиб, ишончли одамингга бериб қўйганмидинг? — дея сўради у яна.

— Ўртоқ командир, дам олволишга бошқачароқ усул танлаганингизда яхши бўларди, — дедим мен.

— Сезгир экансан, — деб у тагин ҳамлага ўтди. Аммо бу сафарги ҳаракатлари бошидагига нисбатан сусайганди. Демакки, кўп чекади. Ўпкаси тамом бўлган. Унинг зарбаларига чап бериб қочиб юраверсам, ҳадемай ҳансираб қолиши шундоққина кўриниб турарди. Шу боисдан ҳам унинг меҳрини яна бир оз қозониб олиш учун ўйлаган режам бўйича иш тутавердим. Аммо унинг ўзи менга шундай қулай вазият туҳфа этиб қўйдикки, ўзимни тутиб туролмай, биқинига тепиб юбордим. У ёнига қулаб тушди-да, ҳансираб нафас ола бошлади. Шу ондаёқ “шарақ-шуруқ” этган овоз эшитилди. Қарасам давра қурганларнинг ҳаммаси автоматларини мен томонга қаратиб турибди.

— Тўхта! — деган овоз келди уй томондан. Ўгирилиб не кўз билан кўрайки, эшикка суянганча кўзи ғазабдан чақнаган устозим Батинков турар эди!

Ичикдим. Ичимдан йиғига ўхшаш бир нима бўғзимга келиб тикилди. Кўзим ёшга тўлиб, мен кўриб турган одам сиймоси хиралашди.

Хаёлимда устозимнинг ғазабкор нигоҳи автомат ўқталиб турганларга қаратилгандай эди. Аммо ундай бўлиб чиқмади.

— Бунга, — деди у мени қўли билан кўрсатиб, — бу ерда ҳеч кимнинг кучи етмайди. Албатта, яккама-якка олишсанглар. Шунинг учун ҳам маккорлик қилиб ҳаммангни яксон қилмоқчи.

Унинг гапларидан титраб кетдим. “Наҳотки менинг азиз

устозим менга қарши бўлса? Наҳотки у ҳам манавиларнинг ноғорасига ўйнаса... Устознинг қўлида ўлим топиш... Шарафли, албатта. Лекин қандайдир бошқачароқ шароитда ўлдирганида, айтайлик, у мени билмасдан ўлдириб қўйганида бунчалик қийналмаган бўлармидим...”

Қайғули ўйларга ғарқ бўлганча чўккалаб қолганимни сезмабман.

— Тур ўрнингдан! — бақирди Батинков. — Ёш болага ўхшаб нега йиғлаяпсан!

Унинг овози илгаригидай шиддатли эди. У бизни тайёрлаётган кезлари шунақа ўткир овозда бақирарди. У ўзининг шогирдларини бечорасифат ҳолатда кўришни асло ёқтирмасди.

Устоз тарбияси ёдимдан кўтарилмаган экан. Файриихтиёрий равишда ўрнимдан сакраб турдим.

— Айлана кичикроқ бўлсин, — деди Батинков мени қуршаб турганларга. — Мен қандай қилиб буни қулатишни кўрсатиб қўяман. Токи иккинчи марта бунақанги одамларга дуч келганларингда ҳозиргидай аҳмоқчилик қилиб юрманглар.

Давра торайди. Жанг майдонида Батинков билан мен, яъни устозу шогирд турибмиз. У мени ер билан битта қилиб ташлаши мумкин, аммо унга қўл кўтаришга менинг ҳаддим сифмайди.

Батинков қўлларини икки томонга ёйди ва бир томонда иккита бармоғини, иккинчи томонда учта бармоғини кўтарди. Бу билан... ахир... ахир, бу шартли ишора... бу билан у: “Ортимдаги бештаси менга, қолганини эплайсанми?” демоқда эди. Менинг бирдан юзим ёришиб кетди. Ҳамма шубҳа-гумонларим бир зумда тумандай тарқалди. Худди у каби “қанот”ларимни ёйиб, иккита қўлимда иккитадан бармоғимни кўрсатдим.

Мендаги жавобни кўриши билан Батинков ишга киришиб кетди. Ортидан мен бошладим. Бизни ўраб турганлар бундай воқеани мутлақо кутишмаган, автоматларини ҳам елкаларига осиб олишганча бўладиган томошани интиқлик билан кутишмоқда эдилар, шу боисдан дастлабки зарба еганлари мутлақо ҳеч нарсани англаб етмасдан ерга қуладилар. Менинг улушимга тушган тўртинчи йигитгина қуро-

лини қўлига олишга улгурди. Аммо ундан ошиғига абжирлигу тезлик, заковат етишмади. Батинков эса мендан-да илдамроқ ишини адо қилиб қўйди. “Овчи”ларнинг бирон-таси ҳам ўрнидан тура оладиган аҳволда эмасди.

Батинков кучоғини очиб, менга яқинлашаркан, йиғлаб юборганча мени маҳкам бағрига босди. Мен ҳам ўзимни тутиб туролмадим. Кўзларимдан шашқатор ёш оқар, бироқ овозим чиқмас эди.

— Нималар қилиб юрибсан? — деди у йиғидан ўзгарган, хирилдоқ овозда.

— Билмайман, — дедим мен.

— Ким сени бу ёққа жўнатди?

— ...

— Александр Петровичми?

Мен бошимни қимирлатдим. Сўнг:

— Машани олиб кетишим керак, — дедим.

— Нега очиқ ҳужумга ўтдинг, жосуслигингни унутдингми?

— Бошқа иложим йўқ эди.

— Бор эди. Тополмадинг.

— Истамадим.

— Нобуд бўлишинг мумкин эди-ку.

Яна жавоб қайтармадим. У кучоғидан мени бўшатди. Юзимни кафтларининг орасига олди.

— Омон қолганингдан бошим осмонда эди. Озгина бўлса-ям виждоним хотиржам, ҳеч курса биттаси одамларга ўхшаб яшаяпти, деб ўйлардим.

— Яшолмаяпман, устоз. Қўлимдан келмаяпти. Тинчгина яшашимга халақит беришяпти.

— Мен аблаҳман, биласанми? Сенларнинг ҳаётларингни барбод қилганлардан биттаси мен бўламан!

— Сиз ҳам буйруқни бажаргансиз.

— Ҳамма нарсага чап бериш, доғда қолдириш мумкин. Лекин мен буни қилолмадим, қўлимдан келмади. Ҳозир ўзим ҳам сенинг аҳволингданаман.

— Бундан буён биргамиз!

— Ишонаман... Майли, ҳали сен билан гаплашадиган гаплар кўп. Ҳозир ўша Машангни ол-да, жўна, — деди Батинков.

— Сиз бу ерда қолмоқчимисиз?

Саволни беришим билан Батинков бирдан ортига ўгирилди-да:

— Ёт! — дея бирдан ўзини ерга отди.

Худди шу маҳал автоматнинг тариллаган овози эшитилди. Мен икки думалаб, боягина Батинков тепиб ағдариб ташлаган ҳарбий кийимлининг ёнига бордим. У бутунлай ўзидан кетиб қолмаган, башарасини ушлаганча инқиллаб ётарди. Уй томондан автоматнинг яна тариллаган овози эшитилди. Визиллаб учиб келган ўқлардан иккитаси ўша оғриқдан азобланаётган йигитнинг боши-ю елкасига тегиб, у бир марта “имм!” деганча гавдасини озгина кўтариб, сўнг бўшашганча қайтиб жойига ётди. Ундан сачраган қон менинг юз-кўзимни қонга беллади.

Кейинги ўқлар мени тешиб ўтмаслиги учун ерга қапишдим. Бир қўлимни эса жасаднинг қуролини олиш учун чўздим. Аммо уни ишлатишнинг зарурати бўлмади. Уй томонга секин қарасам, бир йигитнинг гавдаси деразадан пастга осилиб ётарди. Бирдан Батинковни кўзим билан қидирдим. У ўрнидан туриб, бошини эгганча ўтирарди. Ўша лаҳзада унинг хаёлидан нималар ўтаётгани, қандай азоблар чангалига кириб қолгани ёлғиз худога аён эди. Мен ҳам чуқур нафас олиб ўрнимдан турдим. Чўнтагимдан дастрўмол чиқариб, юзимдаги қонни артдим. Кейин устозимнинг ёнига бордим.

— Ичкарига кирсанг пақирда сув бор, юзингни ювиб ол, — деди у паст овозда.

— Маша қаерда? — дея сўрадим ундан.

— Ертўлада, эшигида қулф бор, ўзинг очиб оларсан, — дея жавоб қилди Батинков.

Бошимни пақирга тикдим. Шу аҳволда бир оз тургач, калламни кўтардим-да, пақирдаги сувга термилиб қотиб қолдим. Бир челақ қон кўз олдимда турарди. Хаёлимдан боягина бошидан ўқ еб нобуд бўлган йигитнинг аҳволи ўтди. Манзара нақадар даҳшатли эди. Одамнинг эти жунжикиб кетарди. Қанчадан-қанча қонига беланганларни кўриб дийдам қотган менингки этим жунжикдими, бошқа одамнинг юраги ёрилиб кетиши ҳеч гап эмас.

Секин орқага тисарилдим-да, кўйлагимни ечиб ташла-

дим. Тўғрироғи, мен турган ҳаммаёғи ёғоч девордан иборат хонанинг бурчагига улоқтирдим. Неча-неча марталаб энди бировга озор етказмайман, дея онт ичганларим ёдимга тушиб, ўзимдан-ўзим нафратланиб кетдим. Ўйлаб қарасам, беқарорлик одати ҳам менга яқинлашиб қолгандай эди. Илгари нимадан воз кечмоқчи бўлсам, қўлимни силтардим, қоларди-кетарди. Ҳозир эса ўзим сезмаган, хоҳламаган ҳолда онтимга хиёнат қилиб қўйяпман.

Машани қутқариш ҳам хаёлимдан кўтарилиб, хонада таллай муддат ўтириб қолибман. Хаёлга шунчалик берилиб кетибманки, Батинковнинг кириб келганини мутлақо сезмабман. Фақат у:

— Нима қилиб ўтирибсан? — деганидан кейингина чўчиб кетиб ўзимга келдим.

— Кечирасиз, — дедим бошқа гап тополмай.

— Мен сенга айтишни унутибман. Охириги ўлган йигит радист эди. У аллақачон ўзининг шефларига бўлиб ўтган воқеа ҳақида хабар бериб улгурган, шунинг учун шошилиш керак. Йўқса, яна қон тўкилади... Ташқаридагиларнинг ҳаммасини бир жойга тўплаб қўйдим. Ўзларига келиб олишлари учун камида ярим соат вақт керак.

— Сиз мен билан кетасизми?

— Қизиқсан-а! Энди бошқа иложим қанча? Ҳамма нарса тескарига айланиб кетди. Бу ерда қиладиган ишим қолмади... Бўпти, кўп эзилмайлик, юр, Александр Петровичнинг қизини олиб чиқамиз. Бечора келганидан бери зах ерда ётибди.

Ертўла эшигига катта қулф осилган экан. Калит кимдалигини Батинков ҳам билмаскан. Шу боисдан қулфни бузишимизга тўғри келди. Чироқни ёқиб ичкарига кирганимизда Маша аввал нурдан кўзи қамашиб, юзини бекитди. У ўтирган жой ҳақиқатан ҳам зах эди. Бунинг устига шунақанги бадбўй ҳид таралар эдики, одамнинг кўнглини айнитиб юборарди.

Оёқ таги тупроқ, деворлар бетон ва биронта ҳам туйнук йўқки, ташқаридан ёруғлик тушиб турса. Буларам камдай, Машанинг қўллари боғлиқ. У овқат ейиши мумкин, бошқа ҳеч нима қилолмайди. Шундай гўзал қизни бу кўйга солиш учун эркак киши бениҳоя тошбағир бўлиши керак, албатта.

Маша бизни кўрмади, қўллари юзидан олмай:

— Дадам айтганларингни қилиб беради, илтимос, менга тегманглар! — дея йиғлашга тушди.

— Сенга бошқа ҳеч ким тегинмайди, — деди Батинков, — халоскоринг келди.

Бутун вужуди дағ-дағ титраётган Маша бир муддат қалтирашдан тўхтади. Сўнг кўрқа-писа қўллари тушириди, ҳайратланганча менга тикилди. Кейин ютиниб қўйгач, ўрнидан турасола мен томон югурмоқчи бўлди-ю, аммо эпини қилолмади. Қўлларидаги кишанлар тортиб қолди. Шунда қизнинг бўйнидаги занжирга ҳам кўзим тушди, улар қўлларидагилар билан бирга Машани ортга тортган эди. Қиз шўрлик пихиллаганча орқасига қулади. Батинков билан бирга югуриб унинг тепасига бордик.

— Итдан тарқаганлар! — дея сўкидим мен.

Устозим менга қараб қўйди. Унинг олдида илк маротаба сўкингимдан ажабланди, шекилли.

— Ҳозир, — деди Батинков, — ҳозир озод қиламиз, қизим.

Унинг гапидан кейин Маша қўллари ерга уриб, ўкириб йиғлашга тушди...

Уни темир-терсақлар “чангал”идан озод қилишнинг ўзи бўлмади. Ҳатто занжирларни синдиришимизга тўғри келди. Қўлимиздаги қурол ёрдамида, албатта. Шунда ҳам қизнинг бўйни-ю қўлларида бир қаричдан занжир осилиб қолди. Уларни бутунлай олиб ташлаш учун эса темир арра зарур бўларди. Чунки калит кимнинг чўнтагида экан, дея биттама-битта “овчи”ларнинг чўнтақларини қараб чиққунимизча анча-мунча вақт ўтиб қўярди.

Маша тутқундан озод бўлган заҳоти бирдан менинг бўйнимга осилди. Қиз кўзларидан дув-дув ёш тўкар, зор-зор йиғларди. Негадир у ўзининг шундай аҳволга тушишида қисман мени ҳам айбдор санарди: “Агар сен кетиб қолмаганингда, мени биронтаси ҳам ўғирлаб кетолмасди”, дерди нуқул.

Машага ҳеч нарсани тушунтириб ўтирмадим. Чунки мавриди эмасди.

Ташқарига чиққанимизда тонг энди-энди оқариб келаётган эди. Шамол тўхтаган, дарахтлар силкинавериби чар-

чаганлариданми, қимир этмасдан, дам олмоқда эдилар. Тунда ваҳимаси юртни бузадиган булутлардан асар ҳам қолмаганди. Хуллас, кеча қанчалик тўс-тўполон билан ўтган бўлса, ҳозир шунчалик осудалик ҳукм сурмоқдайди.

“Шунқор”ларнинг ҳаммасини Батинков деворга суяб ўтқазиб қўйган экан. Менимча, уларни ҳам устозим маълум вақтга “дам” олдириб қўйган бўлса керак ўзининг услубида. Кеча менинг қўл телефонимга эга чиққан “овчи” ҳам кўзини юмганча шериклари қатори ухлаётган экан, чўнтагини кавлаб ўзимга тегишли матоҳни олиб қўйдим.

Батинков бизни бошқа йўлдан бошлади.

— Бу сен келган йўлга нисбатан анча-мунча хавфсиз. Юриш қийинроғ-у, лекин манави дарахтлар орасидан тезроқ ялангликка чиқиб оламиз, — дея изоҳ берди у савол назари билан қарашимга жавобан.

Маша юролмади. Гандираклаб кетаверди. Шу боисдан аввал мен уни опичлаб олдим. Ярим йўлга қадар юрганимиздан кейин устозим қизни ўзига ортмоқлаб олди.

— Енгил экан, кўтариб кетавераман, — дедим.

— Мен ҳам ҳали сен ўйлаганчалик қариб қолганим йўқ, — кулди устозим.

Назаримда, ялангликкача масофани тез босиб ўтдик. Соятга қарасам, анчагина вақт ўтибди. Менимча, Батинков иккаламизнинг тинимсиз гаплашиб кетганлигимиз нафақат муддатнинг тез ўтиб кетишини, балки йўл машаққатларини ҳам билдирди. Устозим кета-кетгунча мени анча койиди. Бунга сабаб эса менинг Машани қутқаришда оқилона йўл тутмаганим. Ўзимни оқламоқчи бўлгандим, Батинков мени силтаб ташлади.

— Сен профессионалсан. Шундай экан, бирорта ҳам хато қилмаслигинг керак эди, — деди у. — Бошқа пайт бўлганида сени бошқача жазолардим. Бахтинг бор экан.

Жазонинг қанақа бўлишини яхши билардим. Ўлдирмайди-ю, лекин ўлдирса енгилроқ жазо бўларди.

Ялангликка чиққанимиздан кейин унчалик ҳам узоқ бўлмаган жойда қишлоқ кўринди.

— Шу ерга борамиз, — деди Батинков. — “Ясная луна” қишлоғи, харитада кўрганман. Кўпи билан ўнтача уй бор.

Менимча, ҳаммаси қариялар бўлса керак. Бунақа жойларда ёшларнинг яшаши амримаҳол.

— Номи ғалати эканми? — дедим мен.

— Ғалатимас-ку, менимча, бу ердан ой яхшироқ кўринса керак-да.

Биз секин-аста қишлоқ томон йўлга тушдик. Йўл-йўлакай мен Александр Петровичга қўнғироқ қилдим. Лекин ҳеч ким кўтармади. “Нима бўлдийкин? Қизини шундай жойдан қутқариб олиб бораяпмиз, телефонга қадалиб ўтирмайдими?” дея ўйладим. Аммо хаёлимдагини мен билан бирга кетаётганларга айтмадим.

Қишлоққа яқинлашиб қолганимизда чеккадаги уйдан бир кампир югуриб чиқди. Шундай думалоқ хотиннинг бунчалик тез югуриши ақлга сизмайди. Уйининг орқа томонига етганидан кейин эса чўк тушиб бақирганча ёрдам сўрай бошлади.

— Чол қурмағур ичволиб хотинини урган шекилли, — деди Батинков кулиб.

Аммо:

— Эримни қутқаринглар, яхши одамлар! — дерди кампир томоғини йиртгудай бўлиб.

Буни аниқ эшитган устозим таққа тўхтаб, менга қаради-да:

— Қизни устингдан тушир. Югур! — деди-ю, мени ажаблантирган кўйи мендан олдин ўзи чопиб кетди.

Кампир, ўпкаси тўлиб зор-зор йиғлаётганлиги боис нима бўлаётганлигини аниқ тушунтириб беролмади. Лекин қўли билан зўр бериб уйи томонни кўрсатарди.

Шоша-пиша уй ҳовлисига ўтиб, не кўз билан кўрайликки, қари бир чол “Москвич” машинасининг остида хириллаб нафас олганча ётарди. Машинанинг олдинги гилдиракларидан бири йўқ. Чол тирсагини ерга тираб машинани бир амаллаб кўтариб турар эди.

— Аҳмоқ! — деди уни кўриши билан Батинков ва машинанинг олд қисмидан кўтара бошлади, унинг ёнига мен ҳам қўшилдим.

Машина хийла кўтарилди.

— Уф-ф! — дея иккала қўлини ёнига ташлаган чол чўзилиб ётиб олди.

— Чиқ, чиқмайсанми, сассиқ чол! — дея бақирди устозим.

Шу маҳал кампир пилдираб келиб қолди-ю, чолини бир амаллаб суғуриб олди-да, бирдан уни дўппослай кетди. Чол у ёқдан-бу ёққа думалар, юзини яширар, аммо кампирнинг калтагидан қутулолмас эди. Яхшиям биз аралашиб чолни унинг чангалидан олиб қолдик. Йўқса, кампирнинг ўзи чолнинг суробини тўғрилаб қўйиши мумкин эди.

— Мияси айниган чол, одам шунақанги аҳволдаям мошинанинг тагига кирадими?! — дея тинмай жаврарди кампир.

— Домкрат қулаб кетди, — дея тўнғиллади чол.

— Аслида ўлганингда бирдан сендан қутулиб қўяқолардим. Бекор ёрдамга чақирибман буларни! — деб қўлини мушт қилганча шанғиллашни давом эттирарди кампир.

— Тўхтанглар, тўхтанглар! — дея қўлини осмонга кўтарди Батинков. — Ўзларингни босинглар.

— Ана кўрдингми? — деди чол. — Ёшларга қулоқ тутиш керак.

— Ҳамма гапирсаям сен овозингни чиқарма! — бақирди унга кампири.

— Бизни меҳмон қилмайсизларми? Ҳар қалай, меҳмонмиз, — деди Батинков кампирга қараб илжайаркан.

Устозимнинг гапи кампирни бирдан юмшатиб юборди.

— Бўлмасам-чи, қани, уйга киринглар, — деди кампир овози мулойимлашиб.

— Тирик қолганлигимни ювамиз, — деди чол ҳам илжайган кўйи.

— Бунинг ақли-хуши ароқда. Алкаш, пиёниста!

Кампир бисотидаги бор “ширин” сўзлар билан қарияни сийлай-сийлай уй томонга юрди.

— Жодугарнинг қариндоши бу, — деди чол кампири сал нари кетгач паст овозда. — Ўттиз йилдан бери яшаб келаман шу билан. Қаҳрамонлик бериш керак менга. Икки марта... Юринглар, уйга кирамиз, кампир сизларни ҳозир сийлайди, баҳонада мен ҳам томоқни ҳўллаб оламан.

— Ҳеч қаерингиз оғримаяптими? — дея сўради ундан Батинков.

— Бе, балоям ургани йўқ! Лекин қойилман. Бутун бош-

ли мошинани кўтариб турдим-а! Шунчалик кучим борлигини билмаган эканман. Аммо анави жодугарга кучим етмайди-да. Ҳар куни уради, — деди қария йиғламсираб.

— Мен Машани олиб келайин, — дедим устозимга қараб.

— Дарвоқе, — деди Батинков бошини қашлаб чолга қараркан, — сизда мабодо темирни кесадиған арра топилмайдими?

— Топилганда қандоқ, — дея илжайди чол ва “Москвич”ининг юкхонасини очиб, бир оз кавлаштирганидан сўнг узунлиги икки қаричча келадиған темир матоҳни кўтариб келди.

Маша мен ташлаб кетган жойда қимирламасдан ўтирарди.

— Энди сени бутунлай озод қиламиз, — дедим унга.

Қиз аввал жилмайди. Сўнг жилмайиши йиғига айланди.

— Ҳаммаси ортда қолиб кетди-ку, нега яна йиғлайсан?

— деб унинг юзига оқиб тушган кўз ёшларини бармоқларим билан артиб қўйдим.

Маша темир-терсакдан бутунлай холи бўлганидан кейин чуқур нафас олди. Мен унинг қўлидан етакладим. Аммо у бунга қаноат ҳосил қилмади. Кўлимга осилиб олди. Буни миннатдорлик белгиси деб қабул қилдим.

Биз чол билан кампирнинг уйига кириб борганимизда аллақачон икки эркагу бир кампир тузалган стол атрофига ўтириб олишибди. Кампирнинг шунча нарсани қандай тайёрлаб улгурганига ақлим бовар қилмасди. Яна илжайиб туришидан эркакларга қўшилиб озгина отиб олганга ҳам ўхшар эди.

— Қиз бола ҳам бор экан-ку, — деди чол ғайрат билан кафтларини бир-бирига ишқаркан. — Энди ўтиришимиз роса қизийдиганга ўхшайди. Бундай давраларда аёллар кўп бўлса яхши-да.

— Ичингга озгина кирса дарров алжирашни бошлайсан, сассиқ чол, — дея бирдан унинг оғзига урди кампири.

Шу билан чол ўчди-қолди.

— Кечирасизлар, — деди Маша бир оз ноқулай тортиб, — мен ювиниб олсам...

— Бемалол, — деб бирдан ўрнидан турди кампир, — ўзим ёрдам бериб юбораман. Бир томондан тўғри ҳам қила-

сан. Эркаклар билан ўтирган аёл қачон барака топган! Булар алжирашдан бошқасига ярашмайди.

— Ана энди зерикадиган бўлдик, — деди Батинков чолга кесатиб.

— Менга қара, отинг нимаиди... ҳа, эсимга келди, Володя, бу аёллардан эркак зоти умуман рўшнолик кўрмаган. Ёшлигимда чирқиратардим. Қариганимдан кейин кучим етмай қолди. Қишлоғимизда шу кампирларнинг дастидан мен билан Иван қолдик, қолганлари қочиб, ўлиб қутулди. Бу кампирларнинг бўлса ҳаммаси тирик, Азроил ҳам уларнинг жонини олишдан қўрқади. Шунақанги махлуқ-да булар. Аёллар билан ўтириш қизиқ деган гапни кампиримдан қўрққанымдан айтдим... Ундан кўра ароқдан қуй. Манави йигитчагаям, — дея гапининг сўнгида менга бир қараб қўйди чол.

— Бу менинг шогирдим, укам бўлади, — дея мени кўрсатди Батинков. — Исми Собир.

— Мен бўлса, — дея менга мурожаат қилди чол, — мана шу акангнинг акаси бўламан, исмим Захар.

Унинг гапидан кейин даврада енгил кулги кўтарилди.

Очиғи, роса очқаган эдим. Чолнинг айтиши бўйича, ўзи тайёрлаган ароқдан бир стаканини ютдим-да, иштаҳа билан овқатланишга тушиб кетдим.

Захар амаки эса тинмай сайраб турди. Кампирнинг айтганича бор экан. Ичган бўлса бор-йўғи икки стакан ароқ ичган, шунга оғзидан боди кириб, шоди чиқа бошлади. Ва албатта сўқинишгина гапларига озгина «маза» бериб турар эди. Стаканлар яна уч мартадан бўшаганидан кейин у бутунлай учиб қолиб, бошини столга қўйганча хуррак ота бошлади.

— Шуларам, — дея чўнтагидан сигарета олиб лабига қистирди Батинков (мен унинг аввал тамаки чекканини мутлақо кўрмагандим, шунга ажабландим), — яшаяпти. Бизга нисбатан эркинроқ. Кампирини ҳисобга олмаганида оромини биров бузмайди. Буларга ароқдан бошқа ҳеч нарсанинг кераги йўқ.

Шу пайт Маша билан бирга кампир кириб келди. Маша очилиб кетган эди. Озгинлик ҳам унга қандайдир ярашганди.

— Қизим билан бўй-бастлари бир хил экан, қизимнинг кўйлагини кийгиздим-у, ўзимнинг Викториямни кўргандай бўлдим.

Кампирнинг қолган гаплари дийдиёга айланиб кетди: Викториянинг келмаганига уч йилдан ошиб кетган, Виктория аввал Петербургга кетиб, кейин Москвага кўчиб ўтган, уч йил ичида тўртта эр алмаштирган. Виктория буларга набира туғиб бермаган ва ҳоказо. Кампир ора-сира эрининг стаканига ароқ қуйиб ичар, газাগига ҳеч нарса емас, қуйилиб келган кўз ёшларини енгига артар, лекин бирор марта бўлсин чолига эътибор бермасди.

Хуллас, кампирнинг дийдиёларини эшитиб бўлгунимизча бир неча кундан бери тузук-қуруқ овқат емаган Машанинг ҳам қорни тўйди. Батинков менга имо қилди: Александр Петровичга кўнғироқ қилишим керак.

Ташқарига чиқдим. Тоза ҳаводан симириб-симириб нафас олганимдан кейин телефон тугмачаларини босдим. Яна жимжитлик. У ёқдан ҳеч ким гўшакни кўтармайди.

“Бирон нима бўлганлиги аниқ. Машани олиб кетганимизни унинг душманлари эшитишган бўлишса, Александр Петровични бир ёқли қилиб қўйишган. Шошилиш керак. Бу ердан эртароқ жўнамасак бўлмайди. Ҳар қалай, Александр Петрович яхши одам, нобуд бўлса, қизи кун кўролмайди”, деган ўйда қайтиб уйга кирдим.

Устозим менга савол назари билан қаради. Мен бош чайқаб, телефонни ҳеч ким кўтармаганлигини билдирдим.

— Меҳмондорчилик учун катта раҳмат, — деди Батинков кампирга қараб. — Жуда яхши ўтирдик, қорнимиз ҳам очиб қолганди, баҳонада тўйғазиб олдик.

— Нима, сизлар кетмоқчимисизлар? — деди кампир ҳайратланиб. — Биз бу ерларда фақат қариялар зерикиб кетгандик... Бир-икки кун тоза ҳаводан симириб, дам олиб кетардинглар.

— Ишларимиз жудаям кўп. Мавриди бўлса бошқа сафар келармиз, — дея устозим ўрнидан турди.

— Ишлайверасизлар, ишлайверасизлар, кейин қандай қариб қолганларингни билмай, бизга ўхшаб қоласизлар. Ҳа, сизларга маслаҳатим, қариганда қишлоқда яшанглар. Яхши бўлади, — деди кампир.

— Бўпти, — деди унга жилмайиб Батинков, — айтганингизни қиламиз. Захар амаки уйғонганларидан кейин бизнинг ташаккуримизни айтиб қўйинг.

— Уйғонгандан кейин ҳамма нарса эсидан чиқиб кетади. Ҳатто сизлар қутқариб қолганларинг ҳам хаёлига келмайди, анави Иваннинг олдига бориб, ётиб қолгунча бармату-ха ичишдан бўшамайди.

Ташқарига чиқиб, энди йўлга тушмоқчи бўлганимизда кампир бизни тўхтатди. Сўнг ўзи югуриб бориб оғилхона-сига кирди-да, олачипор тулпор етаклаб чиқди.

— Ҳов сен, — деди сўнгра мени чақириб, — бу ёққа кел.

— Нима қилмоқчи бу кампиршо? — дедим мен ҳайрон бўлиб.

— От-арава қўшиб беради, — деб бирдан фол очди Батинков.

Буни қарангки, унинг фоли тўғри чиқди. Кампир отни ҳовлисида турган аравага қўшди-да:

— Катта йўлга чиққанларингдан кейин бу ёққа буриб юборсангизлар, ўзи уйни топиб келаверади. Пиёда кетсанглар кечгачаям етолмайсизлар, — деди.

У айтганича бор экан. Бир соатлар аравада юрсак-да, катта йўлдан дарак бўлмади. Батинков менга дам берди.

— Мен озгина бўлсаям ухлаб олганман. Аравани ўзим бошқариб кетавераман. Қолаверса, бундай лаззатни сенга бериб қўядиган аҳмоқ ҳам йўқ. Уйғоқ ҳолда дам олишни биламан деб мени ишонтиришга уринма. Мен ўзимни ўйла-япман, — деди у.

Биз томонлардагидан бутунлай фарқ қиладиган тўрт гилдиракли, устига пичан ташланган араванинг устида чўзилдим. Буни кўрган Маша:

— Оёқларимга бошингни қўй, — деди жилмайиб.

— Шунақаси менга қулайроқ, — дея рад этдим.

— Шундай гўзал санам сенга илтифот кўрсатади-ю, сен йўқ дейсанми? — дея орқасига бир қараб қўйди Батинков.

— Бошим баланд бўлса уйқум келмайди, — деб баҳона қилдим.

Аслида гап бунда эмасди. Агар ҳозир Машанинг оёғига бошимни қўядиган бўлсам, унинг қўнғлида бошқача туйғу

пайдо бўлиши муқаррар эди. Бу орқали у менга тагин боғланиб қолиши мумкин. Қиздаги ҳис-туйғуларни уйғотганим учун эса мен қийналиб юришимга тўғри келади.

Шу пайтгача кўп қизлар билан анча-мунча бемаза ишлар бўлди, ҳатто Маша билан ҳам, лекин энди менинг Барном бор. У менга гавҳар мисолики, заррача хиёнат қилишни хаёлимгаям келтиролмайман...

Албатта, буларнинг бари баландпарвоз ўйлардек эди. Лекин бориям аслида шу-да.

Ухлаб қолибман. Бир маҳал кимдир юзимни силагандай бўлди. Уйғондим. Лекин кўзларимни очмадим. Кўзларимни очсам Маша кўлини тортиб олиши мумкин эди. Ёки бўлмасам баттар эркалашга тушиб кетарди. Кўлини тортиб олса, хижолатпазлик бўлиши эҳтимол эди, олмаса юқоридаги гап: кўнглида умид пайдо бўлади. Шундагина бировнинг дилини оғритишдан сақланиш қанчалик оғирлигини ҳис этдим...

Охири топдим йўлини: уйқусираган киши бўлиб, ёнимга ўгирилиб олдим-да, шу баҳонада “уйғониб”, ўрнимдан туриб кетдим. Керишиб олдим. Сўнг бир осмонга, бир атрофга боқиб: “Бунча гўзал бу олам, бир қара”, дея машхур қўшиқни минғирлай бошладим.

— Ҳа, шоввоз, — деди овозимни эшитган Батинков, — дарров уйғонибсан-ку.

— Ҳавонинг тозалигидан дарров уйқуга тўйибман. Келинг, “рул”ни менга беринг, бу ёғига мен ҳайдаб кетай, сиз дам олинг, — дедим шўх овозда.

— Ҳожати йўқ, — деди Батинков. — Манзил яқин. Бу ёғига ўзимиз ҳам эплаб қўя қоламиз.

— Орқага қайтсак-чи, — дея шу пайт кутилмаганда гапга аралашди Маша. — Ҳавоси тоза экан. Ҳам бежавотир. Кампирнинг бирорта хонасини ижарага олиб яшайверардик.

— Яхши, — деди устозим унинг гапига жавобан кулиб, — сизларга яхши. Икковларингам ёшсизлар, дарров топишиб оласизлар. Мен анави кампирни Захар амакидан тортиб оламанми?

Ҳаммамиз кулиб юбордик. Бундан Батинковнинг баттар завқи келди.

— Кейин Захар амаки уруш эълон қилади. Қариянинг кучини кўрдингларми, бутун бошли машинани кўтарди-я. Ундаги куч менда нима қилсин! Кучсизлигимни билиб қолса кампир ҳам мендан айниб кетади. Шунинг учун, ўртоқлар, фақат ўзини ўйлаш бўлмасин, — деди у.

— Хавотир олманг, битта-яримтаси адашиб келиб қолар, — деди Маша кулиб. — Шартта оёқ-кўлини боғлаб, сизга топширамыз.

— Ё Худо, ётарканман-да қачон биронта қиз ўз оёғи билан адашиб келиб қоларкан деб. Мениям кўзимнинг қонга тўлиши бор...

— Хавотир олманг, устоз, — дедим мен гапга аралашиб. — Кампирнинг қизи уч йилдан бери келмаскан. Ажабмаски, сизнинг кутаётганингизни тушида кўриб...

— Илтимос, камситиш бўлмасин, — дея гапимни бўлди Батинков. — Индамасам қария деб чеккага чиқариб қўясанлар. Айт, шаҳарга тушиб бирортасини ушлаб олиб келиб бераман, онаси ўпмаганидан де. Ҳозирнинг ўзида отни орқага бурайин. Топган гапларинг бирорта қиз ўзининг оёғи билан адашиб келиб қолса-ю, ундан кейин... Унгача қариб-чуриб, Иван ёки Захар бўп қолсам-чи!

— Қиз келгунча қишлоқдаги бирорта беванинг ҳожатини чиқариб турасиз-да, — дедим мен шўхлигим қистаб.

— Сен болани аслида гапга ўқитган эканман-да, яхшики бахтинга Маша бор. Бўлмаса тарбия дарсини ҳозироқ бошлаб юборардим, — дея ёлғондан пўписа қилди Батинков.

У яна бир нарсаларни гапирмоқчи эди. Аммо отнинг қалқиб кетгани фикрини чалғитиб юборди, чамамда. Ўрнига бошқа гапни айтди:

— Кеп қолибмиз, анави асфальт йўлни кўраяпсизларми?

Биздан икки юз метрча нарида қоп-қора йўл кўриниб турарди. У ерга етиб олгунимизча бошқа сўзлашмадик.

Кампир айтганидай, оти жуда ақлли экан. Биз аравадан тушиб, ортга буриб қўйган эдик, бошини қуйи солганча секин-секин қадам ташлаб келган йўлига кетаверди.

Отнинг кетишини бир оз томоша қилиб турганимиздан кейин йўл бўйида учаламиз бирорта машина келиб қолишидан умид қилиб ўтирдик. Ҳар тугул “орзу”имиз тез ушалди. Узоқдан олдинги ойнаси қуёшда ярақлаган улов

биз томонга яқинлаша бошлади. Мен ўрнимдан турдим-да, машинадан кўзимни узмай тикилиб туравердим. У анча яқинимизга келиб қолганидан кейин УАЗК “тез ёрдам” машинаси эканлигини англадик. Кўл кўтарганимиздан сўнг у ёнгинамизда тўхтади.

— Йўл бўлсин? — деди ҳайдовчи деразадан бошини чиқариб.

— Шаҳаргача олиб бориб қўймайсанми, оғайни? — деди Батинков.

— Шуям муаммоми, ўтиринглар, — дея илжайди ҳайдовчи.

Менга унинг башараси ёқмади. Ўсиб кетган сариқтоб соқоли, ўйнаб турган кўзлари ва бурнининг устидаги тиртиқ шубҳа уйғотди. Шундай бўлса-да, башаранг ёқмади деб тайёр уловнинг баҳридан ўтиб юборолмайман-ку.

Олдинма-кетин машинага чиқдик. Машина ичида эса ҳайдовчининг биздан бошқа йўловчилари ҳам бор экан. Тўртта ўттиз ёшлар атрофидаги эркак. Сигаретани бурқситиб тутатиб, пиво ичиб ўтиришибди. Улар биз чиққанимиздан кейин бир-бирига қараб иржайишди. “Бундан бу ёғига ҳам “ҳазил-ҳузул” қилиб кетамиз шекилли”, дея ўйладим. Ўйим исботини икки дақиқа ҳам ўтмасдан топди.

— Йўлкирага пулларинг бўлса керак? — деди улардан бири пивосини ҳўплаб, лаб-лунжини кафти билан артар экан.

— Бунинг сизларга нима алоқаси бор? — дедим мен.

Батинков мен томонга синовчан қараб қўйди.

— Чунки йўлқирани биз йиғамиз-да, — деди ҳалиги одам.

— Бизнинг ҳам қуруқ раҳмат айтиб тушиб кетиш ниятимиз йўқ, — дедим мен жилмайиб.

— Бизнинг машинанинг бир метр юриши уч юз рубль туради. Ҳар юз метр юрганида ҳисоб-китоб қилиб борамиз. Ҳозир беш юз метрдан кўп юрди. Қани, соққани чўзинглар бу ёққа! — таҳдид қилди бояги одамнинг ёнида ўтиргани сигаретасини оёғининг остига ташлаб эзғилар экан.

— Зўр-у, — деди Батинков унга диққат билан тикилганча. — Сервис ҳам шунга яраша бўлса керак.

— Бўлмасам-чи, қария. Манави қизчаларингни яланғоч қиламиз-да, рақс туширамиз. Кейин тўрталамиз ҳам кучкуватга тўлиб тошганмиз, шундай жононни кўрганимиздан кейин эркакчилик қилмасдан кетишимиз инсофнинг биронта ҳам қиррасига тўғри келмайди... Қани, аввал сен икковинг йўлқирани тўлаб қўйларинг-чи. Пулларинг сервис кўрсатишга етадим-йўқми ҳали, — деди биринчи гапиргани.

— Балки етиб қолар, — дедим мен.

— Етмаса ташвиш тортишнинг ҳожати йўқ. Донорлик қиласанлар. Икковлашиб бир литр топширсанглар етарли... Кўрдингларми, биз одамларни ҳеч қачон йўлда қолдирмаймиз. Сенлардан олдин ҳам шундай мурувватни кўрсатиб келаяпмиз, — деди яна ўша одам.

— Ҳақиқатан ҳам хизмат кўрсатиш сизларда даҳшат экан. Менимча, дунёда ягона бўлса керак, — деди Батинков киноя аралаш.

— Қария, менимча, эзмалик қилиб юбординг. Биз бир километрдан ҳам кўп йўл босиб қўйдик, сочингнинг учигача қарзга ботдинг. Шунинг учун машинани тўхтатиб, ишингни битирамиз-да, орқангга биттадан тепиб, жўнатиб юборамиз, — деди шу пайтгача гапга аралашмасдан бир сигарета чекиб, бир пиво ичиб келаётган тўртинчи эркак.

— Собир, — деди ортиқча валақлашишга сабри чидамаган Батинков, — икки дақиқа.

— Кўп, — дедим мен тишимни тишимга босиб, — бир.

— Вақт кетди, — деди устоз.

Шу ондаёқ ишга киришдим. Машина “эга”лари бунақа бўлишини мутлақо қутишмаган шекилли, довдираб қолишди. Биринчисининг бурни синди. Иккинчи-учинчиси ағанаб тушган заҳоти зўравонларнинг тўртинчиси машинанинг чеккароғига ўтиб, чўк тушиб йиғлаб юборди. Бунисини эса биз кутмаган эдик. Ҳайдовчи бўлса машинани тўхтатди-ю, сакраб тушиб ура қочди.

Батинков уларнинг қилиқларини кўриб қорнини ушлаганча қотиб-қотиб кула бошлади...

Шаҳаргача яна ўзимиз кетишимизга тўғри келди. Бизга машинани “инъом” қилганлар эса шу жойда қолишни “маъкул” кўришди.

Шаҳарда поездга ўтирдик. Ҳартугул йўлнинг қолган қисмида бизни безовта қиладиганлар учрамади.

Шундай қилиб, Александр Петровичнинг уйига бир ярим кун деганда етиб келдик.

Келишга келдиг-у, кўз олдимиздаги манзарани кўриб, ҳайратдан донг қотдик. Уй тамомила ёниб битган, бир уйим култепага айланган эди...

Маша ўзи неча йиллар яшаган уйнинг аҳволини кўриб, бир зум жойида ҳайкалдек қотиб турди-да, сўнг ёнига “шилқ” этиб йиқилди. Мен дарҳол унинг бошидан тутдим. Аммо Батинков қилт этмади. Култепага қараганча тураверди.

Худди нима воқеа содир бўлганлигини англаб оладигандай. Машанинг юзига авайлаб бир-икки урган эдим, у ўзига келди. Ўзига келди-ю, йиғлашга тушди.

— Мени бекорга олиб келибсиз, агар мени қутқармаганингизда, уйимиз ёниб кетмаган бўларди... Бунчалик бадбахтсизлар ҳамманг! Отажоним! Отажонимдан айрилдим-ку!..

Қизнинг таъна-дашномлари тугай демасди.

— Бас! — дея жим турган Батинков бирдан бақириб юборди. — Сенинг дастингдан ўлиб кетишимизга оз қолди-ку!

— Устоз, бунда нима айб? — дедим мен бошқа гап тополмай.

— Бунинг ўша суюкли отаси... Бандитнинг қизи-ку буям, кимларга хизмат қиляпмиз ўзи?.. Келиб-келиб қаердаги ипирисқи, лўттибоз...

— Ўлган одамни ҳақорат қилманг! — деди Маша алам билан.

— Сен отангни ўлган деб ўйляяпсанми? Уйи куйган бўлсаям ётгандир у қайсидир кавакда, ўйнашларининг иссиқ қўйнида!

— Балки етарлидир-а, — менинг жаҳлим чиқа бошлади. — Машада нима гуноҳ! Маша ўзи хоҳлаб унинг қизи бўлиб қолмаган-ку.

Шу гапни айтишимни биламан, Батинков жағимга шунақанги мушт туширдик, чалқанчасига куладим. Шу пайт кўз ўнгимдан Батинковнинг буйруқдан бўйин товлаган

Мекеладзени қандай ургани ўтди. Ўша пайтда унинг ҳақиқатан ҳам қаттиқ жаҳли чиққан эди. Ҳозир менинг гап қайтарганимга ҳам чидаб туролмади.

Ўрнимдан туриб ўтирдим-да, лабимдан сизиб чиққан қонни кафтим билан секин артдим.

— Кечир, — деди устозим ҳовуридан тушиб, — ўзимни ушлаб туролмадим... Мен ҳам фаришта эмасман-ку.

Унинг узатган қўлидан ушлаб ўрнимдан турдим.

— Нега урдингиз?! — деди Маша қошлари чимирилиб Батинковга нафрат билан қарар экан.

Унинг саволига устоз жавоб бермай, култепа томон кетди. Ортидан мен ҳам эргашдим.

Шу маҳал:

— Биз сизларни қидириб келдик, — деган кескин овоз келди оргимдан.

Ўгирилиб не кўз билан кўрайки, ўндан зиёд қуролланган одамлар «зорманда»ларини бизга ўқталиб турибди. Ҳаммаси ҳарбий кийимда.

— Иккаланг ҳам қўлингни орқангга қилиб ёт, ортиқча ҳаракат қилма, албатта, тирик қолишни истасанг! — деди улардан бири.

Мен Батинковга қарадим. У:

— Шу етмай турувди... — дея қўлларини орқага қилиб секин ётди.

Ноилож мен ҳам ерга чўзилдим. Бизнинг шундай қилишимизни кутиб турган ҳарбийлар, бирдан югуришиб тепамизга келишди. Кимдир қўлимга «ширқ» этказиб кишан тақиб қўйди. Бошимни бир оз қўтариб Батинковга қарадим. Унинг юзи габадан қизариб кетган эди. Алам билан лабини шунчалик қаттиқ тишлагандики, оғзининг чеккасидан қон сизмоқдайди.

Чўнтақларимиз текширилганидан кейин иккаламизни ҳам ўрнимиздан турғазишди. Шу маҳал иккита қоп-қора “Мерседес” ёнгинамизга келиб тўхтади. Ҳарбийлар югуриб боришиб уларнинг орқа эшикларини очишди. Мен бирорта генерал тушса керак, деб ўйлагандим. Аммо ундай бўлиб чиқмади. Худди машинасининг рангидай қоп-қора костюм-шиму оппоқ кўйлак кийиб, қизғиш бўйинбоғ таққан, сочлари ёнига силлиқ таралган одам жилмайибгина маши-

надан тушиб келди. У бир оз бизнинг аҳволимизга қараб турганидан кейин бошини сарак-сарак қилди. Сўнг битта-битта қадам босиб аввал Батинковнинг ёнига бориб:

— Сендай одамни бунақа кўйга тушади, деб ҳечам ўйламаган эдим, — деди майин овозда. — Куч-қудратинг қанчалик кўп бўлмасин, бошни ишлатмаганингдан кейин ёмонда!

— Сен итнинг қаршисида ўзим ҳам шундай ҳолда турганимдан ғазабим кўзияпти!

Батинков кескин гапирарди.

— Тушуниб турибман, — деди унинг рўпарасига келиб тўхтаган одам, — лекин энди бурнингни тишлашдан бошқа иложинг йўқ... Яна хиёнатинг учун ҳам жавоб беришингга тўғри келади. Албатта, осон бўлмайди, лекин начора.

У худди мушукни эркалагандай Батинковнинг юзини силаган бўлди-да, тўсатдан шапалоқ тортиб юборди. Бунга Батинковнинг чидаб туrolмаслигини билардим. Ва менинг ўйлаганим бўлмай қолмади. Устозим қўлларидан ушлаб турган йигитларга бир оз суянган бўлди-да, қаршисидаги одамнинг хотига чунонам тепдики, бечора оғриқнинг зўридан ўкириб юборди-да, орқасига кулади. Шу ондаёқ Батинков калтак ёмғирининг остида қолди. Уни ушлаб турган йигитлар аввал қорнига, белига қуроллари билан аямасдан уришди. Бечора устозим йиқилганидан кейин тепкилашга тушиб кетишди. Бу манзарани мен шунчаки томоша қилиб туролмасдим. Қўлимдан маҳкам ушлаб турганлардан бирининг тиззасига товоним билан тепдим, у энкайиб қолганидан кейин шеригини белимдан ошириб ташладим-да, икки ҳатлашда Батинковни ураётганлар ёнига етиб бордим. Аммо биттасинигина уриб йиқитишга муваффақ бўлдим. Кейин менинг ҳам бошимга Батинковнинг куни тушди.

Албатта, биз — устоз-шогирд бирлашсак, қўлимиз боғлиқ ҳолда бўлса-да, уларга бемалол бас келардик. Лекин Маша жабрланиб қолиши, ҳарбий кийимдагиларнинг биронтаси қўлидаги қуролидан ўқ узиши ва ҳамма ҳаракатларимиз зое кетиши мумкин эди.

Мени қанча вақт тепкилашганлари ёдимда йўқ. Ҳушим-

дан кетибман... Ўзимга келганимда эса мутлақо бошқа жойда эдим. Қўл-оёқларим занжирлаб ташланган. Бошим лўқиллаб оғрир, кўзим яхши кўрмасди. Атрофга аланглаб устозимни қидирдим. Киприкларим бир-бирига ёпишиб қолган, атрофни бемалол кўришга халал берарди. “Номардлар, — чорасизликдан аламим келарди, — ҳеч қурса юзимдаги қонни ювиб ташласанглар, бир жойларинг камайиб қолармиди?”

— Собир, — деб қолди бир маҳал Батинков, овози ёнгинамдан эшитилди.

Демакки, у ҳам мен каби осиб қўйилган.

— Эшитаман, — овозим зўрға чиқди.

Батинков илғамадими, деб ўйлагандим. Ҳартугул эшитган экан.

— Ҳаракат қилоласанми? — дея сўради у.

— Агар қўлим боғлиқ бўлмаганида бирон нимага ярардим, — дея жавоб бердим.

— Ҳозир улар келишади, иккаламизни ҳам сўроққа тутишади. Шунда балки, бировимизни бўшатишар. Ўшанда бутун кучингни ишлат.

— Хўп бўлади.

— Ана, иккитаси келаяпти.

— Мен кўрмаяпман.

— Аввал юзингни ювишларини илтимос қил. Эвазига ҳамма билганларингни айтишни ваъда бер.

Лекин келувчиларга илтимос қилишимнинг ҳожати қолмади. Бири челақни тўлдириб сув олиб келган экан. Юзимга сепиб юборди. Сув юзимдаги қонни ювиб тушганидан кейин атрофни тиниқ кўра бошладим. Бу ер илгари қандайдир заводнинг бир бўлаги бўлган бўлса ажаб эмас. Том ниҳоятда баланд. Биздан нарироқда токарлик дастгоҳи, яна қандайдир темир-терсаклар, сим тўрлар сочилиб ётар эди. Батинков билан мени ёнма-ён осиишибди, қарама-қарши томонда эса Маша ҳам қўлидан осилган, унинг ҳам юзига қараб бўлмайди. Бўйни бир томонга қийшайиб қолган. Итдан тарқаганлар унинг ожизалигига ҳам қарамасдан обдон калтаклашгани шундоққина кўриб турарди. Камига худди эркакдай осиб қўйишибди, яна кийимининг олдини йиртиб ташлашибдики, оппоқ баданининг моматалоқлиги-

ни кўрган одам ич-ичидан эзилиб кетади. Бу атайлабдан, бизни кўрсин, азоблансин, деб қилинган. Агар олиб қочмаганларингда, агар отаси биз сўраган пулни майнавозчилик қилмай вақтида берганида, шундай нозик қиз бу қўйга тушмаган бўларди. Мана, биз билан ўйнашганларни нималар кутади, демоқчи бўлишган.

“Энди ўзларингдан кўринглар”, дея хаёлимдан ўтказдим ва менинг юзимга сув сепган йигитнинг яқинроғимга келишини кутдим. Бироқ у яқинлашмади, Батинковнинг ҳам бошидан бир челак сув қуйганидан кейин чиқиб кетди.

— Ҳов, галварс! — дея бақирдим унга.

— Нима? — деди у тўхтаб.

— Анави қиз ердан чиққан қўзиқорин эмас, унинг ҳам устига сув сеп, ўзига келсин.

— Тилинг даҳшат-у, а, яна бир сайра-чи, яхши эшитмай қолдим.

— Бўпти, ёнимга кел, шунақа сайрайки, булбуллар тилини тишлаб қолсин, — дедим мен кулиб.

Аммо у менинг олдимга келишга улгурмади. Бизнинг ён томонимиздаги дарвоза шақир-шуқур этиб очилди-да, Александр Петровичнинг култепа уйига келган “Мерс” кўринди. Саҳна кўриниши бошқатдан такрорланди. Силлиқ сочли банда бошлиғи ўша иржайишини кўз-кўз қилиб машинадан тушди. Яна Батинковнинг рўпарасида тўхтади. Менинг кулгим қистади. “Қани энди устознинг оёқлари бўш бўлса-да, худди аввалгисидай тепса”, дея хаёлимдан ўтказдим.

— Эҳ, Володя, Володя, — деди силлиқ соч бу сафар сал берироқда туриб, — нималар қилиб қўйдинг-а? Сенинг ўрнингда бўлганимда уятдан ерга кириб кетган бўлардим. Майли, буям тақдирнинг ёзиғи экан-да. Шўхлик қилмаганимда, балки рўпарама-рўпара ўтириб отамлашаётган бўлармидик. Энди ўзингга бир қара-ю, менга бир қара. Агар юзма-юз ўтирсак, мен одамларимнинг олдида обрўйимни йўқотган бўламан...

— Олиб қочма, — деди Батинков мийиғида кулиб, — сен кўрққанингдан мен билан бир жойда ўтиролмайсан. Сенинг кўлингдан номардликдан бошқа нима ҳам келарди.

— Номардлик ҳақида сен гапирмаганимда яхши бўлар-

ди. Сенга ишониб отнинг калласидан икки баравар пул ваъда қилиб, арзимаган қизчага қўриқчилик қилишни топширсам-у, сен менинг кўзимга чўп тиқиб манави тирранча билан, — дея силлиқ соч мени қўли билан кўрсатди, — йигитларимнинг дабдаласини чиқариб, қизни ўзинг олиб қочсанг. Ёки Петрович каттароқ пул ваъда қилдимиз? Гапир.

Батинков индамади. Мен устозимнинг нега бундай қилаётганига ҳайрон эдим. Ахир у силлиқ сочни бемалол гипноз қилиши, сўнгра осонлик билан қўлларини бўшатиб, бу ердагиларнинг ҳаммасини элақдан ўтказиши мумкин эди-ку, нега шундай қилмаяпти?.. “Балки, — дедим ўзимга-ўзим, — бошқа бир режаси бордир. Имконият кутаётгандир”. Аммо мен бундан бошқа иложни кўрмадим. Шу боисдан ҳам силлиқ сочнинг тўғримга келишини кута бошладим. Худди хаёлимдагини уққандай у ҳам яқинлашмасди.

— Серёга, — деди Батинков, — дунёда сенинг хоҳиш-истагингдан ҳам, менинг ваъдамдан ҳам устунроқ нарсалар кўп. Ана шундай ҳолда ҳамма нарса унут бўлади. Гапларингнинг ҳаммаси ҳақ. Лекин сен ҳеч нарсани тушунмайсан. Менинг эса тушунтиришга хоҳишим ҳам йўқ.

— Шунақа дегин, — деди Серёга деганлари киноя билан, — гапимни инкор этмайсан, айна пайтда ўзингнинг билганингдан ҳам қолмайсан. Яхши, унда ақлингни бир киритиб қўяй. Ундан кейин балки сен мени яхшилаб тушуниб оларсан.

У костюмининг ички чўнтагидан сигарета олиб лабига қистирди. Шунда югурдакларидан бири ёнига югуриб келиб гугурт чақди. Серёга ҳузур қилиб тутун ютди-да, оҳиста чиқариб, Машанинг ёнига келди ва унга бир оз термилиб туриб бошини чайқади. Сўнгра сигаретасини оёғи тагига ташлаб мойлангандек ялтираётган қоп-қора туфлиси билан яхшилаб эзгилади. Кейин аёнларига:

— Олиб келинглар! — дея бақариб буйруқ берди.

Мен: “Наҳотки Александр Петрович ҳам уларнинг қўлида бўлса”, дея ўйладим. Аммо ундай бўлиб чиқмади. Бояги дарвоза яна очилиб, юк туширадиган машина ҳамма томони ойнадан иборат қутини (бир пайтлар биз худди шуна-

қанги мосламанинг ичига кириб асаларилардан сақланган эдик) кўтариб келди-да, биздан ўн қадамлар нарига қўйди.

— Володя, — деди силлиқ соч Серёга Батинковнинг ёнига келиб, — мен сенга яна бир марта имконият берман. Агар ҳақиқатан ҳам зўр бўлсанг, жонинг ўзингга сийлов. Эпини қилолмасанг, алвидо!

У иккала қўлини қанот қилиб ёзди ва яна гапида давом этди:

— Немислар бизнинг ота-боболаримизни қандай жазолаганини мендан яхши билсанг керак. Мен энди жа немислардай қилмасам ҳам сал берироқ, қилмишингга яраша жазони қўллаيمان. Чидасанг яшайверасан. Йўқса, боя айтган гапим. Ҳозир манави қурилманинг ичига кирасан, — дея у ойнали мосламани кўрсатди, — мен заҳарли тутун чиқарадиган лампани ташлаб, устингдан бекитаман. Тўрт дақиқа сенга муддат, агар нафас олмасдан туролсанг, эшикни очаман, чиқиб кетаверасан, мабодо нафас олиб қўйсанг, ҳаммаси тамом бўлади... Айтиб қўяй, сен бунинг ойнасини синдираман, деб ўйлама. Темирни мажақлашинг мумкин-у, лекин, оғайни, бунга кучинг етмайди. Шунақа мустаҳкам тайёрланган бу барака топгур. Яна битта гап. Ўзингни кўп у ёқ-бу ёққа ташлайверма, менинг феълим айниб қолиш эҳтимоли бор.

— Нутқинг равон экан, — деди Батинков жилмайиб, — илгари бунақа гапиролмас эдинг. Айниқса, мактабда. Эсингдами, ўнинчига ўтганимизда, математика дарсида бутун синфга кулги бўлгандинг, қизлар майна қилавериш шолғом қилиб ташлашганди ўшанда.

— Эҳ, Володя, ўша пайтлари ҳам сен аҳмоқ эдинг, ўша-ўша, ўзгармабсан. Ўшанда уйга вазифани кўчиртиришга бермаган эдинг ва табиийки, сен туфайли ҳаммага кулги бўлгандим, — деди Серёга қўлини устозимга ниқтаб.

— Оддий кўпайтирув амалини билмасанг, саводсиз бўлган бўлсанг, мен айбдорманми?

— Вақтим йўқ эди, биродар. Оламшумул ишлар билан банд эдим! Сенга ўхшаб қаердаги ҳой-ҳавасларга берилиб умримни ўтказмасдим. Мана, сен ўқиб ким бўлдинг? Ҳеч ким, қўлидан жаллодликнинг ҳамма тури келадиган ҳарбий. Бунинг учун сен математикани билишинг шарт эмас-

ди... Мен-чи? Ўзинг кўриб турибсан. Изоҳга, менимча, ҳожат бўлмаса керак. Қолаверса, ажалинг менинг қўлимда, ҳозир қўйиб юборсам, қандай қилиб нариги дунёга кетганингни билмай ҳам қоласан.

Серёганинг бу гапи Батинковни титратиб юборди.

— Сендан битта илтимос, — деди у қалтираган овозда, — фақат ростини айт, Оляни сен ўлдирганмидинг?

— Қайси Оля, мен унақасини танимасканман. Ўйнашларим орасида битта шунақа исмлиси бор, лекин у ҳали тирик. Ундан кейин, эркатоим, қаерга борсам олиб юрман. Ҳозирам машинада ўтирибди. Агар шуни назарда тутаетган бўлсанг, ҳозир мошинадан тушади.

— Ўзингни гўлликка солма, уни бутун дунё биларди. Енгил атлетика бўйича жаҳон чемпиони бўлганди. Саккизинчида ўқиётганимизда бизнинг синфга келганди. Ҳамма бирданига ошиқ бўп қолувди. Лекин у ўнинчига ўтганимиздагина менга рози бўлувди. Кўп ўтмай уйининг йўлагига чавақланган ҳолда топишган. Айт, ўша мараз сенмидинг?!

Батинковнинг бақириб юборганлигини кўрган Серёга аввал унга тикилиб турди-да, сўнг хохолаб кулиб юборди. Атрофидаги аъёнларига ҳам унинг завқи дарров юқиб, улар ҳам зўрма-зўраки бўлса-да, қийқиришга тушишди. Батинков изза бўлди. Рўпарасидаги иблиссифат махлуқни бурдалаб ташламоқчи бўлиб бир неча марта силтанди. Аммо уни маҳкам ушлаб турган занжир қўйиб юбормади. Устозим чорасизликдан ўкириб юборди.

— Сен... сен, — деди Серёга бир оздан кейин кулгидан базўр тўхтаб, — ҳалиям шуни эслаб юрибсанми? Ўҳ, нодон. Ўҳ, аҳмоқ!.. — у тўсатдан жиддий тортди ва яна сўзлашда давом этди: — Майли, сениям унинг олдига боришингга озгина қолди. Шунинг учун айтганим бўлсин... Лекин айтишимдан олдин бир нарсани мен ҳам сўрасам. Нега энди уни эслаб қолдинг? Шу пайтгача қаерда эдинг? Сен билан куни-кеча ҳам қадрдон эдик, лом-мим демагандинг-ку.

— Нимжон эдинг. Унга кучинг етишига ишонмасдим. Қиз бола бўлсаям сенга ўхшаганларнинг иккитасини бир

ёқли қилиш унинг қўлидан келарди. Кейин сенга нисбатан ҳозиргина шубҳа пайдо бўлди, — деди Батинков.

— Кечикдинг. Ҳамма нарсага етган ақлинг шунга қолганда оқсаб қолди. Бўпти, эшит. Оляга ҳамманинг ошиқ бўлганлиги рост. Албатта, менинг ҳам. Аммо менинг умидим катта эди. Агар рози бўлганида бошимга кўтариб юрардим... Қанча аёллар билан бирга бўлдим. Уларнинг ҳисобига ўзим ҳам етолмайман. Лекин Оляга ўхшаганини ҳалигача тополганим йўқ... У ҳақиқатан ҳам битта эди... Сен билан юраётганлигини кўрганимдан кейин жоним чиқиб кетди... Шундан кейин доимо йўлини пойладим. Бир-икки марта ёлғиз учратиб, сендан айнитишга ҳаракат қилдим. Ҳатто ялиндим, оёғига бош қўйдим. У бўлса илтижоларимни сариқ чақага ҳам олмади. Ўша тунда Оля машғулотдан қайтаётганди. Ўзиям роса ҳолдан тойган экан. Мени кўрди-ю, тепа сочи тикка бўлди. “Сен ғаламис, ёпишқоқ қуртдан қутуламанми-йўқми?” дея бақирди. Унинг бу гапларига чидаб туролмадим. Бошқа нарса деганида эҳтимол чидардим. Жаҳл отига миниб қорнига пичоқ тиқиб юборганимни ўзим ҳам сезмай қолибман... Албатта, буларнинг бари қандайдир дақиқалар ичида содир бўлди. Бундай бўлишини Оля тугул мен ҳам кутмаган эдим... Қилғиликни қилиб қўйганимдан кейин: “Агар бу тирик қолса, эртага мени қаматиб юборади”, деган ўй миямга урди. Шу ҳадик билан ҳали қон томиб турган пичоқни унинг кўксига яна бир марта санчиб олдим... Сўнг биринчи ва сўнгги бор ақиқдай лабларидан бўса олдим... Оля энтикиб-энтикиб нафас олаяпти-ю, мен унинг лабига лабимни босиб турибман. Романтик бир ҳолат! Бунақасини кинолардаям кўрмагансан. Шу лаҳзаларда қилган ишимдан афсусландим. Лекин фишт қолипдан кўчган эди... Омадим ўшандаям бор экан. Оляни ўлдирганимни ҳеч ким кўрмабди. Ҳатто эртасига мактабга бормаганимдан ҳам биров шубҳаланмади. Мана энди, бу эскириб кетган воқеани сенга ўндан зиёд йигитларим гувоҳлигида айтиб бердим... — дея Серёга яна ҳи-ҳилаб кулди, — буни қара, яна битта “лекин”и чиқиб қолди. Олянинг ёнига яна сен биринчи кетаяпсан. Агар нариги дунё деганларининг борлиги рост бўлса, у билан

кўришасан, саёҳат қиласан. Шуларни ўйлаб ҳатто сени ўлдиргим ҳам келмаяпти. Аммо иложи йўқ.

— Мен уни деб ҳалиям уйланганим йўқ!

Устозим бу гапни шунчалик маҳзунлик билан айтдики, менинг кўзимдан ёш чиқиб кетди. Вужудимга титроқ кирди. Серёга деганларини бурдалаб ташлагим келди. Шу боисдан худди устозим каби қўлимга боғланган занжирни узиб юбормоқчи бўлиб пастга тортдим. Аммо у мен ўйлагандан ҳам мустаҳкам экан. “Агар шу ҳолатда ўлиб кетсак, мутлақо ҳақиқатга тўғри келмайди. Аввал Серёга қилган иши учун жавоб бериши керак. Ундан кейин майли, нима бўлса бўлсин”, дея ўйладим.

— Петька! — дея бақирди Серёга йигитларининг бирига. — Манави овсарни ечиб олиб тиқ ойнанинг ичига!

Мен Петька деганларини кўзим билан қидира бошладим. У ҳаммадан орқада турган экан. Исмини эшитиши билан буйруқни бажариш учун Батинковга яқинлашди. Мен шу ондаёқ хаёлимни бир жойга тўплаб бутун энергиямни унга йўналтирдим. Ҳеч қачон узоқ масофадан, яна менга тескари турган одамни гипноз ҳолатига туширмагандим. Ҳозир буни синаб кўришнинг айна пайти эди. Ҳар тугул қўлимдан келди. Петька деганлари Батинковни ечганидан кейин уни силлиқ сочнинг яна иккита йигити ҳамроҳлигида ойнали қурилманинг ичига итариб киргизиб юборди. Шундан кейин Серёга қурилманинг ёнига бордида, ойнани секин тақиллатиб:

— Володя, хафа бўлмагин-у, худди қамалган шерга ўхшаб қолдинг, — деди иржайиб.

Петька эса бу пайтда менинг ҳам қўлимни ечиш билан овора эди. Бошқалар шефининг масхарабозлигини томоша қилаётганликлари боис, Петькага бир дақиқагинага эътибор беришмади. У менинг қўлларимни занжирдан халос этишга улгурди. Қолганларини эса ўзим бажардим. Петьканинг қўлидан калитни тортиб олиб, оёғимдаги қулфни ҳам бўшатдим. Худди шу маҳал Серёганинг одамлари мени кўриб қолишди. Шунда гўё қиёмат кўпди. Йигитлар қуролиларини менга тўғрилашга шошишди. Мен эса Петькани нари суриб ўтиб, биринчи турган йигитнинг чотига тепдим-у, қуролини олиб кўйиб, кейинги дуч келганининг

кўкрагини нишонга олишга улгурдим ва икки марта ўмба-лоқ ошиб уларга яна ўқ уздим. Учинчи ўқ эса Батинков ўтирган ойнали қурилмага бориб тегди. Ойна чил-чил бўп кетади, деб ўйлаган эдим. Аммо бу ҳаракатим сираям самара бермади. Шундан кейин унинг ўқ ўтмас буюмдан тайёрланганлигини билдим. Шу аснода менгаям аллақачон ўқ ёмғирини ёғдиришни бошлаб юборганларга қарата қўлимдаги тўппончани ишлатиб Батинков турган жойнинг орқа томонига ўтиб олдим. Ва Серёгани қидирдим. У эса аллақачон яширинишга улгурган экан. Шундан кейин биронга аҳмоқ Машани отиб қўямасин, деган ўйда, Машани қўлларидан тепага кўтариб турган занжирга ўқ уздим. Занжир узилиб кетиб Маша пастга қулади. Ниятимни рақибларим аллақачон англаб олган эдилар. Улар шефларидан буйруқ олишларига улгурмасларидан нималар бўлаётганлигини билмай ҳушсиз ётган қизнинг оёғидаги қулфни ҳам нишонга олдим. Бахтимга бу сафар ҳам хато кетмади ўқларим ва қизнинг мендан бор-йўғи бир қадам наридаги қўлидан тортиб ўзим турган жойга олиб келдим. Энди хавф бирмунча бартараф бўлганди. Фақат мен билан Машага, албатта. Аммо яна озгина турадиган бўлсам, Батинков нафас олиб қўйиши ва заҳарланиб ўлиши мумкин эди. Шундоғам икки дақиқа ўтиб қўйди. Шошилишим керак. Нариги томонга ўтаман десам, Серёганинг одамлари қуроллари тайёрлаб туришибди, бу ерда тураверсам устозимдан айрилиб қолишим муқаррар. Шунда хаёлимга бошқача ўй келди: манави жазо мосламасини ағдариб ташласам бирорта йўли чиқар. Хаёлимга келиш баробарида унинг тагидан кўтардим. Хийла оғир экан. Лекин кўтарилди. Яна бор кучимни бердим. Ниҳоят ағнаб кетди. Шу билан бирга думалади ва эшиги очилди. Худди шуни кутиб турган Батинков дарҳол қурилманинг ичидан чиқди. Ва бирдан ичидаги ўлик ҳавони чиқарди-да, янгисидан олди. Унинг юзи қизариб кетганди.

— Итдан тарқаган! — деганича у ерга чўзилди.

Бу пайтда Серёганинг одамлари отган ўқлар қурилмага тегиб турли томонга учиб кетаётган эди. Батинков ерга чўзилганча, кўзини юмди, бир оз нафас ростлади. Мен бўлсам ора-сира душманга ўқ узиб турдим.

— Тўппончангни менга бер! — деди Батинков, ўзига келиб олгач. — Ўзинг чап томонда бизга яқинроқ жойда ётган йигитнинг автоматини ол!

Буйруқни бажариш осон эмасди. Яширинган жойимиздан озгинагина қимирлайдиган бўлсак, тепамизда танамизни темир парчаси тешиб ўтишини кутиб турган ажал жонимизни олиб кўкка парвоз қиларди. Батинков айтган йигит мени Петька озод қилганидаёқ мурдага айланганди.

— Мен чалғитиб тураман, тезроқ бор! — деди менинг ўйланиб турганимни кўрган Батинков.

Унинг шу гапидан кейин йиртилиб кетган, ҳаммаёғи қонга беланган қўйлагимни ечиб олдим-да, осмонга отдим. Бечора қўйлак ерга тушгунича уч-тўртта ўқнинг “мазасини тотиб” кўрди. Лекин Серёганинг йигитларини чалғитди. Бу пайтда жасад ёнига етган эдим. Автоматни олдим-у, яна изимга қайтдим. Ўша лаҳзада, менимча, Серёганинг ҳамма йигитлари мени нишонга олишди, шекилли, талай автомат бирданига тариллади. Битта ўқ елкамга, иккинчиси оёғимга тегди. Ўқириб юбордим. Бутун вужудимни оғриқ қамраб олди.

— Бардам бўл, — дея менинг кўнглимни кўтарди Батинков, — яхшиям кўкракка тегмабди.

— Володя! — Серёганинг овози келди шу маҳал нариги томондан. — Чиранишни бас қилиб қўя қол. Битта ўзинг шунча одамга бас келолмайсан барибир.

— Қўрқаяпсанми?! — дея бақирди устозим унга жавобан.

— Мен сени ўйлаяпман!

— Нимамни ўйлайсан, боягина ўлдирмоқчийдинг-ку!

— Мен сенга унақа гап айтганим йўқ. Синаб...

— Қўлингдан келса тирик қол деганмидинг? Ана энди худди шу нарсани ўзинг синаб кўр. Қўлингдан келса мана шу ердан тирик чиқиб кет. Айтиб қўяй, гарчи сен билан бирга ўқиган эсак-да, сени кўммайман. Жасадингга қараб қўйсам ҳам катта гап.

— Чўчқа, ўзингдан кўр! — бақирди Серёга, шундан кейин унинг йигитлари бараварига ўқ отишга тушиб кетишди. Батинков ерга қапишганча менга қараб ётар эди.

— Устоз, энди сиз менга тўпончани беринг-да, ўзингиз

буни олинг, — дея соғ қўлим билан унга автоматни узатдим.

У жилмайди. Темир парчалари “ёмғири” камайганидан фойдаланиб елкамни ушлаб кўрди.

— Бахтинг бор экан, — деди сўнг, — суягингга тегмабди. Агар оёгинг ҳам шундай бўлса, дўхтирсиз ўзим тузатиб юбораман. Фақат оғриққа чидаб турсанг бўлгани.

“Хўп” дегандек бошимни қимирлатдим ва шифтга қарашим билан томни ёпиш учун ишлатилган тўсинга чирмашиб бизнинг тепамиз томон келаётган иккита нусхага кўзим тушди. “Аҳмоқлар”, дея хаёлимдан ўтказдим-да, битта-битта нишонга олдим. Бечора йигитлар чиққанларига пушаймон ейишга ҳам улгурмади, назаримда, дарахтдан тош тегиб қулаган йирикроқ куш мисоли гурсиллаб ағнашди. Буни кўрган Серёга қаттиқ сўкинди. Қулаганларнинг бутун оиласи эсидан чиқмади — кўшиб сўқди. Батинков эса менинг соғ қўлимни ушлаб сиқиб қўйди, жилмайди. Шундан кейин вужудимдаги оғриқ баттар забтига олди. Тишимни-тишимга босиб чидашга уриниб кўрдим. Қаёқда, биров суякларимни бир-бирига ишқаётгандай бўлиб кетаверди. Оғриқ зўр келиб бир-икки марта “им-м!” деган овоз ҳам чиқариб қўйдим.

— Чида! — дея бақирди Батинков.

— Хў-ў-п! — дедим базўр.

— Итдан тарқаганлар! — деди устозим ғазаб билан ва бир оз кўтарилди-да, отилиб очиқ жойга чиқди. Ва у ерга оёғи тегар-тегмас яна қайта сакраб Серёганинг машинасига яширинди. У буларнинг барини шунақанги эпчиллик билан бажардики, бир зум оғриқни ҳам унутиб ҳавас билан қараб қолдим. Назаримда, Серёганинг ҳам, йигитларининг ҳам оғизлари очилди. Шу боисдан Батинков машинага орқасини тираб туриб олганидан кейингина қўлларидаги қуролларини тариллатишди. Батинков ўзига қулай жой танлаш билан бир қаторда менга ҳам шароит яратиб берган эди. Менимча, Серёганинг одамлари яраланганимни кўриб, энди уришолмайди, деган хаёлда бемалол менга кўринадиган тарафга ҳам югуриб ўтишди. Бунақа тухфани мен бировга бериб қўядиган одаммасман, албатта. Дарров биттасини ерга қулатдим. Иккинчиси унинг мурдаси орқасига

яширинди. Агар ўрнидан турса, навбатсиз шеригининг орқасидан кетишини яхши биларди, шу боисдан қимирламай ётаверди. Мен эса уни яққолроқ кўриш учун чап ёнимга икки марта думаладим. Шу ишни қилмасам бўларкан. Ярам оғриқнинг ҳаммасини жам қилиб бердики, туғилганимга пушаймон еб юборишимга сал қолди. Қўлларим қалтираб кетаётган эса-да, мўлжални аниқ олдим. Силлиқ сочининг бир одами сакраб тушди. Бошқа бирон нима қилиш қўлимдан келмади. Батинковнинг ўзи қолганлар билан ҳисобкитобни уддалаб ташлади. Фақат Серёга билан яна биттаси омон қолди. Улар мен томонга очикдан-очик югуриб келишди. Қўлимдаги тўппончани ишлатмоқчи эдим, ундан садо чиқмади. Ўқи тамом бўлган экан. Бундан силлиқ соч усталик билан фойдаланди. Яраланган томонимдан ушлаб ўрнимдан турғазди-да, пешонамга тўппончасини тўғрилаб:

— Володя! — дея бақирди.

— Қўйиб юбор уни! — дея жавоб қилди Батинков.

— Бу йигитчани жуда яхши кўрасан шекилли, ҳозир бу ёққа чиқиб, қуролингни ташламанг, агар кейин мени ўлдирган тақдирингдаям, буни отиб ташлайман. Бўл тез!

Менинг кўз олдим бир дақиқага хиралашди. Шундан кейин оғриқни бир оз унутдим. “Ўляпман, шекилли, — дея ўйладим, — бунчалик осон?! Ҳеч бир оғриқни сезмаскан одам. Бунақалигини билганимда аллақачон жон таслим қилиб қўяқолардим”.

Бир пайт оёқ томонимда шунақанги кучли оғриқ турдики, кўзим ярқ этиб очилиб кетди. Ўша лаҳзада Машанинг тепасида автоматини тўғрилаб энди тепкисини босаётган Серёганинг одамига нигоҳим тушди.

— Тўхта-а-а-а!!! — дея бўкириб юбордим.

Аммо...

Автоматнинг қаттиқ тариллашидан қулоғим битиб қолаёзди. Бу ёғига ўзимни бошқаролмай қолдим. Қандайдир қалтис ҳаракат қилдим. Қўлим бир нарсага қаттиқ урилди. Сўнг кўзим тина бошлади.

Кўксимда армонларим бир дунё. Қилмоқчи бўлган ишларим ҳисобсиз. Мен эса буларнинг барига қўл силташга ҳам улгурмасдан нариги дунёга равона бўлмоқдайдим. Ёдимда қолгани — ерга қулаётганим. Бошқаси эсимда йўқ...

Бошимнинг лўқиллаб оғришидан кўзларим очилиб кетди. Шунда тепамда жилмайиб турган Машани кўрдим.

— Сени қутқариб қололмадим. Отанга омон-эсон олиб келаман деб ваъда бергандим, лекин шу сафар сўзимнинг устидан чиқолмадим, — дедим қизга.

Зеро, мен ўзимча руҳим Машанинг руҳи билан учрашибди, деган хаёлда эдим.

— Сен ваъдангнинг устидан чиқдинг. Дунёда сендай йигит борлигидан фахрланаман, — деди Маша ва юзимдан ўпиб қўйди.

Ажабо! Қизнинг лаби юзимга тегди. Демак, руҳлар ҳаводай бир нарса, улар моддий бўлмайди, дейишлари бўлмаган гап экан-да. Ана, Маша мени ўпди, мен буни сездим.

— Нариги дунёда ҳам бор эди шундай йигит. Хотини, боласи бор эди. Лекин у ношуд уларнинг ҳаммасини ташлаб бу ёқларда юрибди.

— Нималар деяпсан? Қанақанги нариги дунё?

— Сен билан мен озгинадан яшаб, битмас-туганмас азоблар кўрган дунёни айтаяпман. Ҳартугул бунисида одамга ўхшаб яшармиз.

— Жиннивой, — деди Маша кулиб, — сен ҳали ҳеч қачон кетганинг йўқ. Яшаяпсан.

Шундан кейингина мен атрофга разм солиш учун бошимни кўтармоқчи бўлдим. Аммо елкамда кучли оғриқ туриб, яна қайтиб жойимга ётиб қолдим.

— Қимирлама, ҳаммаси яхши бўлиб кетади. Дўхтир сени омадли йигит экан деди. Ўқ оёғингайм, елкангайм тегмабди. Фақат кўп қон йўқотибсан. Қон қуйишди, энди бутунлай яхши бўлиб кетасан.

— Ўзига келдими шоввоз? — деган овоз келди.

Бу устозим Батинков эди. Менинг эса ҳеч нарсага ақлим етмаётган эди. Ахир Машани отишганини ўз кўзим билан кўрган бўлсам, бунинг устига ҳушимдан кетаётган лаҳзаларни аниқ-тиниқ эсласам.

— Қаердамиз? — дея сўрадим ҳайратимни яширолмай.

— Менинг дала ҳовлимда, — деди Батинков ва ёнимга келди. — Сенинг бутунлай, тезроқ соғайиб кетишинг учун! — дея қўлидаги стакан тўла ароқни қултиллашиб ютиб юборди.

— Қандай келиб қолдик? — дея сўрадим мен тагин.

— Кел, ортиқча савол беравермаслигинг учун ҳаммасини қисқагина қилиб айтиб бераман, — дея устозим ойна ёнида турган столнинг ёнига бориб тузланган бодрингдан олдида, гачур-гучур қилиб чайнади. — Машанинг тепасида автомат ушлаб турган йигитни кўрдим-у бирдан отиб ташладим, бунгача сен Серёганинг суробини тўғрилаб қўйибсан. Қандай урганингни билмайман-у, лекин унинг бўйин томири узилиб кетибди. Шундай қилиб, учаламиздан бошқа ҳеч ким қолмади. Кейин иккалангни ҳам Серёганинг мошинасига ётқизиб бу ёққа олиб келдим. Агар ким сени даволаганини ҳам айтмасам, яна мени саволга тутиб, иштаҳамнинг баракасини учирасан. Дўхтир ўртоғимга йўл-йўлакай хабар қилдим. Қонниям у ўзи билан бирга олиб келди. Мен сенинг қонинг қайси группадалигини тайёрлов даврида билиб олгандим... Хўш, мана, сенга тарихнинг жимжилоқданам майдароқ бир бўлаги.

— Тушунарли, — дея кўзимни бир оз юмиб ётдим, сўнг: — Менгаям ароқ беринг, — дедим устозимга.

— Ичгинг келиб қолдими? — деди Батинков.

— Одамнинг ҳавасини келтириб ичганингиздан кейин мениям томоғим тақиллайди-да.

— Шу ҳолидаям шўхлик қилгиси келади бунинг, — деб устозим стаканни тўлдириб ёнимга келди ва Машага қараб гапирди: — Бунинг бошини бир оз кўтариб тур.

Ароқ ичакларимни куйдириб кетди. Озгина ўтиб эса энгил тортдим. Ва яна бир стакан беришларини сўрадим. Батинков аввал тихирлик қилиб турди. “Сенга мумкинмас”, деди. Аммо менинг ҳам ўжарлигим тутиб қолди. Шундан кейин у бояги ишини яна бир маротаба такрорлади. Кейинги ароқ менинг уйқумни келтирди. Хонадагилар билан гаплашишга ҳам ҳолим қолмай уйқуга кетибман.

Қанча ухлаганим эсимда йўқ. Менимча, анча-мунча ухладим. Кўзимни очсам, мен ётган хонада ҳеч ким йўқ. Бир оз шифтга қараб ётдим. Ҳеч нарсани эслагим келмади, шу боисдан ҳам зерикиб кетдим. Турмоқчи бўлганимда яна елкамдаги оғриқ безовта қилди. Шундай бўлса-да, ўрнимдан туриб ўтирдим ва хонани кўздан кечирдим. Мен ётган каравотдан ташқари тагин иккита каравот бор экан, дераза

ёнида битта стол билан стул турибди. Хонанинг бор-йўқ жиҳози шу. Батинков қачонлардир бир олам орзу-ниятлар билан бу ерни олган. Ҳатто шу даражада бўлса ҳам уй қурган. Аммо кейинчалик бошқа нарса қилишга қурби етмаган. Етган тақдирдаям вақти бўлмаган. Ёки яна бирон нима бу ерда рисоладагидек дала ҳовли қуришга халақит берган. Эҳтимолки, йилда бир марта ҳам бу масканга дам олгани келмаса керак.

Ўрнимдан туриб оқсоқлана-оқсоқлана дераза ёнига келдим. Мен турган жой иккинчи қават экан. Турган жойимдан атроф шундоққина кўриниб турибди. Пастда қўлбола стол атрофида Маша билан Батинков ўтиришибди. Иккаласининг ҳам тагида ғўла. Стол устида егуликлар билан бирга иккита шиша ҳам турибди. Менимча, ароқ бўлса керак. Ўтирганлар алланима устида қизгин гаплашишяпти. Бир қарашда уларга одамнинг ҳаваси келади. Мусаффо ҳаво. Атроф дов-дарахтга тўла. Енгилгина эпкин эсиб турибди. Қизнинг узун сочлари шабадада тўлғониб-тўлғониб қўяди. Батинковнинг ёшини ҳисобга олмаганда, икки севишган ўтирибди. Кўрган одамнинг ҳавасини келтириб.

— Яхши ўтирибсизларми? — дедим деразани очиб.

Иккиси ҳам мен томонга қаради. Лабларида табассум пайдо бўлди.

— Сенга туриш мумкинмас-ку, — деди Маша.

— Бир ўзимни ёлғиз қолдириб, ўзларинг тоза ҳавога чиқиб олганларингдан кейин тураман-да, — дея жавоб қайтардим илжайиб.

— Тушоласанми? — сўради Батинков.

— Ҳаракат қилиб кўраман.

— Йўқ, йўқ, — деди бирдан Маша, — йиқилиб қоласан. Жойингда туриб тур, ҳозир чиқаман.

Мен Машанинг етиб келишига қараб ўтирмадим, оқсоқланиб эшикнинг ёнига бордим-да, зинага оёқ босдим. Бунгача Маша сакраб-сакраб тепага чиқди. У кечагина ҳеч нарсани билмай ётган қизга ҳечам ўхшамасди (Балки ордан кўп кун ўтиб кетгандир. Уйқуда неча кун ўтганини қаердан билибман?).

Ҳартугул вужудимга қайта жон битибди, Машага суяниб секин-аста пастга тушиб олдим.

— Маша, — дедим йўл-йўлакай, — ўзинг яхшимисан?
— Кўриб турибсан-ку, — деди у менга жилмайиб.
— Бир кун ичида қандай қилиб оёққа туриб олдинг?
— Қанақа бир кун, уч кун бўлди бу ерга келганимизга.
— Йўғ-э, шунча кўп ухладимми? — дедим мен ҳайратим
ошиб.

— Қаттиқ чарчаган экансан. Ҳаммасини бир қилиб чи-
қариб олдинг.

— Айиққа ўхшаб-а!

Маша бирдан кулиб юборди. Мен унга қаттиқроқ суян-
ган эканман. Унинг бўшашиб қолиши билан йиқилиб ту-
шишимга озгина қолди.

Машага осилиб ташқарига чиққанганимни кўрган Батинков
қизни енгилгина койиб қўйди. Менинг ёш бола ва оддий
одам эмаслигимни эслатди.

Яйраб ўтирдик. Шишалардаги аччиқ сувлар тез тугаб
қолгандай эди. Назаримда, ҳар учаламизнинг ҳам иштаҳа-
миз очилиб кетган, лекин энди ичишга бир қултум ҳам
ароқ қолмаганди.

— Петька келиб қолса, албатта, бу зормандадан олиб
келарди. Лекин у келгунича бардошимиз етармикин? —
деди Батинков шишаларни бирма-бир қўлига олиб, уларга
меҳр билан тикиларкан.

— Серёганинг Петясими? — дедим мен ҳазиллашган
бўлиб.

— У Петя жаҳаннам эшигининг ёнида навбат кутиб
турибди. Келишга вақти йўқ. Навбати ўтиб кетади. Мен
ўзимнинг дўстимни айтаяпман. Дўхтир у. Бугун келаман
деганди. Лекин ҳанузгача дараги йўқ. Бу ёғига овқатимиз
ҳам охирлаб қолди. Одам егулик учун бировнинг қўлига
қараб турса ғалати бўларкан, — деди Батинков жиддий
тарзда.

— Қўзиқорин териб келмаймизми? — дея бирдан кўзла-
ри чақнаб таклиф киритиб қолди Маша.

— Қизил шапкача бўлибми? Бўрилар еб қўйса нима
қиламиз? Ҳозирги бўрилар ёмон. Биттасининг қорнига уча-
ламиз ҳам жой бўлиб кетамиз, — деди жиддийликни ошир-
ган Батинков.

— Унақа бўлишига ишонмайман, — деди бирдан унга

жавобан Маша. — Сиз иккалангизга ҳамла қилиш учун бўрининг юраги бешта бўлиши керак.

Батинков кулди. Кейин негадир бирданига хохолашга тушиб кетди. Маша ҳам, мен ҳам ҳайрон. Унга тикилиб турибмиз. Биронта кулгили гап бўлсаки, одам кулса. Бизнинг ажабланаётганимиздан устоз баттар қота бошлади. Охири ўтириб турган тўнкасининг устидан қулаб тушди. Қоринини ушлади. Кулишда давом этди, нафаси чиқмай қолди. Мен хавотир олиб Машага қарадим. У ўрнидан сакраб турди-да:

— Сизга нима бўлди?! — дея унинг елкасидан ушлаб тургазмоқчи бўлди.

— Тегинма, — деди Батинков.

Овози қалтироқ, озгина йиғи аралашган. Мен энтикиб кетдим. Яраланган оёғимни авайлаб секин ўрнимдан турдим-да, Батинковнинг тепасига бордим. Кейин яна ўзимни авайлаб чўк тушдим.

— Бор, сен уйга кир, — дедим Машага.

Лекин у жойидан жилмади. Юзи қизарган кўйи қадалиб тураверди.

— Сенга айтаяпман! — бу сафар бақириб юбордим.

Маша аста-секин орқасига тисарилди, сўнг югуриб кетди. Унинг ортидан мен термилиб қараб турдим. Қиз уйга кириб кетганидан кейингина устозимнинг бошини секин кўтардим. Унинг кўзи жиққа ёш эди. Бир қанча муддат индамасдан турдим. “Йиғлаб олсин, озгина енгил тортади”, деб ўйладим. Аслида бунақа одамларнинг йиғлаши қийин. Азоб. Ҳамма нарсани кўраверган одамнинг дийдаси қотиб кетади. Лекин шундай одамни ҳам йиғлатишга ҳаётнинг кучи етдими, бу ёғига нима дейиш мумкин?! Йиртқичга ўхшатайми ёки махлуқ дейинми бу ҳаётни? Қайси бири мос тушади унга...

— Раҳмат сенга, Собир, — дея Батинков ўрнидан туриб, юз-кўзини енгига артди. — Яхшиям сен тирик қолган экансан. Ҳеч қурса, сен мени тушунасан... Майли, бу ёғи дийдиё бўп кетди. Машани бекорга хафа қилдинг. Шундоғам тортган азоблари унга етиб ортади. Энди бориб кўнглини ол.

— Хўп, — дедим мен ва тез-тез уй томонга юриб кетдим.

Эшик тутқичини ушлаганимдан кейин эса бирдан қотиб қолдим. Ахир менинг оёғим яраланган, ташқарига Машанинг қўмагида базўр чиққан эдим-ку, қандай қилиб энди... Бекор шундай деб ўйлаган эканман. Оғриқ қурғур яшири-ниб турган экан. Хаёлимдан шу бемаза ўй ўтиши билан оёғим зирқираб оғриб кетди. Ва секин ўтириб қолдим.

— Нима гап? — деди Батинков. — Жа-а айғирдай кетаётгандинг-ку?

Устозимнинг гапи аламимни келтирди. Унга қирғий қараш қилдим-да, тишимни-тишимга босиб ўрнимдан туриб эшикни очдим ва оқсоқланганча уйга кирдим. Иккинчи қаватга чиққунимгача эса нақ итнинг азобини тортдим. Бу фалокат оёқ кўтарсам ҳам оғрийдим, юрсам ҳам. Тошбағир Батинков эса “шу чиққунича қийналиб қолади-ёв”, деб ўйламайди ҳам.

Маша каравотга чўзилганча сас-садосиз ётар эди.

— Қаттиқроқ гапириб юбордим, узр, — дедим бошқа гап тополмай.

Қиз бирдан ўрнидан турди ва худди шундай тезликда устимга ўзини отди. Елкам узилиб тушди гўё.

— Ваҳ, онангни!.. — бақриб юбордим-да, орқамга қуладим.

Назаримда, қизи тушмагур менинг ярадор эканлигимни буткул унутиб қўйгандай эди.

— Вой!.. Вой, нима қилиб қўйдим?! Мен... мен, — дея довдираганча у соғ қўлимдан ушлаб турғазмоқчи бўлди.

— Ўзи-и-м! — дедим инграб.

Аммо кучим етмади. Оғриқ жон-жонимдан ўтиб кетди ва чўзилиб ётиб қолдим. Инграган овозимни Батинков ҳам эшитган экан. Эшикни тарақлатиб очиб кириб келди-да:

— Ҳозир, ҳозир, озгина чида, ўтиб кетади, — деди меҳрибонлик билан ва мени оҳиста кўтариб каравотга ётқизиб қўйгач: — Тоза латта топиб кел, яна қони чиқиб кетибди, — деб Машага буюрди.

Сўнг қизнинг уйдан чиқишига сабри чидамай, шартта қўйлагини йиртди ва эҳтиёткорлик билан докада яхшилаб боғланган елкамнинг яраси устидан боғлаб қўйди. Ўша маҳал ташқарида машинанинг овози эшитилди.

— Хайрият, — деди Батинков пешонасидаги терни ар-тиб, — вақтида келди.

У ўзининг Петька исмли дўхтир дўстини назарда тутаётган эди, назаримда. Адашмаган эканман. Бир оздан кейин сумка кўтарган, сочлари оппоқ, озгин киши кириб келиб:

— Нима бўлди? — деб сўради хавотир аралаш.

— Йиқилиб тушди, — дея баҳона қилди устозим.

— Яхшилаб қаранглар, жойидан қимирламасин деган-дим-ку, — дея уни койиди дўхтир дўриллаган овозда ва ёнимга тиз чўкиб аввал пешонамни ушлаб кўрди, сўнг сумкасини очди-да, шприц олиб, уни дорига тўлдириб соғ қўлимнинг томирига укол қилди. Ажабо, танамдаги оғриқ дарров йўқолди. Енгил нафас олдим.

— Володя, — деди менинг тинчланганимни кўрган дўхтир, — бу ерда ётиши ярамайди. Ҳеч қурса, менинг уйимга олиб кетайлик. Бир ҳафтада отдай қилиб юбораман.

Ана шу сўзларни айтаркан, дўхтир оёғимга шу қадар диққат ва жиддият билан қарадики, беихтиёр юрагим орқамга тортиб кетди.

— Юр, — деди дўстининг гапига жавоб бермай Батинков, — ташқарига чиқайлик, ўша ёқда гаплашамиз.

Улар чиқиб кетишди. Оғриқни дўхтир ёрдамида енгганимдан кейин миям ҳам тиниқроқ ишлаётгандай эди.

— Шпионлик қилишни хуш кўрасанми? — дея сўрадим Машадан.

У мени хафа қилиб қўйдим деб қараб турган эди. Гапимдан кейин сал юзи ёришди. Лекин бу билан нима демоқчи эканлигимни билмай, тикилишда давом этди.

— Берироқ кел, — дедим шивирлаб.

У секин ёнимга яқинлашди. Аммо пинжимга тиқилиб олмади. Бирон жойимга тегиб кетишдан чўчиди, шекилли.

— Анавилар нима тўғрисида гаплашаётганлигини билиб кел, — деб ташқарига имо қилдим.

— Қўлимдан келармикин? — деди Маша кўзларини қисиб қараркан.

— Келади, тапиллатмай қадам бос-да, эшикдан ташқарига қулоқ сол, — дея унга ўргатдим.

Лекин у эплаёлмади. Пастга тушиб кетганидан кейин орадан икки дақиқа ҳам ўтмасдан Батинковнинг:

— Сен бу ерда нимани пойлаяпсан? — деган овози эшитилди.

Маша Батинковга жавоб қилмадими ёки менинг қулогим том битдими, ҳар қалай, бир зумдан кейин қиз ўлгур лаби шалпайиб қайтиб келди.

— Энди сенинг айтганларингнинг биронтасини қилмайман. Жуда ноқулай аҳволга солиб қўйдинг, — деди у.

— Нималар дейишаётганини билдингми?

— Қаёқда!

— Тушунарли, — дея мен шифтга қараганча ўйланиб ўтдим.

Батинковнинг мендан яширадиган қандай сири бўлиши мумкинлигини ўйладим. Жавоб топилмади. Бунга сайин сиқилдим, устозимга нисбатан шубҳам ортди.

— Нега бунчалик бегоналашиб кетдинг? — сўраб қолди Маша хаёлимни бўлиб.

— Қанақасига бегона бўлайин, мен ўша-ўшаман, — дедим мен юзимни қиз томонга буриб.

— Аввал бошқача эдинг, менга нисбатан бефарқ эмаслигингни билардим. Эсингдами бирга бўлганимиз? Мен ҳалиям ўша кечани орзу қилиб юраман. Сенинг чайир қўлларинг баданимни сийпалашини истайман... Сен эса мендан қочганинг-қочган.

Машанинг кўзларида ёш пайдо бўлди. Кафти, бармоғи билан бу шўр сувни артиб ташламади. Кўз ёшига бир озгина йиғи қўшилди. Бир хаёл уни ёнимга чақирмоқчи, сочларини силамоқчи, бирон нималар ваъда бериб хурсанд қилмоқчи бўлдим. Бироқ дарров ниятимдан қайтдим. Кўз ўнгимда Барнонинг Бахтиёрни кўтарганча жилмайиб турган ҳолати пайдо бўлди. Улар: “Қачон келасиз?” — деяётгандай эдилар. Оёғим оғримаса, елкам оғримаса, ўрнимдан турсам-у кетсам. Бирон марта ҳам ортимга ўгирилиб қарамасам. Ва кўз очиб-юмгунча уйда, оилам ёнида бўлиб қолсам.

Аниқ биламанки, Маша яна мени сўроқлар уммонига кўмиб ташламоқчи бўлди, лекин Батинков билан Петьканинг келиши унинг ҳамма гапларини ичида қолдириб қўйди.

— Бу ердан юз чақиримча нарида Петъканинг дала ҳовлиси бор, сен энди ўша ёққа кетасан. Тузалиб кетгунингча ўша ерда бўласан, — деди Батинков тепамга келиб тикиларкан.

— Машаям кетадими? — дедим норозилигимни билдирмаслик учун.

— Агар хоҳласанг у сенга қараб туради. Истамасанг, ҳамшира ёллаймиз. Маша Петъканинг уйида хотини билан бирга туради.

— Менимчаям тўғри йўл шу. Уям анча чарчаган. Менга қарашга ҳоли йўқ. Яхшиси, озгина дам олсин.

— Сен билан бирга бўлсам ўзимни бежавотир сезаман, — деди Маша шошиб.

Афтидан, у мендан тагин узоқлашишдан қўрқаётган эди.

— Ҳали сен билан бирга кўп суҳбатлашамиз. Ҳозир ёлғиз қолиб миямни озроқ тозалаб олмоқчиман, — дедим юмшоқ овозда.

Маша жавоб қилмади. Мен унинг юзига қарамасликка уринардим. Мабодо тўлиб турган бўлса йиғлаб юбормасин деган ўйда. Шундоғам ўзимни узоқроқ тутаётганимдан изтироб чекиб ўтирибди.

— Унда вақтни ўтказмайлик, ҳозир мен Машани уйга ташлаб келаман, ундан кейин яна бир-иккита дориларни олиб қайтаман, — деди Петька ва эшик томон йўналди.

Маша бечора ноиложликдан унга эргашди. Бирпасдан кейин пастда машинанинг овози эшитилди.

Батинков билан анчагача гаплашолмадик. Гаплашадиган гапнинг ўзи йўқдай эди. У ўзининг ўйи билан, мен ўзимники билан.

— Петъканинг дала ҳовлиси меникидан анча кўркам, шундоққина кўл бўйида. Икки марта борганман. Айни ёзда. Маза қилганман. Сен ҳам дам оласан, ҳам даволанасан, — деди Батинков жимжитликни бузиб.

— Мен бўлсам энди нима қилишни ўйлаяпман. Машани ҳам омон-эсон отасига топширдик дейлик, ундан кейин нима қиламан? — дедим мен.

— Биринчидан, агар Александр Петрович тирик бўлса Машани унга топширасан. Мабодо яшамаётган бўлса, ўзингга

иккинчи хотин қилиб олиб кетасан уйингга. Сизларда тўрттагача мумкин-ку. Иккинчидан...

— Менимча, ўлмаган. Ўлган тақдирдаям уни мен олиб кетолмайман... Балки...

— Нима балки, менга ташлаб кетмоқчимисан?

— Шундай бўлса яхшироқмасми? Бўйдоқсиз.

— Қизнинг сенга кўнгли борлиги шундоққина кўриниб турибди. Аввалдан танишмидинг у билан?

Мен бошимни қимирлатиб тасдиқ ишорасини қилдим-да, хизматдан қайтишим, тўғрироғи, қочишим воқеаларини бирма-бир гапириб бердим. Батинков ниҳоятда диққат билан эшитди. Баъзи жойларида кулди, баъзан ўйга толди. Сўзимни тугаллаганимдан кейин эса:

— Қисман қилган ишларингдан хабардорман. Сен ҳеч қўлга тушавермаганингдан кейин мени тепадагилар чақиршиб, тутиб келишимни топширишганди. Ўшанда озгина ахборот беришган. Сен билан менинг бахтимизга замон ўзгариб кетди. Биласанми, ўшанда сенинг уйингдан қайтиб келсам, бирга ишлаётган йигитлардан биронтаси ҳам йўқ. Юрагим ниманидир сездим. Штабга борсам, у ердаям бошлиқ ўзгарибди. Аввалгисини сўрасам, Вьетнамга кетди, дейишди. Бу хабарни эшитганимдан кейин баттар шубҳам ортди. Қанақадир ўйин бўлаётганлигини ич-ичимдан сездим. Бошлиқ столининг остига қўлини юборди. У тугмачани босганини ҳам аниқ сездим. Ва шу ондаёқ башарасига мушт туширдим. У бошини стол устига қўйди-да, “дам” олишни бошлаб юборди. Мен эшик ёнига бориб, келиши кутилаётган “меҳмон”ларга совға тайёрлаб қўйдим. Улар ҳам бир ёқли бўлгач, Худо қаргаган ўша бинодан қочиб чиқиб кетдим. Анча вақт ҳали у ерда, ҳали бу ерда биқиниб юрдим. Келиб дачамда ҳам бирор муддат яшадим. Охири мени ўша синфдошим Серёга топиб олди. Тўғрироғи, шаҳарда тасодифан у билан учрашиб қолдик. Ноилождан ўша муттаҳамнинг юмушларини бажариб юрдим. Кейинчалик эшитишимга қараганда, мен ҳам худди сендайин озод этилибман. Барибир нима бўлган тақдирдаям битта-иккита изимни пойлаганлар топиларди. Бўлмаса анави Серёгага ўхшаганлар бир дунё буюртмасини кўтариб келарди. Хуллас, мана шунақа гаплар... Айтмоқчи, Серёга

ҳам унақанги зўр эмас эди. Ундан бир неча маротаба зўрлари бор. Ҳеч ақлимга сиғмайди, Россияда қисқа вақт мобайнида ўзини шер биладиганлар худди ёмғирдан кейинги қўзиқориндай болалаб кетдики, санаб адоғига етолмайсан... Серёганинг ўлиmidан кейин албатта улар жим ётишмайди инларида. Ким бу ишни қилганлигининг тагига етиш тадоригига тушиб қолганлар ҳам бўлиши аниқ...

— Мен билан бирга нега ўзингиз кетмаяпсиз?

— Шаҳарда бир-икки ишим бор.

— Узоқ тураманми у ёқда?

— Бир ҳафтача. Тузалиб қоласан.

— Тиббиёт шунчалик ривожланиб кетган бўлса, балки ундан ҳам тезроқ ўзимни тикласам керак, — дедим мен кулиб. — Умуман, тузалганиму тузалмаганимдан нима фойда? Яна бирон нима чиқади. Уришаман. Тасодифан яраланаман. Балки ўларман ҳам. Хотиним эрсиз, болам отасиз, отам эса фарзандсиз қолади... Нега бизнинг тақдиримиз шунақа?.. Бирон куним йўққи, тинч яшаган бўлсам, қачон қарамайин, бирорта муаммо елкамга осилиб олади.

— Ҳа, — деди Батинков хўрсиниб, — арқонни жуда-а узун ташлаган эканлар. Ҳар қандай шароитда бирорта чалкашлик бошимизда айланавераркан... Ана, америкаликларни ҳам шундай қилиб қўйишибди...

— Уларнинг бизга нима алоқаси бор? — дедим мен Батинковнинг гапини бўлиб.

— Алоқаси-ку, йўқ. Лекин қарагин, улар нима қилишган. Бир пайтлар, Бин Лоден деган бир арабни СССРга қарши тайёрлаб Афғонистонга ташлашган. Кейинроқ СССРнинг қўшини афғонларнинг юртини тарк этди. Умуман, СССР деган давлатнинг ўзи йўқ бўлиб кетди. Бин Лоден бўлса америкаликлар билан келишолмай қолди. Оқибатда уларнинг ўзларига қарши уруш бошлаб юборди. Қолганидан ўзининг хабаринг бор. Умуман, сиёсат деганларини жиним суймайди. Бин Лоден билан Американинг келишолмай қолганлигида ҳам бир сир бордир. Улар бошқаларнинг кўзича бир-бирига қарши туриб олишгандирлар, аслида нималар бўлаётганлигини худонинг ўзи билди... Менга нима? Ҳаётим алғов-далғов бўлиб кетган бўлса, сиёсатда бало борми менга?..

Ташқарида машина овози эшитилди. Батинковнинг қолган гаплари ичида қолиб кетди. Бир мартагина “ёрилганди”, тақдири меникига ўхшаб кетадиган одамнинг ичидаги сирлар тугалланмасдан яна “ин”ига кирди-кетди.

— Бунча тез?! — деди Батинков деразанинг ёнига бориб пастга қараркан.

— Бирон нарсаси қолиб кетгандир-да, — дедим мен.

— Маша машинада кўринмайди, тинчликмикин ишқилиб? — дея Батинков «ғарч-ғурч» этказиб полни босганча, эшикни очиб пастга эниб кетди.

Одамнинг кўнгли душман-да. Батинков билан унинг дўсти талай муддат пастда қолиб кетганларида хаёлимга ҳар балолар келди. Уларнинг ҳали Маша шу ердалигидаги сирли суҳбати... Ҳозирги йўқ бўлиб кетишлари... Петьканинг бунчалик тез қайтиши. Мени дала ҳовлисига олиб боришлари... “Майли, — дедим охири ўзимга-ўзим, — нима бўлса пешонамдан кўраман. Агар устозимнинг мени кимларгадир сотиш нияти бўлса, унисигаям кўнаман... Лекин шу билан шогирдлик бурчимни адо этаман. Ундан кейин ўша сотиб олганлар ўзларидан кўришсин”.

Менга узоқ туйилиб кетган ўн дақиқалардан кейин Петька билан Батинков менинг олдимга чиқишди.

— Маша қани? — Петькага берган биринчи саволим шу бўлди.

— Ундан хавотир олма, — деди Петька майин жилмайиб, — ўғлим билан йўлда дуч келиб қолдик. Бугун шанба эмасми, дала ҳовлида дам олгани келаётган экан. Орқасига қайтардим. Машани олиб кетди уйга.

— Ишқилиб, шундай бўлган бўлсин, — дедим мен ҳам жилмайишга ҳаракат қилиб.

— Мендан шубҳаланаяпсанми? — деди у ҳайрат билан тикиларкан.

— Устозимнинг дўсти менга ҳам дўст.

Жавобим Петькага мойдай ёқди шекилли, ёнимга келиб энгашди-да, пешонамдан ўпди.

Пастга тушишга барибир қийналдим. Бир томонимдан Батинков ушлаб олганди. Шундай эса-да, ҳар бир ҳаракатимдан кейин оғриқ суяк-суягимгача ўтиб кетарди. Айниқса, оёғим. Балки менинг жароҳатим ўта жиддийдир,

иккала дўст мендан бун яширишаётгандир. Миямга келган ўйдан, тўғриси, ўзим кўрқиб кетдим.

— Петька ака! — дедим зинанинг ярмида тўхтаб. — Машинангизда спирт борми?

— Бўлмасам-чи, — деди у, — спирт бўлмасаям ароқ бор. Сен жойингда тўхтаб тур, ҳозир олиб келаман.

Алашим бўғзимга келганди. Петьканинг кўлидан ароқни юлқиб олдим-да, шишаси билан кўтариб юбордим. Агар Батинков: “Бўлди, бўлди”, дея кўлимдан шишани тортиб олмаганида, идишни бўшатишим аниқ эди. Шундан кейин бир оз кўзимни юмиб турдим. Аста-секин бошим айлана бошлади. Бояги оғриқ қаёққадир жуфтакни ростлаб қолди. Мен энди бемалол пастга тушиб олдим.

Анча-мунча ичиб кўйган эканман, машинага чиққандан кейин баттар бошим айланиб, кўзим тиниб кетаверди. Алланималар деб валдирадим. Нима деяётганлигимни ўзим ҳам англаб етмасдим.

Петьканинг дала ҳовлисигача эсимда қолгани — Батинковнинг кўлимдан маҳкам ушлагани бўлди, холос.

Уйғондим, лекин кўзларимни очишга кўрқаяпман. Миям аниқ-тиниқ ишлаб турибди. Петьканинг дала ҳовлисида ётганимни ҳам биламан. Лекин кўзларимни очишга кўрқаман. Кўзларимни очсам-у, оёғим... Йўқ, чидолмайман. Бошқа нима бўлса бўлсин-у, оёғим танамдан узилмаган бўлсин. Аввал чап оёғимни қимирлатиб кўрдим. Соғи илгаригидай. Кейин кўрқа-писа ўнгига ўтдим. Оғриқ сездим. Дастлаб оёғим бор-йўқлигини билолмадим. “Ё худо, — дедим ичимда. — Менга у кўргиликни кўрсатма. Шунчаси ҳам етиб ортади. Чўлоқ ҳолда қандай уйга бораман? Барнога нима дейман? Қандай қилиб ўзимни оқлайман?.. Нима ҳақлари бор менинг бир аъзоимни олиб ташлашга? Ким бўпти улар? Батинков устоз бўлса ўзига. Бир оғиз сўраши керак эди-ку. Мен ҳам одамман, ердан чиққан кўзиқорин эмас. Ўзи сабабчи бўлди-ку менинг шундай кўйга тушишимга. Агар автоматни олиб кел демаганида мен яраланмасдим. Одам ҳам шунақа бўладими? Ўлиб кетишим ҳам мумкин эди-ку... Ўлганим яхшироқ эди... Ҳамма устимдан кулади. Тинмасанг тинарсан, дейишганига яхшигина мисол бўламан. Эртами-индин анави падарингга лаъ-

нат Нурали ҳам турмадан чиқади. Менга-ку, бир нарса қилолмайди. Лекин бошқаларнинг олдида сасийди. Мазак қилади... Тупурдим унинг гапи-ю, ўзига. Бироқ озми-кўпми орзу-ниятларим бор эди-ку, улар ушалмасдан қолиб кетаверадими? Тортган шунча азобларим эвазига оёғимдан айрилишим мукофот бўлди ми менга?.. Эҳ, Анна! Нима кераги бориди менга ёрдам бериб?! Тинчгина ўлиб кетар эдим. Шунча одам заҳмат чекмасди. Нималар қилганлигини бир кўрсанг эди. Ўзинг осонгина ўлдинг-у, қутулдинг ҳаммасидан. Мен эса қутулмас балолар чангалида, дўзах азобини тортиб юрибман..." Аламу изтироб исканжасида кўзларимни бирдан очдим-у, гавдамни кўтариб оёғимга қарадим ва тошдек қотдим...

Баданимдан совуқ тер чиқиб кетди. Душманнинг ҳар хил тоифасини кўрганман, лекин уларнинг ҳеч бири кўнгилга тўғри келмаскан. У сизга тегинмасдан ўлдириб қўяқоларкан. Ишонасизми, йиғлагим келди. Шундай ҳам қилардим, агар ёнгинамдан:

— Оғрияптими? — деган нозиккина овоз келмаганида. Секин ўгирилиб қарадим. Узун сочлари сариқ, юзи оппоқ, қошлари ва узун киприклари қоқ-қора, кўзи яшилга мойил кўк (шунақа ранг ҳам борлигини билмаган эканман) нота-ниш қиз жилмайиб турарди.

— Оғримаяпти, — дедим кесатиб, — сиз қаердан пайдо бўлиб қолдингиз? Кимсиз?

— Ҳамшираман. Петька амаки билан бирга ишлайман. У менга ишонади, шунинг учун...

— Шунинг учун сизни менга қоровул қилиб бу ерда қолдириб кетди. Шундайми? — дедим киноя билан.

— Унчалик эмас. Соғлигингизга эътибор бериб туришимни тайинлади. Ўзи ташқарида ўртоғи билан балиқ овляяпти, — деди менинг муомаламдан довдираган қиз кўзлари пирпираб.

— Балиқ? Зўр-ку! Мен қовурилганини яхши кўраман.

— Мен ҳам, — ҳамшира қиз жилмайди.

— Балиқ тутиш уларнинг қўлларидан келармикин? Овласая-ю, сизга етмай қолса, оч қоларкансиз-да.

— Сизникини тортиб оламан, — деди қиз яна майин кулимсираб.

— Мен ёмонман. Балиқ пишмаслигидан бурун еб қўйишим мумкин. Сиз хом балиқни ея оласизми?

Қизнинг афти бужмайди. Кейин кўзини юмиб бошини чайқади-да:

— Қандай ейсиз? — деб сўради.

— Ўргатиб қўяйми? — дедим илжайиб.

— Майли, мен пишганини еб қўя қолай. Менга шуниси ҳам бўлаверади.

— Мен ҳам шундай деб ўйлайман, — дея мен яна ўрнимга чўзилдим. Ҳамшира ўрнидан оҳиста қўзгалди-да, бошимга эгилиб пешонамни ушлаб кўрди.

— Иссиғингиз чиқибди, Петька амакини чақириб келай, — деб эшикка йўналди.

Орқасидан кулиб қараб қоларканман, нега у билан бирданига бундай оҳангда гаплашганимга ўзим ҳам ҳайрон эдим. Бир неча дақиқа аввал қай аҳволда эдим-у, энди бирданига шўхлик қилишимга бало борми?

Қиз чиқиб кетганидан кейин яна ўрнимдан туриб, оёғимга яхшилаб разм солдим. Эски докани олиб ташлаб, ўрнига янгисини боғлашибди. Бармоқларим кўриниб турибди. “Худога шукур-э”, дедим ичимда қувониб.

Батинков билан Петька амакини жилмайиб кутиб олдим. Кайфиятим яхшилигини кўрган икки оғайни ҳам мийиғида кулишди.

— Хурсандман, кўринишинг анча яхши, — деди устозим тепамга келиб.

— Ҳадемай отдай бўп кетади, — деди Петька сал нарида турган столнинг устидаги шприцни оларкан.

Уколдан кейин ўзимни янада тетик сеза бошладим. Ҳатто ҳамшира қиз олиб келган чойдан бир хўплам ичдим. Қорним очди, шу боис Петькадан:

— Меҳмонхонангизда ошхона йўқми? — дея сўрадим ҳазил аралаш.

— Ҳозир ётган жойингда ресторан ташкил қиламиз, — деди у ҳам ҳазилга ҳазил билан жавоб бериб.

Батинков балиқ қовуришни боплар экан. Сал шўрроқ қилибди, пиво билан ичсангиз жонингизга жон қўшади. Тамадди вақти ҳазил-мутойибалар билан ўтди. Шундан кейин икки ошна шаҳарга бориб келишларини айтди. Петь-

ка Машанинг асаби чарчаганлигини, унинг ҳам ҳолидан хабар олиш кераклигини уқтирди. Ваҳоланки, уларнинг мендан ненидир сир тутаётганини ҳис қилиб турардим. Ичидаги гапни сақлашга Батинков устаси фаранг бўлгани билан, Петьканинг кўзларидан буни уқиб олиш қийин эмасди.

Улар кетганидан кейин ҳамшира билан ёлғиз қолдик. Аввалига гаплашмадик. Тўғрироғи, мен кўзимни юмиб олдим. Қиз бечора қийналиб кетди, шекилли, бир неча марта чуқур-чуқур нафас олди. Назаримда, у “ёрилиб” кетгудай бўлаётган эди. Ўзимча уни анави иккиси келгунча қийнайман, деб ўйлагандим. Лекин сал уялиб ниятимдан қайтдим.

— Ҳаво салқинми? — дея сўрадим жим ўтирмаслик учун.

— Иссиқ, эътиборингиз учун! — деди у киноя билан.

— Унда нега бу ерда турибсиз, чиқинг ташқарига, айланинг, кўнглингизни ёзинг.

— Шундай қилардим-у, лекин ёнингиздан жилмаслик буюрилган.

— Сиз буйруққа бўйсунманг. Мени жин ҳам урмайди, ётавераман, хаёл сури-иб.

— Ўзи шундан бошқага ярамайдиганга ўхшайсиз!..

— Устимдан куляпсизми?

— Нега куларканман! Кўриниб турган нарса-ку бу. Жудаям зерикарли одам экансиз.

— Мен ундай деб ўйламаган бўлардим.

— Агар менинг ўрнимда бўлганингизда ўйлардингиз.

— Шу ҳолимда туриб сизни кучоқлайми? Каравотга босайми?

— Мен шундай қилинг деб айтганим йўқ-ку. Умуман, сизнинг бундай қилишга ҳақингиз ҳам йўқ.

— Жароҳатим бўлмаганида ҳақим бўларди. Сиздан сўраб ҳам ўтирмасдим. Гап-сўзсиз ишимни бажараверардим.

— Безбет одам экансиз! — дея чақчайган ҳамшира ўрнимдан турди ва ойнанинг ёнига бориб ташқарига қаради. “Ичингда ўлиб турибсан-у, ноз қилишингга бало борми?”

— дея хаёлимдан ўтказдим мен, кейин секин ўрнимдан турдим.

— Ташқарига чиқиб айланмайми? — дедим.

— Ҳали ўрнингиздан қимирлашингизга эрта, — деди у, сўнг чўнтагидан сигарета чиқариб тутатди. Кейин деразани очди. Димоғимга сигарета ҳиди аралаш тоза ҳаво урилди. Шу пайтгача мутлақо сигарета чекмаганман, чеккан одамлар билан гаплашиб қолсам атир ҳидининг «душман»идан кўнглим озиб кетар эди. Лекин бу сафар ёқди. Бундан ўзим ҳам ҳайратда эдим. Секин каравотдан тушиб, чўлоқланганча дераза ёнига бордим. Қиз мен томонга ўгирилиб жилмайиб қўйди-ю, аммо гапирмади.

— Менгаям беринг, — дедим.

Қиз ажабланмади. “Сиз касалсиз, чекиш мумкин эмас”, демади ҳам. Бир дона сигаретага қўшиб гугурт ҳам узатди. Минг йиллик кашандадай сигаретани тутатиб, тугунни ичimgа ютганимни биламан, шунақа йўтал тутдики, кўзимдан ўт чиқиб кетди. Қиз устимдан кулавериб қотиб қолди, менинг эса уни уриб ўлдириб қўйгим келди.

— Падарингга лаънат! — дедим ўзимга келганимдан кейин қўлимда тутаб турган матоҳни деразадан улоқтирар эканман. — Қандай чекишади, ҳайронман!

— Ҳечам чекиб кўрмаганмисиз? — деди қиз кулгидан тўхтаб.

— Мутлақо ёқмасди, сизга ҳавасим келганидан...

— Мен ҳам ҳавас қилиб ўрганиб қолганман. Энди ташлолмай овораман. Лекин сиқилганимда чексам, кўнглим ёзилади.

— Тушунарли, юринг, айланиб келамиз. Хавотир олманг, оёғим оғримаяпти. Ётавериш жонимга тегиб кетди.

— Майли, жудаям хоҳлаётган бўлсангиз, — деб қиз бўлиқ кўкрагини озгина менга теккизиб ўтди-да, эшик томонга юрди. У бу қилиғи билан йигитларни “асир” қилишга уста эканлигини кўз-кўз қилиб қўйди. “Бекорга овора бўлаяпсан, қушча”, дея ичимда кулиб қўйдим.

Ташқарига чиқдик, оёғим аввалгидай оғрмади. Сал оқсоқланаяпман-у, лекин юрса бўлади.

Ҳамширанинг исми Ольга экан. Оддий суҳбатимиз аста-секин севги-муҳаббат мавзусига ўтди. У мени уйланган одамга ўхшатмади, шекилли, севган қизимни сўради.

— Бор, — деб жавоб бердим.

— Қаттиқ севасизми? — деди у ҳар-ҳар замонда бир тўлқинланаётган кўлдан кўзини узмай.

— Қаттиқ.

— Севги ўз йўлига. Кўнгилхушлик ҳам қилиб туриш керак. Шунда унга нисбатан муҳаббатингиз янада ортади.

— Синаб кўрмаган эканман.

— Бунинг учун сўраб ўтириш шарт эмас. Боя ўзингиз ҳам шунга ўхшаш гап айтгандингиз, адашмасам.

Ольга ниятини очиқ-ошкора айтиб қўйган эди. Аммо бунинг учун менда хоҳиш йўқ. Тўғри, у ғоятда чиройли, бир кўришдаёқ одамни ўзига тортади. Лекин менда истак бўлмаса, не қилай? Бунинг устига, Барнога уйлангунимча кўп ишлар қилганман. Гарчи у пайтларда хотиним бўлмаган эса-да, ўзимни ҳамон унинг олдида айбдордай ҳис қиламан. Шу нарса бошқаларга қарашимга йўл бермайди.

— Бу ерларга кўп келиб турасизми? — дедим гапни бошқа томонга буриш мақсадида.

У мен томонга энсаси қотиб қараб қўйди-да:

— Бунақа жойларга кўп келаман, ҳеч қачон зерикмаганман ҳам. Айнан шу ерга биринчи келишим-у, лекин ёрилиб кетай деяпман. Ҳартугул, ҳозир бир оз айландик. Озгина енгиллашдим. Биласизми, мен романтикман. Мен учун кутилмаган нарсалар кўпроқ қизиқ. Мана, сиз жудаям кўп гапирар экансиз. Мен эса эзмаланишни ёмон кўраман, — деди шарт-шурт қилиб ва худди нафас етмаётгандай бўлиқ кўкрагини янада каттароқ очиб қўйди.

— Менинг ўрнимда бошқаси бўлганида ҳам сизни зериктириб қўйган бўларди. Бундай шароитда ҳар қандай одамнинг қўлидан ўзга нарса келмайди, — дедим ўзимни оқлаш учун.

— Эҳ, эркаклар, — деди Ольга афсус билан бош чайқаб, — биз аёлларга ҳечам тенглаша олмайсизлар. Бирингиздан у баҳона чиқади, иккинчингиздан тағин бошқача.

— Ҳаётда сен ўйлаган нарсадан ҳам қизиқроқ нарсалар кўп, — дедим мен энди сенсирашга ўтиб.

— Тушунаман. Одам бир нарсани астойдил хоҳласа-ю, ўша нарса бўлмаса, жудаям қийналиб кетар экан. Майли, менинг гапларимга қулоқ солманг... Айтгандай, сиз мени сенсирадингиз-а, қулоғимга яхши эшитилди. Келинг, мен ҳам сенсирайман.

— Ихтиёринг.

— Илтимос, ароқ ичайлик, — деди Ольга юришдан тўхтаб мен томонга ўгирилиб қараркан, — ҳаммаёқ дарахтзор, яна кўм-кўк кўл!.. Табиат ниҳоятда гўзал. Ташқарига жой қиламиз-да, маза қилиб ўтирамиз. Бу юришимизда, мен “ёрилиб” кетаман.

— Бу фикрга мен ҳам кўшиламан, — дедим мавзу ўзгарганидан севиниб.

Ольга қувонганини билдириш мақсадида бурнимдан чимдиб кўйди-да, уй томонга югуриб кетди.

Орадан ярим соат ҳам ўтмасдан кўл бўйидаги улкан сосна дарахтининг тагида мўъжазгина дастурхон ёзилди. Ольга билан рўпарама-рўпара ўтирдик. У иккита стаканга ароқ тўлдириб, биттасини менга узатди.

— Хўш, — деди иккинчи стаканни кўлига олиб, — нима учун ичамиз?

— Билмадим, — дедим мен унинг мовий кўзларига тикилиб.

— Аввало сенинг тезроқ соғайиб кетишинг учун. Кейин мана шу зерикарли жойда, мутлақо тасодифан танишиб қолганимиз учун... Ҳозирча, шуниси етарли, қани олдик!

Ольга бир кўтаришдаёқ стаканни бўшатди. Газак қилармикин, деб қараб турдим. Қаёқда, ҳатто афти ҳам бужмаймади. Ундан кейин мен ҳам ичдим. Шундан сўнг суҳбатимиз қизиб кетди. Гаплашмаган мавзу қолмади. Ольга кўпроқ аёл билан эркак орасидаги муносабатлар ҳақида гапирди. Ва гапининг сўнгида, ҳозирги эркаклардан нолиди.

— Ҳаммаси лаллайиб қолган... Тўғриси айтимайми, аёл истаб турган нарсани у истагандай беролмайди. Тарихни яхши кўраман. Шунинг учун кўп ўқийман. Аввалги одамларнинг куч-қудрати ҳозирги аёллар учун орзу. Масалан, мана сен, кучли жинс вакилисан. Эшитишимга қараганда, муштлашишга уста экансан. Бошқа нарсага келганда шундай чайир йигит ҳам...

— Ожиз, — дея унинг гапини ўзим давом этказиб кўяқолдим, — ҳар нарсанинг вақт-соати бўлади. Мен...

— Яна ўзингни оқлашга тушиб кетдинг, кўй, майли, бошқа нарса тўғрисида гаплашамиз. Худди мен сенга яли-

наётганга ўхшаб қолаяпман, — дея Ольга шишани қўлига олди. Иккинчи марта стаканлар ароққа тўлганидан кейин шиша бўшади.

Биринчисини ичганимда бошим бир озгина айланиб, кайфиятим кўтарилган эди, иккинчисидан кейин эса кайфим анчагина ошиб қолди. Ольга эса маст бўлди. Менга суйкалишни бошлади. Аввал яраларимни обдон силади. Сўнг ўша ерларни тили билан ялашга ўтди... Қолганига чидаб туrolмадим.

— Ҳозир, — дея секин ўрнимдан турдим-да, уй томонга юрдим. Ортимда Ольганинг ҳўнграб йиғлагани эшитилди. Йиғи унинг бўғзидан шунчалик аянчли бир тарзда отилиб чиқдики, жойимда қотиб қолдим. “Барно, Барно! — дея ичимда такрорладим, — ишқилиб сенга хиёнат қилиб қўймайин”. Шу биргина гап мени тошбағирлаштирди. Ортимга қайтмай юришда давом этдим.

— Бундан кўра ўлганинг минг марта яхши эди! — дея кичқирди Ольга.

Ҳеч қандай эркак бундай ҳақоратга чидолмаса керак. Бошқа вазиятда эшитилса, амаллаш мумкинди. Аммо қизи тушмагур мўлжални шундай аниқ олган эдики, эндиам ундан қочадиган бўлсам, бетига қайтиб қарашим амримаҳол бўлиб қоларди. Шу дамда, ишонсангиз, бир пайтлар Нафиса исмли қизнинг ортидан чопганларим эсимга тушиб кетди. У Барно ёки Ольгадан чиройли эмасди. Аниқроғи, ўртамиёнадан ҳам пастроқдай. Лекин ўша мени одам қаторига қўшмас, менсимас эди. Кўрса, афтини бужмайтириб ўтиб кетарди. Бир-икки марта сезганман, менинг ёнимдан ўтаётиб ерга тупуриб ҳам қўйган. Худди менинг башарамни тупуклари билан безаб қўйгандай бўлган. Ўша кезлари ўзимни ниҳоятда бадбашара, беўхшов, ҳеч кимга ёқмайдиган бола, деб ўйлар эдим. Нафисага нисбатан эса кўнглимда заррача нафрат уйғонмас, қайтанга у менинг наздимда янада улуғлашиб кетаётгандай туйилаверарди... Нафисани ёдимдан чиқарганимга анча бўлган эди. Ҳозир нима қилиб юрибди, турмушга чиқдимиди- йўқми, мутлақо хабарим йўқ. Армиядан қайтганимдан кейин ҳам у ҳақда бировдан сўрамадим. Ўзини эса кўрмадим. Назаримда, ҳозир эсираб қолган Ольга эслатиб юборди уни менга.

Зўрға ортимга ўгирилдим. Кўз ёшини ёмғирдай оқизаётган қизга ачиниб қарадим. Э воҳ, у шунчалик ғариб кўриндики, юрагим эзилиб кетди. Аста-секин ёнига бордим-да, олдида тиз чўкдим. Қўлларим билан юзини қоплаган сочларини тўғриламоқчи бўлганимда силтаб ташлади.

— Кет, йўлингдан қолма! — деди аччиқланиб. Бунинг шунчаки аразлигини яхши сезиб турардим. Шу боисдан қучоқлаб олдим-да, пешонасидан ўпиб қўйдим. У яна бундан бир неча дақиқа аввалгидай ҳаракатга тушганди. Мен эса боягидай эҳтирос асири эмасдим.

— Ўзингни бос, — дедим сочидан ушлаб бошини кўкрагимдан кўтарар эканман. — Ўйлаганингни мен бажаролмайман. Гарчи қўлимдан келган тақдирдаям. Сен ҳамшира сифатида келгансан. Вазифангни бажар, бўлди... Тарихингдаги одамлар менинг олдимда ип эшолмаслиги мумкин. Чунки ўзимни сен ўйлаганчалик ожиз деб ҳисобламайман. Буни сенга ярадор бўлсам ҳам исботлашим мумкин, лекин ҳозир сен билан бирга бўлишни истамайман. Мафтункорсан, гўзалсан, лекин хотинимни, ўғлимни ҳаддан зиёд яхши кўраман...

Унинг сочларини қўйиб юбордим. Қандай секинлик билан тиззалаб ўтирган бўлсам, худди шундай ўрнимдан турдим. Ольга худди сеҳрлангандай менга тикилиб турарди. Энди мени унинг ҳис-туйғулари-ю, хоҳиш-истаги мутлақо қизиқтирмасди. Айюҳаннос солиб йиғлаган тақдирдаям унинг қўнглини хотиржам қилмасдим.

Уйга кириб кетгунимча у ортимдан термилиб қолди. Ички бир сезги бу ҳақда мияга хабар берди. Уй эшигини очиб ортимга яширинча (ўзим учун бу ғалати, кулгили ҳолат эди) қараб олганимда ҳам унинг менга қадалган нигоҳини кўрдим.

Каравотга чўзилиб ётганимдан кейин енгил тортдим. Бўлиб ўтган воқеаларнинг ҳаммасини хаёлимдан чиқариб ташламоқчи бўлдим. Аммо уддасидан чиқолмадим. Ольганинг афт-ангори, кўз ёшлари кўз ўнгимда айланаверди. Бечора қизга ичим ачиди. Шу онда бирдан хаёлимга “Ольга аччиқ устида ўзини сувга отиб юборса-я”, деган ўй яшин тезлигида урилиб ўрнимдан туриб кетдим. Дераза ёнига шошиб бориб ташқарига қарадим. Ольга ҳамон эшикка

термилганча ўтирарди. Сочлари тўзғиган, қўллари беҳолгина елкасига илиниб турибди.

Тез-тез юриб хона тўридаги шкафни очдим. Алланималарни қидирган бўлдим. Бироқ кўнглим тусаган нарса топилмади. Стаканлар, идишлар, яна аллаббалолар... Эшигини қарсиллатиб ёпдим-да, музлатгични очиб кўрдим. Иккита ароқ, озгина колбаса, сир, кўкат бор экан. Ҳаммасини олиб, ташқарига чиқдим. Ольганинг ёнига боргунимча у миқ этмади. Ҳатто менга бурилиб қараб ҳам қўймади. Кўзини эшикка қадаб тураверди. Мен эса лом-мим демасдан қўлимдаги нарсаларни дастурхон устига қўйдим.

— Нега келдинг? — деди Ольга ҳамон ўша алпозда.

— Сен билан ўтиргани, ичгани келдим. Яйраб ўтирайлик-да, — дея жавоб қилдим, иложи борича ўзимни шўх кўрсатишга уриниб.

— Қўй, ичмаймиз энди, сени тўлиқ тушундим. Менинг ўзимгаям ёқмаган қилиқларим учун кечир. Лекин одам қаттиқ ўксинар экан, — деди у ва бир оз ўйланиб тургач: — Майли, озгина ичайлик. Бошқа ичмаймиз. Кейин сенинг қон босимингни ўлчаб кўраман, — дея қўшиб қўйди.

Унинг гапига мен кулиб юбордим.

— Нотўғри гапириб қўйдимми? Ё кийимим йиртилибдими? — деди ҳайрон бўлган Ольга.

— Ўзи ичиб юрибман. Яна ичмоқчимиз, бундай пайтда қон босимини ўлчаб бўларканми?

— Бошқа айтадиган гапим йўқ эди. Гапирдим қўйдим-да... — деди Ольга менинг стаканларни тўлдиришимга қараб ўтираркан.

Қиз мендан рўшнолик чиқмаслигига тўла амин бўлганидан кейин бутунлай бошқа гаплардан гапирди. Гапига латифа ҳам қўшилди. Биргалашиб кулишдик. Шу билан кун ҳам кеч бўлди. Батинков билан Петькадан эса ҳамон дарак йўқ. Улар атайлабдан бизни ташлаб кетишганга ўхшар эди. Безовталаниб йўлга тез-тез қараб қўяётганимни кўрган Ольга бепарво қўлини силтаб:

— Бугун келишмайди. Билишимча, ўта муҳим иш билан кетишган. Эртага келишсаям катта гап, — деди.

Менинг шубҳам икки ҳисса ошди. Нималарни мўлжаллашган улар? Турли саволлар тинмай миямни пармаларди.

Кейин худди Ольга каби ҳаммасига қўл силтадим. “Амаллаб тузалиб олсам бўлди, ҳеч кимга ҳам билдирмасдан жуфтакни ростлаб қоламан”, дея ўйладим.

— Нега қотиб қолдинг? — деди Ольга кулиб, — мен билан тунни бирга ўтказишга қўрқяпсанми?

— Йўғ-э, мен шунчаки, ҳар доим атрофимда одамлар кўп бўларди, шунга кўниколмаяпман.

— Аёллар билан гаплашаётганингдаям кўп бўлармиди одамлар?

— Менимча томинг кетиб қолган бўлса керак.

Ольга шу гапимни кутиб турган экан. Бирдан хандон отиб кулишга тушди. У кулаяпти-ю, сигарета қурғур ҳам ўзининг ишини қилишга тушиб кетган — ора-чора уни йўталтириб қўйяпти, бундан шундоғам қизариб кетган қизнинг юзи кўкимтир тус ола бошлади.

— Анавинга қара! — дедим мен бирдан қўл томонни кўрсатиб бақирарканман. — Махлуқ!

Ольга бирдан кулишдан тўхтади. Қўрқа-писа ортига бурилиб қўлга қаради. Аммо у ёқда ҳеч нарса йўқ, эди.

— Мен кўрмаяпман-ку, — деди овози қалтираб.

— Алдадим... Алдадим, — дедим илжайиб.

— Жинни, юрагимни чиқариб юборай дединг! — дея Ольга менинг устимга ўзини отди. Агар ўзимни олиб қочмаганимда ярамнинг тагин дабдаласи чиқарди. Биз ҳазил-ҳузул қилиб бир-биримизни туртиб ўйноқлашга тушиб кетдик. Ольга дастурхондаги кўкатларни бошига қўйди, оғзини қийшайтириб: “Ҳар қандай махлуқдан ҳам даҳшатлироқ жонзотман”, дея ўзича қилиқ қилди. Аммо буларнинг бари бизга анча қимматга тушишини ўшанда билмаган эканмиз...

Ҳаммаёққа тун этагини ёйиб, салқин туша бошлаганда уйга кирдик. Киришимиз билан чироқ ўчиб қолди.

— Бекорга чироқ ўчмади, — дедим мен Ольгани қўрқитиш мақсадида, — бу ерларда руҳлар кезиб юрибди. Улар атайлабдан чироқни ўчиришган.

— Алдама, — деди Ольга, унинг овози қалтираб чиқди.

— Мана, масалан, кеча ўчмаганмиди? Ундан олдинги кун-чи? Ўчмаган. Лекин бугун ўчди. Бунда бир сир борга ўхшайди... Петькадан бу ерлар тўғрисида сўраб қолмаган

эканмиз. Балки ҳақиқатан ҳам руҳлар маконидир. Айтишларича, одам қони қаерда кўп тўкилган бўлса, ўша жойда безовта руҳлар кезиб юрармиш. Яна уларнинг орасида ёвузлари ҳам бўлармиш. Ҳозир сен билан мен турган жой овлоқ. Кимсасиз. Айнан жин-ажиналар базм уюштиришлари учун қулай. Биз эса уларга халақит берамиз. Бундан, албатта, уларнинг жаҳли чиқади. Ва...

— Илтимос, бошқа ҳеч нарса дема, — деди Ольга йиғи аралаш, менинг гапимни бўлиб, — қўрқиб кетяпман, ундан кўра бирорта шам топайлик.

— Қаёқдан топамиз? Бу уйда шам борми? Петька балки олиб келмагандир.

— Бирон нарса қил. Ёки мени бағрингга бос! Бўлмаса менинг юрагим ёрилиб кетади.

— Агар гапларимнинг ҳаммаси ҳазил бўлса-чи, ундаям юрагинг ёриладими?

— Мен китобларда кўп ўқиганман. Ҳақиқатан ҳам ёвуз мавжудотлар мана шундай жойларда изғишаркан. Ёдимга солиб қўйдинг...

У шундай дейиши билан ташқарида нимадир тиқирлади.

— Ана, — деди Ольга бирдан менинг қўлимни ушлаб, — улар келишди!

— Қўрқма, балки шамол бирон нимани қимирлатгандир. Ҳазиллашдим. Ундан кўра юр, ётамиз. Битта ухласак, тонг отади, ундан кейин анави икки оғайни келади. Шу билан олам гулистон.

— Сен мен билан ётасанми?

— Ётолмайман. Уйқусираб ярамга тегиб кетасан.

— Мен қимирламай ухлайман. Илтимос, мени ёлғиз қолдирма, бўлмаса ўлиб қоламан.

— Бунча ваҳима қиласан. Аслида руҳ-пуҳ деганлари йўқ нарса. Мен сенга ҳазил қилдим. Кейин китобларгаям одамлар бўлар-бўлмас нарсаларни ёзиб ташлайверишади. Ишонма... Мен ниҳоятда чарчадим. Ўзинг дўхтирсан-ку. Менга ҳозир кўп юриш мумкинмас, ётамиз.

— Ҳамшираман, дўхтирмас. Ўқиган китобларим ҳам оддий эмас эди, ҳаммаси илмий. Мен билан ёт, ўтинаман.

— Бўпти, қуёнюрак. Агар шу билан тинчлансанг, бирга

ётаман. Айтиб кўяй, орамизга пичоқ кўйиб кўямиз, — дедим ноилож унинг гапига кўниб.

— Нега пичоқ? — деди у ҳайрон бўлиб.

— Қоидаси шунақа. Агар эркак киши бегона аёл билан ётишга тўғри келиб қолса, иккаласининг ўртасига пичоқ кўйилади.

— Нима учун?

— Бунисини билмайман. Менимча, интимнинг олдини олиш учун бўлса керак.

— Қизиқсан-а, сен мени зўрлаётганинг йўқ-ку, агар интим билан шуғулланиб кетсак, менинг ўзим рози бўлган бўламан. Ўзи кун бўйи қийналиб кетдим... Шуғулланмасак ҳам керак. Сен ҳали тайёр эмассан. Майли, пичоқ кўйиб ётамиз. Кўнглинг тинч бўлсин.

Қиз боланинг оғзидан шунақа гаплар чиқса-ю, эркак бўлиб ўзингни ожизликка олиб турсанг, жуда ёмон бўлар экан. Ҳатто ўзингдан-ўзинг нафратланиб ҳам кетар экансан.

Иккита каравотни бирлаштирдик. Каравотга энди ўтирганимни биламан, нимадир ғижирлади. Бундан кўрқиб кетган Ольга бақриб юборди.

— Нима гап? — дедим унинг кўлидан ушлаб.

— Ўзим, ўзим, — деди у ҳансираб нафас олиб, — ҳозир мен ҳам ётаман.

Иккаламиз ёнма-ён ётганимиздан кейин уй ичини осойишталик қамраб олди. Биргина девор соатининг «чиқ-чиқ»лашигина сукунатни бузиб турарди. Қанча ётганимни билмайман, ҳар қалай, кўзим илинган экан.

— Собир, Собир, — дея биқинимга секин туртди Ольга, — эшитаяпсанми?

— Нимани? — дедим мен норози оҳангда.

— Том томондан тақиллаган овоз келаяпти, — деди қиз шивирлаб.

— Сенга шунақа туйилаётгандир, ухла. Бу ерда ҳеч нарса йўқ. Бўлиши мумкин ҳам эмас, деб тасаввур қил. Кейин ухлаб қоласан, — деб уни юпатдим-да, яна кўзимни юмдим. У бирпас жим бўлиб қолди. Ҳатто нафас олиши ҳам эшитилмасди. Юраги эса шундай урардики, бирор дардга чалиниб қолдимикин, деган хавотирга борасан гўё.

— Ана! — деди Ольга тагин.

Бу сафар томдан келаётган товушни мен ҳам эшитдим. Шифер устида худди биров юргандай эди. Юргандаям битта-битта қадам босар эдики, ваҳимадан-ваҳимали. “Шу маҳалда ким том устида юрибди? У ерга қандай чиқиб қолди? Наҳотки чиқаётганини сезмаган бўлсам”, деган ўйда секин ўрнимдан тураётган эдим, Ольга белимдан маҳкам кучоқлаб олди-да:

— Кетма, мен кўрқаман! — деди қаттиқ пичирлаб.

— Ҳеч нарсадан кўрқма, мен ташқарига чиқаман-у...

Гапимни охирига етказмасимдан стол устидан бир нарса полга “тақ” этиб тушди. Энди Ольга тугул мени ҳам ваҳима босди. “Нималар бўлаяпти ўзи, бояги ўйлаганларим ҳақиқатга айланиб кетган бўлса-я”, деган ўй ўтди хаёлимдан. Секин полга қарадим. Ялтироқ бир нарса кўринди. Ҳали нигоҳимни ундан узишга улгурмасимдан дераза тарақлаб очилиб кетиб, шамол кирди, парда силкина бошлади. Ольга бақриб юбориб, менга бутунлай ёпишиб олди. “Эй, Худо, ўзинг асра”, дея пичирладим мен.

— Деразани ёпиш керак, — дедим сўнг овозимни чиқариб.

— Йў-ў-ўқ, — деди Ольга кўзидан ёши дув-дув оқиб.

— Ҳеч нарса бўлгани йўқ. Шамол деразани очиб юборди, сен қимирламай жойингда ётавер.

Қиз барибир гапимга кулоқ солмади. Менга баттар қапишиб, қимирлагани кўймади. Шундай бўлса-да, унинг қўлларини белимдан олиб, ўрнимдан туриб деразанинг ёнига бордим.

— Вой, ўлдим! Илон! — бақирди Ольга.

Деразани ёпишни ҳам эсдан чиқариб, дарров унинг ёнига келдим.

— Муздай нарса оёғимга ўралиб белимгача келди! — дея йиғи аралаш бақирди у.

Кўрпани қизнинг устидан олиб ташладим, лекин ҳеч қанақа илон йўқ эди. Умуман, этга муздай тегиши мумкин бўлган нарсанинг ўзи кўринмади. Қоронғида балки кўзим кўрмаётгандир, деган ўйда тўшак устини пайпасладим. Йўқ, кўлим ҳеч нарсага тегмади.

— Сенга шундай туйилган, қимирламай ётавер, — дея яна дераза томонга юраётган эдим:

— Яна! Яна! — дея бақириб қолди қиз. Мен тагин унинг устидаги кўрпани олиб ташламоқчи бўлганимда:

— Тегинма! — деди у, — ҳаммаси жойида, дерзани ёпавер!

Унинг овози менга негадир ғалати туйилди. Нима бўлаётганига ақлим бовар қилмай қолди. Ольганинг: “Им, им, яхши!” деган эҳтиросли товушларидан кейин эса бутунлай тахта бўлиб қолдим. Шу аҳволда бир оз тургач, дереза томон юрдим. Қизнинг бўғзидан чиқаётган ингроқ, эркак кишини қитиқлайдиган овоз баттар кучайди.

— Оля, нималар деяпсан?! — дея бақирдим. Аммо у менинг овозимни мутлақо эшитмади. Боягидай тўлғонаверди. “Жинни-пинни бўлганми бу?” — дея ўйлаб устидаги кўрпани ушлаган эдим ҳамки:

— Тегинма-а-а! — дея қичқириб юборди. Овози уй деворларига урилиб, акс-садо берди. Жаҳлим чиқиб кетди. Ғазаб билан кўрпани улоқтирдим-да, қизнинг юзига бир-икки марта шапатилаб:

— Нима бўлаяпти сенга? — дедим.

— А! Қани у? — деди Ольга ҳаяжонли овозда, — нега туриб олдинг!

Худди шу маҳал чироқ лип этиб ёнди. Қизнинг аҳволини кўриб, ҳайкалдай қотиб қолдим. Эғнида битта ҳам кийими йўқ, терлаб кетган, сочлари тўзғиган, энг даҳшатлиси, чап юзи тишланган, қон сизмоқда эди. Пешонасида ғурра!

— Жоним, авжида тўхтатиб қўйдинг! Кел, яна бошла!

Унинг кейинги гапларидан сўнг ниманидир англаб етгандай бўлдим. Лекин мен ўйлаган нарсани ким қилгани тушунарсиз эди.

— Сен ётиб тур, мен ҳозир, — дея ташқарига сув олиб келиш учун юрдим. Хаёлим айқаш-уйқаш бўлиб кетган эди, шу боисдан ҳам оёғим ва елкамдаги ярамни бутунлай эсимдан чиқарибман. Ўзимни худди аввалгидай соғлом ҳис қилмоқда эдим.

Шошилганча эшикни очдим-у, қаршимда намоён бўлган манзарадан кўзим косасидан чиқиб кетай деди. Эшикка бир одам осилганча, у ёқдан-бу ёққа тебраниб турар, унинг бурни, кўзи йўқ, оғзидан қон оқиб турарди...

Оғзи тўла қон, сўйлоқ тишли бу майит менга илжайиб қараб тургандай эди. Қўрқувдан гурсиллаб ураётган юрагим негадир ўз-ўзидан тинчланди. Бунинг ўрнига жаҳлим чиқди, асабларим зўриқди. Ўрнимдан сақраб турдим-у, мурдани тепмоқчи бўлдим. Аммо бирданига у йўқолиб қолиб, тепага кўтарган оёғим ҳеч нарсага тегмай, гурсиллаб ерга йиқилдим. Оёғим шунақа зирқираб оғридики, чидолмай инграб юбордим. Кейин амаллаб ўрнимдан турдим.

Сув олиб қайтиб келганимда, Ольга бир нуқтага термилганча, ҳаракатсиз ётар эди. Уни ўлиб қолган бўлса-я, деб ўйлаб, шошганча челақдаги сувни устидан қуйиб юбордим. Ҳамшира чўчиб тушди-да, менга қараб:

— Жинни бўлдингми? Нима қилганинг бу?! — деб бақирди аччиғи келиб.

— Ўзингга келиб олдингми?

— Менга нима қилибди?

— Аҳволингга бир қара. Мен сенга умуман тушунмаяпман.

Ольга ўзига бир қаради-ю, бирданига устини ёпиб олди. Сўнгра ҳўнграб йиғлашга тушди...

Ўша кунни тонг отгунча кўзимга уйқу келмади. Гоҳ ётаман, гоҳ ўрнимдан сапчиб туриб, у ёқдан-бу ёққа юраман. Асабийлашаман. Лекин нимага асабийлашаётганимни ўзим ҳам билмайман. Ольга ҳам анча вақтгача ухлаёлмади. Кейин барибир уйқу зўр келиб, кўзини юмганча пишиллашга тушиб кетди.

Эрталаб қуёш энди чиқаётган маҳали Батинков билан Петька келди. Улар каравотларнинг ёнма-ён қўйилганини кўриб, мийиғида қулишди. Мен эса қовоқ-тумшуқ қилиб кутиб олдим уларни.

— Тинчликми? — деди Батинков менга қараб.

— Тинчликмас, — дедим зарда қилиб. — Мен сизларни тушунолмапман. Агар менинг ўлишим керак бўлса, шарт эмас ўйин қилиш. Пичоқни олинг-да, шартта қорнимга тиқинг — тамом!

— Ўзингни бос, — деди устозим ёнимга келиб елкамга қўлини қўяр экан, — нима бўлганлигини бирма-бир тушунтириб бер-чи.

— Нима бўлганини ўзим ҳам билмайман. Айтсам мени жиннига чиқарасиз.

— Гапиравер, сенга қандай ташхис қўйишни кейин ўйлаб кўрамиз.

Унинг гапидан сўнг Петька бирдан сергакланди. Ҳанузгача тошдай қотиб ухлаб ётган Ольганинг ёнига бориб секин пешонасини ушлаб кўрди-ю, кўзлари ўйнаб кетди.

— Бунинг иситмаси баланд-ку! — деди шошиб.

— Юзини очсангиз бошқа нарсаларни ҳам кўрасиз, — дедим мен унга.

Петька шошиб кўрпани кўтарди-ю, қотиб қолди. Батинков ҳам унинг ёнига тез борди-да:

— Нима бўлди?! — дея бақриб юборди.

Унинг овозидан Ольга уйғониб кетди ва ҳайрат ила тепасидагиларга қараб:

— Қачон келдинглар? — дея сўради.

— Оля, сени ким бу кўйга солди? — деди Петька йиғламоқдан бери бўлиб ва менга шубҳаланганча қараб қўйди.

— Петька, — деди овози бўғилган Батинков, — аввал укол-пукол қилгин.

— Ҳозир, ҳозир, — деб дўхтир сумкасини қўллари қалтираганча очишга тушди.

Бу орада мен ҳам Ольганинг тепасига бордим. Очиғи, тунда кўрганларим ҳолва экан, унинг башараси шунақанги даҳшатли тус олган эдики, кўрган одамнинг юраги орқага тортиб кетади. Ольганинг афти худди мен кечаси осиглиқ ҳолда кўрган мурданикига ўхшарди. Капалагим учиб кетди.

— Ташқарига чиқайлик, — дедим Батинковнинг қўлидан ушлаб.

У жимгина менга эргашди. Ташқарига чиқиб, тоза ҳаводан ўпкамни тўлдириб симирдим-да, кеча Ольга билан ўтирган дарахтнинг тагига бордим.

— Сенинг ҳам хаёлинг жойидамасга ўхшайди, — деди Батинков.

— Бўлиши мумкин, агар тундаги воқеани кўрганингизда балки сиз ҳам менинг аҳволимга тушган бўлардингиз, — дедим-да, сўнг воқеаларнинг ҳаммасини бирма-бир баён қилиб бердим.

Батинковнинг гоҳ қошлари чимирилди, гоҳ пешонаси тиришди. Битта-иккита гап ҳам қўшиб турди. Сўзимни тугатганимдан кейин эса мени маҳкам бағрига босди.

— Бизнинг бошимизга шундай балоларни солганларнинг падарига лаънат... — дея сўкинди.

Шундан кейин устозим уйга кириб кетди. Мен эса кўлга термилганча хаёл суриб ўтиравердим. Орадан қанча вақт ўтди, билмайман, Петьканинг машинани юргизганидан ўзимга келдим. Ўгирилиб машина томонга қараган эдим, Батинков Ольгани опичиб олганча уйдан чиқаётганига кўзим тушди.

— Кетамиз, Собир, — деди у.

Машинада ўн дақиқалар чамаси унсиз кетдик, катта йўлга чиқиб олганимиздан сўнг Петька гап бошлади:

— Отам бу дала ҳовлини менга мерос қилиб қолдирган, — деди у менга ойна орқали қараб қўйиб. — Ўлишидан бир кун олдин ёнига чақирди. Борсам, бир аҳволда. Укол-пукол қилиб қўяй, деб ўзим билан олволган дориларни тайёрлаётганимда қўли билан “Керакмас!” ишорасини қилди. Кейин паст овозда: “Ўғлим, анави дала ҳовлига эҳтиёт бўл, ҳар йигирма уч йилда бир марта у ерга жин-ажиналар, ёвуз руҳлар байрам қилгани келади. Агар уларнинг келганини озгина бўлса-да, сезиб қолсанг, дарров қоч. Йўқса, зарари тегади”, — деди.

Ўшанда мен отамни оғир касал бўлганлиги учун алаҳсираяпти, деб ўйлаган эдим. Унинг ўлиб кетганига ўн беш йилдан ошди. Лекин мен бирор марта бўлсин, отам айтган дев ёки ажинага дуч келмадим. Кейинчалик унинг айтганлари бутунлай эсимдан ҳам чиқиб кетибди. Манави воқеаларни кўрганимдан кейингина отамнинг алжирамаганлигига ишондим...

У шу гапларни гапирганидан кейин Ольга инграб юборди. Ҳаммамиз бараварига унга қарадик. Ольганинг пешонасидаги гурра ёрилиб кетибди. Ундан сарғимтил сув чиқиб, юзига оқиб тушаётган эди. Петька дарров машинани тўхтатди. Кейин шоша-пиша укол қилди. Ольганинг юзида тобора кўпайиб кетаётган яра-чақаларни артди, сўнгра яна рулга ўтирди-да, бирдан тезликни ошириб:

— Эртароқ касалхонага олиб бормасак бўлмайдиганга ўхшайди, — деди.

Аммо ўша куни Ольганинг дардига малҳам топадиган одам топилмади. Касалхонада жарроҳлар бир неча бор муолажа қилишди. Лекин фойдаси бўлмади. Қуёш уфқ оғушига кетаётган маҳали унинг жони узилди. Ольганинг кечаги шўх-шодон сўзлари, кулгилари талай муддат қулоғим остида янграб турди. Бир кунда одам шундай аҳволга тушиб, ўлиб қолишига ҳечам ишонгим келмади, аммо худонинг иродаси экан-да.

Ольга жон таслим қилганидан сўнг дўхтирлар менинг ҳам қонимни текшириб кўришди. Бахтимга менда шубҳали бирон нима топилмади.

Касалхонадан чиққанимизда ҳаммаёқни қоронғилик эгаллаб бўлган эди. Мен “Энди қаёққа борамиз?” деган савол назари билан устозимга қарагандим, у елкамга қўлини кўйди.

— Худо хоҳласа охириги кўргилигинг шу, бундан бу ёғига яхши яшайсан, — деди.

У мени юпатаяпти, деб ўйладим. Аммо кейинги воқеалар мен ўйлаганимдан бошқача бўлди.

Петька касалхонада қолганидан кейин (у Ольганинг қандай касаллик билан ўлганлигини аниқламоқчи эди), биз такси тўхтатдик. Қаерга, нима учун кетаётганлигимизни Батинков менга айтмади. Фақат машина кўп қаватли уйларнинг ёнида тўхтаганидан сўнг, тушишга шошилмасдан менга юзланди:

— Биз ҳозир Александр Петровичнинг сен учун олган уйига келдик.

Бу гапни мутлақо кутмаганлигим боис унга ҳайрат билан тикилиб қолдим.

— Хуллас, — дея гапини давом этказди Батинков, — сени Петьканинг дала ҳовлисида қолдирганимдан кейин Александр Петровичнинг култепага айланган уйининг ёнида пойлоқчилик қилдим. Кўнглимда Петровични ўлдириб кетишганига негадир шубҳам бор эди. Агар унинг уйи атрофида айланиб юрсам, одамларидан бири албатта келади, деб ўйладим. Чунки ҳали қизини кўрмаган, унинг сен билан бирга шу ерга келишини Петрович яхши билган, шунинг учун одам жўнатишига шубҳа қилмаса ҳам бўларди. Хато қилмаган эканман. Ҳақиқатан ҳам йигитларидан бири келди. Аввал менга ишонмади. Иккаламиз озгина

дўппослашдик. Дарров унинг ақли кирди-қўйди. Кейин Петровичга қўнғироқ қилиб, менинг сенга тегишли одам эканлигимни айтди. Мени олиб боришга рухсат олгач, йўл кўрсатди.

— Шунини менидан яшириб юрганмидингиз? — дедим устозимнинг кўзига тик қараб.

— Сени безовта қилгим келмади. Ўзи шундоғам чарчаб кетдинг. Озгина дам олсин, деган эдим. Шуям сенга насиб этмади... Маша шу ерда. Петрович ҳам унинг ёнида бўлса керак. Хуллас, ҳамма ишларингга нуқта қўйилди. Сашага кўнглингда айтадиган гапларинг бўлса деб сени олиб келдим.

— Мен унинг турқига ҳам қарагим келмаяпти. Қизини топган бўлса, тамом, энди мен кетаверсам ҳам бўларкан.

— Ўжарлик қилма. Ҳартугул шунчаки қон кечганинг йўқ.

— Шунақа, лекин мен ундан ҳеч нима умид қилмаганман. Қарзим бордай эди. Тўладим, энди у билан орамиз очиқ.

— Нима бўлган тақдирдаям, юр. Қолган гапларни кейин гаплашиб олаверамиз, — дея Батинков эшикни очди.

Ноилож унга эргашдим.

Азбаройи боргим келмаганидан базўр оёғимни мажбурлаб босар эдим. Дарвоқе, оёғимдаги яра энди безовта қилмай қўйганди.

Учинчи қаватга кўтарилганимиздан кейин Батинков чиройли нақшлар билан безатилган кўк эшикнинг қўнғироғини босди. Икки-уч дақиқа кутганимиздан сўнг, кулф “шарақ-шуруқ” қилди-да, эшик очилди. Остонада елкалари кенг, бўйи икки метрлар чамаси, қоп-қора мўйлови қалин, сочини тап-тақир қилиб олдирган, қора костюмшим кийган йигит лабида нимтабассум билан бизни кутиб олди.

— Сизларни хўжайин анчадан бери кутиб турганди, — деди у йўғон овозда.

Ичкарига киришимиз билан қаршимизда Александр Петровичнинг ўзи пайдо бўлди. У Батинков билан кучоқлашиб кўришди. Навбат менга келганида, бошдан-оёқ қараб чиқди-да:

— Сен қахрамонсан! Сен менинг тутинган ўғлимсан! — дея қучоғини очди.

Бироқ мен ўзимни тортдим. Қаҳр билан унга тикилдим.

У менинг қилиғимдан кулди ва бош бармоғи билан бурнини артиб қўйиб:

— Тушунаман, ўрнингда мен бўлганимда пешонангдан отган бўлардим, — деди ва Батинковга жилмайиб қараб қўйди. Сўнг: — Маша! Маша! — деб орқасига бақирди. — Ким келганини бир кўрмайсанми?

— Эдик! — деган қиз боланинг қичқириғи келди ичкаридан.

Бу Маша эди. Бир пайтлар, мен Александр Петровични исмим Элдор деб алдаган эдим. Ўшанда эндигина ўн саккизга кирган қизалоқ — Маша, исмимни ўзига мослаштириб, Эдик қўйиб олганди. Кўз ўнгимдан зумда ўша — бундан бир неча йил олдинги лаҳзалар кино ленталаридек ўтиб кетди.

Кўп ўтмай қаршимда пайдо бўлган Маша узоқ вақт кўзимга тикилиб турди-да, сўнг секин қучоқлади, юзимдан ўпди. Унинг кўз ёши юзини юва бошлаган эди.

— Мени кечир, — деди Александр Петрович ёнимга келиб елкамга қўлини оҳиста қўяр экан. — Шароит шунақа бўп қолди. Ҳаммасини тушунтириб бераман.

Мен индамадим. Нима ҳам дердим.

Биз меҳмонхонага ўтдик. Деворлари оч кўк рангга бўялган, шифтига антиқа қандил осилган кейинги хонанинг тўрида кичкинагина шкаф, унинг тепасига қўлда чизилган манзарали сурат кирган кишининг дилини яйратар экан. Ўртага қўйилган узун столнинг усти турли ноз-неъматлари тансиқ таомлар билан тўлдирилибди. Александр Петрович, Батинков, Маша ва мен унинг атрофига қўйилган стулларга ўтирдик. Машанинг отаси чиройли шишали ароқлардан бирини очиб, қадаҳларни тўлдирди-да:

— Ҳозир мана шуни ичамиз, ундан кейин мен сизларга ҳамма гапни айтиб бераман, — деди табассум билан ва бошқаларни кутиб ўтирмай қўлидаги қадаҳни бўшатиб қўя қолди.

Унинг ортидан бошқалар, шунингдек, мен ҳам қадаҳни кўтардим. Афтидан, Александр Петрович бу билан қаноат-

ланмади ва яна бир қадаҳ ичди. Сўнгра газак қилмасдан лабини артди. Унинг юзи дарров қайғули тус олган эди.

— Собир, — деди мунгли оҳангда, — мен сенинг олдинда қанчалик қарздорлигимни яхши биламан.

— Бу гапларни айтишнинг ҳожати йўқ, — дедим ва кайфиятим тушиб кетганидан менга ароқ куйиб мулозамат кўрсатишларига қараб ўтирмасдан ўзим қадаҳни тўлдирдим ҳамда худди Александр Петровичдай ичиб, лабимни артиб қўя қолдим.

— Собир, — деди ёнимда ўтирган Батинков, — сенга ҳамманинг гапини эшитишни ўргатган эдим-ку, ҳар қандай шароитда, ўзинг ўрганган нарсадан четга чиқиб кетмаслигинг керак.

— Миямга ҳеч нарса сиғмаяпти, ҳаммасидан безиб кетдим, — дедим мен ва бошимни кафтларим орасига олдим.

— Биламан, — деди Александр Петрович, — гапларимни эшитиш у ёқда турсин, ўзимни кўришга кўзинг йўқ. Шундай бўлсам, ичимда сенга айтишим керак бўлган гаплар тўлиб кетган. Айтмасам ёрилиб кетаман... Хуллас, уйимни ёқиб юборишимга кўп сабаблар бор эди. Анави, сизлар йўқ қилган Серёга ўзи яқиндагина пайдо бўлганди. Шунга қарамай унинг қўли жуда узун эди. Албатта, ўз-ўзидан узун бўлиб қолгани йўқ. Халқаро экстремистик ташкилотнинг буюртмаларини бажарарди. Чет элдан пул сувдай оқиб келарди унга. Қизимни ўғирлаб, эвазига беш миллион сўради. Умуман олганда, бу пуллар унинг учун сариқ чақадай бир гап. Мақсади, тўғрироғи, олган кўрсатмаси бошқача эди...

— Агар шуларнинг ҳаммасини билсангиз, менинг аралашимига нима ҳожат бор эди? — дедим мен унинг гапларини охиригача эшитишга сабрим чидамай.

— Сабр қил, — деди Батинков ва менинг қадаҳимни яна ароққа тўлдириб: — Ич, — дея қўлимга тутқазди.

— Маст қилмоқчимисизлар, ўшанда ҳамма гапларимизни қулоқ қоқмай эштади, деб ўйлаяпсизларми?

— Ҳеч ким унақа деб ўйлаётгани йўқ. Ичсанг сал ўзингни босиб оласан, — деди устозим.

Мен ичдим. Кайфим бир оз ошди. Шу билан кайфиятим ҳам кўтарилди.

Менинг Батинков билан гаплашишимга, узатилган ароққа бир оз термилиб, унинг ичидаги суюқликни сипқоришимни бардош билан кутиб турган Александр Петрович секин гапани давом эттирди:

— Уларга хизмат қилишим керак эди. Лекин мен бош тортдим. Чунки қаерларнидир портлатишни, одамларнинг тинчини бузишни истамайман. Аввалги огоҳлантириш учун Серёга қизимни ўғирлаб кетди. Агар мен у айтган беш миллионни берганимда ҳам Машани қайтармасди... Шунинг учун мен сенга одам юбордим. Шунинг учун уйимни ёқиб юбордим... — у гапидан тўхтаб, бир оз ўйлашиб турди-да, шишанинг оғзини тагин очди. — Собир, мен сенга қаттиқ ишонгандим. Барибир, Машани олиб келишингни билардим. Аммо ёнган уйимнинг ёнидаги бўлган воқеаларни кутмаган эдим. Хайриятки, ҳаммаси яхшилик билан тугади. Ҳозир менинг аввалгисидан ҳам кўркамроқ уйим бор. Уни ҳатто Машаям кўрмаган, — деб Александр Петрович қизига жилмайиб қараб қўйди.

Маша эса отасига ҳайрат билан тикилди-да, ўрнидан туриб отасини кучоқлади, сўнг юзидан секингина, нозиккина қилиб ўпди ва отасининг кўзидан сизиб чиққан ёшни кафти билан артиб қўйди.

— Серёга талаб қилган пулни мен сенга бераман, — деди кутилмаганда Александр Петрович, қизи жойига келиб ўтирганидан кейин.

Мен жойимда қотиб қолдим. Батинков ўрнидан туриб кетди.

— Петрович, — деди у, — эсинг жойидами? Беш миллион...

— Эсим жойида бўлгани учун шундай деяпман. Арзимайдими? Ёки камми?

— Бунча пулни қасқдан оласиз? — ҳайрат билан сўрадим мен.

— Бу ёғи менинг ишим.

— Жудаям кўп, — деди Батинков.

— Мен пул учун қилганим йўқ. Бир тийин ҳам олмайман, — дедим мен.

— Оғайнилар, — деди Александр Петрович, — мен шунча пулни гўримга олиб кетаманми? Битта қизим бор. Унга

керагича тўплаб қўйибман — Швейцария банкида. Ортигини ўғлимдай бўлиб қолган Собирга бераман. Унинг қилган хизматлари учун эмас, азбаройи ўзим яхши кўриб қолганим учун.

— Барибир, — дедим мен, — бунақа пулларни ололмайман. Ҳаммасини пешона терим билан топмоқчиман.

— Унда бир гап, — деб гапга аралашди Маша, — Эдик бизнес билан шуғулланади, бошланғич капитални эса қайтариб бермаслик шарти билан отам тўлайди.

— Менгаям ёқди шу фикр, — деди бирдан Батинков унинг гапини маъқуллаб.

Менинг эса илгари қилган ниятларим эсимга тушди. Ўзим ҳам тадбиркорлик билан шуғулланишни ўйлаб юрган эдим. Шу боисдан ҳам Машанинг сўзлари жўялидай туйилди. Лекин шундай бўлса-да, ўйланиб турган эдим, Александр Петрович:

— Ана, — деди кулиб, — Маша ҳамма муаммони ҳал қилиб берди. Пешона теринг билан мол-дунё орттириб оласан.

— Лекин фойда кўрганимдан кейин пулингизни, барибир, қайтараман.

— У ёғини ўзинг биласан. Майли, жуда қайтаргинг келса, қайтарарсан, — рози бўлди Александр Петрович.

Шундан кейин менинг назаримда орадаги англашилмовчиликларнинг ҳаммаси ҳавога кўтарилди. Аввал янги фикр учун, сўнгра менинг бизнесим ривожланиши учун ичдик. Кўп ўтмай ҳаммамиз яхшигина маст бўлиб қолдик...

Кейинги воқеа қачон бўлди, билмайман, ишқилиб, Маша соғ елкамга бошини қўйиб турар эди, боя бизни остонада кутиб олган йигит келиб хўжайинининг қулоғига бир нарсалар деб кетди. Александр Петрович туйқус сергакланди ва ўрнидан сакраб туриб, дераза ёнига борди-да, пардани очди. Ортидан биз ҳам унинг ёнига келиб пастга қарадик. Бизга қарама-қарши жойлашган қаватли уйнинг тагида беш-олтита милиция машинаси турар, уларнинг паналарида ўндан зиёд ниқобдаги ҳарбий қуроллари билан биз турган уй томон ўқталишиб, бир-бирларига алланималарни қўл ишоралари билан тушунтиришаётгани уларнинг тепаларида ёниб тур-

ган симёғоч чироқларининг ёруғида шундоққина кўриниб турарди.

— Шу етмай турувди, — деди Батинков бирдан жаҳли чиқиб. — Александр Петрович, бу ёғига нима дейсан энди, бизни кимга ушлаб бермоқчи эдинг? Беш миллион доллар бермоқчи эдинг, қилиб қўйган хизматингга ўн минг ваъда қилишгандир, ҳойнаҳой!

— Володя, ўлай агар, ҳеч балодан хабарим йўқ! Ўзим ҳам ҳайронман.

— Билиб қўй, биздан олдин улар сенинг ўлигингга эга бўлишади!

Батинковнинг гаплари Александр Петровичга ёмон таъсир қилди, шекилли, кўзлари олайиб кетди. Довдиради. Кейин қўйнидан телефон чиқариб, аллакимга кўнғироқ қилди: “Итлар, нима бўлаяпти? Менинг уйимнинг атрофида “Омон”чилар нима ... еб юришибди?! Ҳаммангнинг бошингни оламан, ҳозирнинг ўзида нима гаплигини билиб, менга телефон қилинглар!” — дея бақирди. Маша бўлса ўша лаҳзанинг ўзида йиғлашга тушди. “Ойижон! Ойижонгинам, мениям олдингизга кетгим келаяпти, яшолмайман бошқа, э, худойим!” деб пиқилларди у.

— Кўрқма, — деди Александр Петрович қизини секин қучиб, — отанг тирик экан, сени хўрлатиб қўймайди. Ҳаммаси яхши бўлади, қандайдир англашилмовчилик бўлган.

— Собир, — деди Батинков унинг гапларига эътибор ҳам бермай, — ҳужумга тайёрлан, бу ердан тирик чиқиб кетишимиз керак! Мен дераза пардасини озгина очиб пастдагиларнинг хатти-ҳаракатини кузата бошладим. Назаримда, улар бошқа ниятда келганга ўхшар эди. Чунки биронтаси ҳам учинчи қаватга қараб қўймасди. Бир оз ўтиб эса ҳаммаси равшан бўлди. Иккита ниқобли йигит биз турган уйнинг подъезди томон югурди, ҳаял ўтмай қолганлари ҳам уларнинг ортидан чопди. Бирпасда биринчи қаватда “тасир-тусур” ўқ овозлари эшитилди. Кимлардир бақирди, нимадир портлади, кейин яна ғала-ғовур, шундан сўнггина шовқин тўхтади. Ҳалиги ниқоб кийган йигитлар олдинмакетин яна изларига қайтишди. Охиридаги тўрттаси эса иккита йигитнинг қўлларини орқаларига қайириб йўлакдан судраб чиқишди-да, машинага тикишди.

— Раҳмат сенга, Володя, — деди Александр Петрович, пастдагилар машиналарига ўтириб жўнаб кетишганларидан сўнг, — дарров ўзингнинг кимлигингни билдириб қўйдинг.

— Дунёда ҳар нарса бўлиши мумкин, менинг ўрнимда бўлганинда, сен ҳам шундай ўйлаган бўлардинг. Бировга ишониб бўлмай қолди, — деди Батинков унга жавобан.

— Лекин мен сендан хафа эмасман. Қара-я, қўшнилари-нинг кимлигини билмас эканман, узр, сизларни бир оз ёлғиз қолдиришимизга тўғри келади, — деб Александр Петрович хонадан чиқиб кетди.

Ўша куни ярим тунгача яйраб ўтирдик, Машага кимдир қўнғироқ қилди, бирдан унинг юзида табассум пайдо бўлди. Айланиб келишга отасидан рухсат сўради. Лекин изн бўлмади. Шундан кейин қиз қўнғироқ қилган одамга шу ерга келишини илтимос қилди. Гўшакни қўйган қиз менинг ёнимга келиб:

— Хафа бўлмайсан, — дея юзимдан ўпиб қўйди.

— Хафа бўладиган иш қилмадинг шекилли, — дедим мен жилмайиб.

— Мен бир йигитни яхши кўриб қолдим. Ҳозир келади, ҳаммаларингни таништираман! — деди Маша баралла.

— О-о, зўр бўларди! — дея чапак чалиб юборди устозим.

Александр Петрович эса чуқур хўрсиниб қўйди. Мен ҳам ичимда хурсанд бўлдим. Чунки энди Машани аро йўлда қолдириб кетдим, деган ўйда қийналиб юрмайман.

Орадан ярим соатлар ўтганидан кейин Маша айтган йигит келди. Шундан сўнг маълум бўлдики, у Петьканинг ўғли экан. Булар шу қисқа пайт ичида қандай қилиб бир-бирини яхши кўриб қолганига ҳайрон эдим. Игор (“куёв”нинг исми шунақа экан) биз билан анча бирга ўтирди, кейин Маша кетишга отасидан изн сўрайвергач, иккала ёшга жавоб бериб юбордик.

Фақат эркаклар қолганимиздан сўнг «айниш» бошланди. Қилиқ Батинковдан чиқди. Ижро эса Александр Петровичнинг зиммасига «юкланди». Шундай қилиб кўз очиб юмгунча бири-биридан гўзал учта қиз даврамизга келиб қўшилди. Батинков узоқ чидаёлмади. Қизлардан бирининг белидан қучиб бошқа хонага кириб кетди. Иккинчиси билан Александр Петрович «шуғулланаётган» бўлса, учин-

чиси менга насиб бўп турган эди. Аммо мен қўлимнинг учини ҳам теккизмадим унга, аксинча, тинмай ичдим. Сўнг эшик томондаги диванга бориб чўзилдим...

Уйғонганимда қуёш терак бўйи кўтарилган экан. Кўзларимни уқалаб ўрнимдан турдим-да, маза қилиб керишиб, ювинишга чиқдим. Батинков эса нақ тушда уйғонди.

— Неча кундан бери фақат бугун одамга ўхшаб дам олдим, — деди у нонушта пайти.

— Мен ҳам, — дедим унинг гапини маъқуллаб.

— Петрович қани? — сўради Батинков оғзидаги луқмани чайнар экан.

— Кетгандир-да бирон ерга, — дедим мен бепарво қўл силтаб.

Худди шу маҳал “бўри”нинг ўзи кўринди. Биргалашиб биз билан чой ичди. Шундан кейин мен кетишга рухсат сўрадим.

— Бир-икки кун дамингни ол, кейин бораверасан, — деди Александр Петрович.

— Қачон уйимга етиб борсам, шунда дам ололаман, — деб унинг таклифини рад этдим.

Шундан кейин уй эгаси йигитларидан бирини чақирди. Ниҳоятда сипо кийинган озгингина йигит, иккита жомадон кўтариб кириб келди. Менинг ҳайратдан оғзим очилиб қолган эди.

— Нима бу? — дея сўрадим.

— Ваъда, — деди Александр Петрович бемалол.

— Биз келишгандик-ку тунда, — дедим жаҳлим чиқиб.

— Тўппа-тўғри, бу ундан ортиқчаси, — деди у бир туки ҳам ўзгармасдан.

— Керакмас! — дедим қатъий.

— Унда устозинг олади қолганини.

Унинг бу гапидан кейин Батинков шошиб қолди. Қандайдир ҳаяжон босди уни. Кейин худди мен каби эътироз билдирди. Бироқ Александр Петрович ростдан хафа бўлиб, бойлигини ёқиб юбормоқчи бўлганида, олишга қўнди. Шундан сўнг мен ўзимизнинг тумандаги темир йўл бекатининг манзилини Петровичга ёзиб бердим.

Орадан икки соат ҳам ўтмай самолётда ўтирардим. Маша кўзида ёш билан кузатиб қолди. Александр Петрович би-

лан Батинков навбатма-навбат мени маҳкам бағрига бо-
сишди.

Парвози сезилмай учаётган самолёт иллюминаторидан паға-паға оқ булутларни томоша қилиб кетар эканман, Машанинг отаси тамадди қиласан, деб қўлимга тутқазиб юборган сумкани очдим-у... қотиб қолдим. Унинг ичида ейдиган ҳеч нарса йўқ эди. Пачка-пачка долларлар, рубл-лар алоҳида-алоҳида қилиб чиройли тахланганди. “Уф-ф, — дея кўзимни юмдим, — барибир Александр Петрович ўзининг айтганини қилибди-да”. Лекин бу сафар ундан кўп ҳам хафа бўлмадим. Шунча пулни беришга қатъий қарор қилибдими, олишдан бошқа чорам ҳам йўқ.

Ҳамма ёқни қоронғилик эгаллаб олган маҳали самолёт ерга қўнди. Таксичига борадиган жойни айтган эдим, «Анча узоқ экан», деб ўйланиб қолди. Нархни кўтарганимдан сўнг дарров рози бўлди.

Йўл-йўлакай атрофга, қоронғиликка термилиб кетар эканман, тўсатдан миямга қабристонга бориш фикри келиб қолди. Ҳайдовчига бу ҳақда айтмадим. Кўнглига ҳар бало келиши мумкин эди. Аммо қабристон ёнидаги ёнилғи қуйиш шахобчасининг ёнигача ҳайдатдим.

Қабристонга кириб борарканман, юрагим «дук-дук» этиб урарди, атрофи баланд тераклар билан ўралган ясси бу тепалик, ваҳималидан-ваҳимали тус олган, дарахтдаги кушларнинг ҳар-ҳар замон барглари шитирлатишлари, овоз чиқаришлари сукунат оламининг вазоҳатини баттар ошириб юборганди. Ичимда билганимча калима қайтардим. Куръон тиловат қилдим. Руҳим бир оз енгил тортди ва мен илдам юра бошладим.

Онам билан укамнинг қабри ёнма-ён эди. Шу ерга етишим билан беихтиёр тиз чўкдим. Кўзимдан ёш ихтиёрсиз булоқдай отилиб чиқди. Ўқириб йиғлаб юбордим. Онамнинг қабрини кучоқладим. Ўзимни ҳеч тўхтатолмайман. Ўпкам тўлиб кетаверди. «Ақл-хушимни йиғиб олайин, бу қилиқларим яхши эмас», деб ҳарчанд уринмайин, лекин, қани энди, ўзимни тўхтата олсам, баттар авжим келади. Ўқираман. Онажонимдан, укамдан кечирим сўрайман. Сассиз замин менинг дардларимга унсиз ҳамдардлик қилаётгандай...

Шу аҳволда онам билан укамнинг қабри ўртасида ухлаб қолибман... Бир маҳал... тушимда онамни кўрдим. Худди мен охирги марта кўргандай сочлари оппоқ, юзларини ажин босган. Бошимни силади. Қўлимга иссиқ нон тутқазди. Нондан онамнинг ҳиди уфуриб турарди. Шунча ҳидлайман, қани энди тўйсам! “Болам, — деди онам жилмайиб, — мен сендан хафамасман, отанг билан синглингни, келинимни, неварагинамни эҳтиёт қил”. Шундан кейин укам пайдо бўлди. Унинг қўлида копток бор эди. Укам ҳам жилмаяр, ўзининг терма командага аъзо бўлганини айтиб мақтанарди. Қувмоқчи бўлиб интилгандим, қаёққадир ғойиб бўлиб қолди. Қанча қидирмай, барибир тополмадим. Кейин бирдан кўзим бир неча бор ўнгимда дуч келган, менга кўп ёрдам берган кампирга тушди. “Эй, сиз қаердан пайдо бўлиб қолдингиз?” — дея сўрадим ундан табассум билан. Шундай дейишим билан у... Аннага айланди. Мен ҳайратдан донг қотиб қолдим. Анна эса ўша гўзал табассумини ҳадя этиб, ёнимга келди. “Жиннивой, энди тинчидингми? Мендан жудаям хафа бўлгандинг, шунинг учун сенга доим ёрдам бергим келди. Энди мен тинчман. Бемалол учиб кетавераман. Айтгандай, хотининг ниҳоятда гўзал экан. Кейин битта илтимос, менга ҳам бағишлаб Қуръон тиловат қилинглар”, деди у. Ажабо, Анна соф ўзбек тилида гапирар эди. Қувониб кетдим. Кўп вақтдан бери кўнглимда йиғилиб қолган саволларимга жавоб олмоқчи бўлдим. Бироқ улгурмадим. У аста-секин мендан узоқлашиб, узоқлашиб, сўнг бутунлай ғойиб бўлди. Уни ҳам қидиришга тушдим-у, лекин барибир тополмадим. “Эна! Укажон! Анна!” дея бир неча марталаб чақирдим, аммо уларнинг биронтаси ҳам кўриниш бермади...

“Ҳов, болам, ҳов болам!” — деган эркак кишининг овозидан уйғониб кетдим. Аввалига ким экан, деб ўйлашиб ётдим. Чақирик қайта-қайта такрорланавергач, кўзим очилиб кетди. Атроф зим-зиё, дарахт шохлари бир-бирига урилиб, «тасир-тусур» овоз чиқаради. Юрагим ҳаприқиб кетди. “Қаердаман?” деган ўй миямда пайдо бўлди-ю, титраб кетдим. “Ҳов, болам!” деган овоз яна эшитилди. “Арвоҳ!” дедим шу он ўзимга-ўзим ва кўзимни чирт юмдим. Бироқ шу билан овоз тиниб қолмади. Қайта-қайта

чақираверди. Лекин кейинги овозлар қалтираб эшитилди. Мен қайтадан кўзимни очишга ўзимда куч топдим. Ҳатто бошимни кўтардим ва рўпарамда турган қоп-қора бир нусхага кўзим тушди. “Кимсан?!” дедим имкон қадар қаттиқроқ бақриришга уриниб. “Қоровулман”, деди ҳалиги нусха. “Худога шукур-э”, дедим ичимда ва секин ўрнимдан турдим.

— Ўзинг кимсан, болам? Бу ерда нима қилиб ётибсан?
— деди қоровул юмшоқ овозда.

— Энамни соғиндим, — дедим мен бошимни эгиб.

— Бу ерда ётишинг яхшимас, юр, — деди у.

Мен бир-бир қадам босиб унинг ёнига бордим. Сўнг иккаламиз биргалашиб, пастга тушдик, ундан кейин қоровулхонага кирдик. Чироқ ёруғида соқоли оппоқ, пешонаси кенг, у ер-бу ери йиртилган чопон кийган қария менга яхшилаб разм солди-да:

— Сени танидим, — деди, — энангни ерга топшираётганинга кўргандим. Устингни қоқиб, юз-қўлингни юв, кейин бафуржа гаплашиб оламиз.

Мен унинг айтганларини бажариш учун ташқарига чиқмоқчи бўлганимда унамади:

— Шу ерда ювинавер, ҳеч нарса қилмайди, — деб эскигина тогорани кулбанинг бир чеккасига қўйди ва «Ўзим ювинаман», дейишимга қарамай сув қуйиб турди.

Аввал бир пиёладан чой ичдик. Кейин менинг “ёрилгим” келди. Ҳамма дарду ҳасратларимни ичимда сақлаб туришга кучим етмади. Бошимдан ўтган барча кечмишларни гапириб бердим... Чол жим туриб эшитди. Орага бироррта ҳам сўз қўшиб, гапимни бўлмади. Мен “тўкилиб” бўлганимдан кейин эса чуқур хўрсинди-да:

— Болам, намоз ўқигин, — деди. — Мана шу ерда яшаётганимга ўттиз йилча бўп қолди. Гўрковлик қиламан. Яхши одамлар қазо қилганида қон-қон йиғлайман. Ёмонларнинг умри тугаган бўлса худодан шу бандасининг қилган гуноҳидан ўтишни сўрайман... Мен қанча одамнинг гўрини қазиган бўлсам, куни келиб кимдир менга қазийди. Беайб парвардигор, эртами-кеч ҳаммамиз унинг олдига борамиз, қилган ишларимиз учун ҳисоб берамиз. Шунинг учун умрингнинг борида, худога ялин-ёлвор, зора, илти-

жоларинг Оллоҳ даргоҳида қабул бўлса. Кейин бошқа қон тўкма, жонни Оллоҳ беради. Вақти келганда ўзи олади. Лекин бирорта бандасининг жонга тегинишга ҳақи йўқ. Ҳатто ўзиникига ҳам. Имкон қадар эзгу иш қил. Отанг тирик экан, шу одамнинг дуосини ол...

Бошимни ҳам қилиб гўрковнинг ҳамма гапларини эшитдим. Ҳамда ичимда қатъий онт ичдимки, энди мени сўккан тақдирларидаям, уриш тугул, оғзимдан ҳақоратли сўз чиқмайди...

Қабристондан чиққанимда тонг энди-энди отиб келмоқда эди. Биладан, отам ҳам, Барно ҳам ҳозир уйғоқ, бири ҳовли супураяпти, иккинчиси деразадан ташқарига қаранча ўй суриб ўтирибди. Қадамим ўз-ўзидан тезлашиб кетди. Охири бунга ҳам бардошим етмай югуришга тушдим...

Дарвозадан киришим билан ҳовли супураётган Барнога кўзим тушди. У ҳам мени кўрди-ю, қўлидаги супургисини улоқтириб юбориб, югуриб келасола бўйнимга осилди. Ярам «чим» этгандай бўлди.

— Ўзимнинг гадойим!.. — деди бағримдаги гўзал қулогимга шивирлаб.

Оҳиста унинг юзидан ўпдим...

ИЖОДКОР БАХТИ

...Агар эътибор берган бўлсангиз, сўнги тўрт-беш йил ичида қалам аҳлини, умуман, бадиий ижодга алоқадор қавмни сал хурсанд этадиган ҳолат юз берди — одамлар китоб ўқий бошлашди. Ўқиганда ҳам китобларни танлаб-танлаб, ўзларига маъқулини саралаб олиб ўқий бошлашди. Энди “Фалон асар бадиий жиҳатдан унчалик кўнгилдагидек эмасдир, аммо ғоявий жиҳатдан рисоладагидек” сингари чучмал тақризлар билан бирон китобни ўқувчига маъқул қилиб бўлмайди. Бозор иқтисоди ҳаптоки мана шу ўта нозик жабҳада ҳам ўз салоҳиятини намойиш қилди: ўқувчи танлаш, чертиб-чертиб, “пишган-пишмаганини” аниқлаш, саралаб олиш имкониятига эга бўлди.

Бугунги кунда, дейлик, “Адабиёт қоладими, ўладими?” қабилидаги масалани кўтаришининг ўзи ўнғайсиздек. Зеро, абадиятга дахлдор адабиёт ҳеч қачон макон ва замоннинг баъзи ўткинчи талабларига, ҳой-ҳавасларига боғланиб қолмаслиги икки қара икки тўрт бўлишидек исбот талаб қилмайдиган аксиома даражасида аён бўлиб турибди.

Албатта, “Китобнинг бадиий савияси учун пулини тўлаган муаллиф жавобгар” қабилидаги эскартмали семиз-семиз китоблар истаганча чоп этилиб ётибди ва, афтидан, бу жараён ҳали-бери тинадиганга ўхшамайди. Аммо бугун гап саёз, ҳақиқий асарларга туссиз ўхшатма шаклида пайдо қилинган, Қаҳҳор тили билан айтганда, қалбдан эмас, “қориндан чиққан”, “таниқиддан тубан” асарлар ҳақида эмас. Гап ўқувчилар орасида қўлма-қўл бўлиб ўқилаётган асарлар хусусида.

...Олис йўлда келаётиб, баъзан зерикмаслик учун ҳам ёнингиздаги йўловчи билан гурунглашишга ҳаракат қиласиз. Бу эликлардан ошиб қолган зиёли акамиз нақ Қаршидан Тошкентга... бир китобни сотиб олиш илинжида келаяпти экан! Табиийки, ҳаяжонланиб кетиб, дарҳол бу бахтли муаллиф кимлиги билан қизиқдик.

— “Ўлимга маҳкум қилинганлар” деган китоб, — дея дарҳол жавоб берди йўловчи. — Аввал “Ҳордиқ плюс”да уч ойча чиққан эди. Бир-икки сонини менга ўхшаш ишқибозлар хонамдан ўғирлаб кетишган экан, тополмай, ўқиёлмай қолиб роса армонда юрган эдим. Китоб бўлиб чиқибди. Бир-иккитасининг қўлидаям кўрдим. Улар ўқиб бўлгунча кутишга сабрим чидамади. Ичим қизиб кеттаверди. Кўп жойни изладим, сўраб-суриштирдим, йўқ. Тошкентда бор, деб эшитдим-у, келавердим...

Кўлингиздаги ушбу китоб эса “Ўлимга маҳкум қилинганлар” романининг давоми. Муаллифи ҳам ўша-ўша — Нуриддин Исмоилов. Энг қизиғи — ушбу китоб ҳам “Ҳордиқ плюс” газетасида

сонма-сон чоп этилиб борилди ва камина қайсидир маънода асарнинг пешма-пеш ёзилиб борилишига, тандирдан узилган янги нондай газета саҳифаларида наир этилишига ҳоҳид бўлдим. Ишонверинг, бу жуда мураккаб, унча-мунча қаламкашнинг силласини қуритиб ташлайдиган ижодий жараён...

Янги замон — янги талаблар, янги эҳтиёжлар, янги қадриятлар. Бир пайтлар “рўмон” аталмиш ёстиқдай китобни фақат кекса, катта ҳаёт тажрибасига эга ёзувчиларгина бита олади, деган мулоҳазаларга борган эдик. Бугунги кунда эса ҳали у наشريётда, ҳали бу наشريётда ёш ёзувчининг янги романи чоп этилганини кўриб қоламиз ва сира ажабланмаймиз. Бозор иқтисодиёти, бу — талабга яраша таклиф.

Нуриддин тенгдошлари орасида ўз иқтидори, меҳнатсеварлиги ва сермахсуллиги билан ажралиб турган ижодкор.

Ёдимда, ўтган асрнинг тўқсонинчи йиллари ўрталари эди. Устоз Хуриш Дўстмуҳаммад раҳбарлигида “Хуррият” газетасида ишлаб юрган кезларимиз. Университетнинг кечки факультетида ўқийдиган бир талаба йигит кунда-кунора мақола олиб келиб чарчамайди, биз уларни қайтариб. Тез орада ҳаваскор қаламкашмиш газета талабларини тўлиқ ҳис этди, ҳатто бош муҳаррирнинг ўтқир қалами ҳам тега олмайдиган даражада мақолалар бита бошлади. Натижа шу бўлдики, ўжар, меҳнаткаш бу йигитча газетага ишга таклиф этилди. Ўша, талабалик пайтларида намоён бўлган тиришқоқлик, мақсад йўлида тинмай меҳнат қилишдан чарчамаслик, ҳаёт ҳодисаларини тийрак кўз билан кузатиб, уларни ўз битикларида маҳорат билан акс эттириш истеъдоди Нуриддинда йилдан-йилга кучайиб борди. Ахийри бу интилишлар, бу салоҳият кетма-кет ёзилаётган, чоп этилаётган романлар, қиссалар, ҳикоялар шаклида намоён бўлди.

Муҳтарам ўқувчи! Сиз ҳозиргина мароқ билан ўқиб чиққан асар борасида анча-мунча мулоҳаза юритишим мумкин эди. Одатда, муаллиф ҳақидаги энг холис фикрни асарнинг ўзи беради. Шу боисдан Н. Исмоилов ҳақида ортиқча сўзбозлик қилиб ўтириш фикрдан йироқман. Зеро, муаллиф учун асарнинг ўқувчига кўрсатган таъсири муҳим. Бунинг устига, Нуриддин Исмоиловнинг ўқувчилар орасида қўлма-қўл бўлиб ўқилаётган асарлари ортиқча ташвиқотга ҳам муҳтож эмас. Асосийси — Нуриддин ўз ўқувчисига эга муаллиф. “Адабиёт адабиёт учун” ёинки “Мен фақат ўзим учун ижод қиламан, менга оммабоплик керак эмас, мени камида юз йиллардан кейин тушунишди” тарзида фикрлар билдирган айрим адибларимизни ҳурмат қилган ҳолда айтмоқчиманки, ўз ўқувчисига эга бўлмоқдек бахт ҳар бир ижодкорга насиб этсин. Бу борада Нуриддин Исмоиловга ҳавас қилсак арзийди...

Абдуқаюм ЙЎЛДОШЕВ

Адабий-бадий нашр

Ўзбек тилида

Нуриддин Исмоилов

ЖАҲОЛАТ ҚУРБОНЛАРИ
(«Ўлимга маҳкум қилинганлар» асари давоми)

Саргузашт-детектив роман

Учинчи нашри

Муҳаррир Ш.Набихўжаева
Дизайнер Сергей Бауэр
Техник муҳаррир Зокиржон Алибеков
Мусахҳиҳ У.Ражабова
Саҳифаловчи Фафуржон Мадалов

Босишга 20.07.2009 йилда рухсат этилди.
Бичими 84x108 1/32. Шартли босма табоғи 11,79.
Нашр босма табоғи 12,15. Адади 1 000.
...-сонли буюртма.
Нархи шартнома асосида.

«ВЕКТОР-PRESS» нашриёти.
100000, Тошкент, Буюк Турон кўчаси, 41.

«NisoPoligraf» ШКда чоп этилди.
100182, Тошкент, Ҳ.Бойқаро кўчаси, 41.